

ilâhiyât

İlk İnen Sûrelerin Nüzûl Sebepleri Bağlamında Gizli Tebliğ
Emannullah Polat

ISBN 978-605-9168-02-1

1. Baskı: Nisan 2015
Sertifika No: 13858

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: TN İletişim
Baskı: Ankamat Mat.

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilâhiyâyayin@gmail.com

İLK İNEN SÛRELERİN
NÜZÛL SEBEPLERİ BAĞLAMINDA
GİZLİ TEBLÎĞ

EMANNULLAH POLAT

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
B. KONUNUN MUHTEVASI ve SINIRLARI	20
C. KONUNUN ÖNEMİ	23
D. KONUNUN KAYNAKLARI	25
I. BÖLÜM	
KUR'ÂN-I KERİM'İN TARİFİ, MAHİYETİ ve NÜZÛLÜ	27
1.1. Kur'ân-ı Kerim'in Tarifi	27
1.1.1. Kur'ân Lafzının Câmîd Olduğunu Kabul Edenler	27
1.1.2. Kur'ân Lafzının Müştak Olduğunu Kabul Edenler	28
1.2. Kur'ân-ı Kerim'in Mahiyeti	32
1.2.1. Kur'ân-ı Kerim'in Kelâmullah Oluşu	34
1.2.2. Kur'ân-ı Kerim'in Vahiy Oluşu	35
1.3. Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü	41
1.3.1. Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'a İntikali	43
1.3.2. Kur'ân'ın Dünya Semâsındaki Beytü'l-İzze'ye İndirilişi	44
1.3.3. Kur'ân'ın, Hz. Peygamber'e İndirilişi	47
1.3.4. Vahyin Başlangıcı ve İlk Nazil Olan Sûre	49

II. BÖLÜM

İLK İNEN SÛRELERİN NÜZÛL SEBEPLERİ	71
2.1. Esbâb-ı Nüzûl İlminin Tarifi	71
2.2. Esbâb-ı Nüzûl İlminin Kaynağı	72
2.3. Esbâb-ı Nüzûl İlminin Ehemmiyeti	73
2.3.1. Bu İlim Sayesinde Konulan Şer'î Hükümlerin Hikmetleri Anlaşılır	73
2.3.2. Bu İlim, Sebebin Husûsîliğini Değil; Lafzın Umûmîliğini Gösterir	77
2.3.3. Bu İlim Hasr Zannını Bertaraf Eder	77
2.3.4. Bu İlim Kur'ân'ın Manalarını Anlamanın En Sağlam Yoludur.	78
2.3.5. Bu İlim; Ayetin Kimin Hakkında İndiği Müphemliğini Giderir	79
2.3.6. Bu İlim Manaları İyi Anlamayı ve Problemleri Gidermeyi Sağlar	80
2.3.7. Bu İlim; Vahyi Tesbit, Hıfz ve Anlamayı Kolaylaştırır	81
2.4. Esbab-ı Nüzûlün Tefsirdeki Anlam Zenginliğine Katkısı	82
2.5. İlk İnen Âyet ve Sûreler	86
2.5.1. Alak Sûresi	86
2.5.2. Fatıha Sûresi	90
2.5.3. Müddessir Sûresi	95
2.5.4. Müzzemmil Sûresi	105
2.5.5. Kalem Sûresi	123
2.5.6. Duhâ Sûresi	132

III. BÖLÜM

İLK İNEN ÂYET/SÛRELERİN ÜSLUPLARI	141
3.1. Kur'ân-ı Kerim'in Üslûbu	141
3.2. Kur'ân-ı Kerim'in Âyet ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb ve İncicâm	146
3.3. Kur'ân-ı Kerim'in İ'câzı	147
3.4. İlk İnen Âyet/Sûrelerde Üslûb, İncicâm ve İ'câz	150
3.5. İlk Dönem Mekkî Sûrelerin Temel Konuları ve Ana Hedefleri	157
3.5.1. Tevhîd Konularını İçerirler	157
3.5.2. Nübüvvet Vurgu Yaparlar	159

3.5.3. Âhîret İnançına Dikkat Çekerler	162
3.5.4. Namazı Tavsiye Ederler	167
3.5.5. Teselli Edip Sabır Telkîn Ederler	168
3.5.6. Tahaddî Üslûbuyla İnanmayı Tehdît Ederler	169
3.6. İlk İnen Âyet/Sûrelerin Temel Hedefleri ve Ana Konuları	170
3.7. Kur'ân'ın Üslubu/İ'câzı Bağlamında Nas-Olgu İlişkisi	174
3.8. Esbâb-ı Nüzûl ve Tarihsellik İddiaları	182

IV. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN DAVASINI TEBLÎĞİ	197
4.1. Muhatapların Sosyokültürel ve Psikolojik Yönden Değerlendirilmeleri	198
4.2. Hatibin Sosyokültürel ve Psikolojik Yönden Değerlendirilmesi	204
4.3. Hatibin Yetiştirilmesi	205
4.3.1. Gece Namazı Kılmak	206
4.3.2. Kur'ân Okumak	207
4.4. Hitabın Değerlendirilmesi ve Yakın Kavramlar	214
4.4.1. Risâlet	215
4.4.2. Nübüvvet	217
4.4.3. Teblîğ	218
4.4.4. Davet	219
4.4.5. İnzâr	219
4.4.6. Tebşîr	221
4.5. Teblîğin Merhaleleri	222
4.5.1. Gizli Teblîğ	224
4.5.2. Açıkta Teblîğ	239
4.6. Teblîğde Bulunması Gereken Şartlar	246
4.6.1. Teblîğ Hikmetle Yapılmalıdır	255
4.6.2. Teblîğ Sadece Vahye Dayanmalıdır	258
4.6.3. Teblîğ Karşılıksız Yapılmalıdır	259
4.6.4. Teblîğde Tevhîd Esas Alınmalıdır	260
4.7. Mübelliğde Bulunması Gereken Şartlar	262
4.7.1. Mübelliğ Çile Çeker	262
4.7.2. Mübelliğ Muhatabın İnançına Hakâret Etmemelidir	263
4.7.3. Mübelliğ Merhametli Olmalıdır	266
4.8. Teblîğin Psikososyal Yönü	268

4.9. Tebliğ ve Tedricilik	271
SONUÇ	277
KAYNAKÇA	285

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhi's-Selâm
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
(h)	: Hicrî
(k.v.)	: Kerremellâhu Vechehu
md.	: Maddesi
(r.a.)	: Radiyallahu Anhu
(rh. a.)	: Rahmetüllahi Aleyhi
s.	: Sayfa
(s.a.s.)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ty.	: Baskı Tarihi Yok
tah.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Ve saire
yy.	: Baskı Yeri Yok

ÖNSÖZ

Bizi yarattıktan sonra başıboş bırakmayıp Kur'ân-ı Kerim'i tebliğ eden ve bu tebliği okuyup öğrenmemizi sağlan Allah Teâlâ'ya hamd; O'nun bütün peygamberleriyle birlikte, en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerim olan son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'e ve onlara tâbî olan müminlere selam ederiz.

Hz. Âdem (a.s.)'dan itibaren gönderilen pek çok peygamber, insanlığı tevhîd çizgisinde tutmak için tebliğde bulunmasına rağmen, bu tebliğler zamanla sapmalar göstermiş ve insanların müdahalesi sonucu tahriften kurtulamamışlardır. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in getirdiği Kur'ân-ı Kerim ise, en son tebliğ olması hasebiyle, Allah Teâlâ tarafından korunmuştur. Böylece ona muhatab olan insanlar, tarih boyunca değişmeden tazeliğini muhafaza eden bu hitabın vermek istediği mesajı anlamaya çalışmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılabilmesi için pek çok tefsir yazılmıştır. Bunlardan elimizde mevcut olanların yanında; kayıp olup sadece adını bildiklerimiz de vardır. Bu teliflerin kıyamete kadar devam edeceği de muhakkaktır. Anlaşılması için hakkında bu kadar çok eser kaleme alınan başka bir kitap bilinmemektedir. Kur'ân-ı Kerim'in sahip olduğu bu vasfı, onun Allah Teâlâ'nın sonsuz ilmine işaretten ya da sarahaten delâlet ettiğinin göstergesidir.

Hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'i en iyi anlayın ve yaşayın Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Çünkü O, Kur'ân'ın da kendisini tanıttığı gibi, hem bir mübeyyin hem de Hz. Âişe (r.anhâ)'nın

ifadesiyle yaşayan bir Kur'ân'dır. O halde Hz. Muhammed (s.a.s.)'i tanımak için Kur'ân'ı anlamak ve Kur'ân'ı anlamak için de Hz. Muhammed (s.a.s.)'i tanımak lazımdır. Biz de Kur'ân-ı Kerim'i biraz daha iyi anlamak ve anlatmak için yaptığımız bu çalışmada, hedefimizi gerçekleştirirken Kur'ân'ı Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayatıyla birlikte ele aldık.

İlim adamları, Kur'ân'ın nüzûlünü "inzâl" ve "tenzîl" olarak iki kısımda değerlendirmişlerdir. Onlara göre inzâl bitmiştir; ancak "gizli kalmış manaların peyder pey ortaya çıkması" manasındaki tenzîl devam etmekte ve kıyamete kadar da devam edecektir. Bu sebeple Kur'ân'ın manalarını nüzûl sürecindeki olgularla sınırlandırmak veya "tarihsellik" iddialarında bulunmak büyük bir hatadır. Zira Kur'ân-ı Kerim hem ahiret hem dünya hayatında, hem dünün hem bugünün hem de yarının insanına ilâhî ve en son rehberdir. O ne bir şiir kitabı ne de eskilerin kaleme aldığı bir efsane değildir; bilakis o, yaşayan her kişi uyarılsın diye gönderilmiş ve kıyamete kadar da yaşayacak olan bir uyarı ve teblîğ kitabıdır.

Bu teblîği daha anlaşılır hale getirme maksadına matuf bu çalışmamızın mükemmel olduğu iddiasında değiliz. Zira Kur'ân-ı Kerim'in dışında hiçbir kitap mükemmel değildir. Kaleme alınan her eser, başka başka insanlar tarafından okundukça eksiklikleri ortaya çıkmakta, böylece insanlar tarafından telif edilen eserlerin hiçbir zaman mükemmel hale gelemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu sebeple elinizdeki bu eser de mükemmel değildir; ancak شَرَفُ الْمَكَانِ بِالْمَكِينِ "mekânın şerefi orada bulunanlardan kaynaklanır" fehvasınca biz de, Kur'ân-ı Kerim'den bahsettiği için, okuyucunun bu esere müsamaha ile bakacağından ümitliyiz.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kur'ân-ı Kerim, İslam cemaatinin, "dakîk ilâhî program altında, kendi istidadına göre yavaş yavaş gelişmesine nezaret etmiştir. Kur'ân, bir eğitim sistemi, bir hayat sistemi olsun diye gelmiş, yoksa sırf kulağa hoş gelen bir mûsikî veya bilgi kaynağı olan bir kültür kitabı olsun diye gelmemiştir."¹ O, insan ve onun davranışlarını hedefleyerek² şirki iptal ve tevhidi ispat etmiştir.³ Nitekim "Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde en çok durduğu husus tevhîd inancıdır."⁴ Bununla beraber "Kur'ân'ın hedefi, insanları salt bilgilendirme değildir; onun temel hedefi hidayettir, insanları bilgilendirirken eğitmek ve eğitirken düşündürmektir."⁵ Bu eğitim sonucunda oluşan iman ve bu iman gereği olarak gerçekleşen amel ile hedeflediği şey; "in-

---

¹ Suat Yıldırım, *Kur'ân'a Bakışlar*, Akademi Yayınları, İzmir, 2011, I, 68.

² Bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, III. Baskı, Ankara, 1996, s. 38.

³ Bkz. Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 49-50.

⁴ M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2005, s. 57.

⁵ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, s. 14.

sanların dünya ve ahirette mutluluğa kavuşmalarıdır.”⁶ Dolayısıyla mutlu olmak bu kitabı okumaya, anlamaya ve anlaşılabilirliklerini uygulamaya bağlıdır.

Ana hedefi ve nihâî amacı, Allah’ın iradesi doğrultusunda insanları hidâyete erdirmek yani islah etmek olan Kur’ân-ı Kerim, kendi direktiflerini, emir ve yasaklarını beyan etmek için, toplumun, daha geniş anlamda muhîtin değer ve davranış biçimlerini, inanç ve motivasyonlarını dikkate alır.⁷ “O, ferdî ve toplumsal düşünce alışkanlıklarını, bir ilk ateşleme malzemesi olarak kullandıktan sonra, sonsuz boyutları ve imkânları kucaklayan ahlâkî, itikâdî, toplumsal, siyasî vb. sonsuz varyasyonları sinesinde toplayan ve onları çözümleyen ilahî bir kaynaktır; sonsuz müracaat kitabıdır.”⁸ Kur’ân-ı Kerim’in sonsuz manalara sahip olduğu;

جاء النبيون بالآيات فانصروا
آياته كلما طال المدى جدداً

وجئنا بحكيم غير منصرم
يزينهن جلال العتق والقدم

“Peygamber nice mu’cizeler getirdiler ve onların vefatlarıyla bu mu’cizeler de kaybolup gittiler; ancak Sen bize öyle bir “Hikmetli Kitâb” getirdin ki, o asla bitip tükenmez. Zaman geçtikçe âyetlerinin manaları yenilenmektedir. Ezel ve ebed (en eski ve sona kadar devam eden) azameti onu süslemektedir”⁹ şiirinde de dile getirilmiştir.

Hemen her Müslümana, Hz. Peygamber’in hayatı anlatılmıştır. Ne zaman, nerede ve nasıl doğduğunu hemen herkes biliyordur. Müslüman halkımızın hayatında yer etmiş bulunan

⁶ Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, s. 15.

⁷ Bkz. Sadık Kılıç, *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir, 1993, s. 184.

⁸ Kılıç, *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur’ân-ı Kerim*, s. 191.

⁹ Reşid el-Aşkar, *Divânu Ahmed Şevki*, Dâru Sâdir, Beyrut, ty, I, 204.

“Mevlîd” kültürünü bilmeyenimiz yoktur. Hz. Peygamber’in doğumundan itibaren hayatının büyük bir bölümü, güzel sesli hafızlar tarafından kaside şeklinde okunmakta ve huşû ile dinlenmektedir. Dindar veya günahkâr hemen herkese, yılda birkaç defa mevlid dinletilmekte ve bu vesileyle Hz. Peygamber’in hayatı uzun uzadıya anlatılmaktadır. Buna rağmen, ümmetin dinî hayatında hiçbir şey değişmemektedir. O halde, her mübarek gün ve gecelerle birlikte doğum, sünnet, düğün ve ölüm gibi hadiseler vesilesiyle Hz. Peygamber’in hayatını tekrar tekrar anlatmanın ne faydası vardır? Defalarca anlatmaya rağmen, ümmetin hayatında bir şeyler değişmiyorsa bunun bir tek açıklaması olabilir; anlatma problemi yoksa o halde anlama problemi vardır.

Evet, bugün ümmet Hz. Peygamber’i anlamaktan çok uzaktır. Bunun sebebi de, asıl kaynağı anlayamamaları veya anlamak için ortam oluşturmamalarıdır. Yani Hz. Peygamber’i anlamamanın tek yolu Kur’ân’ı anlamaktan geçer. Zira “O, yaşayan bir Kur’ân’dır.”¹⁰ Evet, Kur’ân-ı Kerim ile Hz. Peygamber’in hayatı iç içe olup birbirlerinden ayrılamazlar. Biri olmadan diğeri anlaşılabilir. Nitekim tebliğ’in en temel vasfı olan نَذِير “nezîr” vasfı hem Hz. Peygamber’in¹¹ hem de Kur’ân-ı Kerim’in vasfıdır.¹²

Şunu hemen belirtelim ki, Hz. Peygamber’in risâlet vazifesi tebliğ ile bitmemiş, tebliğ’in yanında tebyînin de O’nun

¹⁰ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsnedü'l-Ahmedî'bni Hanbel*, (tah. Şuaybü'l-Arnâvut ve Adil Müşîd), Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, 2001, VI, 91 (Hadis No: 24601)

¹¹ “Biz Seni müjdeleyip uyarasın diye Kur’ân ile gönderdik.” (Bakara, 2/119)

¹² “تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا” “Kur’ân’ı, tüm insanları ve cinleri uyarasın diye kuluna indiren Allah’ın hayır ve bereketi ne muazzamdır.” (Furkan, 25/1)

O Zatın ki bütün ins ve cinni uyarasın diye o has kuluna doğruyu eğriden ayıran Furkan’ı indirdi.

(s.a.s.) asıl görevleri arasında olduğu وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ “Sana bu Zikri (Kur’ân’ı) indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın”¹³ ayetiyle bildirilmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’i anlamak için Arapça bilmek kadar;¹⁴ nüzûl sürecini, sebeplerini¹⁵ ve bu sebepleri öğrenebileceğimiz tek kaynak olan ilk muhatapların yani sahabenin ictimâî hayatlarını da bilmek lazımdır.¹⁶ Bunu önemsemeyenler büyük bir hata içindedirler.¹⁷ Eğer âyetlerin nüzûlüne sebep olan tarihî arka plan bilinmeden sırf Arapça bilgisiyle yorum yapılmaya kalkılırsa son derece yanlış sonuçlara ulaşılmış olur. Bu yanlışla düşmemek; Ulûmü’l-Kur’ân’ı bilmenin yanında Hz. Peygamber’in hayatını iyi bilmeye ve anlamaya bağlıdır. Bu sebeple, Kur’ân-ı Kerim’in sunduğu eğitim sistemini anlamak, bunun için de ayet ve sûrelerin manalarını; nüzûl süreçleri, sebepleri ve üslupları bağlamında incelemek gerekir. Zira Kur’ân-ı Kerim’in, hem nüzûl dönemindeki insanların hem de kıyamete kadar gelecek bütün insanların ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda ve üslupta nâzil olduğunu esbâb-ı nüzul ve ulûmü’l-Kur’ân konulu kitaplardan öğrenmekteyiz. İlerde bu konuyu detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Evet, esbâb-ı nüzûl ilmi; Kur’ân ilimlerinin en önemlilerindedir. Zira bu ilmi bilmeden Kur’ân’ı gereği gibi anlamak ve

¹³ Nahl, 16/44. (Birkaç istisna ile çalışmamız boyunca verdiğimiz meâllerde, (Suat Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*” Feza Yayıncılık, İstanbul, 2005) adlı eserden faydalandık. Ancak, başka eserlerden faydalandığımızda, alıntılarını tırnak içinde verip faydalandığımız farklı kaynağı dipnotta verdik)

¹⁴ Kur’ân’ı derinlemesine anlamak ve inceliklerine vâkuf olmak, Arap dilini bilmekle mümkündür. (Bkz. Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, s. 13.)

¹⁵ Ahmed Nedim Serinsu, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul’ün Rolü*, Şule Yayınları, İstanbul, 1994, s. 15.

¹⁶ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Dersaâdet Yayınları, İstanbul, ty, s. 133.

¹⁷ Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Bürhan fi Ulûmi’l-Kur’ân*, (Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim), Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, I. Baskı, Beyrut, 1957, I, 22.

bir hüküm çıkarmak hemen hemen imkânsızdır; hatta bir ayeten tam tersine hüküm çıkarmak bile mümkündür. Meselâ; hem Medenî olan hem de içki konusunda en son indiği bilinen¹⁸ “İman edip iyi ve yararlı işler yapanların, yiyip içtiklerinden dolayı kendilerine bir vebal yoktur”¹⁹ âyeti, esbâb-ı nüzûl bilgisinden yoksun bir şekilde ve bağlamından koparılarak ele alınırsa, içkinin helâl olduğu sonucuna varılabilir. Hâlbuki *إِنَّمَا أُمُورُنَا أَمْنٌ وَإِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ* “Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir”²⁰ âyeti nâzil olunca bazı insanlar, daha önce içki içmeye devam ederken ölenlerin durumunu sorduklarında bu ayet inmiş²¹ ve “kanunların geriye işlemediği” evrensel hükmünü bildirmiştir.

Esbâb-ı nüzûl ilmini, “sadece tarihî yönden mülahaza etmemek gerekir. Hüküm teşriî, hüküm tahsîsi ve Allah Kelâmı’nın anlaşılması gibi yönler de düşünülmalıdır.”²² Bu ilim olmadan âyetlerden hüküm çıkarılamayacağı gerçeği Kur’ân-ı Kerim’in tümü için geçerli değilse bile nüzûlü bir sebebe bağlı olan âyetler için geçerlidir. Bu sebeple sahabe döneminde tefsir; esbâb-ı nüzûl ilmini bilmekten ibaretti. Zaten sahabeyi tefsirde üstün kılan en önemli sebep de buydu. Çünkü bu bilgi sadece rivayetle elde edilebilir; rivayetin dışında bu konuda konuşmak caiz değildir. Nitekim bazı ilim adamları, âyetlerin içerdiği hükümler kendilerine sorulunca,

¹⁸ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân*, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü’r-Risâle, I. Baskı, 2000, X, 576.

¹⁹ Mâide, 5/93.

²⁰ Mâide, 5/90.

²¹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhârî*, yy, 1422 (h), (Tefsir), 4620.

²² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989, s. 116.

“Allah’tan korkun! Kur’ân’ın ne için nâzil olduğunu bilenler gitti”²³ diyerek esbâb-ı nüzûl ilminin ehemmiyetine işaret etmişlerdir. Bazı ilim adamları da, “bir âyetin sebab-i nüzûlü bilinmedikçe, onun hakiki manasını anlamak mümkün olmaz”²⁴ demişlerdir. Bu sebeple konumuzu iyice anlayabilmek için, incelediğimiz sureleri, esbâb-ı nüzûl bağlamında incelemeyi uygun gördük.

Bizi bu çalışmaya sevk eden diğer bir sebep de; bir işe başlayan birinin, her şeyden önce o işe en başından başlaması ve “evlere kapısından girmesi gerektiği”²⁵ prensibidir. Bu prensip, Kur’ân-ı Kerim’in en temel prensibi olduğu gibi, “tefsir ilminin de en birinci kaidesidir.”²⁶ Zira bu kaide, başarıya ve kurtuluşa ulaşmak için tutulan yolların en doğrusu ve en isabetlisidir.

Asıl hedefimiz; Hz. Peygamber’in hayatı ışığında, Kur’ân’ın ilk nâzil olan sûrelerini tesbit edip Nübüvvetin başlangıç keyfiyetine ışık tutmaya çalışmaktır. Zira Kur’ân-ı Kerim ile siyer tamamen iç içe bir durum arz etmektedirler. Nitekim Hz. Peygamber’in hayatı ve ahlakı ile ilgili sorulan bir soru üzerine Hz. Âişe (r. anhâ); “O’nun (s.a.s.) yaşayışı Kur’ân’dı.”²⁷ Siz Kur’ân okumuyor musunuz? Zira Kur’ân O’na “Ve sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!” ya da “Sen, en üstün ahlaktan daha da üstün bir ahlaka sahibsin” demiştir”²⁸ yorumunu yapmıştır. Bu sebeple bazı ilim adamları Kur’ân’ı siyer ile si-

²³ Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru İbn Kesîr, II. Baskı, 1993, I, 115.

²⁴ Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, (tah. Fevvâz Ahmed Zimerlî), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, II. Baskı, Beyrut, 1996, I, 102.

²⁵ وَأَوَّلُ الْبَيْتِ مِنْ آيَاتِهَا “Evlere kapılarından girin.” (Bakara, 2/189)

²⁶ Sa’dî, Abdurrahman b. Nâsır, *el-Kavâidu’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, Dâru’s-Sumay’î, I. Baskı, Riyad, 1999, s. 7.

²⁷ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala’s-Sahîhayn*, (tah. Mustafa Abdülkadir Atâ), Dârü’l-Kütübîl-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1990, II, 541, (*Kitâbü’t-Tefsîr*, 3842).

²⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 91 (Hadis No: 24601)

yeri de Kur'ân ile okumuşlardır.²⁹ İşte Hz. Peygamber'in hayatıyla birlikte Kur'ân-ı Kerim'in nüzülü de, Hicret öncesi ve Hicret sonrası, bir başka ifadeyle; Mekke ve Medine dönemi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Mekke dönemindeki sûrelerin hedefleri şirk ile mücadele olduğundan, ülûhiyet, nübüvvet, âhiret ve şirki yerme konularını içermektedirler.³⁰ Ayrıca bu sûreler, "Muallakat-ı Seb'a" yarışmaları yapan Kureyşlilere hitab etmeleri sebebiyle son derece belîğ, vecîz, muknî ve üstün bir üsluba sahiptirler. Nitekim "Cumhuru ulemaya göre; Kur'ân'ın belâgatı ve üslubu, kendisiyle mücadele edilemez derecede üstündür."³¹

İlim adamları, Mekke dönemindeki bu ayetlerin teblîğini; gizli teblîğ ve açıktan teblîğ olmak üzere iki döneme ayırmışlardır. Müfessirler; gizli teblîğ döneminin *فَأُصْدَعُ بِمَا تُؤْمَرُ* "Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle"³² ayetinin nüzûlüne kadar devam ettiğini ifade etmektedirler.³³ İşte bizim araştırmamıza konu olan ilk sûreler bu gizli teblîğ (sırran tenvîr) sürecinde nazil olan ayetleri barındıran surelerdir. Bu sureleri seçmemizin sebebi, her birinin ilk inen sure olduğuyula ilgili rivayetlerin varlığıdır. Nitekim hem sahabe hem de daha sonra gelenler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple biz, Kur'ân'ın ilk nazil olduğu ve gizli olarak teblîğ edildiği ortamı ve şartları öğrenmeye, anlamaya ve anlatmaya karar verdik. Çünkü ilk nâzil olan âyetlerin, gizli teblîğ sürecindeki prensipleri belirlemede etkileri çok büyüktür.

²⁹ Bkz. Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm (et-Tefsîrü'l-Vâdîh Hasibi Tertîbi'n-Nüzûl)*, Merkezi Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, I. Baskı, Beyrut, 2008, I, 18.

³⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm*, I, 18.

³¹ Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 9.

³² Hicr, 15/94.

³³ Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ebibekir, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfiyyiş), Dârü'l-Kütübü'l-Misriyye, II. Baskı, Kahire 1964, X, 62; Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdû'l-Mesir*, II, 545.

Malumdur ki, bir söz güzelliğini, üstünlüğünü, gücünü ve zenginliğini; mütekellim, muhatab, maksad ve makam gibi dört kaynaktan alır. Yani kim söylemiş, kime söylemiş, ne için söylemiş ve ne makamda yani ne zaman, nerede, hangi şartlarda ve hangi konumda söylemiş?³⁴ İşte biz, çalışmamız boyunca bu sorulara cevap vermeye çalışacağız.

B. KONUNUN MUHTEVASI ve SINIRLARI

Yukarıda Kur'ân'ın insanları eğiterek hidayete kavuşturmayı ve böylece de onları hem dünyada hem de ahirette mutluluğa kavuşturmayı hedeflediğini anlatmıştık. Biz de –bir nebze olsun– bu hedefi incelemeyi arzuladık. Ancak Kur'ân'ın ve onun sunduğu sistemlerin ne kadar kapsamlı olduğu erbabının malumudur. Buna bağlı olarak, Kur'ân'ın ana hedeflerinden olan eğitim sistemi de, bir çalışmaya sığmayacak kadar kapsamlıdır. Bu sebeple çalışmamızı, “İlk İnen Sûrelerin Nüzûl Sebepleri Bağlamında Gizli Tebliğ” olarak isimlendirerek sınırladık.

Çalışmamızın planlama safhasında, “ilk inen sûrelerle gizli tebliğ arasında bir bağlantı yoktur; dolayısıyla çalışma, birbirlerinden kopuk iki ayrı konu gibi duruyor” gibi bazı eleştiriler aldık. Hâlbuki asıl hedefimiz; tebliğe henüz başlanılmış zaman ve mekânlarda, bu işi üstlenen mübelliğlere ışık tutmak ve toplumların kökleşmiş inanç ve alışkanlıklarını değiştirmeye çalışanların karşılaşılabilecekleri zorlukları ortaya koyarak Hz. Peygamber'in risâlet hayatındaki bu ilk döneminin ışığında, tebliğinin tüm merhalelerinin karakterini tesbit etmeye çalışmaktır.

“Bir tezin/eserin hiçbir zaman bitmeyeceği ve mükemmel

³⁴ Bkz. Nursî, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2008, s. 570. (25. Söz, 2. Şule, 3. Nur), (Bazı tasarruflarla)

hale gelemeyeceği” akademik çalışma yapan hemen herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. Yani ne bir makalede ne de herhangi bir eserde mükemmeliyet noktası yoktur; sadece Kur’ân-ı Kerim her yönüyle mükemeldir. Zira o, bütün kemâl sıfatlara sahip Allah Teâlâ’nın Kelâmı’dır.

Kur’ân-ı Kerim’in bitmez ve tükenmez bir hazine olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla hiçbir eser, Kur’ân-ı Kerim’i hakıyla yorumlayamaz. Ancak yine de, “bir şey tümüyle yapılmazsa, tümüyle de terk edilemez” düsturuyla bir şeyler yapmaya çalışacak; ancak konuları az ve öz bilgilerle açıklamakla iktifa edeceğiz. Zira her bir başlık, haklarında ciltler dolusu bilgiler verilebilecek ehemmiyetli konulardır.

Hz. Peygamber’in tebliği ve usulüyle ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Ancak biz bu çalışmalardaki usullerle Kur’ân ve Sünnet’in tümünde şeklini bulan tebliğ vazifesinin temel esaslarıyla ilgilenmeyeceğiz. Bizim asıl hedefimiz, *سِرًّا تَنْوُرُ* “sırren tenevvür” diyebileceğimiz, Hz. Peygamber’in hayatındaki “gizli davet/tebliğ” dönemini ilk inen ayetler/sureler perspektifinde incelemek olacaktır. Bu dönemini, *وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ* “önce en yakın akrabalarını uyar”³⁵ veya *فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* “Sana ne emredilmişse onu açıkça söyle. O müşriklere aldırma”³⁶ ayetlerinin nüzulüne veya Hz. Ömer (r.a.)’ın Müslüman oluşuna yani risâletin altıncı yılındaki açık davetin başlamasına kadar³⁷ olan dönemdir. Çünkü İslâm âlimleri, “gizli tebliğ” döneminin, Hz. Ömer (r.a.)’ın Müslüman olmasıyla birlikte son bulduğunu ve bu sebeple de Hz. Peygamber’in kendisine,

³⁵ Şuara, 26/214.

³⁶ Hicr, 15/94.

³⁷ Hz. Ömer (r.a.)’ın, Habeşistan’a hicret edenleri geri getirmek üzere giden Amr b. As ve Abdullah b. Reb’â’nın geri dönüşleri sonrasında Müslüman olduğu rivayet edilmiştir. (Bkz. İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Sîyretü’l-Nebeviyye*, Dâru İbn Hazm, II. Baskı, Beyrut, 2009, s. 159)

“Hak ile bâtilı ayıran” manasında “Fârûk” lakabını verdiğini,³⁸ bu olayın da bi’setin altıncı yılında vuku bulduğunu rivayet etmişlerdir.³⁹

Hz. Ömer (r.a.)’ın, Tâ Hâ Sûresi’ni okurken etkilenip Müslüman olduğu rivayetinin yanında,⁴⁰ Tekvîr Sûresi’ni⁴¹ veya başka herhangi bir sûreyi dinlerken Müslüman olduğu rivayetleri de vardır.⁴² Ancak bütün bu sûreleri tek tek incelemek; çalışmamızın sınırını fazlasıyla aşacağından temsilen ilk altı sureyi esbâb-ı nüzûl ve üslup bakımından değerlendirmeyi uygun gördük. Zaten ilk sûre olarak inen Fâtîha Sûresi, sadece bu ilk dönemdeki sûrelerin değil; bütün Kur’ân’ın bir özeti ve küçük bir numunesidir.

İşte araştırmamızın ana konusu, ilk nazil olduğu bildirilen altı –arada başka surelerden de inen ayetler olmuştur– sûre ve bu sûrelerin nüzulüne sebep olan olaylarla bu sûrelerin üsluplarının ışığında, Hz. Peygamber’in tebliğinin ilk merhalesini yani gizli tebliğ dönemini incelemek olacaktır. Böylece araştırmamız, dört bölümden oluşacaktır:

I. Bölümde Kur’ân-ı Kerim’in tarifi ve mahiyetiyle birlikte nüzûl süreci ve vahyin başlangıcı hakkında bilgi verdikten sonra “evvelü mâ nezele” yani ilk nazil olan ayet/sûreler hakkındaki rivayetleri değerlendirip kanaatimizi belirttik.

³⁸ İsbahânî, Ebû Nü’aym Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, Mısır, 1974, I, 40.

³⁹ Habeşistan’a ilk hicretin, nübüvvetin beşinci senesi Recep ayında gerçekleştiği bildirilmektedir. (Bkz. İbn Sa’d Muhammed b. Sa’d b. Menî ez-Zühri, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, (tah. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü’l-Hancî, Kahire, I. Baskı, 2001, I, 173) Hz. Ömer (r.a.)’ın Müslüman oluşu, -yukarıda da nakledildiği gibi- Kureyş’in muhacirleri geri getirme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının hemen sonrasına rastladığına göre, bu tarihi rahatlıkla nübüvvetin altıncı yılı olarak verebiliriz.

⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Siyretü’n-Nebeviyye*, s. 160.

⁴¹ Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Delâilü’n-Nübüvve*, (tah. Abdülmü’tî Kaleci), Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, I. Baskı, 1988, II, 221.

⁴² İbn Hişâm, *es-Siyretü’n-Nebeviyye*, s. 161.

II. Bölümde, esbâb-ı nüzûl hakkında bilgi vererek çalışmamıza konu olan sûrelerin nüzul süreçleri ve sebepleri hakkında açıklama yaptıktan sonra bu sûrelerin temel konuları ve ana hedeflerini açıkladık.

III. Bölümde de, Kur'ân'ın ve özellikle çalışmamıza konu olan sûrelerin üslubuyla birlikte Kur'ân üslubunun i'câzı bağlamında nas-olgu ilişkisi iddialarını değerlendirdik. Ayrıca esbâb-ı nüzûl bağlamında Kur'ân'ın tarihselliği iddialarını değerlendirdik.

IV. Bölümde ise, "Hz. Peygamber'in davasını tebliği" başlığı altında hatibi ve muhatapları sosyokültürel ve psikolojik yönden değerlendirdikten sonra hitabın mahiyeti ve merhalelerini inceledik. Ayrıca tebliğin psikososyal yönünü ile tebliğ ve tedricilik hakkında bilgi verdikten sonra sonuç kısmıyla araştırmamızı bitirdik.

Çalışmanın hacmini büyütmesine rağmen, her okuyucunun hâfız olamayacağı gerçeğinden hareketle, referans yaptığımız ve metin içinde veremediğimiz ve okuyucunun bilmesinde fayda mülâhaza ettiğimiz birçok âyetin orijinalini de meâlleriyle birlikte dipnotta verdik.

C. KONUNUN ÖNEMİ

Çalışmamıza başlamadan önce incelediğimiz eserlerde, İslam tebliğ tarihinin ihmal edilen bir konu olması⁴³ ve yaptığımız araştırmaya göre; özel olarak gizli tebliğ dönemiyle ilgili herhangi bir çalışmanın bulunmaması bizi bu konuyu incelemeye sev ketti.

Hz. Peygamber; nebî, resul ve mübelliğdir.⁴⁴ Bu sebeple

⁴³ Thomas Walker Arnold, *The Preaching of İslâm A History of the Propagation of the Muslim Faith (İslâm'ın Tebliğ Tarihi)*, Constable and Company Ltd. Londra, 1913 (çev. Bekir Yıldırım ve Cenker İlhan Polat), İnkılâb Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 11.

⁴⁴ "Ey Peygamber! يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ"

O'nun hayatı, her Müslüman için bir rol modelidir.⁴⁵ O'nun vazifesi olan nübüvvet makamının da “en temel unsuru tebliğdir.”⁴⁶ O halde; İslâm'ı tebliğ faaliyetinde de aynı model esas alınmalıdır. “Dün nasıl insanlık, peygamberlere muhtaç idiyse bugün de son peygamberden sonra onların varisleri âlimler ve davetçilere muhtaçtır. Ferdin sadece kendisini ıslah etmesi ve nefsiyle meşgul olması, yeterli değildir. Kişi aynı zamanda cemiyetin ıslahı ile de mükelleftir.”⁴⁷ Zira Allah Teâlâ'nın kulları üzerindeki hakkı olan imân ve sâlih amelden sonra, inanmayan kulların inanan kullar üzerindeki hakkı; her müminin Hak olan imanı ve iman etmenin akıbetinde karşılaşılabilecek meşakkatlere karşı sabrı tavsiye etmesidir.⁴⁸ Nitekim bir kötülükle karşılaşan Müslüman; sırasıyla eliyle, diliyle ve buğzuyla o kötülüğe karşı tavrı almalıdır.⁴⁹ Bunu yapmadığı takdirde, İslâmî bir hayat yaşaması mümkün değildir. Bunu yapmayı sadece Hakk Din'e sempati duymakla veya taraftar olmakla yetinmek; İslâm cemaatinin içine girmiş olmak için yeterli değildir.

Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i ne kadar sevdiği, koruduğu ve destek olup taraftar olduğu bilinmektedir. İslâm'ı beğenip

---

Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan risâlet vazifesini yapmamış olursun. Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır. Allah kâfirleri hidâyet etmez, emellerine kavuşturmaz.” (Mâide, 5/67)

⁴⁵ “Hakikaten, Allah'ın Resulünde sizler için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir numune vardır.” (Ahzâb, 33/21)

⁴⁶ Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, s. 162.

⁴⁷ Ahmed Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yayınları, XXI. Baskı, Konya, 2012, s. 41.

⁴⁸ “وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ” “Yemin ederim zamana: İnsanlar hüsrandır. Ancak şu insanlar müstesna: İman edip makbul ve güzel işler yapanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler.” (Asr, 103/1-3)

⁴⁹ Bkz. Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty, *Kitâbü'l-İmân*, 78.

takdir etmek yetmez. Bizzat yaşamak ve yaşatmak hatta yaşatmak için yaşamak lazımdır. Evet, “Allah yoluna davet etmek, İslâm dininin hayatıdır. Çünkü din, davetle gelişmekte ve davetle yaşamaktadır.”⁵⁰

Konumuzun ana kısmını oluşturan risâlet sürecinin ilk vahyinin, “kalk ve uyar”⁵¹ şeklinde bir emirle başlamış olması, tebliğ vazifesini sadece Hz. Peygamber’e yüklemiş olmaz; bu vazifeyi diğer Müslümanlara da farz kılar. Zira burada “hitap, Resulü Allah (s.a.s.)’e olmakla beraber, şümulü bütün Müslümanlardır. Cenâb-ı Hakk’ın Resulüne hitabında aslolan, istisna edilmediği müddetçe bu hitaba ümmetinin de dâhil olmasıdır.”⁵²

D. KONUNUN KAYNAKLARI

Kur’ân-ı Kerim, tebliğ edilmesi gereken bir mesajdır. Aksi takdirde risâlet vazifesi yerine getirilmemiş olur. Bu sebeple, Kur’ân-ı Kerim’i konu edinen tüm çalışmaları ve tefsir kitaplarını, genel olarak konumuzun kaynakları arasında zikretmek mümkündür. Ancak özel olarak tebliğ ve davet içerikli kitap makale ve çalışmalar konumuzun kaynağını oluşturmaktadırlar.

Araştırmada temel olarak yararlandığımız eserler arasında, Tefsir Usulünün temel kaynak kitaplarının⁵³ yanında Taberî, Fahrüddin er-Râzî, Bikâ’î, Fîrûzâbâdî ve İbn Âşûr gibi müelliflerin tefsirleri vardır. Bunun yanında ülkemize ve dünyada yapılan İbrahim Canan’ın, *Peygamberimiz (s.a.s.)’in Tebliğ Metotları*; Şevki Saka’nın, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu*; Ahmed

⁵⁰ Şevki Saka, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, Ankara, ty, s. 26.

⁵¹ مِّنْ نَّبَاتٍ: “Ayağa kalk ve insanları uyar.” (Müddessir, 74/2)

⁵² Önkal, *Resulü Allah’ın İslâm’a Davet Metodu*, s. 43.

⁵³ Makdisî Ebû Şâme, Şihabüddin Abdürrahman b. İsmail, *el-Mürşidü’l-Vefîz ilâ Ulûmün Teta’llaku bi’l-Kitâbi’l-Azîz*, (tah. Tayyar Altıkulaç), Dâru Sâdir, Beyrut, 1975; Zerkeşi, *el-Bürhan*; Süyûtî, *el-İtkân* ve Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân*.

Önkal'ın, *Resulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*; Ahmet Nedim Serinsu'nun, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*; Thomas Walker Arnold'un, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi* ve Ali Murat Daryal'ın, *İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili* gibi çalışmalar da başvurduğumuz eserler arasında bulunmaktadır.

I. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'İN TARİFİ, MAHİYETİ ve NÜZÛLÜ

Her ne kadar konumuz ilk inen surelerin nüzul sebepleri bağlamında gizli tebliğ ise de, konunun ana çatısı Kur'ân-ı Kerim olduğundan her şeyden önce Kur'ân-ı Kerim'i tarif edip bazı özelliklerini açıklamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1.1. Kur'an-ı Kerim'in Tarifi

Âlimler "Kur'ân" lafzının kökeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri; Kur'ân'ın câmid veya müş-tak oluşu ile hemzeli veya hemzesiz oluşu şeklinde gruplara ayırmak mümkündür:

1.1.1. Kur'ân Lafzının Câmid Olduğunu Kabul Edenler

Bunlar İmâm Şâfiî ve ona tâbi olanlardır. Bu görüşe göre Kur'ân kelimesi hiçbir kelimedenden türememiştir. Yani Kur'ân lafzı; قرأ "k-r-e" fiilinden alınan mehmuz bir isim olmayıp Tev-rat, İncil ve Zebûr gibi özel bir isimdir. Onlara göre; Kur'ân lafzı eğer قرأ fiilinden alınan mehmuz bir isim olsaydı, her oku-

nan şeye “Kur’ân” demek icap ederdi.”¹ Nitekim İbn Kesîr’in kiraatinde القرآن “el-Kur’ân” lafzı hemzesiz okunmuştur.²

1.1.2. Kur’ân Lafzının Müştak Olduğunu Kabul Edenler

Bunlar da kendi aralarında iki guruba ayrılmaktadırlar

1.1.2.1. Hemzesiz olduğunu söyleyenler

Bunlar da kendi aralarında iki guruba ayrılmaktadırlar.

A. Ferrâ’ya göre, Kur’ân kelimesi, قرينة “karîne” kelimesinin çoğulu olan ve birbirine benzer manasındaki قرائن “karâin” kelimesinden türemiştir. Çünkü Kur’ân’ın bazı ayetleri diğerlerine benzemekte ve biri diğerini tasdik etmektedir. Kelimenin sonundaki و harfi ise aslî harflerdendir.”³

B. Eş’arî ve ona tâbî olan bazı âlimler de; Kur’ân lafzının, bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırıp bitiştirmek manasına gelen قرن “k-r-n” fiilinden türediğini ifade etmişlerdir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’de sûre, âyet ve harfler yan yana dizilerek birbirlerine eklenmişlerdir. Nitekim hac ile umre birbirlerine eklenerek birleştirildiklerinde “haccûl-kırân” olarak isimlendirilmektedirler.⁴

1.1.2.2. Hemzeli olduğunu söyleyenler

Bunlar da kendi aralarında iki guruba ayrılmaktadırlar

A. Zeccâc’a göre Kur’ân lafzı; toplayıp bir araya getirme

¹ Bağdâdî, İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed, *el-Efrâd*, (tah. Bedrûl-Bedr), Dârü İbnî’l-Esir, I. Baskı, Kuveyt, 1994, s. 281; Bağdâdî, Hatîb, Ebubekir Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdâd*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, I. Baskı, Beyrut, 2002, II, 392 ve Cerrâr, Nebil Sa’düddin Selim, *el-İmâ’ ilâ Zevâidi’l-Emâlî ve’l-Eczâ’ (Zevâdü’l-Emâlî ve’l-Fevâidi ve’l-Me’âcimi ve’l-Meşihâtî ala’l-Kütübi’s-Sitteti ve’l-Müvattai ve Müsnedi’l-İmâm Ahmed)*, Edvâü’s-Selef, I. Baskı, 2007, I, 180.

² Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 278.

³ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 182.

⁴ Bkz. Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 278.

manasına gelen الْقُرْءُ “el-kur” kelimesinden فُعلان vezninde türetilmiştir. Havuz suyunun biriktirilmesine قراء الماء “kur’ul-mâ” denir. Bütün ilim çeşitlerini ve geçmiş kitaplardaki bütün güzellikleri kendisinde toplamış olması sebebiyle Kur’ân-ı Kerim’e bu isim verilmiştir.⁵

B. Lihyanî’ye göre Kur’ân lafzı; okumak manasına gelen قَرَأَ “k-r-e” fiilinden عُرْفَانُ “ğurfân” vezninde türetilmiştir.⁶ Kur’ân kelimesi; okumak manasındaki تَلَا “telâ” fiili ile eşanlamlı olan قَرَأَ “k-r-e” fiilinden türeyen⁷ bir masdar⁸ olarak; “toplamak, muhafaza etmek, kalıcı kılmak,⁹ okumak”¹⁰ gibi manalara gelmekte ve “المقروء “el-Makrû” gibi ism-i mef’ûl manasını tazammun etmektedir.”¹¹

Kur’ân-ı Kerim, “bu kök manalarından sonra, Hz. Peygamber’e indirilen mu’ciz Kelâm’a isim olmuştur. Kur’ân, okunan şey manasında ism-i mef’ul durumunda iken; “ismi mefulün masterla isimlendirilebileceği” kaidesine göre, bu isimle isimlendirilmiştir.¹²

Zerkânî ve Subhî e-Sâlih’e göre, bu son görüş, görüşlerin en güçlüsü ve tercih edilenidir. Zira القرآن “el-Kur’ân” lügatte; القراءة “el-kırâet” masdarının müradifi bir masdardır. Zaten

⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 182.

⁶ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ullûmi'l-Kur’ân*, s. 21.

⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 32.

⁸ İsfehânî Râğıb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur’ân*, (tah. Safvân Adnan ed-Davudî), Dârü'l-Kalem, I. Baskı, Beyrut, 1412 (h), “k-r-e” md.; İbn ‘Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endülüsî, *el-Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (tah. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1422 (h), V, 404; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 16.

⁹ Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, (tah. es-Seyyid b. Abdilmaksud b. Abdirrahim), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty, VI, 156.

¹⁰ Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidit-Tenzil*, Dârü'l-Kitabî'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut, 1407 (h), IV, 661.

¹¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 32.

¹² Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ullûmi'l-Kur’ân*, s. 19.

Allah Teâlâ da “Muhakkak ki, vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O halde Biz onu okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle”¹³ ayetinde, Kur’ân lafzını bu manada kullanmıştır.¹⁴ Süyûtî ise, İmam Şafî’nin görüşünü benimsediğini ifade etmektedir.¹⁵

Lügavî olarak tarif ettiğimiz القرآن “el-Kur’ân” lafzının delâlet ettiği istilâhî mana ise; Allah Teâlâ’nın, bütün hakikatleri kendinde toplamış icmalî ve ledünnî ilmîne¹⁶ remzen işaret eden lafızlar olarak¹⁷ Hz. Peygamber’e vahiy yoluyla peyder pey indirilen,¹⁸ Mushaflarda yazılı,¹⁹ tevatürle nakle-

¹³ Kıyâmet, 75/17-18.

¹⁴ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 16 ve Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmü'l-Kur’ân*, s. 19.

¹⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 182.

¹⁶ Cürçânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, (tah. İbrahim el-Ebyârî), Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, III. Baskı, Beyrut, 1996, “Kur’ân” madd., s. 174.

¹⁷ Kur’ân-ı Kerim hem manasıyla hem de lafızlarıyla Allah Teâlâ’ya aittir. **اللَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَدْعُونَ نَزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ** “Bu Kur’ân, pek kerim. O, bir şairin sözü değildir, inanmanız ne de siziz! O bir kâhinin sözü de değil! Ne de az düşünüyorsunuz! O, Rabbülâlemîn’den indirilen bir derstir.” (Hakka, 69/40-43) ve **اللَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ** “Kur’ân, değerli bir Elçinin, Cebrail’in getirip okuduğu sözdür! O Elçi ki çok kuvvetlidir. Yüce Arş sahibi Allah’ın nezdinde pek itibarlıdır. Göklerde ona itaat edilir, vahiyler ona emanet edilir.” (Tekvîr, 81/19-21) ayetleri delil getirilerek Kur’ân’ın manasının Allah’a, lafzının Hz. Cebrail (a.s.) ya da Hz. Muhammed (s.a.s.)’e ait olduğu ileri sürülmüştür. Dikkat edilirse ayetlerde Hz. Cebrail (a.s.) için de, Hz. Peygamber (s.a.s.) için de “elçi” nitelmesi yapılıyor; “melek sözü” ya da “Muhammed’in sözü” denilmiyor, “elçinin sözü” deniliyor. Elçi kendisini tayin eden kimsenin sözlerini başkasına ulaştırın kişidir. Elçinin görevi, aktarmaktan ibarettir. Elçide aranan en önemli vasıf, onun güvenilir biri olmasıdır. Zaten her iki ayette Hz. Cebrail (a.s.)’ın ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in güvenilirlikleri vurgulanmaktadır. Bu sözleri size aktaran bu iki elçi, güvenilir elçilerdir, Allah’ın sözlerini olduğu gibi size aktarıyorlar; bundan emin olun denilmektedir. Nitekim Yüce Allah, Kur’ân’ın beşer sözü olduğunu söyleyenin kâfir olduğunu belirtmektedir: **إِنَّهُ نَزَّلَ وَقَدَّرَ فَنَزَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَىٰ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبِغْرِ** (Müddessir, 74/18-25) (Bkz. Şimşek, *Günümüzü Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, XI. Baskı, Konya, 2013, s. 14-15)

¹⁸ “Bir de o kâfirler dediler ki: “Bu Kur’ân ona toptan, bir fedada indirilmeli değil miydi?” Hâlbuki Biz vahiyle senin kalbini pekiştirmek için böyle ara ara indirdik ve onu parça parça okuduk.” (Furkan, 25/32)

¹⁹ “İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Rehberdir müttakîlere!”

dilerek korunan,²⁰ tilavetiyle teabbüd olunan,²¹ insanların hi-
dayetini hedefleyen,²² kolaylaştırılmış,²³ kapsamlı, Arapça,²⁴
tutarlı,²⁵ mu'ciz²⁶ ve kelâmullah²⁷ vasıflarıyla bir uyarı²⁸ ve
öğüttür.²⁹

(Bakara, 2/2)

²⁰ “Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur’ân’ı Biz indirdik, onu ko-
ruyacak olan da Biz’iz.” (Hicr, 15/9)

²¹ “Kur’ân’ı tertil ile, düşünerek oku.” (Müzzemmil, 73/4) ve وَأَقْرَأُوا
“Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun.” (Müzzemmil, 73/20)

²² “İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Hidâyet rehberidir
müttakilere!” (Bakara, 2/2); وَأَنْزَلْنَا فِيهِ الْقُرْآنَ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ; “O
ramazan ayı ki insanlığa bir rehber olan, onları doğru yola götüren ve hakkı
batıldan ayıran en açık ve parlak delilleri ihtiva eden Kur’ân o ayda indirildi.”
(Bakara, 2/185) ve هَذَا بَيِّنَاتٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ “İşte bu, bütün insanlara yöneltilen
bir açıklamadır, haramlardan korunacak muttakiler için bir hidâyet ve öğüt-
tür.” (Âl-i İmrân, 3/138)

²³ وَلَقَدْ بَيَّنَّا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ
“Yemin olsun: Biz, ders alınsın diye Kur’ân’ın anlaşıl-
masını kolaylaştırdık. Haydi, var mı düşünen ve ibret alan?” (Kamer, 54/17)

²⁴ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ
“Biz düşünüp anlamamız için onu Arapça bir Kur’ân
olarak indirdik.” (Zuhruf, 43/3)

²⁵ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ دِي عَوَجٍ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ
“Fenahlıkların bütün nevelerinden sakınmaları ümidiyle
her türlü tenakuz ve çelişkiden uzak, dosdoğru ve Arapça bir Kur’ân olarak
indirdik.” (Zümer, 39/28) وَأَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا
“Kur’ân’ı
gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur’ân Allah’tan başkasına ait olsaydı,
elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı.” (Nisa, 4/82)

²⁶ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
“Eğer
kulumuza indirdiğimiz Kur’ân’ın Allah’ın sözü olduğu hakkında şüpheniz
varsa, haydi onun sürelerinden birine benzer bir süre meydana getirin ve
Allah’tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda tutarlı ise-
niz.” (Bakara, 2/23) قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْأَنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ
فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
“De ki: “Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın benzerini
yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerini destek olup güçlerini
birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler.” (İsrâ,
17/88)

²⁷ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَةَ اللَّهِ
“Eğer müşriklerden biri senden sığınma
hakkı isteyip yanına gelmek isterse, sen ona güvence ver, ta ki Allah’ın kela-
mını dinlesen, düşünsün.” (Tevbe, 9/6)

²⁸ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْقُرْآنَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيُحْيِيَ الْبَلَدَ الْمَيِّتَ وَيُرِي الْإِنْسَانَ كُنُوزَ اللَّهِ
“Kur’ân’ı, tüm insanları ve cinleri uyarсын diye
kuluna indiren Allah’ın hayır ve bereketi ne muazzamdır.” (Furkan, 25/1)

²⁹ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ
“Bu, olsa olsa bütün âlemlere bir öğüttür, bir uyarıdır.” (Tekvir,
81/27)

Kelâmullahın Kur'ân'ın³⁰ dışında "Zikir",³¹ "Tenzîl",³² "Bürhan",³³ "Nûr",³⁴ "Fürkân",³⁵ "Kitâb, Müteşâbih, Mesânî, Ahsenü'l-Hadîs",³⁶ "Hidâyet, Rahmet ve Şifâ",³⁷ gibi isimleri de vardır. Kur'ân'ın en yaygın ve meşhur isimleri bunlardır. Ancak Ebü'l-Meâlî Azîzî b. Abdilmelik elli beş, el-Harâlî gibi bazı âlimler de doksan küsur isim zikretmişlerdir.³⁸

1.2. Kur'ân-ı Kerim'in Mahiyeti

İnsanoğlu isimden müsemmayı anlayacak şuur ve kabiliyete sahip olarak yaratılmıştır. Bu vasıf da onu üstün kılan en önemli vasfıdır. Nitekim Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'in bu vasfını meleklerle göstererek bu sebeple ona saygı göstermelerini emretmiştir.³⁹ Ancak insanda bulunan bu vasıf, somut mü-

³⁰ وَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ "Bu Kur'ân'da türlü mânayı, insanlar için açıkladık." (İsra, 17/89)

³¹ وَهَذَا دِكْرٌ مُبَارَكٌ أَرْزَلْنَاهُ "İşte bu da sana indirdiğimiz kutlu bir mesajdır." (Enbiya, 21/50)

³² وَإِنَّهُ تَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Elbette bu Kur'ân, Rabbülâlemin'in indirdiği bir kitaptır." (Şuara, 26/192)

³³ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَوَّلْنَا لَكُمْ نُورًا مَبِينًا "Ey insanlar! İşte size Rabbinizden kesin bir delil geldi, size açık bir nûr indirdik." (Nisa, 4/174)

³⁴ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِنْبَاءُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَفِي ظُلُمَاتٍ مُسْتَقِيمٍ "İşte böylece sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Hâlbuki sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Lâkin Biz onu, kullarımızdan dilediklerimize doğru yolu gösteren bir nûr kıldık. Sen gerçekten insanlara doğru yolu gösterirsin." (Şuara, 42/52)

³⁵ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ "O Kutlu Zât, Furkan'ı kuluna indirdi." (Furkan, 25/1)

³⁶ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا "Allah sözlerin en güzelini indirmiştir. Allah'ın indirdiği bu söz, her tarafı birbirini tutan, gerçekleri, farklı üsluplarla tekrar tekrar beyan eden bir kitaptır. (Zümer, 39/23)

³⁷ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ "Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet geldi." (Yunus, 10/57)

³⁸ Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 273 ve Süyûtî, *el-İtkân*, s. 178-179.

³⁹ قَالَ يَا أَدَمُ أَبْنَاهُ فَأَسْمِئِهِمْ فَلَمَّا أَبَاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلِمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ يَدْعُونَ "Allah: "Âdem! Eşyanın isimlerini onlara sen bildir" dedi. O da isimleriyle onları bildirince Allah buyurdu: "Ben size demedim mi ki, göklerin ve yerin sırlarını ve sizin gizli yapmakta olduğunuz her şeyi Ben bilirim! O vakit meleklerle: "Âdem'e secde edin!" dedik. İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler. İblis bunu yapmadı, kibrine yediremedi ve kâfirlerden oldu." (Bakara, 2/33-34)

dur. Dolayısıyla sınırlı olan insan sınırsız idrâk edemez. Diğer bir ifadeyle Allah Teâlâ Mühî'tir. İnsan ise mühât'tır. Mühât Mühî'ti ihata edemez ve anlayamaz. Bu sebeple Allah Teâlâ'yı tanıtmak için bazı sıfat ve isimler vardır ki bunlara "Esmâü'l-Hüsnâ" denir. İşte Kur'an-ı Kerim bu isim ve sıfatları açıklayarak insana tanıtır. Yukardaki tarifleri de göz önüne alacak olursak Kur'an-ı Kerim; Allah Teâlâ'nın kelâmı olup O'nun sonsuz ilmine işaret eden sembol lafızlar olarak beşer idrakine sunulan tenezzülât-ı ilâhîdir... Bu tenezzülâtın bir diğer adı da Kelâmullah'ın vahiy metoduyla insanlara intikalidir. Bu sebeple Kelâmullah'ı ve vahyi iyi anlamak lazımdır.

1.2.1. Kur'an-ı Kerim'in Kelâmullah Oluşu

İnsanların konuştukları kelimeler için "akıl kalb (fuad) ile bütünleşerek, kalbin kuvveleri olan sem' ve basar ile idrâk edilen manaları, lafızlar vasıtasıyla dışa aksettirmesidir"⁴⁴ şeklinde bir tarif yapılmıştır; ancak Kelâmullah için böyle bir tarif yapmak söz konusu olamaz. Zira Kelâmullah; Allah Teâlâ'nın "bütün hakikatleri kendinde toplamış icmalî ve ledünnî ilmine lafızlarıyla remzen işaret eden"⁴⁵ ve O'nun kelimeler sıfatından gelen vahiy yoluyla insanlara bildirilen yani onların duymaları sağlanan lafızlardır. Biz bu lafızlara Kur'an diyoruz; ancak Kur'an sadece telaffuz edilen lafızlardan ibaret değildir. Bu lafızlarla birlikte işaret edilen manalar da Kelâmullah tarifinin içindedirler. Yani, "Allah'ın Kelâm'ı bildiğimiz kelâm değildir; hayat ve aktivite dolu bir hitaptır. İki söz arasındaki fark, Hâlık ile mahlûk arasındaki fark gibidir."⁴⁶

⁴⁴ Emannullah Polat, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ruhî Hastalıklar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Tefsir BD, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2010, s. 81.

⁴⁵ Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, "Kur'an" madd., s. 223.

⁴⁶ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 20.

Allah Teâlâ'nın sıfatlarından biri de Kelâm'dır. Kur'ân-ı Kerim'in de "Kelâmüllah" olduğu, birçok ayette bildirilmiştir.⁴⁷ Dolayısıyla;

"Allah'a ait sıfatlar mahlûk değil; ancak yaratıklara ait olanlar mahlûktur. Bu sıfatlardan biri olan "kelâm" da Allah'a ait oluşu itibariyle ezeldir ve yalnızca O'na mahsus bir sıfattır. Dolayısıyla Kur'ân mahlûk olmayıp sadece onu okuyanların dillerindeki ses, ezberleyenlerin hafızalarındaki zihnî tasavvurlar ve Mushaflardaki yazılar mahlûktur. Tıpkı ezberleyenlerin mahlûk olması gibi... Fiillerimiz mahlûktur. Telaffuzumuz da fiillerimizden biridir. Ancak Mushaflarda yazılı olan ve kalplerde belenip muhafaza edilen Kur'ân'a gelince... O, Allah kelâmıdır, mahlûk değildir. Yani; kelâmüllah "kelâm-ı nefsi" ve "kelâm-ı lafzî" olmak üzere iki kısma ayrılır. Kelâm-ı nefsi kadimdir, çünkü o ezeli olan kelâm sıfatının bir tecellisidir. Kelâm-ı lafzî ise, hâdistir yani mahlûktur."⁴⁸

1.2.2. Kur'ân-ı Kerim'in Vahiy Oluşu

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insan aklı vahyin mâhiyetini bilemez. Zaten "bizi aşan bir âleme ait olan ilâhî tekellümün mahiyetini de bilmeye mecbur ve mezun değiliz."⁴⁹ Ancak yine de bu mefhumun mahiyetini zihne yaklaştırmak için de olsa bazı açıklamalarda bulunmak gerekir.

Vahiy lügatte; "imâ ile aynı manada olup başkasından gizli konuşmak,⁵⁰ bildirmek, vesvese vermek,⁵¹ emretmek, ilhâm

⁴⁷ "Onlardan bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını işitip akılları aldıktan sonra, bile bile onu tahrif eder, değiştirirlerdi." (Bakara, 2/75) ve "يَذُوبُونَ أَنْ يَدُلُّوا كَلِمَةَ اللَّهِ" "Allah'ın Kelâm'ını tahrif etmek istiyorlar." (Fetih, 48/15)

⁴⁸ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 203.

⁴⁹ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 17.

⁵⁰ Zemahşeri, *Esâsü'l-Belâğa*, (tah. Muhammed Bâsil Uyun es-Sûd), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1998, "v-h-y" madd.

⁵¹ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul, 2009, "vahiy"

etmek, imâ ve işaret etmek, acele etmek, hızlı konuşmak, seslenmek, fısıldayarak bilgi vermek, yazı yazmak, mektup ve kitap gibi çeşitli manalara gelmektedir.⁵²

İstılahta ise vahiy; Allah Teâlâ'nın mahlûkatına "hareket tarzlarını bildirmesi"⁵³ gayesiyle وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بآذَنِهِ مَا يَشَاءُ "Allah bir insana ancak vahiy yoluyla veya bir perde arkasından hitab eder yahut ona Kendi izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir"⁵⁴ âyetinde de ifade edildiği gibi; istediği manaları ilhâm yoluyla kalbe atması, herhangi bir cisimde veya insanın duyma merkezinde söz yaratıp işittirmesi ve elçi göndererek emirlerini bildirmesi⁵⁵ şeklinde tarif edilebilir.

Diğer bir tarifte vahiy; "Yüce Allah'ın, genel olarak tüm varlıklara, yaratılış amaçlarına göre bir biçim vermesi ve görevlerini, kusursuz olarak yapabilecekleri bir şekilde mahiyetleri içerisine, bir biçimde koyması; özel olarak da insanlara iletmek istediği, genelde yol gösterme, tavsiye, emir ve yasaklar şeklinde mesajlarını vasıtalı veya vasıtasız olarak, gizli ve süratli bir biçimde sadece peygamberlerine ve veli kullarına bildirmesi olayıdır."⁵⁶ Bu tariftten de anlaşılıyor ki, "vahiy eden Allah ile vahiy alan Peygamber arasında ontolojik tek bir benzerliğin dahi bulunmaması, aralarında varlığı gerçek olan iletişimi/vahiyi gizli bir sır yapmaktadır."⁵⁷

Vahiy Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Cebrâil (a.s.)'in peygamberle-

madd., s. 277.

⁵² İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, III. Baskı, Beyrut, 1414 (h), "v-h-y" md., XV, 379-382.

⁵³ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, "vahiy" madd., s. 277.

⁵⁴ Şura, 42/51.

⁵⁵ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, t.y, VI, 4255-4256.

⁵⁶ Zeki Duman, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997, s. 40.

⁵⁷ Duman, *Vahiy Gerçeği*, s. 470.

re getirdiği vahiy,⁵⁸ bütün insanlar için söz konusu olan vahiy (ilhâm),⁵⁹ hayvana bildirilen vahiy (içgüdü),⁶⁰ meleklerle gönderilen vahiy (emretme),⁶¹ kâinatın unsurlarına gönderilen vahiy (fizik kuralı),⁶² “yazılı diyalog” veya ima yoluyla “süratli işaret”⁶³ manalarında kullanılan bir lafızdır. Bu süratli işaret de; “yazıyla, el-kol işaretiyle veya anlaşılır cümle olmaktan uzak mücerred bir işaret ve sesle sembolik olarak ifade edilebilir.”⁶⁴

Bütün bu manaların dışında vahiy; *وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ*; “Böylece biz her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Onlardan kimi kimine, aldatmak için birtakım yaldızlı sözler fısıldayıp telkin ederler”⁶⁵ ve *وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ* “Şeytanlar kendi adamlarına sizinle mücadele etmeleri için telkinlerde bulunurlar. Şayet onlara uyarırsanız, siz de düpedüz müşrik olur çıkarsınız”⁶⁶ ayetlerinde; şeytanın kötülükleri insana hoş göstermesi ve vesvese yoluyla emretmesi⁶⁷ manasında da kullanılmıştır.

⁵⁸ *أَبَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِ* gibi sana da vahyettik.” (Nisa, 4/163)

⁵⁹ *وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ* “Mûsâ'nın annesine ilhâm ettik.” (Kasas, 28/7)

⁶⁰ *وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ* “Rabbin bal arısına ilhâm etti.” (Nahl, 16/68)

⁶¹ *إِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ* “Rabbin meleklerle vahyedyordu.” (Enfâl, 8/12)

⁶² *بِأَنَّ رَبُّكَ أَوْحَىٰ لَهَا* “Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder.” (Zilzâl, 99/5)

⁶³ *فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُحْرَةً وَعَسِيًّا* “Derken, mâbeddeki bölmesinden halkının karşısına çıkıp “Sabah akşam Rabbinizi tenzih ve O'na ibadet edin” diye onlara (yazılı olarak) bilgi verdi.” (Meryem, 19/11) (Her ne kadar birçok âlim bu ayetteki vahiy lafzına “süratli işaret” anlamını vermişlerse de; (Bkz. İsfehânî, *el-Müfredât*, “v-h-y” md.) Mukatil b. Süleyman bu ayetteki vahiy lafzına “yazılı diyalog” anlamını vermiştir. (Bkz. Mukatil b. Süleyman, *Kitâbü'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, (Haz. Ali Özek), İlmî Neşriyât, İstanbul, 1993, “v-h-y” md., s. 69.

⁶⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, “v-h-y” md.

⁶⁵ En'âm, 6/112.

⁶⁶ En'âm, 6/121.

⁶⁷ Demirci, *Vahiy Gerçeği*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 24.

Konumuz olan Kur'ân-ı Kerim; وَأَنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا “O, Bizim nezdimizdeki ana kitaptadır”⁶⁸ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ, “O iyi korunmuş bir kitaptadır”⁶⁹ ve لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ فِي لَوْحٍ مَّجِيدٍ “Bilakis o, Levh-i Mahfuz-da olan pek şerefli bir Kur'ân'dır”⁷⁰ âyetlerinde de ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber'e gönderilen ilâhî kaynaklı bir vahiydir. Bu âyetlerde geçen كِتَابٍ مَّكْنُونٍ, كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ve لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ifadelerinin aynı kaynağı ifade ettikleri bildirilmiştir.⁷¹ İşte bu kaynaklardaki vahiyler; “ses ve harften münezzeh, mutlak ilâhî kelâm olduğu için her türlü beşer dilinden uzak, sâf düşüncedir.”⁷² Yüce Allah hangi kavme peygamber gönderecekse katındaki o bilgi hazinesinden, dilediği kadar hikmet ve sözleri vahiy meleği aracılığı ile o peygamberin konuştuğu dil kalıplarına sokarak peygamberin kalbine indirir.”⁷³ Yani Allah Teâlâ, her kavme kendi diliyle konuşan bir peygamber göndermiş ve her peygambere de kendi konuştuğu dil ile vahiyetmiştir.⁷⁴ Nitekim Allah Teâlâ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا يَلْسَانٍ قَوْمِهِ لِئِيِّنَ لَهُمْ, “Biz her peygamberi, onlara açıklasın diye, kendi milletinin lisanıyla gönderdik”⁷⁵ buyurmuştur.

⁶⁸ Zuhruf, 43/4.

⁶⁹ Vâkı'a, 56/78.

⁷⁰ Büruc, 85/21-22.

⁷¹ Bkz. Ebü'l-Ferec el-Cevzî, Cemalüddin Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, (tah. Abdurrezzak el-Mehdi), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1422 (h), IV, 72.

⁷² Bizî aşan, bizim tarafımızdan bilinemeyecek bir âleme ait kavramlar hakkında hüküm vermek yanlıştır. Zira Hz. Peygamber'in fem-i muhsininden çıkan lafızlardan önceki vahiy sürecinin mâhiyetini bilmeye mecbur olmadığımız gibi mezun da değiliz. “Ses ve harften münezzeh, mutlak ilâhî kelâm olduğu için her türlü beşer dilinden uzak” ifadelerini kullandıktan sonra “sâf düşüncedir.” hükmünü vermek, bir çelişkiden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ, hiçbir şeye benzemediği gibi (Şurâ, 42/11), O'nun kelâmı da bizim bildiğimiz soyut veya somut hiçbir şeye benzemez. Çünkü “akıl, vahyin mâkûl ve zarurî olduğunu, böylece kabul etmekle beraber, onun mâhiyetini bilemez.” (Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 16.)

⁷³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, ty, VIII, 238-239.

⁷⁴ Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 119.

⁷⁵ İbrahim, 14/4

Peygamberlere gönderilen vahiy; “insanlarca mutad olmayan bir şekilde, gizli olarak”,⁷⁶ “vasıtalı veya vasıtasız bir tarzda”⁷⁷ “peygamberlerine ve dostlarına ilkâ edilen ilâhî kelimenin adıdır.”⁷⁸ Bu ilahî kelime de, “hem Enbiyaya hem de Hz. Musâ'nın validesine olduğu gibi sair insanlara dahi gerek yakazada ve gerek menamda olur.”⁷⁹ Hz. Peygamber'in “maddî alemde tecerrüd edip manevî âleme yönelmesi, melek tabiatına bürünerek en yüksek mebede ile irtibat temin edip Hitab-ı İlâhî'yi dinlemesi”⁸⁰ manasına gelen ve en yüksek ruhî hallerden biri olan vahyin hakikatini, bir beşer olarak ve mücerred akıl ile kavramaya imkân yoktur. Zira “vahyin delili akıl değil şeriattir.”⁸¹

İlim ve tekniğin başarılarına rağmen, insanoğlunun rûhî hallerine ait bilgisi çok kısırdır. Çünkü “ruh âlemimiz sırlarla örtülmüş durumdadır. Anlıyamıyoruz diye bir şeyi inkâra kalkışmak akıl kârı değildir... Bütün bunlara rağmen, vahyi modern ilim yoluyla halletmeye kalkışmak bizi tehlikeli bir çıkmaza götürebilir... Sözün kısası vahiy keyfiyeti, Allah Teâlâ ile peygamber arasında kalmış bir sır olduğundan insanoğlunun tam olarak anlaması mümkün değildir.”⁸²

Hz. Peygamber, gelen vahyi hemen anlamak ve unutmamak için vahiy esnasında ayetleri tekrarlamak isterdi. Onun bu endişelerini Allah Teâlâ şu şekilde gidermişti: وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا “Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan unutmama endişesi ile Kur'ân'ı okumada acele

⁷⁶ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 63.

⁷⁷ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, “vahiy” madd., s. 277.

⁷⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, “v-h-y” md.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4255.

⁸⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 43.

⁸¹ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 56.

⁸² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 44.

etme ve: “Ya Rabbî! Benim ilmimi artır” de!”⁸³ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ, “Sana vahyedilene unutmamak için tekrarlarken, hemen anında bellemek için dilini kımlıdatma. Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O halde Biz Kur’ân’ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle! Ayrıca onu açıklamak da bize ait bir iştir.”⁸⁴

Allah Teâlâ’nın yardımıyla gelen vahiyleri ezberleyen Hz. Peygamber, Allah’tan gelen vahyi hiçbir arttırma ve eksiltme yapmaksızın –hatta kendisini uyarın ayetleri dahi–⁸⁵ olduğu gibi insanlara tebliğ etmiştir. Çünkü bu vahiy her zaman Allah Teâlâ’nın koruması altındadır. Bu hakikat مِّن قِبَلِك مِّن أَرْسَلْنَا مِّن قِبَلِكَ مِّن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى الْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ “Biz senden önce hiçbir nebi ve resul göndermedik ki o, bir temennide bulunduğunda şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah kendi ayetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir”,⁸⁶ ve وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ “Eğer o bize karşı bazı sözleri uydurup-söylemiş olsaydı. Muhakkak onun sağ elini çekip-alıverirdik. Sonra onun şah damarını elbette keserdik. O zaman, sizden hiç kimse araya girerek bunu kendisinden engelleyip-uzaklaştıramazdı”⁸⁷ ayetlerinde de açıkça ifade edilmiştir. Bu sebeple hiç kimsenin bu vahye müdahalesi söz konusu değildir.

⁸³ Tâ Hâ, 20/114.

⁸⁴ Kıyâme, 75/16-19.

⁸⁵ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ لَاخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ “Eğer o Resul bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik.” (Hakka, 69/44-46)

⁸⁶ Hac, 22/52.

⁸⁷ Hakka, 69/ 44-47.

1.3. Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü

Kur'ân-ı Kerim, anlaşılacak⁸⁸ ve yaşanmak⁸⁹ üzere insanlara gönderilmiş bir kurtarıcı ve sağlam bir kulptur.⁹⁰ Bu anlaşılma- yı kolaylaştıracak ve neyin nasıl yaşanacağını anlatacak olan da Hz. Peygamber'dir. Zira bu vazifeyi bizzat Kur'an'ın kendisi O'na yüklemiştir.⁹¹ Bu sebeple; "Kur'an'ı anlamak, tarihî ve kültürel arka planı göz ardı edip; yalnız metinleri Arap dili ve grameri açısından çözümlemekle mümkün olmayacaktır.

O metinlerin indirildiği zaman ve zeminin de; diğer bir ifade ile her sûreyi Arş'tan Arz'a çeken tarihî arka planının da, gerçekleşen hadiselerin ve sorulan soruların tüm muhtevalarıyla birlikte iyi bilinmesi, düşünülerek ve sabırla okunması şarttır; özellikle de bazı pasajların nüzûl sebepleri mutlaka bilinmelidir.⁹² Ancak Kur'ân vahyi bir bütün olarak telâkki edildiğinden, âyetlerin nüzûl seyrine göre sıralama işine fazla önem verilmemiştir. Daha genel ve kolay bir tasnif ile âyetlerin iniş zamanı Mekkî ve Medenî şeklinde ayırt edilmiştir. Buna mukabil müsteşrikler, bu konuya önem verip sûre ve âyetleri kronolojik olarak dakik bir sıralama gayretine girmişlerdir. Fakat elde kesin bilgiler pek az bulunduğundan, bilhassa kendileri peşin fikirle hareket ettiklerinden ve indî mütalaalarla hüküm verdiklerinden dolayı bir çıkmaza girmişlerdir.⁹³

⁸⁸ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْفُرَانَ أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَقْبَانِيَا "Kur'an'ı düşünceleri gerekmez miydi? Yoksa kalplerinin üzerinde üst üste kilitler mi var?" (Muhammed, 47/24)

⁸⁹ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَأَتَّعُوا النَّوْرَ الَّذِي أُوتِيَ اللَّهُ مِنْهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ "O'na iman eden, O'nu destekleyen, O'na yardımcı olan ve O'nunla beraber indirilen Nûr'a tâbi olanlar var işte felaha erenler onlardır." (Arâf, 7/157)

⁹⁰ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى "Kim tâğûtu reddedip Allah'a iman ederse, işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır." (Bakara, 2/256)

⁹¹ وَأَوْرَثْنَا لَكَ الذِّكْرَ لِيُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ "Ey Resulüm! Sana bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın." (Nahl, 16/44)

⁹² Bkz. Duman, "Kur'an'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi", *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum, 29 Haziran-01 Temmuz 2012, s. 23.

⁹³ Bkz. Yıldırım, *Kur'ân'a Bakışlar*, s. 95.

Ehl-i Sünnet âlimleri, Allah Teâlâ'nın Kelâmı olan⁹⁴ Kur'an-ı Kerim'in "münezzel" olduğu hususunda ittifak etmiş olmakla beraber "inzâl" kavramının manası hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı inzâl için "okuyuşun açığa çıkarılması" şeklinde bir tarif yaparken; diğer bir kısmı da "Allah Teâlâ'nın Kelâmı'nı mekân boyutunun dışında, –Levh-i Mahfûz'dan alması ya da Kirâmen Kâtibîn meleklerinde öğrenmesinden sonra–⁹⁵ Cebrail (a.s.)'ın mekâna girerek öğrendiği bu Kelâm'ı yere indirmesi"⁹⁶ yani "bildirmesi"⁹⁷ şeklinde bir tarif yapmışlardır. Bu tarife göre Kur'an-ı Kerim, hem lafzen hem de manen Allah Teâlâ'ya aittir. Ne Hz. Cebrail (a.s.)'ın ne de Hz. Peygamber'in vahyolunan Kelâm'a herhangi bir müdahaleleri söz konusu değildir. Aksi durumda Kur'an'ın lafzî i'câzî söz konusu olmazdı. Mesela; mana ve hüküm kendisine ait olmadığı halde, Hz. Peygamber'in kendi lafızlarıyla anlattığı Hadis-i Kudsî'de herhangi bir lafzî i'câz söz konusu değildir.⁹⁸ Hem manen hem de lafzen Allah Teâlâ'ya ait olan Kur'an-ı Kerim'in iniş şekilleri/merhaleleri şöyledir:

⁹⁴ وَأَنْكَلْتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ "Sen ona güvence ver, ta ki Allah'ın kelamını dinlesin." (Tevbe, 9/6)

⁹⁵ İleriki sayfalarda, Hz. Cebrâil (a.s.)'ın Kur'an-ı Kerim'i öğrenmesin yolları hakkında bilgi verilecektir.

⁹⁶ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 229.

⁹⁷ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 37.

⁹⁸ Bunun isbatı sadedinde şu ayetleri zikretmek mümkündür: وَأَنْكَلْتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنِّ "Hiç şüphe yok ki Kur'an Sana; her işi hikmetli olan ve her şeyi bilen Allâh tarafından verilmektedir." (Neml, 27/6); وَإِذَا نَمَّ تَأْتِيهِمْ بَابَةٌ فَيَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَتْ عَلَيْنَا آيَاتٌ مِنْ رَبِّكَ أَوْ لَوْلَا نُنزِّلُ الْغَيْثَ لَنُنزِّلْنَا نَارًا مِنَ السَّمَاءِ لَنَلْقَاهَا مِنْ لَدُنْكَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ "Onlara, istedikleri bir âyet getirmediğin zaman "hiç değilse bir şeyler bulup buluşturseydın ya" derler. De ki: "Ben, sadece Rabbinden ne vahyolunursa ona tâbi olurum." (A'râf, 7/203); وَأَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ الْمَاءَ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ فِي سُبْحَانَكَ نَارًا كَاتِبَةً "Böyle iken, âyetlerimiz kendilerine, açık deliller halinde okunduğunda, âhirette huzurumuza varacaklarını ummayanlar, "Bize bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir!" derler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem asla olacak bir şey değil. Çünkü ben sadece bana vahyedilene tâbi olurum." (Yunus, 10/15) ve وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقْوَابِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ "Eğer o Resul bizim adımıza birtakım sözler üydürseydi, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik." (Hakka, 69/44-46)

1.3.1. Kur'an'ın Levh-i Mahfûz'a İntikali

Kur'an-ı Kerim'in kendisini bize "Allah Teâlâ'nın Kelâmı" olarak tanıttığını ifade etmiştik. Bu Kelâm, önce "ses ve harften münezze, mutlak ilâhî kelâm olduğu için her türlü beşer dilinden uzak"⁹⁹ bir şekilde, ayetlerde geçen *أُمُّ الْكِتَابِ* "Ümmü'l-Kitâb",¹⁰⁰ *كِتَابٌ مَكْنُونٌ* "Kitâbü'n Mekkûn"¹⁰¹ ve *لَوْحٌ مَحْفُوظٌ* "Levhün Mahfûz"¹⁰² kavramlarıyla işaret edilen kaynaklara indirilmiştir. Hem bu kavramlar hem bu kavramların işaret ettikleri mefhumlar, Kur'an'ın müteşâbihâtından oldukları için bunların mâhiyetlerini bilmemize ve anlatmamıza imkân yoktur.

İşte Kur'an-ı Kerim, mâhiyetini bilmediğimiz bir şekilde Ümmü'l-Kitâb'a, "Kitâb-ı Mekkûn'a yani Levh-i Mahfûz'a indirilmiştir.¹⁰³ Nitekim İslâm âlimleri; Allah Teâlâ'nın takdir ederek hükmettiği, olan ve olacak tüm şeylerin Levh-i Mahfuz'da bulunduğunu, Kur'an-ı Kerim'in de topluca Levh-i Mahfuz'a indirildiğini bildirmişlerdir¹⁰⁴ ki, ikinci ve üçüncü kısım olarak açıklayacağımız "bu indirmelerden "her birine "tenezzül" (çoğulu; tenezzülât) denilir."¹⁰⁵ Zaten bütün vahiyler, insanlar anlasınlar diye birer tenezzülâtı ilâhîdirler.¹⁰⁶ Allah Teâlâ'nın Kelâm'ı olarak Hz. Peygamber'e indirilen¹⁰⁷ bir kitap¹⁰⁸

⁹⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, VIII, 238.

¹⁰⁰ Zuhruf, 43/4.

¹⁰¹ Vâkı'a, 56/78.

¹⁰² Büruc, 85/22.

¹⁰³ Ümmü'l-Kitâb'ın Levh-i Mahfûz, Kitâb-ı Mekkûn'un da hem Levh-i Mahfûz hem de Kur'an-ı Kerim manasında oldukları bildirilmiştir. (Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 236 ve 469)

¹⁰⁴ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 39.

¹⁰⁵ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 37.

¹⁰⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 129-141 ve Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 9-24.

¹⁰⁷ *وَاللَّهُ لَنُرِيَنَّكَ* "Biz sana apaçık âyetler indirdik." (Bakara, 2/99) ve *وَاللَّهُ لَنُرِيَنَّكَ* "Elbette bu Kur'an, Rabbülâlemin'in indirdiği bir kitaptır." (Şuara, 26/192)

¹⁰⁸ "İnsanlar arasında Allah'ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için Biz sana kitabı gerçeğin, hakkın ta kendisi olarak indirdik." (Nisa, 4/105) ve *وَاللَّهُ لَنُرِيَنَّكَ* *بِالْحَقِّ مَصَدَقًا لِمَا تَبَيَّنَ يَدِيهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ* "Sana da, daha önceki kitapları, hem tasdik edici, hem de onları denetleyici olarak

olan Kur'an-ı Kerim'in, Levh-i Mahfûz'a indiriliş keyfiyetini ve buradaki mahiyetini bilemeyiz.¹⁰⁹

Kur'ân-ı Kerim'i tarif ederken ifade ettiğimiz gibi o, Allah Teâlâ'nın, bütün hakikatleri kendinde toplamış icmalî ve ledünnî ilmine remzen işaret eden lafızlardır. Dolayısıyla elimizdeki Mushaf, "Ümmü'l-Kitâb", "Kitâb-ı Mekkûn" ve "Levh-i Mahfûz" kaynaklarında bulunan ve ledünnî ilme işaret eden lafızların indirilmiş yani bildirilmiş¹¹⁰ hâlidir. Bu kaynaklardan bize indirme sürecinin keyfiyetini bilmediğimiz gibi bundan önceki keyfiyetini de bilememekteyiz. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'in Levh-i Mahfûz'dan önceki merhalesi için ayrı bir başlık açmadık. Yine de bazı ilim adamları, hâdiseyi zihinlerimize yaklaştırmak için,

"Allah'ın ilminde veya Levh-i Mahfûz'da ses ve lafızdan uzak olarak bulunan Kur'ânî bilgiler, keyfiyeti bizce bilinmeyen bir tarzda ve Allah'ın izin ve iradesi ile Cebrail'e intikal etmiş, O da, O'ndan ses ve lafızdan uzak, ezeli mânâ halinde aldıklarını olduğu gibi getirip peygamberlere ses ve lafız olarak okumuş; Hz. Peygamber'de kendisine intikal ettirildiği biçimde, hiçbir değişikliğe uğratmadan, eksiltme ve ilave olmadan insanlara Arapça bir Kur'an olarak okuyup tebliğ etmiştir..."¹¹¹

gibi açıklamalarda bulunmuşlardır.

1.3.2. Kur'ân'ın Dünya Semâsındaki Beytü'l-İzze'ye İndirilişi

Kur'ân-ı Kerim bu ikinci merhalede, yine keyfiyeti bizce bilinmeyen bir tarzda, Levh-i Mahfuz'dan dünya semasındaki

---

bu kitabı, gerçeğin ta kendisi olarak indirdik." (Mâide, 5/48)

¹⁰⁹ İsmail, Muhammed Bekir, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dârü'l-Menâr, II. Baskı, 1999, s. 24.

¹¹⁰ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 37.

¹¹¹ Duman, *Vahiy Gerçeği*, s. 76.

Beytül'İzze'ye indirilmiştir ki bu merhaleye de aynı şekilde “tenezzül” adı verilmiştir.¹¹²

Kur'ân- Kerim'in ikinci merhaledeki bu intikalini, Hz. Cebraîl (a.s.)'in mi yoksa “Kirâmen Kâtibin” meleklerinin mi ne zaman ve ne şekilde (topluca veya parça parça) gerçekleştirdikleri hususunda değişik görüşler bildirilmiştir:

1. Kur'an-ı Kerim, Kadir Gecesi'nde topluca ve bir defada dünya semasına indirilmiş; daha sonra da parça parça yirmi küsur senede indirilmiştir.

2. Bir yıl boyunca indirilmesi takdir edilen ayetler o yılın Kadr gecesinde dünya semasına indirilmiş, daha sonra da yıl boyunca dünyaya parça parça indirilmişler ve bu durum nübüvvetin sürdüğü yirmi küsur yıl sürmüştür.

3. Kur'ân-ı Kerim'in nüzülü Kadr gecesinde başlamış ve bu inzâl, parça parça yirmi küsur yıl devam etmiştir.

Bu görüşleri veren Zerkeşi, birinci görüşün birçok kişi tarafından kabul gören en doğru görüş olduğunu ifade etmiştir.¹¹³ Bu gurup âlimler *أَنَا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ* “Gerçekten Biz onu kutlu bir gecede indirdik”¹¹⁴ *أَنَا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ* “Gerçek şu ki, Biz onu Kadir Gecesi'nde indirdik”¹¹⁵ ve *شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ* “O ramazan ayı ki Kur'ân o ayda indirildi”¹¹⁶ ayetlerini bu merhale için delil olarak göstermiş¹¹⁷ ve bu ikinci merhalenin gerçekleştiği gecenin Kadir Gecesi olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu üç ayet; Kur'an-ı Kerim'in parça parça değil, bir tek defa da nazil olduğunun delilidirler.

Bir tek defada nazil olma durumu, Hz. Peygamber'e indirilme çeşidinden olmayıp tenezzülün başka bir çeşididir.

¹¹² Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 37.

¹¹³ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 228.

¹¹⁴ Duhan, 44/3.

¹¹⁵ Kadr, 97/1.

¹¹⁶ Bakara, 2/185.

¹¹⁷ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 40.

Zira bu ayetlerin “mübarek bir gecede/Kadir Gecesi’nde/Ramazan ayında indirildi” ifadelerine rağmen Kur’an’ın yirmi küsur senede indirildiği herkesin malumudur. İşte bu durum, Kur’an’ın dünya semasındaki Beytü’l-İzze’ye indiriliş merhaslesinin varlığına delalet etmektedir.¹¹⁸

Ayrıca *إِن كُنْتُمْ آمِنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقِيِ الْجَمْعَانِ* “Eğer Allah’a ve iki ordunun karşılaştığı (Bedir) günü yani (Kur’an’ın içinde indirildiği) Fûrkân gününde kulumuza indirdiğimiz ayetlere iman ediyorsanız”¹¹⁹ âyeti de Kur’an-ı Kerim’in Ramazan ayında indiğine delalet etmektedir. Zira “iki ordunun karşılaştığı gün” olarak ifade edilen Bedir savaşı, 17 Ramazan Cuma günü gerçekleşmiştir.¹²⁰

Kur’an-ı Kerim’in Kadir Gecesi’nde nâzil olmaya başladığı genel kabul görmüş bir hükümdür. Fakat *حَمَّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ* “Hâ, Mîm. Gerçeği açıklayan bu kitaba yemin ederim ki; Biz onu kutlu bir gecede indirdik. Çünkü Biz uyarırız. O, öyle bir gecedir ki her hikmetli iş, tarafımızdan o zaman yazılıp belirlenir”¹²¹ ayetinde bahsi geçen “içinde Kur’an’ın indirildiği mübarek gece” den kastın “Kadr Gecesi” olduğu rivayetinin yanında, kastedilenin Şa’bân’ın on beşinci gecesi olan “Berâe Gecesi” olduğu rivayeti de vardır.¹²² Bu rivayet, bu hüküm ile zâhiren bir çelişki arz ediyorsa da, ulemâ bu iki rivayetin arasını; “Kur’an, Duhan suresinde bahsedilen mübarek Berâe Gecesi’nde toptan olarak yedinci semâdan dünya semâsına, Kadir Gecesi’nde de

¹¹⁸ İsmail, Muhammed Bekir, *Dirâsât fî Ulûmi’l-Kur’an*, s. 25.

¹¹⁹ Âl-i İmrân, 3/155.

¹²⁰ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Sîyretü’n-Nebeviyye (Kitâbü’s-Siyeri ve’l-Meğâzi)*, (tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 2004, s. 168.

¹²¹ Duhan, 44/1-4.

¹²² Mahallî, Celalüddin Muhammed b. Ahmed ve Süyûtî, *Tefsîru Celâleyn*, Dârü’l-Hadîs, Kahire, ty, 656.

dünya semâsından Resulüllah (s.a.s.)'e parça parça indirilmeye başlandı"¹²³ şeklinde te'lîf etmişlerdir.¹²⁴

Ancak ayette zikri geçen bu geceden maksadın "Kadir Gecesi" olduğunu söyleyenlerin tek delili الْقُرْآنُ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ "O ramazan ayı ki Kur'ân o ayda indirildi"¹²⁵ ayetidir. Oysa bu mübarek gece فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ "her hikmetli iş, tarafımızdan o zaman yazılıp belirlenir" ifadesiyle tavsif edilmiş, Hz. Peygamber de bu gece hakkında şöyle buyurmuştur: تَقَطُّعُ الْأَجَالِ "Şaban ayından diğer Şaban ayına kadar olan eceller (meleklerle) bildirilir. Hatta adam evlenip çocuğu doğduğu halde adı ölülerin içinde çıkmış olabilir."¹²⁶

1.3.3. Kur'an'ın, Hz. Peygamber'e İndirilişi

Bu son merhalede indirilme; dünya semasındaki Beytül-İzze'den, Hz. Cebrail (a.s.) aracılığıyla, Hz. Peygamber'in kalbine parça parça ve Arapça olarak indirilmiştir. Bu indirilme şekli وَأَنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ "Elbette bu Kur'ân, Rabbülâlemin'in indirdiği bir kitaptır. Onu Rûhu'l-Emin, uyarıcı nebîlerden olman için, senin kalbine açık ve vazih bir Arapça ile indirmiştir"¹²⁷ ayetiyle de tavsif edilmiştir. Yani "Kur'ân'ın gaybdan şühuda zuhuruna nüzûl itlak olunur ki bu şühudun ilk mevki kalbi Muhammedî (s.a.s.)'dir."¹²⁸ Her hâlükârda Kur'ân'ın gönderilişi için "nüzûl" kavramı kullanılmaktadır; ancak parça parça indirilmesi ve gizli kalmış ma-

¹²³ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 68-69.

¹²⁴ Emanullah Polat, *Tin Suresi'nin Tefsiri ve Süre İşliğinde Kutsal Zaman ve Mekân Mefhûmu*, s. 155.

¹²⁵ Bakara, 2/185.

¹²⁶ Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, (tah. Abdülalî Abdülhamid Hâmid), Mektebetü'r-Rüşd, I. Baskı, Riyad, 2003, V, 365 (Hadis No: 3558)

¹²⁷ Şuara, 26/192 – 195.

¹²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 7.

nalarmın, zaman geçtikçe ortaya çıkarılıp yeniden anlaşılması ise “tenezzül” kavramıyla ifade edilmiştir.¹²⁹

Hz. Peygamber otuz beş yaşından itibaren, vahiy aldığı kırk yaşına kadar her yıl, Ramazan ayının son on gününde Hirâ’ya çıkar ve inziva hayatı yaşardı.¹³⁰ Kırkıncı yaşındaki Ramazan ayına altı ay kala, gördükleri rüyalar aynıyla çıkıyor¹³¹ ve taşlar ve ağaçlar kendisine selam veriyorlardı.¹³²

Aşağıda detayıyla açıklayacağımız gibi; Hz. Peygamber, kırkıncı yaşındaki Ramazan ayının¹³³ en mübarek gecesi olan¹³⁴ Kadir Gecesi’nde¹³⁵ ilk vahyi aldı. İlk vahyi takip eden belli bir fetretten (vahyin geçici bir süreliğine kesilmesinden) sonra¹³⁶ vahiyler peş peşe gelmeye başladı.¹³⁷

Gelen vahiyler iki yolla gerçekleşiyordu: Birincisi; Hz. Peygamber’in beşeriyetten sıyrılıp melek vasfına bürünerek vahiy meleğinden ayetleri alması, ikincisi ise; vahiy meleğinin meleklikten çıkıp insan suretine bürünmesi şeklinde Hz. Peygamber’e ayetleri öğretmesi şeklindeydi. Birinci kısım vahyin Hz. Peygamber’in şahsında, özellikle de fizikî yapısında olağanüstü değişikliklere sebep olduğu ifade edilmiştir.¹³⁸ İkisinden en zoru olan bu birinci vahiy halinin zil sesine benzer bir sesle gelen vahiy olduğu,¹³⁹ bu çeşit vahyi aldığında so-

¹²⁹ Bkz. Muhammed Çelik, *Kur’ân’ın İknâ Husûsiyeti*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1996, s. 17.

¹³⁰ Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, (çev. Ruhî Özcan), Beyan Yayınları, İstanbul, 2013, s. 50 ve Yiğit, İsmail-Küçük, Raşit, *Hazreti Muhammed (s.a.s.) (Siyer-i Nebî)*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 86.

¹³¹ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, yy, 1422 (h), (*Bed’ü’l-Vahiy*), 4 ve Müslim, *İman*, 252.

¹³² Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü’t-Tirmizî*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Beyrut, 1998, (*Menâkıb*), 3625 ve 3626.

¹³³ Bakara, 2/185.

¹³⁴ Duhan, 44/3.

¹³⁵ Kadr, 97/1.

¹³⁶ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 3.

¹³⁷ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 4.

¹³⁸ Bkz. Duman, *Vahiy Gerçeği*, s.49.

¹³⁹ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 229.

ğuk kış gecelerinde bile Hz. Peygamber'in alnından terlerin aktığı,¹⁴⁰ başını eğdiği¹⁴¹ ve yüzünün kızardığı¹⁴² hadis-i şeriflerde de belirtilmiştir.¹⁴³

1.3.4. Vahyin Başlangıcı ve İlk Nazil Olan Sûre

Bu başlık altında, kronolojik olarak ilk inen sûre olduğu rivayet edilen bazı sûrelerin nüzûl süreçlerini değerlendirmeye çalışacağız. Ancak malumdur ki, "Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısım sûreleri bütünüyle bir defada indirilmemiştir. Birçok sûreye vahyin herhangi bir safhasında sonradan yerleştirilen âyetler olmuştur. Bunların zamanı hakkında kesin bir şey söylemek, sûreler hakkında hüküm vermektense daha müşkül, hatta imkânsızdır."¹⁴⁴ Biz de müşkül olanı sahih rivayetler ışığında çözmeye çalışıp bir değerlendirme ortaya koymaya çalışacağız. Yapacağımız şey; mevcut rivayetleri değerlendirmekten ibaret olacaktır. Şimdi bu rivayetleri sırasıyla görelim:

1.3.4.1. İlk Nazil Olan Sûre Alak Sûresi'dir

Aslında bu sûrenin nerede, ne zaman ve hangi hadise üzerine nazil olduğunu anlamak için tefsir kitaplarından ziyade hadis kitaplarının "Bed'ü'l-Vahiy" bablarını iyice incelemek lazımdır. Tefsir usulü ilminin temel kaynaklarıyla¹⁴⁵ beraber cumhurun kabul ettiği bu rivayet birbirine yakın lafızlarla Buhârî ve Müslim'in de naklettikleri rivayet şöyledir:

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan gelen rivayette o şöyle anlatıyor: "Resulüllah (s.a.s.)'e gelen ilk vahiy, gün aydınlığı gibi aynen

¹⁴⁰ Müslim, *Fedâil*, 2333 ve Tirmizî, *Menâkıb*, 3634.

¹⁴¹ Müslim, *Fedâil*, 2335.

¹⁴² Müslim, *Fedâil*, 2334.

¹⁴³ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 2.

¹⁴⁴ Yıldırım, *Kur'ân'a Bakışlar*, s. 96.

¹⁴⁵ Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 31; Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 206; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 91 ve Zerkânî, *Menâhilü'l-Irfân*, I, 92.

gerçekleşen sâdik rüyaları. Sonra O'na yalnızlık sevdirdi. O da Hırâ mağarasında birçok geceyi ibadetle geçirirdi. Bunun için de yanına azık alırdı. Azığı bitince de Hz. Hatice (r. anhâ)'nın yanına gelip yeniden azığını alır tekrar oraya dönerdi. Nihayet O Hırâ'da iken melek gelip hak olan vahyi getirdi ve O'na "oku" dedi. O da "ben okuma bilmem" dedi. Resulüllah (s.a.s.) dedi ki: "Melek beni aldı ve takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve yine "oku" dedi. Ben yine "okuma bilmem" dedim. Beni ikinci kere takatten kesilinceye kadar sıktı ve bırakırken "oku" dedi. Ben yine "okuma bilmem" deyince üçüncü kere takatim kesilinceye kadar sıktı ve "Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı yapışkan bir pıhtıdan yarattı. Oku, Rabbin nihayetsiz kerem sahibidir" dedi. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s.) bu hâl ile ve gönlündeki korkuyla titreyerek geri döndü. Hz. Hatice (r. anhâ)'nın yanına geldiğinde de "beni örtün, beni örtün" dedi. Onun üstünü örttüler. Nihayet korkusu geçince Hz. Hatice (r. anhâ)'ya olanları anlatarak "Ey Hatice, (bana bir şeyler oluyor diye) kendimden korktum" dedi. Hz. Hatice (r. anhâ) da O'na; "Hayır korkma! Vallahi Allah seni asla utandırmaz. Zira Sen akrabanı gözetir, zayıfların yükünü yüklenir, yolunu şaşırana rehberlik eder, misafiri ağırlar ve haklı olana yardım edersin" deyip onu amcası oğlu olan Varaka b. Nevfel'e götürdü. Varaka Câhiliye devrinde Hristiyan olmuş ve İbranice İncil'den kitaplar yazardı. O çok yaşlanmış ve kör olmuştu. Hz. Hatice (r. anhâ) ona "Ey amcaoğlu, yeğenini dinle" dedi. Varaka "yeğenim nedir gördüğün?" diye sordu. Resulüllah (s.a.s.) de gördüğünün haberini ona haber verdi. Varaka O'na "bu Allah'ın Musa'ya indirmiş olduğu Nâmûs'tur.¹⁴⁶ Keşke genç olsaydım ve kavmin seni

¹⁴⁶ "Nâmûs" kelimesi, hayırlı sırları bilen manasında olup şerr ve zararlı sırları bilen manasındaki "câsûs" kelimesinin zıddıdır. Varaka b. Nevfel'in Hz. Cebrâil (a.s.) için "Nâmûs" ismini kullanması, "onun vahiy meleği olarak

buradan çıkardıklarında hayatta olsaydım” dedi. Resulüllah (s.a.s.) “onlar beni çıkaracaklar mı?” dedi. Varaka “evet, senin getirdiğini getiren hiç kimse yoktur ki ona düşmanlık yapılmamasın. Eğer ben Senin peygamberlik gününe ulaşacak olursam sana güçlü bir destek vereceğim” dedi. Ancak çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy de kesintiye uğradı.¹⁴⁷ Varaka'nın diyalogda söyledikleri bu hakikatler *وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ* “Kâfirler resullerine “ya sizi yurduumuzdan kovarız ya da bizim dinimize dönersiniz” dediler”¹⁴⁸ ayetiyle de te'yîd edilmiştir.

Müttefekunaleyh olan bu rivayeti değerlendirdiğimizde şu sonuçlar elde edilebilir:

1. Hz. Peygamber'e ilk olarak gelen vahiyler sadık rüyalar şeklinde olurdu. Nitekim Hz. Peygamber'in gördüğü tüm rüyalar net olarak ortaya çıkarlardı.¹⁴⁹ Vahyin rüya şeklinde başlamasında tedricî bir hazırlama ve alıştırma söz konusudur.¹⁵⁰ Zira aniden vahiy almak beşer takatinin üzerindedir. Önce sadık rüyalar sonra da taşların ve ağaçların selam vermeleri,¹⁵¹ kendisini bekleyen melek ile karşılaşma olayına hazırlanmasını sağlamaktaydılar.

Peygamberlerin gördükleri rüyalar, peygamberlik hasletlerinden birer haslet olarak, şeytanın müdahalesinden ve hayal ürünü olmaktan uzaktırlar. Altı ay süreyle görülen sâdık rüyaların yanında, Hırâ'da karşılaşılan bu ilk vahyin de uykuda

başkasının vâkıf olamayacağı ğaybî (metafizik) bilgilere vâkıf olması sebebiyledir. (Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “n-m-s” md., VI, 244.)

¹⁴⁷ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 3 ve Müslim, *İman*, 252.

¹⁴⁸ İbrahim, 14/13.

¹⁴⁹ Bu tür rüyalar yaklaşık altı ay sürmüştür. Hz. Peygamber bir ifadesinde; “rüyalar nübüvvetin kırk altıda biridir” (Bkz. Buhârî, *Kitâbü Tefsiri'l-Kur'ân*, 4955 ve 4956 ve Müslim, *Rü'ya*, 2263) demiş ve bu ifade; yaklaşık yirmi üç yıl süren vahiy sürecinin kırk altıda biri olarak yorumlanmıştır.

¹⁵⁰ Sağırıcı, Esad Muhammed Said, *Seyyiduna Muhammedün Resulüllah (el-Üsvetü'l-Hasene)*, Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, III. Baskı, Beyrut, 2003, I, 150.

¹⁵¹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 146.

gerçekleştiği söylenmiştir. Nitekim hadisteki مِنَ الْوَحْيِ ifadesinde geçen مِنْ harfinin “teb’îd” ifade ettiği ve bu sebeple de فِي النَّوْمِ ifadesinin kullanıldığı, uyku ile vahyin birlikte zikredilmesinin de; meleğin uykuda görüldüğünün göstergesi olduğu ifade edilmiştir.¹⁵²

Zaten Beyhakî'nin فَجَاءَنِي وَأَنَا نَائِمٌ فَقَالَ أَقْرَأُ. فَقُلْتُ مَا أَقْرَأُ؟ فَتَنَنِّي حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ الْمَوْتُ ثُمَّ كَشَفَهُ عَنِّي فَقَالَ أَقْرَأُ. فَقُلْتُ وَمَا أَقْرَأُ؟ فَعَادَ لِي بِمِثْلِ ذَلِكَ ثُمَّ قَالَ أَقْرَأُ. فَقُلْتُ وَمَا أَقْرَأُ وَمَا أَقُولُهَا إِلَّا تَنْجِيًا أَنْ يُعَوِّدَ لِي بِمِثْلِ الَّذِي صَنَعَ فَقَالَ أَقْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلْقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ أَقْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ. ثُمَّ انْتَهَى فَأَنْصَرَفَ عَنِّي وَهَيَّبْتُ مِنْ نَوْمِي فَكَأَنَّمَا صَوَّرَ فِي قَلْبِي كِتَابًا dedi. “Ne okuyayım” dediğimde, beni kucakladı ve öldüğüm zannına kapılıncaya kadar beni sıktı (üç defa tekrarladıktan sonra) ve “Yaratan Rabbinin adıyla oku...” söyledikleri tamamlandığında beni bıraktı. Uyandığımda sanki kalbime bir kitap yazılmıştı”¹⁵³ şeklindeki rivayeti de bu ilk vahyin rüya halinde olduğunu göstermektedir.

Süheylî, Beyhakî'nin naklettiği bu hadisi zikrettikten sonra, “Hz. Âişe (r. anhâ)'nın ifade ettiği hadiste; rüyanın Hz. Cebrail (a.s.)'ın Kur’ân ayetlerini getirmesinden önce olduğunu ifade edildiğini” zikrederek; bu iki rivayetin birbirlerine ters düşmediğini ve bunların arasının te’lif edilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴

Bu rivayeti aynı lafızlarla İbn İshâk’tan nakleden İbn Hişâm, Hz. Peygamber’in içinde kitab bulunan ve ipekten örülmüş bir örtünün içinde yatıyor-ken Cebrâil (a.s.) bana geldi” dediğini kaydetmektedir.¹⁵⁵ İbn

¹⁵² Bkz. Makdisî, Ebû Şâme, *Şerhü'l-Hadisi'l-Müktefâ fi Meb'asi'n-Nebiyyi'l-Mutafa*, s. 66 – 67.

¹⁵³ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 147 ve İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 168.

¹⁵⁴ Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh, *er-Ravdü'l-Ünf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, (tah. Ömer Abdüsselam es-Selâmî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 2000, II, 257-260.

¹⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 217.

Hişâm'ın bu rivayetini değerlendiren muasır âlimlerden Muhammed Hamidullah ise vahyin özelliği sebebiyle bu ilk vahyin, alıştırmak ve tahammüle hazırlamak gibi hikmetlere binaen uykuda geldiğini ifade etmektedir.¹⁵⁶

Ayrıca Hz. Âişe (r.anhâ)'dan gelen **أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّؤْيَا الصَّالِحَةَ فَبَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّؤْيَا الصَّالِحَةَ فَبَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ: اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ** halinde vahiy gelmeye başladı; hemen akabinde de Melek O'na gelerek “Yaratan Rabbinin adıyla oku, insanı (rahim cidarına) yapışan bir hücreden yaratan. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir” dedi¹⁵⁷ rivayetindeki **فَبَجَاءَهُ الْمَلَكُ** ifadesinde bulunan **ف** “fe” harfi; **فَارْلُهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا** “derken şeytan onların ayaklarını kaydırды”¹⁵⁸ ayetinde geçen **ف** harfleri gibi; atıf harfidir. Atıf ise matuf ile matufun aleyh arasında, zaman bakımından herhangi bir boşluk olmamasını gerektirir.¹⁵⁹ Bu sebeple “vahiy salih rüyalarla başlatıldı” ifadesinden hemen sonra gelen **فَبَجَاءَهُ الْمَلَكُ** ifadesi, meleğin rüya halinde geldiğinin göstergesidir.

Vahyin çeşitli şekillerde vuku bulduğu malumdur. Zaten **إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ** “Ben rüyamda seni kurban etmeye giriştiğimi görüyorum”¹⁶⁰ ayeti de vahyin uyku halinde de gelebileceğinin delilidir. Bu ayette geçen diyalogdan da anlaşıldığı gibi; Hz. İbrahim (a.s.)'in Hz. İsmail (a.s.)'ı kurban etme emrini rüyada aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim hadis-i şerifte de; **رُؤْيَا** “Peygamberlerin rüyaları vahiydir.”¹⁶¹ buyrulmuştur.

¹⁵⁶ Bkz. Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 55.

¹⁵⁷ Buhârî, *Tefsirü'l-Kur'ân*, 4955.

¹⁵⁸ Bakara, 2/36

¹⁵⁹ Emil Bedî' Yakub, *Mevsûatü'n-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-İrâb*, Dârü'l-İlim, I. Baskı, Beyrut, 1986, s. 380.

¹⁶⁰ Sâffât, 37/102.

¹⁶¹ Buhârî, *Kitâbü'l-Vüdû'* 138 ve *Kitâbü'l-Ezân*, 859.

Ayrıca Hz. Peygamber'e Kevser Sûresi'nin de uykuda indirildiği bildirilmiştir.¹⁶²

2. Daha sonra Hz. Peygamber'e yalnızlık sevdirdi. O da gecelerini Hirâ'da ibadetle geçirirdi. Bu durum her sene Ramazan ayında tekrarlayıp beş yıl devam etmiş ve Hz. Ceb-rail (a.s.)'in Alak Sûresi'nin ilk ayetlerini getirmesine kadar sürmüştür.¹⁶³

3. Bu ilk vahiy sonrası Hz. Peygamber, kalbi ürpererek eve döndü ve Hz. Hatice (r. anhâ)'ya "beni örtün, beni örtün!" dedi. Sakinleşince de Hz. Hatice (r. anhâ)'ya şöyle dedi: "Bana kötü bir şey oldu diye kendimden korktum" dedi.¹⁶⁴

4. Bu istişareden sonra Hz. Peygamber, Hz. Hatice (r. anhâ) ile birlikte Varaka b. Nevfel'in yanına gidildi.

5. Varaka ile olan bu diyalogdan sonra "fetretü'l-vahiy" yani vahyin bir süreliğine kesilmesi dönemi başladı.¹⁶⁵

Bu konudaki rivayetleri sıralayan Zerkeşî, Kadı Ebûbekir Bâkılânî'nin "ilk inen Alak Sûresi'nden sonra Nûh Sûresi'nin ilk üç ayetleriyle Müddessir Sûresi'nin ilk ayetleridir" dediğini nakletmiş ve Mücâhid'in de "ilk inen sure Alak sonra da Nûh Sûresi'dir" dediğini ifade etmiştir.¹⁶⁶ Ancak yaptığımız incelemede, Bâkılânî'nin Katade'den naklettiğini belirttiği ifadesinin Nûh değil Nûn (Kalem) Sûresi olduğunu¹⁶⁷ tesbit

¹⁶² Müslim, *Kitâbü's-Salâ*, 53 (400)

¹⁶³ Bkz. Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 55.

¹⁶⁴ Hz. Peygamber gördüğü bu halin şeytanın bir müdahalesi olabileceğinden korkuyordu. Zira daha sonra nazil olacak olan نَكَرَ نَكَرَ ayeti nazil olduğunda Hz. Hatice (r. anhâ) annemizle beraber tekbir getiriyorlar ve şeytanın böyle bir şey isteyemeyeceğine inandıkları için de seviniyorlardı. (Bkz. Âlûsî, Ebü'l-Fadl Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Trfsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (tah. Ali Abdülbari Atiyye), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, 1415 (h), XV, 130)

¹⁶⁵ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 3; Müslim, *Kitâbü'l-İmân*, 252 ve Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 141.

¹⁶⁶ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 208.

¹⁶⁷ Bâkılânî, Ebubekir Muhammed b. Tayyib, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed İ'sâm el-Kudât), Dâru İbn Hazm, I. Baskı, Beyrut, 2001, s. 240.

ettik. Nitekim Belâzürî de Alak Sûresi'nden sonra nazil olan ilk sûrenin Kalem Sûresi olduğunu nakletmiştir.¹⁶⁸ Bu sebeple de Zerkeşî'deki bu farklılığın bir matbaa hatası olabileceğini zannetmekteyiz.

Vahy-i metlûvv olarak nâzil olduğu bildirilen bu ilk sûre ile beraber, Hz. Cebrâil (a.s.)'ın abdesti ve namazı da Hz. Peygamber'e öğrettiği ve kendisinin Hz. Hatice (r.anhâ) ile birlikte namaz kıldığı da rivayet edilmiştir.¹⁶⁹ Nitekim Hz. Ali (k.v.) daha on yaşındayken Hz. Peygamber ile birlikte namaz kılan Hz. Hatice (r.anhâ) annemizi görmüş ve Müslüman olmuştur.¹⁷⁰

1.3.4.2. İlk Nazil Olan Sûre Müddessir Sûresi'dir

Buhârî'nin Hz. Câbir b. Abdillâh (r.a.)'ten naklettiği rivayete göre; "Müddessir Sûresi Mekke'de, Alak Sûresi'nin ilk beş ayetinden ve vahyin kesildiği dönemden sonra nazil olan ilk suredir.¹⁷¹ Muhtemelen bu rivayet, cumhuru ulemanın icmâna da kaynaklık etmektedir.¹⁷² Ancak müfessirlerden Mukatil'e göre bu suredeki *وَمَا جَعَلْنَا عَدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً* "Onların sayısını sadece bir imtihan sebebi yaptık"¹⁷³ ayeti Medenî'dir."¹⁷⁴

Sûre, Müzzemmil Sûresi'nden sonra nazil olmuştur¹⁷⁵ denilmişse de bu görüş yanlıştır. Zira aşağıda da detaylı incele-

¹⁶⁸ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud, *Ensâbü'l-Eşrâf*, (tah. Muhammed Hamidullah), Dârü'l-Me'ârif, Mısır, ty, I, 110.

¹⁶⁹ Belâzürî, *Ensâb*, I, 111.

¹⁷⁰ İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 182.

¹⁷¹ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 3.

¹⁷² Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, (tah. Ebû Muhammed İbn Âşûr), Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 2002, X, 67; Ebû'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 358; Râzî, Fahrüddin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihi'l-Ğayb*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, III. Baskı, Beyrut, 1420 (h), XXX, 696.

¹⁷³ Müddessir, 74/31.

¹⁷⁴ Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 358.

¹⁷⁵ İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Müslim, *en-Nâsib ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (tah. Mustafa Mahmud el-Ezherî), Dârü İbn Kayyim, I. Baskı, Riyad,

yeceğimiz gibi, Buhârî ve Müslim'in Hz. Âişe (r. anhâ)'dan rivayet ettikleri hadiste; Alak Sûresi nazil olduktan sonra vahyin bir müddet kesildiği bildirilmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'in Hz. Câbir b. Abdillâh (r.a.)'tan rivayet ettikleri hadiste, bu vahiy kesilmesinden sonra, nazil olan ilk sûrenin Müddessir Sûresi olduğu bildirilmiştir.¹⁷⁶ Ancak bu sûre tamamlanmadan önce Kalem Sûresi'nin ilk âyetlerinin indiği muhtemeldir. Çünkü Müddessir Sûresi'nin (11-31) âyetleri ile Kalem Sûresi'nin (1-17) âyetlerinin nüzûl sebepleri –aşağıda da ifade edileceği gibi– aynıdır. Tefsir usulü ilminin temel kaynaklarıyla¹⁷⁷ birlikte cumhurun kabul ettiği ve Buhârî ile Müslim'de nakledilen bu rivayet şöyledir:

Yahya b. Kesîr diyor ki: Ebû Seleme b. Abdirrahman'a; "Kur'ân'ın hangi âyetleri ilk olarak nazil oldu?" diye sordum. O da; *يا أيها المدثر* dedi. "Diyorlar ki; *بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ* ilk nazil olan âyetlerdir" dedim. Ebû Seleme dedi ki: Câbir b. Abdillâh'a "senin sorduğun gibi sordum. O da; *يا أيها المدثر* dedi. Ben de; "senin dediğin gibi dedim. Câbir dedi ki: "Ben sadece Resulülâh (s.a.s.)'in bana söylediğini sana söylüyorum. O (s.a.s.) bana şöyle buyurdu: "Hirâ'da itikâftaydım. İtikâfım bitince oradan indiğimde bana seslenildi. Önüme, sağıma, soluma, arkama baktım bir şey göremedim. Başımı kaldırıp yukarı baktığımda O'nun yani Cebrail (a.s.)'ın, gökle yer arasında bir taht üzerinde oturduğunu gördüm. Hatic'e'ye gittim ve "beni örtün, üzerime soğuk su dökün" dedim. Üzerimi örttüler ve soğuk su döktüler. Bundan sonra *يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ* âyetleri nazil oldu"¹⁷⁸ Buhârî bu rivayeti verdikten sonra; "bunun akabinde

---

2008, s. 37.

¹⁷⁶ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 3

¹⁷⁷ Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 31; Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 206-208; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 91-97 ve Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 92-96.

¹⁷⁸ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 4; *Tefsirü'l-Kur'ân*, 4923, 4924, 4925 ve 4926; Müslim, *İman*, 255, 257; Tirmizî, *Ebvâbü't-Tefsiri'l-Kur'ân*, 3325.

artık vahiy peş peşe gelmeye devam etti"¹⁷⁹ ifadesini kullanmaktadır.

Müddessir Sûresi'nin bu ilk âyetlerinin, Kur'ân'ın ilk inen ayetleri olduğu rivayetine yer veren Taberî; "fetretü'l-vahiy" hadisesini de şöyle nakletmektedir: "Resulüllah (s.a.s.)'e gelen vahiy bir ara kesildi. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s.) çok üzül-
dü. Kendini atmak üzere dağların zirvesine çıkıyordu. Dağın zirvesine her çıktığında Cebrail (a.s.) O'na; "Sen Allah'ın peygamberisin" diyor, bu da O'nun duygularını sakinleştiriyor ve can sıkıntısını gideriyordu. İşte Resulüllah (s.a.s.)'in bahsettiği bu süreç devam ederken, daha önce Hirâ'da gördüğü Cebrail (a.s.)'ı tekrar aslı suretinde görüyor."¹⁸⁰

Aynı şeyleri nakleden Beyhakî şöyle devam etmektedir: Hz. Peygamber, bu intihar caydırmalarından sonra evine geliyor ve daha önce Hirâ'da gördüğünün Cebrail (a.s.) olduğunu söylüyor; bunun üzerine de Hz. Hatice (r.a.) kendisine iman ederek ilk Müslüman olma şerefini elde ediyor. Bu arada dağlar taşlar Hz. Peygamber'e selam verip tebrik ediyorlar.¹⁸¹

Kaynaklarda değişik şekillerde verilen rivayetler, "intihar isteği"nin zaman ve mekânını tesbit konusunu daha da karmaşık hale getirmektedirler. İlerde Duhâ Sûresi'ni incelerken de değineceğimiz gibi birkaç defa gerçekleşen "fetret-i vahiy" süreçlerinde, Hz. Peygamber'in ciddî üzüntülerinden hatta "intihar düşüncesinden" bahsedilmektedir. Kimi kaynaklar bu intihar düşüncesinin Duhâ Sûresi öncesinde gerçekleşen "fetret-i vahiy" sürecinde, kimileri Alak Sûresi sonrası gerçekleşen "fetret-i vahiy" sürecinde, kimileri de Alak Sûresi nâzil olur olmaz Hz. Peygamber'in ne olduğunu bilmediği bu hal karşısında korkarak durumun cinlerden kaynaklandığı zan-

¹⁷⁹ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 4.

¹⁸⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 8.

¹⁸¹ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 138-146.

nıyla; “Ben şâir ve cinlerle irtibatı bulunanlardan nefret ederdim. –Bu durum eğer cinlerden kaynaklanıyorsa– Kureyşliler sonsuza kadar benim aleyhimde konuşurlar. Öyleyse Ben de kendimi dağdan aşağı atarak bu durumdan kurtulayım” dediğini, bunun üzerine de Hz. Cebrâil (.a.s.)’ın kendisini teselli ederek “Ya Muhammed (s.a.s)! Sen Allah’ın resulüsün! Ben de Cebrail’imi” dediğini ve daha sonra Hz. Peygamber’in eve gelerek durumu Hz. Hatice (r.anhâ) annemize anlatıp Varaka’ya gidildikten sonra vahyin kesildiğini nakletmişlerdir.¹⁸²

Hz. Câbir (r.a.)’ın yukarıdaki ifadelerini de nakleden Vâhidî, Hz. Peygamber’in; “Ben bir ay Hirâ’da kaldıktan sonra eve döndüm ve vadinin ortasına geldiğimde çağrıldığımı duydum. Sağıma soluma baktığımda bir şey göremedim. Sonra tekrar çağrıldım. Başımı kaldırdığımda O’nu yani Cebrail (a.s.)’ı havada bir taht üzerinde oturuyor gördüm” dediğini nakletmektedir.¹⁸³

Hz. Peygamber bu fetret döneminde, bir ara yürürken bir ses duyup sağına soluna baktığında Hz. Cebrail (a.s.), Hirâ’daki gibi aslı suretiyle, yer ve gök arasında bir kürsüye oturmuş vaziyette yine görünüyor. Tekrar bir korku ile eve gelip Hz. Hatice (r. anhâ)’ya “beni örtün, beni örtün!” diyor. Bunun üzerine de Müddessir Sûresi nazil oluyor.¹⁸⁴ Bu da gösteriyor ki, “fetretü’l-vahiy” dediğimiz bu birinci fetret döneminde sadece (metlüvv) vahiy kesilmiştir. Yoksa Cebrâil (a.s.)’in arkadaşlığı ve telkinleri yani ğayr-i metlüvv vahyin gelişi devam etmiştir.

¹⁸² Safiyyurrahman el-Mübârkefûrî, *er-Rahîku’l-Mahtûm*, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, II. Baskı, Beyrut, ty, s. 62-63.

¹⁸³ Vâhidî, Ebü’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, *Esbâbü Nüzulî’l-Kur’ân*, (tah. Usâm b. Abdilmuhsin el-Humeydân), Dârü’l-İslah, II. Baskı, Dammâm, 1992, I, 446.

¹⁸⁴ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 4; Müslim, *İman*, 252-257 ve Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, II, 156-157.

Ebü'l-Ferec el-Cevzî'nin naklettiğine göre de; Hz. Peygamber, Hz. Cebrail (a.s.)'ı ikinci bir defa aslî suretinde gördüğünde bayılıp düşmüş, kendine geldiğinde de Hz. Hatice (r. anhâ)'ya gitmiş, üstüne dökünmek için su istemiş ve akabinde de "beni örtün!" demiştir. Örtünüp biraz istirahat buyurduktan sonra kendine gelmiş sonra da Hz. Cebrail (a.s.) gelerek Müddessir Sûresi'nin ilk ayetlerini bildirmiştir.¹⁸⁵ Aslında bu görünmenin, aslî suretteki ilk görünme olduğunu söyleyebiliriz. Zira yukarıda da açıkladığımız gibi; Alak Sûresi'nin nazil olduğu zamanki görünme sadık bir rüya halindeki görünmedir. Bu rivayetlere göre ilk nazil olan sûrenin Müddessir Sûresi olduğu anlaşılıyor olsa da buna değişik yönlerden cevap verilerek Müddessir Sûresi'nin ilk nazil olan sûre olmadığı söylenmiştir.¹⁸⁶ Bunları beş yönden ele alıp özetleyen Süyûtî der ki:¹⁸⁷

A. Sorulan soru "bir sûrenin nüzulünün tamamlanması ile ilgilidir. Hz. Câbir (r.a.), Müddessir Sûresi'nin Alak Sûresi'nin tamamlanmasından önce tamamlandığını açıklamaktadır. Alak Sûresi'nin baş kısmının ilk nazil olan ayetler olduğu ise bir gerçektir. Buhârî ve Müslim'de Ebû Seleme'nin Hz. Câbir (r.a.)'dan rivayet ettiği hadis de bu görüşü teyit etmektedir. Zira Hz. Câbir (r.a.) ifadelerinde "fetretü'l-vahiy" den bahsetmekte ve Resulullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini ifade etmektedir: "Ben yürürken bir ses işittim. Başımı kaldırdığımda Hirâ'da bana gelen meleği gökle yer arasında bir taht üzerinde oturduğunu gördüm. Eve döndüm ve "beni örtün, beni örtün!" dedim. Üzerimi örttüler bundan sonra da Allah Teâlâ Müddessir Sûresi'ni indirdi." "Hirâ'da bana gelen melek" ifadesi

¹⁸⁵ Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 358-359.

¹⁸⁶ Bkz. Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 207 ve Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 94.

¹⁸⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 93-94.

bu hadisenin Hirâ'da Alak Sûresi'nin nazil olduğu hadiseden daha sonra olduğunun göstermektedir.

B. Hz. Câbir'in "ilk nazil olan" ifadesinden kastı; "fetretü'l-vahiy"den sonra ilk nazil olandır. Yoksa mutlak manada "ilk nazil olan" değildir.

C. "İlk nazil olan" ifadesinden kastedilen, "uyarma" emrinde ilk nazil olandır. Bazıları bunu ifade etmiş ve "Nübüvvet için ilk nazil olan Alak Sûresi; Risalet için ilk nazil olan da Müddessir Sûresi'dir" demişlerdir.

D. "İlk nazil olan"dan maksadın bir sebebe dayalı olarak ilk nazil olandır. Müddessir Sûresi, Hz. Peygamber'in korkuyla evine gelip örtünmesi üzerine nâzil olmuştur. Alak Sûresi'nin ilk âyetleri ise herhangi bir sebebe dayalı olmaksızın nazil olmuşlardır.

E. "İlk nazil olma" ifadesi Câbir'in kendi içtihamı olup Hz. Peygamber'den rivayet edilmiş değildir. O halde Hz. Âişe (r.anhâ)'dan gelen rivayet ona tercih olunur.

1.3.4.3. İlk Nazil Olan Sûre Fâtiha Sûresi'dir

Kaynaklarda Fatiha Sûresi'nin nüzulüne sebep olan herhangi bir vaka rivayet edilmemiştir.¹⁸⁸ Ancak nüzûl zamanı ve şekliyle ilgili birkaç rivayet mevcuttur:

1. Beyhakî'nin Ebû Meysere¹⁸⁹ Amr b. Şurahbil'den nakledilen rivayet şöyledir: "Resulullah (s.a.s.) Hz. Hatice (r.anhâ)'ya;

¹⁸⁸ Usam b. Abdilmuhsin el-Humeydân, *es-Sahih min Esbâbi'n-Nüzul*, Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut, 1999, s. 11.

¹⁸⁹ Bu zâtın, tâbiilerin büyüklerinden, çok güvenilir ve muhadramûndan biri olan Amr b. Şurahbil el-Hemedânî olduğu ve İbn Mâceh hariç Kütüb-i Site sahiplerinin kendisinden rivayette buldukları bildirilmiştir. (Bkz. Askalânî, İbn Hacer Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali, *el-Ucâb fi Beyâni'l-Esbâb*, (tah. Abdulhakîm Muhammed el-Enîs), Dâru İbn Cevzi, ty., s. 224) Elmalılı'da bu zat hakkında "Ebû Meysere Amr b. Şurahbil-i Hemedânî Kûfi ki zamanı cahiliyeyi idrak ettiğini Ebû Musa zikretmiş ve Ebû Vâil bunu Mesrûka'ya tafdil eylemiştir. Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den Hz. İbn Mes'ûd'dan, Hz. Huzeyfe'den, Hz. Selmân'dan, Hz. Âişe ve daha başkalarından rivayet etmiş, kendisinden

“Ben halvette yalnız kaldığım zaman bir ses işittim. Vallahi bunun (başıma gelen kötü) bir iş olmasından korktum” dedi. Hz. Hatice (r. anhâ)'da, “Allah korusun! Allah Teâlâ Sana (korktuğun şeyi) yapmaz. Vallahi Sen emaneti sahibine iade eder, silâ-i rahimde bulunur ve doğru konuşursun” dedi. Daha sonra Resulüllah (s.a.s.) yokken Ebubekir (r.a.) geldi ve Hz. Hatice (r.anhâ)'da ona durumu anlatarak “Ey Atîk! Muhammed ile beraber Varaka'ya git” dedi. Resulüllah (s.a.s.) gelince Hz. Ebubekir (r.a.) O'nun elinden tutup “bizi Varaka'ya götür” deyince Resulüllah (s.a.s.) “bunu sana kim söyledi” diye sorunca o da “Hatice” dedi. Daha sonra da Resulüllah (s.a.s.) Hz. Ebubekir (r.a.) ile birlikte Varaka'ya gitti ve ona; “Ben halvette yalnız kaldığım zaman “Ya Muhammed! Ya Muhammed!” şeklinde bir ses işittim. Sonra da koşup oradan ayrıldım” dedi. Varaka da; “öyle yapma! O sana geldiği zaman, ne söylediğini dinleyinceye kadar yerinde dur! Sonra da gel bana söyle” dedi. Bundan sonraki yalnızlığında Resulüllah (s.a.s.)'e; يا محمد قل بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مَا لَكَ یَوْمَ الدِّیْنِ اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَاِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ صِرَاطَ الدِّیْنِ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ غَیْرَ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَلَا لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ şeklinde bir çağrı yapıldı. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s.) Varaka'ya giderek bu durumu anlattı. Varaka da; “Müjde! Müjde! Şehadet ederim ki Sen Meryemoğlu'nun müjdelediği kişisin, Sen Musa'nın Nâmûsu gibi bir Nâmûs üzerindesin, Sen gönderilmiş bir peygambersin ve Sen daha

de Ebû Vâil, Ebû İshak es-Sâbiî, Muhammed b. Münteşir, Kâsım b. Mühey-mire vs. rivayet eylemişlerdir. Buhârî ve gayrisi bunu tâbiîn meyanında zikretmiş, İbn Main ve diğerleri tevsik etmişlerdir. Amr b. Kurre Ebû Vâil'den, müşarünileyh Abdullah b. Mes'ûd'un efadili ashabından idi demiştir. Ebû Nuaym fazilet ve kerametinden bir menkıbesini nakletmiş, İbn Hibban da Sîkât'ında, âbidinden olduğunu ve dizlerinin inceliğini ve taundan altmış üç senesinde Ebû Huzeyfe'den evvel vefat ettiğini söylemiştir. (İsâbe kısmı sâlis) şu halde hadis-i mezkûr, mürsel tabiri mahsusuyla münkati'dir, yani râvi-i evvele isnadı mahzuftur” ifadelerini kaydetmektedir. (Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 10 (1 no'lu dipnot))

sonraki günlerde cihad ile emr olunacaksınız. Eğer ben o günlerine kavuşmuş olsaydım kesinlikle Senin ile beraber cihad ederdim.” Varaka öldükten sonra Resulullah (s.a.s.) dedi ki; “Ben onu cennette üzerinde ipekten bir elbise varken gördüm. Zira o bana iman etmiş ve beni tasdik etmişti.”¹⁹⁰ Bu hadisi naklettikten sonra bir değerlendirme yaparak münkatî’ olduğunu söyleyen Beyhakî, “şayet bu hadis mahfûz olsa bile muhtemeldir ki bu *بِسْمِ رَبِّكَ* ve *يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ* sûrelerinin inişinden sonra Fatiha’nın nüzûlünü haber vermektedir”¹⁹¹ demiştir. Beyhakî’nin bu ifadelerini nakleden Süyûtî ise bu hadisin mürsel, ravîlerinin ise güvenilir olduğunu söylemiştir.¹⁹² Bu rivayetleri değerlendiren Zerkeşî ise, “Alak Sûresi ilk, Müddessir Sûresi de ikinci nazil olan sûredir” rivayetleri kuvvetlidir. Ancak bunların arasını, “ilk inen ayetler Alak Sûresi’nin ilk ayetleri, ilk teblîğ emri Müddessir Sûresi’nin ilk ayetleri ve ilk inen sûre de Fâtiha Sûresi’dir” şeklinde te’lîf etmek mümkündür” demiştir.¹⁹³

Yukarıda Alak ve Müddessir sûreleriyle ilgili hadislerle Beyhakî, Süyûtî ve Zerkeşî’nin ifadelerini birlikte değerlendirdiğimizde, Kur’an’dan ilk nazil olan âyetlerin Alak Sûresi’nin ilk beş ayeti, ikinci nazil olan ayetlerin Müddessir Sûresi’nin ilk ayetleri ve Fâtiha Sûresi’nin de daha sonra ve topluca nâzil olan ilk sûre olduğunu söyleyebiliriz. Elmalılı’nın da ifade ettiği gibi, bu rivayetler arasındaki farklılık, zıtlık olmayıp birbirlerini tamamlama şeklindedir. “Demek ki Varaka’nın nezdine iki defa gidilmiştir. Binaenaleyh asahhi rivayet, Kur’an’ın nüzulü ayet noktai nazarından evveli İkra Sûresi’nin başı, nüzulü

¹⁹⁰ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, II, 159; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 244-245; Belâzurî, *Ensâb*, I, 106.

¹⁹¹ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, II, 159.

¹⁹² Süyûtî, *el-İtkân*, I, 97.

¹⁹³ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 208.

sûre noktai nazarından evveli de tertip ve kitabette ve namazda, kıraatte evveli olan Sûre-i Fâtiha'dır. Fâtiha'nın nüzûlü de, İkra'nın tamamından (ن وَالْقَلَمِ) den ve (يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ) den, (يَا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ) den evveldir."¹⁹⁴

2. Vâhidî, Hz. Ali (k.v.)'ye ait olduğunu söylediği bir rivayette yukarıdaki detaylı anlatımı şu şekilde özetlemektedir: "Resulüllah (s.a.s.) dışarı çıktığında "Ya Muhammed!" şeklinde bir ses işitmiş, bu sebeple koşarak oradan ayrılmış bunun üzerine Varaka kendisine "o sana geldiği zaman, ne söylediğini dinleyinceye kadar yerinde dur! Sonra da gel bana söyle" demiştir. Resulüllah (s.a.s.) bu çağırışı duyduğunda "buyur!" demiştir. Sesin sahibi Resulüllah (s.a.s.)'den أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ demesini ve sonra da Fatiha Sûresi'ni (öğreterek) sonuna kadar okumasını istemiştir."¹⁹⁵

3. İbn Abbas (r.a.)'tan nakledilen bir rivayette o şöyle demiştir: "Resulüllah (s.a.s.) Mekke'de iken ayağa kalktı ve بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ dedi. Bunun üzerine Kureyşliler "Allah Senin ağzını kırsın!" gibi şeyler söylediler."¹⁹⁶

4. "Müfessirlerin çoğunluğuna göre; ilk inen sûre Fâtiha, ikincisi ise Kalem Sûresi'dir."¹⁹⁷

Muhammed Abduh, birçok âlimin "tam olarak inen ilk sûrenin Fatiha Sûresi'dir" görüşlerini tercih etmiş ve bu görüşün alelîtlak doğru olduğunu bildirerek görüşünü şu mantikî delile dayandırmıştır: "Bu kâinattaki ilâhî sünnetin –ister yaratma ister kanun koyma hususunda olsun– bir şeyi önce icmâlen sonra da tadrîcî olarak tafsilata giderek ortaya çıkarılmaktadır. Nitekim ilâhî hidayet, küçük bir tohum ile ondan çıkan koca bir ağacın durumuna benzer. Tohum, başlangıç-

¹⁹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 11.

¹⁹⁵ Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 19.

¹⁹⁶ Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 19.

¹⁹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 775.

ta ağacın bütün unsurlarını içinde barındırmaktadır. Daha sonra tadrîcen büyüyüp meyve verir. İşte Fatiha da, icmâlen Kur'an'daki tafsilatın tümünü içine almıştır.”¹⁹⁸

İbn Âşûr ise, Cumhurun ittifakıyla sûrenin Mekkî olduğunu, çoğunluğa göre de ilk inen sûre olduğunu naklettikten sonra en doğru olanın Alak ve Müddessir sûrelerinin daha önce nazil olduğunu söylemiştir. Ayrıca Kalem ve Müzzemmil sûrelerinin de daha önce inmiş olduğu rivayetini nakleden İbn Âşûr, bazı âlimlerin, “sûre namazın farz kılınması esnasında nazil oldu ve Müslümanlar da namaz farz kılındıktan sonra onu namazlarda okudular” dediklerini kaydetmiştir.¹⁹⁹ Bu rivayeti değerlendirirken, namazın ilk defa Müzzemmil Sûresi'yle farz kılındığını unutmamak lazımdır.

Mücâhid'den nakledilen bir rivayette o, Fâtiha Sûresi'nin Medenî olduğunu söylemiştir.²⁰⁰ Ancak Hasan b. Fadl, “her âlimin bir sürçmesi vardır. Bu da Mücâhid'in hatasıdır. Zira bütün âlimlere muhalefette yalnız kalmıştır. Ayrıca sûrenin Mekkî olduğuna bir delil de *وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ*” “Biz sana sık sık tekrarlanan (ayetlerden oluşan) yedili (bir sure) bahşettik ve (böylece Sen'in önüne) yüce Kur'an'ı (açıp serdik)”²⁰¹ ayetidir” demiştir.²⁰² Çünkü “bu ayetin Mekkî olduğu nass ile sabittir.”²⁰³

¹⁹⁸ Muhammed Abduh, *Tefsîrû'l-Fâtiha*, Matba'atü'l-Mevsûât, Mısır, 1319 (h), s. 22.

¹⁹⁹ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (et-Tahrîrû'l-Ma'nâ's-Sadîd ve Tenvîrû'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd)*, Dârü't-Tunusiyye, Tunus, 1984, I, 136.

²⁰⁰ Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahrü'l-Ulûm*, (tah. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdulmevcud ve Zekeriyya Abdülmecid en-Nüvetî), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1993, I, 78.

²⁰¹ Hicr, 15/87. (Ayetin meâli için bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsîr*, (çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, V. Baskı, İstanbul, 2002, s. 523)

²⁰² Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 19.

²⁰³ Abduh, *Tefsîrû'l-Fâtiha*, s. 21.

Semerkindî de İbn Abbas (r.a.)'ın “sure Mekkî'dir” ve Mücâhid'in “sûre Medenî'dir” şeklindeki görüşlerini verdikten sonra “sûrenin yarısı Mekkî, diğer yarısı da Medenî'dir” görüşünü de beyan etmiştir.²⁰⁴ Bu görüşü rivayet eden İbn Kesîr, bunu Kurtûbî'nin de naklettiğini ve bunun çok ğarîb olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁵ Bu görüşü tenkit eden Muhammed Abduh ise, “bu görüşe sahip olan, iki ayrı görüşün arasını te'lif etmek istemiş gibidir. Bu da önem arz edecek bir görüş değildir”²⁰⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Vâhidî ise Ebû Hüreyre (r.a.)'a dayanan bir rivayette; Übeyy b. Ka'b (r.a.) Ümmü'l-Kur'an'ı okurken Resulullah (s.a.s.)'in “vallahi Allah Teâlâ ne Tevrat'ta ne İncil'de ne Zebur'da ne de Kur'an'da onun bir benzerini indirmemiştir. Zira o bana verilen Kur'an'ü'l-Azîm ve Seb'u'l-Mesânî'dir” dediğini, bu ayetin içinde bulunduğu Hicr Sûresi'nin ihtilafsız Mekkî olduğunu, dolayısıyla Mekkî olan bu sûrede, Fâtîha Sûresi'ni indirdiğini söyleyen Allah Teâlâ'nın daha sonra Medine'de bu sûreyi indirmesi ve Müslümanların on küsur sene Mekke'de Fâtîha Sûresi okumadan namaz kılmış olmaları akla uygun değildir” demiştir.²⁰⁷ Bunun yanında bu sûrenin mükerreren nâzil olduğu da bildirilmiştir.²⁰⁸

1.3.4.4. İlk Nâzil Olan Sûre Cennet ve Cehennemden Bahseden Mufassal Bir Sûredir

Hız. Âişe (r.anhâ)'dan nakledilen bir rivayette o; “ilk nâzil olan sûre, cennet ve cehennemden bahseden mufassal bir sûredir. İnsanlar tam manasıyla İslam'a döndükten sonra helal

²⁰⁴ Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, I, 78.

²⁰⁵ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah. Sâmî b. Muhammed Sellâme), Dârü't-Tayyibe, II. Baskı, 1999, I, 101.

²⁰⁶ Abduh, *Tefsîrü'l-Fâtîha*, s. 21-22.

²⁰⁷ Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 19-20.

²⁰⁸ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 29; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 114 (Sehâvî'den naklen)

ve haramlar indi. Eğer ilk önce “içki içmeyin” denseydi, insanlar “biz asla içkiyi bırakamayız” derlerdi. Eğer ilk önce “zina yapmayın” denseydi, insanlar “biz asla zinayı bırakamayız” derlerdi”²⁰⁹ demiştir.

1.3.4.5. İlk Nazil Olan En’am Sûresi’ndeki قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي كُفُّوا عَنَّا

Kâdî Ebûbekir İbnü’l-Arabî, Hz. Ali (k.v.)’e dayandırdığı bir rivayette قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي كُفُّوا عَنَّا بِأَلْفِ مَوْجِدٍ مِّنْ دُونِهَا وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقْبُنَنَّ مِنْكَ جَمِيعًا وَلَئِن لَّمْ يَظْهَرِ عَلَيْكَ فَذُكِّرُوا وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقْبُنَنَّ مِنْكَ جَمِيعًا وَلَئِن لَّمْ يَظْهَرِ عَلَيْكَ فَذُكِّرُوا وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقْبُنَنَّ مِنْكَ جَمِيعًا وَلَئِن لَّمْ يَظْهَرِ عَلَيْكَ فَذُكِّرُوا

“De ki: “Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyup açıklayayım: O’na hiçbir şeyi ortak yapmayın, anneye babaya iyi davranın, fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, çünkü sizin de onların da rızkını veren Biz’iz. Kötülüklerin, fuşşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah’ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın. İşte aklınızı kullanırsınız diye Allah size bunları emrediyor”²¹⁰ ayetinin ilk inen ayet olduğunu nakletmektedir.²¹¹

1.3.4.6. İlk Nazil Olan Besmele Âyeti’dir

Kurtûbî’nin belirttiğine göre; Besmele Allah Teâlâ’nın bir yemini olarak her surenin başında tekrar tekrar indirilmiştir.²¹² Buna göre; Hırâ’da ilk nâzil olan Alak Sûresi’nin başında Besmele’nin indirilmiş olması lazımdır.

Bazı ilim adamları; Hz. Peygamber’in başlangıçta بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ “Allah’ım Senin adınla” diye yazdığı, sonra بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا

²⁰⁹ Buhârî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, 4993.

²¹⁰ En’am, 6/151.

²¹¹ İbnü’l-Arabî, Ebubekir Muhammed b. Abdillâh el-Me’âfirî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut, 2003, IV, 418.

²¹² Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 91.

“Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır”²¹³ ayeti indiğinde yazısını بِسْمِ اللّٰهِ “Allah’ın adıyla” şeklinde değiştirdiği, akabinde قُلْ اَدْعُوا اللّٰهَ اَوْ اَدْعُوا الرَّحْمٰنَ “De ki: İster Allah ister Rahman diye çağırın”²¹⁴ ayeti indiğinde yazısını بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ “Rahmân olan Allah’ın adıyla” şeklinde değiştirdiği ve bilahare اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ “O (mektup) Süleyman’dandır ve “Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla” diye (başlamaktadır)”²¹⁵ ayeti indiğinde de yazısını بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ “Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla” şeklinde değiştirdiği” rivayetine dayanarak, her surenin başındaki besmelenin müstakil bir ayet olmadığını ancak Neml suresindeki ayetin bir parçası olduğunu kabul etmişlerdir.²¹⁶

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bu rivayetleri değerlendirdiğimizde şu sonuçları elde etmemiz mümkündür:

1. Hz. Peygamber’e ilk olarak gelen vahiyler sâdık rüyalar şeklinde olmuştur.
2. İlk nâzil olan âyetler olarak kabul edilen Alak Sûresi’nin ilk beş âyetinin nüzûlü, Hz. Peygamber uykuda iken Hz. Cebrail (a.s.)’ın kendisine gelerek aslî sûretinde kendine görünmesi suretiyle olmuştur.
3. Alak Sûresi’yle beraber, Hz. Cebrâil (a.s.) abdesti ve namazı Hz. Peygamber’e öğretmiş ve kendisi Hz. Hatice (r.anhâ) ile birlikte namaz kılmıştır. Nitekim Hz. Ali (k.v.) daha sekiz-on yaşlarında Hz. Peygamber ile birlikte namaz kılan Hz. Hatice (r.anhâ) annemizi görmüş ve bu yapılan şeyin ne olduğunu sorup öğrendikten sonra Müslüman olmuştur.

²¹³ Hûd, 11/41.

²¹⁴ İsra, 17/110.

²¹⁵ Neml, 27/30.

²¹⁶ Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, I, 75 ve Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 92.

4. Müddessir Sûresi'nin ilk âyetleri; Mekke'de, Alak Sûresi'nin ilk beş âyetinin nüzûlünü müteâkip meydana gelen fetret-i vahiy den sonra nazil olan ilk sûredir. Bu sûre için; "Müzzemmil Sûresi'nden sonra nâzil olmuştur" denilmiştir de bu görüş yanlıştır. Ancak bu sûre tamamlanmadan önce Kalem Sûresi'nin ilk âyetlerinin indiği muhtemeldir. Çünkü Müddessir Sûresi'nin (11-31) âyetleri ile Kalem Sûresi'nin (1-17) âyetlerinin nüzûl sebepleri hemen hemen aynıdır.

5. Buhârî ve Müslim'in, hemen hemen aynı lafızlarla naklettikleri "bed'ü'l-vahiy" rivayeti dışında; Beyhakî'nin buna benzer bir rivayeti, Hz. Peygamber'in iki defa Varaka'ya gittiğini göstermektedir. Bu ikinci rivayete göre; Resulullah (s.a.s.), yalnız kaldığı sırada bir ses işittiğini ve başına kötü bir şey geleceğinden korktuğunu Hz. Hatice (r.anhâ)'ya anlatmış, bunun üzerine Hz. Ebubekir (r.a.) beraberliğinde Varaka'ya gitmiş ve ona; "Ben halvette yalnız kaldığım zaman "Ya Muhammed! Ya Muhammed!" şeklinde bir ses işitiyorum. Sonra da koşup oradan ayrılıyorum" demiştir. Varaka da; "öyle yapma! O sana geldiği zaman, ne söylediğini dinleyinceye kadar yerinde dur! Sonra da gel bana söyle" demiş, takip eden yalnızlığında Resulullah (s.a.s.)e; *يا محمد قل بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين اياك نعبد و اياك نستعين اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت الله عليهم لا اله الا الله* şeklinde bir çağrı yapılmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber Varaka'ya giderek bu durumu anlatmış o da; "Müjde! Müjde! Şehadet ederim ki Sen Meryemoğlu'nun müjdelediği kişisin, Sen Musa'nın Nâmûsu gibi bir Nâmûs üzerindesin, Sen gönderilmiş bir peygamber-sin ve Sen daha sonraki günlerde cihad ile emr olunacaksın. Eğer ben o günlerine kavuşmuş olsaydım kesinlikle Senin ile beraber cihad ederdim" demiştir. Nitekim bu durumu te'yîd eden benzer bir rivayeti Vâhidî de nakletmektedir.

II. BÖLÜM

İLK İNEN SÛRELERİN NÜZÛL SEBEPLERİ

Bu sûreleri esbâb-ı nüzûl yönünden değerlendirmemizin sebebi, sûrelerin nüzûl süreçlerinin ve tebliğ seyrinin ancak bu şekilde bilinebileceği kanaatidir. Bu sebeple ilk nâzil olan sûrelerin nüzûl süreçlerini değerlendirmeden önce, esbâb-ı nüzûl konusu hakkında bilgi vermekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

2.1. Esbâb-ı Nüzûl İlminin Tarifi

Esbâb, sebebin çoğuludur. Esbâb-691 nüzul ise; “vuku bulunduğu günlerde, ondan bahsederek hükmünü açıklayan ayet ya da ayetlerin nüzulüne sebep olan ve Resulüllah (s.a.s.) zamanında olmuş bir hadise veya O’na yöneltilmiş bir sorudur.”¹ Diğer bir tarifile esbâb-ı nüzul; “bir veya daha fazla ayetin –ih-tiva etmek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere– inmesine vesile teşkil eden hâdiseye denir.”²

Bu klasik tariflerden sadece ayetin nüzûlüne vesile hadiseyi anlayabiliriz. Zira bu tariflere göre sebep-i nüzul sadece

---

¹ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 89.

² Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 85.

“tarîhî bir olgudur.”³ Oysa sebep-i nüzul, “semadan gelen vahy-i ilâhînin, yeryüzünde istikbâl ediliş çerçevesidir. Bu terimdeki sebep, “bir neticenin meydana gelmesi için şart olan şey” manasında felsefî bir muhteva taşımayıp, Kur’ân’ın bir kısım ayetlerinin indirilmesine vesile olan ortam demektir.”⁴

2.2. Esbâb-ı Nüzûl İlminin Kaynağı

Esbab-ı nüzûl rivayetlerinin kaynaklığını sahabe ve tabiîn nesli yapmaktadırlar. Bu sebeple “vahyin nüzûlüne şahit olanların rivayetlerinin dışında, esbâb-ı nüzûl hakkında görüş bildirmek caiz değildir.”⁵ Zira “nüzûl sebeplerini bilmek, akli muhakeme ile ve içtihadla olmaz; vahyin inişini müşahede eden sahabenin nakli ile bilinir. Nüzûl sebebi, akılla idrak edilmesi mümkün olmayıp sadece işitme veya görme suretiyle bilinebileceğinden, sahabeden gelen rivayet hükmen merfû sayılır, yani âdetâ Hz. Peygamberimiz tarafından bildirilmiş olduğuna hükmedilir.”⁶ Bunun yanında “sahabenin bu tecrübesine onlardan ilim almak suretiyle iştirak eden tâbiîler de esbâb-ı nüzûl rivayetleri nakletmişlerdir. Bu rivayetler de hadis usulü ilmine göre; mürsel hükmündedirler. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûlü bilme açısından onlar da sahabeden sonra kaynaktırlar. Ancak bu tür rivayetlerin bazı şartları haiz bulunmaları gerekmektedir.”⁷ Bu sebeple esbâbü’n-nüzul rivayetlerinin birinci derecedeki kaynakları hadis kitaplarıdır. Tefsir kitaplarıyla bazı esbâbü’n-nüzûl konusunda yazılmış kitaplar ikinci ve üçüncü derecede kaynaklık teşkil etmektedirler.⁸

³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 135.

⁴ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 85.

⁵ Vâhidî, *Esbâbü’n-Nüzul*, s. 8.

⁶ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 86.

⁷ Serinsu, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul’ün Rolü*, s. 92.

⁸ Bkz. Müzeynî, Halid b. Süleyman, *el-Muharrar fî Esbâbi’n-Nüzûli’l-Kur’ân min Hilâli’l-Kütübi’t-Tis’a*, Dârü İbnü’l-Cevzî, II. Baskı, Demmâm, 1429 (h), I, 20-21.

Bu konuyu detaylı bir şekilde incelemeyeceğiz; çünkü esbâb-ı nüzûl ile ilgili detaylı açıklama yapmak çalışmamızın ana hedefleri arasında değildir. Yapmayı hedeflediğimiz şey; esbâb-ı nüzûlün ehemmiyetine işaret ederek Kur'ân'ın tefsirine ve anlam zenginliğine katkısıyla Hikmet-i Teşrî'yye ve Hz. Peygamber'in tebliğ metoduyla olan ilgisini ortaya koymaktır.

2.3. Esbâb-ı Nüzûl İlminin Ehemmiyeti

Hiçbir müfessir esbâb-ı nüzûl bilgisinden müstağnî olmaz. Zira bu bilgi sayesinde özet veya kapalı ifadeler açıklığa kavuşturulabilmekte ve mücmel ayetler mübeyyen hale gelmektedir. Bazen bu bilgilerin bir kısmı ayetlerin açıklamaları niteliğinde olmakta bir kısmı da ayetlerin yorumu durumundaki açıklamalara işaret etmektedir.⁹ Bu sebeple müfessir, esbâb-ı nüzûlü bilmeye çok şiddetle muhtaçtır. Evet, ayetlerin nüzul sebeplerini bilmek, o ayetleri anlamak için çok önemlidirler. Zaten “başlangıçta tefsir ilmi, sebep-i nüzûlü bilmekten ibaretti... Tefsir sahasında sahabeyi yükselten en mühim âmil de budur.”¹⁰ Bu sebeple; tefsir ile ilgili sahabe ve tabiînin söyledikleri çok önemlidir.

Bazı insanlar esbâb-ı nüzûlü bilmenin bir faydası olmadığını iddia etseler de bunlar hata etmişlerdir. Zira esbâb-ı nüzûlü bilmenin birçok faydaları vardır. Bu faydaları şöyle sıralayabiliriz:¹¹

2.3.1. Bu İlim Sayesinde Konulan Şer'î Hükümlerin Hikmetleri Anlaşılır

Esbab-ı nüzûl ilmini; “vuku bulduğu günlerde, ondan bah-

⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 47.

¹⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 116.

¹¹ Bkz. Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 22-23; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 92-95 ve Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 91-95.

sederek hükmünü açıklayan ayet ya da ayetlerin nüzulüne sebep olan ve Hz. Peygamber zamanında olmuş bir hadise veya O'na yöneltilmiş bir soru" şeklinde tarif etmiştik. Tariften de anlaşıldığı gibi; nüzul esnasında bahsi geçen bir olay veya bir soru söz konusudur. Dolayısıyla bu olay veya sorunun mahiyetini sadece sahabe bilebilir. Bunun neticesinde de sahabe, hükmün sebebini görürken; "Şâri'in maksadını gösteren durumları da görmüş ve yaşamış oluyorlardı."¹² Bu sebeple şer'î hükümlerin maksat ve hikmetlerini, sebeb-i nüzûlü öğrenmenin de tek yolu olan sahabe nakillerinden öğrenebiliriz. Zaten selef âlimleri, bazı ayetlerin manaları hakkında problemle karşılaşmışlar, bilahare bunların esbâb-ı nüzûllerine vâkıf olunca da bu problemi çözebilmişlerdir. Bu sayede ahkâm-ı şer'iyyenin hikmeti de aletta'yın bilinmiş olur.¹³ Böylece esbâb-ı nüzûl rivayetleriyle elde edilen bilgi, "nüzul çağının sosyal ve psikolojik şartlarını ve ortamını gösteren bir özelliğe sahip"¹⁴ olmuş oluyor.

Cahiliye dönemindeki insanlar Allah'a inanmakla beraber kendi elleriyle yaptıkları tahtadan-taştan putlara tapıyorlar, adaklar adıyorlar ve onlardan medet umuyorlardı. Hatta Ka'be etrafına üç yüz altmış tane put yerleştirilmişti. Un ve hurmadan yaptıkları putlarına tapıyor, ihtiyaç halinde de onu yiyorlardı. Onlardan birine bir kızının dünyaya geldiği müjdelenince,¹⁵ melekleri ve cinleri Allah'ın kızları olarak gör-

¹² Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*, s. 153.

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973, I, 117.

¹⁴ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*, s. 153.

¹⁵ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَبِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ "Allah'ın kızları olduğunu iddia ediyorlar. O, çocuğu olmaktan münezzehdir. Hoşlandıkları erkek çocuklarını ise kendilerine yakıştırmazlar. Onlardan birine bir kızının dünyaya geldiği müjdelenince, öfkesinden ve üzüntüsünden, yüzü mosmor kesilir. Müjdelendiği bu kötü haberin etkisiyle utanıp eşinden dostundan saklanmaya çalışır. Şimdi ne yapsın? Hor, hakir, itilip kakılan bir bela olarak onu hayatta mı bıraksın, yoksa toprağa mı gömsün, ne yapsın? Diye kara kara düşünün! Dikkat ediniz,

dükleri için;¹⁶ erkek çocuklarını kendilerine, kız çocuklarını da Allah'a evlat olarak isnad ederek¹⁷ öfkelerinden ve üzüntülerinden yüzleri mosmor kesiliyor,¹⁸ hatta kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı.¹⁹

Hz. Peygamber, böyle bir toplumu tebliğ ve irşatla vazifelendirilmeden önce, ilk inen âyetler, her şeyi yaratanın Allah Teâlâ olduğunu, insanı da "alak" denilen şeyden yaratarak ona bilmedikleri şeyleri, kalemi kullanabilme kabiliyetiyle öğrettiğini bildirmektedir. Böylece İslam, "gayet kesin hatlarla ateizm, politeizm, pozitivizm ve materyalizmden ayrılmış olmaktadır."²⁰ Hz. Peygamber, bütün beşerî sistem ve ideolojilerden tamamen farklı olan İslam inancını bu putperest topluluğa tebliğ etmekle mükellefti. Bu sebeple ilk inen Kur'ân âyetleri hassaten iki mesele üzerinde durmuştur: Bunlardan bir tanesi; hiçbir ortağı bulunmayan, kuvvet ve kudretine sınır tanımayan, yüce ve her yerde hâzır ve nâzır bir tek Tanrı'ya iman, diğeri de içinde iyi ve güzel hareketler bulunan doğru yolda bir hayat sürme zaruretidir.²¹

ne fena hükümlerdi verdikleri bu hükümler!" (Nahl, 16/57-58)

¹⁶ "Böyle iken tuttular, cinleri Allah'a şerik yaptılar; halbuki bunları da O yaratmıştır. Bundan başka O'na birtakım oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Ne dediklerini bildikleri yok! O, müşriklerin Kendisine isnad ettikleri bu gibi nitelendirmelerden münezzehtir, yücedir." (En'am, 6/100)

¹⁷ "Ne o, yoksa O, yaratıklarından, aklınız sıra kızları Kendisi evlat edindi de, o değerli oğulları size mi ikram etti? O müşriklerden her biri, Rahman'a yakıştırdığı kız çocuğunun dünyaya geldiği haberini alınca, birden yüzü mosmor kesilir, kederinden yutkunur durur." (Zuhruf, 43/16-17); وَأَصْفِيَهُمُ الرَّبُّكَ النَّبَاتُ وَهُمْ الْبُيُوتُ "Onlara sor bakalım: kız evlatları senin Rabbine, erkek evlatları da kendilerine mi aittir?" (Sâffât, 37/149) "أَصْفَى النَّبَاتَ عَلَى الْبُيُوتِ "Allah kızları oğullara tercih mi etmiş?" (Sâffât, 37/153) ve أَمَ لَهُ النَّبَاتُ وَلَكُمُ الْبُيُوتُ "Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi?" (Tûr, 52/39)

¹⁸ وَإِذَا بُرِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (Nahl, 16/58)

¹⁹ وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ "Diri diri gömülen kız çocuğuna, hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman" (Tekvîr, 81/8-9)

²⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 85.

²¹ Bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 86.

Hız. Peygamber'in bu tebliği Mekkelilerin işine gelmiyor, iman ve ameli hazmedemiyor ve müminlere işkence ediyorlardı. Ancak "tatbik edilen işkence ve eziyetler, birçok defalar İslam lehine sevgi ve sempatinin doğması sonucunu da doğurmuştur."²² Nitekim Hız. Peygamber'in amcası Hız. Hamza (r.a.) böyle bir işkence sonucu sinirlenip Ebû Cehil'i dövmüş ve Müslüman olduğunu ilan etmiştir.²³

İlk nâzil olan vahiylerin nüzûl sebeplerine baktığımızda; vehim ve hayal âleminde yaşayan şirkin her türlüşünün kınandığı²⁴ ve bu kınananların azgınca ve körü körüne uyguladıkları zulümlerin yaşandığını görmekteyiz.²⁵ "Gerçekleri inkâr ve var olan şeyleri reddetmek sadece zarar ziyan getirmez, aynı zamanda kişiyi inkârcılığa alıştıracığından zihni köreltir, aklı tembelleştirir, muhakeme kabiliyetini yok eder."²⁶ İşte bu imansızlık cehaletini iliklerine kadar yaşayan zorbalar, insanları hem kendilerine kul köle yapmış hem de sapık akidelerine inanmaya mahkûm etmişlerdi. Oysa Allah'a tapmak; insanın başkasına tapmasına, kul-köle olmasına engeldir. Zira Fatiha Sûresi'ndeki اِيَّاكَ نَعْبُدُ ibaresinde, meful durumundaki اِيَّاكَ munfasıl nasb zamirinin mukaddem meful olarak manası; "Ancak ve ancak Sana ibadet ederiz; yani Sen'den başkasına ibadet etmeyiz" şeklindedir. Bu takdim ise insanların böyle bir ibadet anlayışına sahip olmaları gereğinin delilidir. Bir insanın kendi hemcinsine kul olması zilletlerin en büyüğüdür. Dünyanın en değerli ve zevkli şeyi

²² Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 97.

²³ Bkz. İbn Hişam, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 184-185.

²⁴ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ "Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar." (Alak, 96/6-7)

²⁵ اَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى "Baksana, namaz kılan o mükemmel kulu engelleyen kimseye" (Alak, 96/6-7)

²⁶ Süleyman Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 51.

hürriyet olduğu²⁷ için, “ekmeksiz yaşanır ama hürriyetsiz yaşanmaz” denmiştir.

2.3.2. Bu İlim, Sebebin Husûsiliğini Değil; Lafzın Umûmîliğini Gösterir

Ulemâ “lafzın umumiliğine mi yoksa sebebin hususiliğine mi itibar edileceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Lafzın umumiliğine değil; sebebin hususiliğine itibar edilir” görüşüne sahip olanlara göre; nüzûl sebebi ayetin hükmünü tahsis eder.²⁸ Oysa “lafzın umûmîliğine itibar edilir” görüşünde ittifak edilmiştir. Onlara göre bu görüş daha doğru olup değişik sebeplere binâen inen birçok ayetin hükmü, sebep olanlarla aynı şartları taşıyan başkaları için de geçerlidir. Nitekim Hz. Âişe (r.a.)'ya iftira atanların cezalandırılmaları için inen ayetin hükmü bütün müfteriler için de geçerlidir.²⁹

2.3.3. Bu İlim Hasr Zannını Bertaraf Eder

Bazı ayetler zahiren hasr ifade edebilirler. Ancak esbâb-ı nüzûl bilgisi bu hatalı zannı giderir. Mesela; مَا أَوْحَىٰ إِلَيَّ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ “De ki: Bana vahyolunanlar içinde, bu haram dediklerinizin, yemek isteyen kimseye haram kılındığını görmüyorum. Ancak leş yahut akıtılmış kan yahut pis olduğunda hiç şüphe olmayan domuz eti veya Allah yolundan çıkararak Allah’tan başkası adına kesilen hayvan olursa başka”³⁰ ayetinden, sadece sayılan dört şey haram sayılmaz.³¹ Nitekim İmam Şafîi (r.a.) bu ayette gayenin hasır olmadığını bildirmektedir. Çünkü

²⁷ Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, s. 53.

²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenwîr*, I, 46.

²⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 95.

³⁰ En'am, 3/145.

³¹ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 117.

kâfirler, inat ve karşı çıkmak maksadıyla, Allah Teâlâ'nın helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını da helal sayıyorlardı. Ayet onların gayelerini nakzetmek için nazil olup "bugün tatlı yeme" diyene "ben bugün tatlıdan başka bir şey yemeyeceğim" diyerek inatçı bir davranış sergileyenlere karşı sert bir çıkış olarak "sizin haram kıldıklarınızdan başka helal, helal kıldıklarınızdan başka haram yoktur" manasındadır. Yani "sizin helal saydıklarınız murdar et, akan kan, domuz eti ve (kesilirken üzerinde) Allah'tan başkasının adı anılan etlerin dışında haram bir şey yoktur." Ayette sayılanların dışındakilerin helal olduğu kastedilmemiştir. Buradaki hedef helal olanları değil, haram olanları tesbit etmektir.³²

2.3.4. Bu İlim Kur'ân'ın Manalarını Anlamanın En Sağlam Yoludur.

Şarabın haram olduğunu bildiren *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* "Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız"³³ ayeti nazil olunca bazı insanlar; şarap içtiği halde ölenlerin durumunu sordular. Bunun üzerine *لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعَمُوا* "İman edip iyi ve yararlı işler yapanlara, daha önce yiyip içtiklerinden dolayı kendilerine bir vebal yoktur"³⁴ ayeti nazil oldu.³⁵ Şarabın haram kılınmasından sonra nazil olan bu ayet tek başına ele alındığında; "şarap içmenin her hangi bir sakıncasının bulunmadığını" anlamak mümkündür. Oysa ayet, nüzulünden önce sorulan

³² Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 23 ve Süyûtî, *el-İtkân*, I, 95.

³³ Maide, 5/90.

³⁴ Maide, 5/93.

³⁵ Buhârî, *Kitâbü'l-Mezâlimi ve'l-Çadab*, 2464 ve *Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân*, 4620.

soru ile beraber değerlendirildiğinde durumun öyle olmadığı anlaşılacaktır. Dolayısıyla bu soruyu bilmeden veya göz ardı ederek bu ayeti doğru bir şekilde anlamının imkânı yoktur.

İbn Abbas (r.a.)'ın belirttiğine göre; Hz. Peygamber Mekke'de gizli ibadet ettikleri dönemde, namazda yüksek sesle okuduklarında müşrikler duyuyor ve Kur'ân-ı Kerim'e, onu indirene ve kendisine indirilene hakaret ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ سَبِيلًا ذٰلِكَ وَاتَّبِعْ بَيْنَ ذٰلِكَ وَسَبِيلًا “Namazında sesini yükseltme, ama iyice de kısma, ikisinin arası bir yol tut”³⁶ emrini inzal buyurdu.³⁷ Eğer ayetin müşriklerin bu baskıları sebebiyle indiği bilgisi olmadan bir değerlendirme yapılırsa; “namazları sessizce kılmak gerektiği” gibi yanlış bir sonuca varılabilir.

2.3.5. Bu İlim; Ayetin Kimin Hakkında İndiği Müphemliğini Giderir

Kur'ân lafızları bazen âmm oldukları halde, deliller o lafzın hususiliğini gösterirler. Böyle bir durumda ayetin sebeb-i nüzûlü bilinirse, zahîrî manadan ayrı olarak, lafzın âmm manası terk edilir ve tahsîs ile yetinilir. Mesela; Hz. Muaviye (r.a.) Mervan'ı Hicaz'a vali olarak tayin etmişti. O da bir konuşma yaparak, babasından sonra kendisine bey'at edilmesi için Yezid'i teklif etti. Hz. Abdurrahman b. Ebibekir (r.a.)'in bir şeyler söylemesi üzerine, Mervan “tutun bunu” dedi. Hz. Abdurrahman da Hz. Âişe (r.anhâ)'nın evine girince buna muvaffak olamadılar. Daha sonra Mervan; “bu adam hakkında وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَنْتَعِدَانِي “Fakat bir de öyleleri var ki, (kendisini imana dâvet eden) anne ve babasına: Öf be! (yetti artık! Benden önce nice nesiller ölüp de geri dönmediği halde), siz

³⁶ İsra, 17/110.

³⁷ Buhârî, *Kitâbu Tefsîri'l-Kur'ân*, 4722.

beni dirilip çıkarılmakla mı korkutuyorsunuz.”³⁸ ayeti inen kişidir” dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe (r.anhâ) örtü arkasında; “benim özel durumum hariç, Allah Teâlâ bizim hakkımızda hiçbir şey indirmedir” dedi.”³⁹

2.3.6. Bu İlim Manaları İyi Anlamayı ve Problemleri Gidermeyi Sağlar

Esbâb-ı nüzûl rivayetleri İslâm’ın ilk dönemlerini tasvîr etmekte, ayetlerin indiği zaman ve mekânı tasvîr ederek müfessirlere çok büyük faydalar sağlamaktadır ki müfessir bu bilgilerle en ince maksatlara ulaşabilecektir. Ayrıca bu rivayetler, ayetlerin kendilerine indiği toplumun psikolojik, sosyolojik ve fikrî yapılarını bize açıklamaktadır ki bu durum müfessire manayı anlama ve hükümleri çıkarma imkânı tanımaktadır.⁴⁰ Bu rivayetlerin tefsire etkisini şu örneklerde de görebiliriz:

1. Urve b. Zübeyr (r.a.); *أَوْ اعْتَمَرَ* مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ *إِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنَ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ* “Safa ile Merve Allah’ın belirlediği nişanelerdendir. Kim hac veya umre niyetiyle Kâbe’yi ziyaret ederse oraları tavaf etmesinde bir beis yoktur”⁴¹ âyetini delil göstererek teyzesi Hz. Aişe (r.anhâ)’ya, “Safa ve Merve’yi tavaf etmeye bir şey gerekmeyeceğini düşünüyorum” demiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.anhâ); “eğer senin dediğin gibi olsaydı, ayet *فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا* “oraları tavaf etmemesinde bir beis yoktur” şeklinde olurdu” diyerek şöyle devam etmiştir: “Bu ayet Ensar hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Müslüman olmadan önce, Müşellel dağındaki Menât putuna taparlardı. Bu tapınmadan sonra Safa ve Merve’yi tavaf etmeyi sakıncalı görüyorlardı. Müslüman olduktan sonra da; “Ya Resulallah

³⁸ Ahkâf, 46/17.

³⁹ Buhârî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 4827.

⁴⁰ Bkz. Müzeynî, *el-Muharrar*, I, 20-21.

⁴¹ Bakara, 2/158

şeyi hatırlarken diğer şeyi de kolay hatırlamayı sağlar. Bu, “manaların çağrıştırılması kanunu” olarak psikolojinin de kabul ettiği kurallardandır.⁴⁶

2.4. Esbab-ı Nüzûlün Tefsirdeki Anlam Zenginliğine Katkısı

Tefsir kitaplarına bakıldığında; lafızlardan anlaşılacak manayı değiştirecek kadar, esbâbü'n-nüzûl rivayetleriyle karşılaşmak mümkündür. Meselâ; Tekâsür Sûresi'ni ele aldığımızda sûrenin nüzûl sebepleri ile ilgili olarak şu rivayetlerle karşılaşmaktayız:

1. Sahip oldukları nimetlerden dolayı birbirlerine karşı kibirlenerek övünme yarışına giren ve Kureys'ten Benî Abdi Menaf ve Benî Sehm kabileleri hakkında nazil olmuştur.⁴⁷ İbn Abbas (r.a.), Mukatil ve Kelbî tarafından nakledilen rivayete göre; aralarında düşmanlık bulunan bu iki kabile şan ve şerefleriyle övünerek; “bizim kabilede değerli, şerefli, koruyucu ve lider kişiler daha çoktur” diyerek birbirlerine karşı övünme yarışına girmişlerdi. Bu yarıştan Benî Abdi Menaf önde çıkınca, Benî Sehm ölülerini de saydı ve sayıca öne geçti. Bunun üzerine bu sure nazil oldu.⁴⁸

⁴⁶ Zerkânî, *Menâhil*, I, 95.

⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 791; Semerkandî, *Bahrü'l-Ullûm*, III, 613; Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîrü'l-Hadis*, Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire, 1383 (h), II, 16; (Bu iki kabilenin Benî Zühre ve Benî Cemuh kabileleri oldukları ve sahîh olan rivayetin de bu rivayet olduğu da bildirilmiştir. (Bkz. Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ân*, (tah. Yasir b. İbrahim ve Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm), Dârü'l-Vatan, I. Baskı, Riyad, 1997, VI, 275)

⁴⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 276; Ebü Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühît fi't-Tefsîr*, (tah. Sıdkı Muhammed Cemil), Dârü'l-Fikir, Beyrut, 1420 (h), X, 535; Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 169; Ferrâ, Ebü Zekerîya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh, *Me'âni'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed Yusuf en-Naci, Muhammed Ali en-Neccar ve Abdulfettah İsmail eş-Şelbî), Dârü'l-Misriyye, Mısır, I. Baskı, ty., III, 287; Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, (tah. Muhammed Ali Şahin), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1415 (h), IV, 464; Ebü'l-Ferrec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 485; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-Kadîr (el-Câmi' beyne Fenneyî'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr)*,

2. Amr b. Dinar yemin ederek; “bu sûrenin bir tüccar hakkında nazil olduğunu” söylemiştir. Bununla beraber yukardaki rivayetleri de nakleden Kurtûbî; “ayet burada zikredilen ve edilmeyen, çoklukla övünen herkes hakkında nazil olmuştur” demektedir.⁴⁹

3. Hz. Ali (k.v.)’ten gelen rivayete göre; “sûre kabir azabı hakkında nâzil olmuştur.⁵⁰

4. Mensuplarının kalabalık oluşu ve sahip oldukları malların çokluğundan dolayı Müslümanlara karşı kibirlenerek övünen ve ölünceye kadar bu sapıklıkları üzerinde kalmaya devam eden bir gurup Yahudi hakkında nazil olmuştur.⁵¹

5. Elleriindeki mallardan ve sahip oldukları nimetlerden dolayı birbirlerine karşı kibirlenerek övünme yarışına giren Ensar’dan iki kabile hakkında nazil olmuştur.⁵²

Şimdi bütün bu rivayetleri değerlendirdiğimizde; *حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ* “tâ ki kabirleri ziyaret ettiniz” ayetine, değişik meâlller verebiliriz. Şöyle ki:

1. *الْهَيْكُمُ النَّكَاثُ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ* âyetleri, nüzûl sebeplerinden bir kısmı göz önüne alındığında, “çokluk davasıyla gurur ve iftihar

Dâru İbn Kesîr, I. Baskı, Beyrut, 1414 (h), V, 597; Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ud b. Muhammed b. Ferrâ, *Me’âlimü’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, (tah. Abdurrezzak el-Mehdi), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1420 (h), V, 298 ve İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX, 518.

⁴⁹ Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XX, 169.

⁵⁰ Nehhâs, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Yunus, *İrâbü’l-Kur’ân*, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1421 (h), V, 177; Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr fî’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, Dârü’l-Fikir, Beyrut, ty, VIII, 610.

⁵¹ Sa’lebî, *el-Kesf ve’l-Beyân*, X, 276; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Mühîd*, X, 535; Hâzin, *Lübâbü’t-Te’vîl*, IV, 464; Ebü’l Ferec el-Cevzî, Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, (tah. Abdurrezzak el-Mehdi), Dârü’l-Kütübü’l-Arabî, Beyrut, I. Baskı, 1422 (h), IV, 485; Beğavî, *Me’âlimü’t-Tenzîl*, V, 298; Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, V, 597; Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, II, 16.

⁵² Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Mühîd*, X, 535; Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, V, 597; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX, 518; Derveze, *et-Tefsîrü’l-Hadis*, II, 16; (Bu kabilelerin Ensar’dan Benî Hârise ve Benî’l-Haris kabileleri olduğu bildirilmiştir. (Bkz. Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîrü’l-Merâğî*, Mektebetü Mustafa el-Bâbî, Mısır, I. Baskı, 1946, XXX, 229)

sizleri öyle oyaladı, Allah'a itaat ve gazabından korunmak için yapılacak kârlı işlerinizden öyle alıkoydu ki, dirileri bitirdiniz de, hatta kabirlerdeki ölüleri saymaya, onlarla iftihar etmeye kadar gittiniz"⁵³ manasındadırlar. Yani kabile mensuplarının çokluğuyla övünüp bir kibir yarışına girmek demektir.

2. Sûre, kabir hayatının varlığını da ispatlamaktadır. Zira kabir, bir bitiş noktası değil, bilakis uğranılıp geçilen bir yerdir. Zaten زَايَ fiili; "kalmamak şartıyla yani misafir olarak bir yere uğramak"⁵⁴ manasında olup bu ayette kullanılmasıyla kabir azabının varlığına işaret etmekte ve bu azap ile müşrikler tehdit edilmektedir.⁵⁵ Nitekim Hz. Ali (k.v.)'den nakledilen bir rivayete göre o "Tekâsür Sûresi nazil oluncaya kadar biz kabir azabının varlığı hakkında şüphe içindeydik. Tekâsür Sûresi kabir azabının varlığını bildirmek için nazil oldu" demiştir.⁵⁶ Zaten sûrede "ilk defa geçen كلا سوف تعلمون ayeti, "kabirlerde sorgulanacağınızı bileceksiniz"; ikinci defa geçen كلا سوف تعلمون ayeti, "ölümden sonraki azabı bileceksiniz" ve son olarak tekrarlanan كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْتَقِينِ ayeti de "azaptan emin olmadığınızı kesin bir şekilde bilseydiniz" manasındadır.⁵⁷

3. Ayrıca sûre, öldükten sonra dirilmenin de delilidir. زَارَ "zâre" fiilinin temel manasının, "kalmamak şartıyla yani misafir olarak bir yere uğramak" olduğunu, yukarda söylemiştik. Fiilin bu manasından dolayı, bu ayeti ilk duyan bazı bedevî Araplar; "Ka'be'nin Rabbi'ne yemin olsun ki; oraya giren oradan dirilecektir" demişlerdir. Evet, kabirleri ziyaret edenlerin

⁵³ Davud Ayduz, *Kısa Surelerin Tefsiri (Fâtiha, Dühâ-Nâs)*, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 128.

⁵⁴ Ebü'l Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 485.

⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 580

⁵⁶ Tirmizî, *Tefsîru Sûre* 102, 2; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 580; Sem'ânî, *Tefsirü'l-Kur'ân*, VI, 277 ve Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihi'l-Çayb*, XXXII, 272.

⁵⁷ Semerkandî, *Bahru'l-Ullûm*, III, 613

oradan ya cennete ya da cehenneme geçmeleri gerekir. Nitekim belâgat üstatları kabir için “ahiret dehlizi” demişlerdir.⁵⁸

4. Diğer bir kısım nüzûl sebepleri de göz önüne alındığında ise, sûreye şöyle de bir meâl verilebilir: “Dünya hırsı, mal, evlat ve adet çokluğuyla övünme sevdası sizleri öyle gaflete düşürdü, eğledi, oyaladı ki, tâ ki ölmek sûretiyle kabirlere gömülmeye gittiniz. Veya ölüm anına kadar, yani canlarınız çıkıncaya kadar ömürlerinizi dünyayı kazanmak için sarf ettiniz, boşuna eğlence ile geçirdiniz, âkıbetiniz, âhiretiniz için gayret ve amelde bulunmadınız. Sadece mal ve evlat çoğaltmayı düşündünüz.”⁵⁹ Siz hayatınızı mal ve evlat çoğaltma çabasıyla, çoğalttıktan sonra da bu çoklukla öğünme ve başkalarına karşı kibirlenme sevdası ile tüketiyorsunuz. Hatta son nefesinize kadar bu düşünceden kurtulamıyorsunuz.”⁶⁰ Ama siz kesinlikle ölüp kabirlere gireceksiniz; ancak orada da kalıcı değilsiniz. Bütün bunlar size gösterilecek ve sizler böyle olduğunu kesinlikle bileceksiniz.

Âyette geçen التَّكَاثُرُ “et-Tekâsür” kavramından ne kastedildiği açıklanmadığı için⁶¹ sûre, yukarda zikrettiğimiz her bir sebab-i nüzûl akabinde mükerreren de nâzil olmuş olabilir. Zira et-Tekâsür, “Eğlence ve lezzet vasıtalarına, kuvvet vesilelerine, iktidar sağlama çabasına ve onu elde etmek için yarışmalarına, elde edince de birbirlerine kibirli davranmalarına vs”⁶² gibi çok geniş anlamlara gelmektedir.

⁵⁸ Bkz. Kâsımî, Muhammed Cemalüddin b. Muhammed Said, *Mehâsinü't-Te'vîl*, (tah. Muhammed Bâsil Uyun es-Sûd), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1418 (h), IX, 533.

⁵⁹ Aydüz, *Kısa Surelerin Tefsiri (Fâtiha, Dühâ-Nâs)*, s. 126.

⁶⁰ Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (trc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal ve Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, VII, 219-220.

⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, VII, 220.

⁶² Aydüz, *Kısa Surelerin Tefsiri (Fâtiha, Dühâ-Nâs)*, s. 126.

2.5. İlk İnen Âyet ve Sûreler

Sûreleri/âyetleri, ağırlıklı olarak İbn Darîs ve Süyûtî'nin verdikleri sıralamayı⁶³ esas alarak sıraladık ve nüzul sebeplerini naklettikten sonra kısaca tefsir etmeyi de uygun gördük. Bu sebeple surelerin ismini araştırmaya da önem verdik; zira her surenin ismi; o surenin ana hedeflerini yani kimliğini açıklamaktadır.⁶⁴

2.5.1. Alak Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 أَقْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ
 الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِكَفٍ لَّيَطْفَى أَنْ رَأَهُ اسْتَعْتَى إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرَّجْعِيَّ آرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى
 عَبْدًا إِذَا صَلَّى آرَأَيْتَ أَنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ آرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ
 يَرَىٰ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهَ لِنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ كَلَّا لَا تَطِعُهُ
 وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! İnsanı (rahim cidarına) yapışan bir hücreden yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretendir. Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar. Ama dönüş elbette Rabbinedir! Baksana şu namaz kılan, o mükemmel kulu engelleyen kimseye, Ne dersin, o hidâyette olsa ve Allah'ı sayıp O'na karşı gelmemeyi tavsiye etse, ne iyi olurdu! Ne dersin, o kul, dini yalan saysa ve haktan yüz çevirse iyi mi olurdu? O bilmiyor mu ki Allah, olan biten her şeyi görür? Hayır! Hayır! Olmaz

⁶³ Bkz. Râzî, İbn Darîs, Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyub, *Fedâilü'l-Kur'ân*, (tah. Ğazve Bediy), Dârü'l-Fikir, I. Baskı, Şam, 1987, s. 33 ve Süyûtî, *el-İtkân*, I, 76-85.

⁶⁴ Bikâ'î, Bürhanüddin Ebû'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi ala Makâsidi's-Süver*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1987, I, 209 ve Muhammed Ali Duran, *Sure İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2013.

böyle şey! Eğer bu tutumundan vazgeçmezse, onu perçeminden tutup cehenneme sürükleriz. Evet, o yalancı ve suçlu perçeminden tutup sürükleriz. İsteddiği kadar grubunu yardıma çağırсын! Biz de Zebanûleri çağırırız! Hayır! Ona boyun eğme! Rabbine secde et ve O'na yaklaş!"⁶⁵

Bu sûre iki kısma ayrılır. Birinci kısmı, en önce indiğine dair üzerinde ittifak bulunan ilk beş ayettir. İkinci kısmı ise, Hz. Peygamber'in Harem-i Şerif'te namaz kılması sebebiyle Ebûcehil'in kendisini namazdan menetmesi üzerine nazil olmuştur. Vahiy sürecinde surelerin nüzul yerleri ve zamanları değerlendirildiğinden dolayı, birinci kısmı oluşturan ilk beş ayetin değil; ikinci kısmı oluşturan son ayetlerin nüzül sürecini değerlendireceğiz.

2.5.1.1. Sûrenin İsimleri

Sûre, hem sahabe hem de tabiîn döneminde سُورَةُ اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ "suretu ikra' bi's-mi Rabbike" ismiyle şöhret bulmuştur.⁶⁶ Nitekim birçok tefsirde de bu isimle anılagelmiştir.⁶⁷ Ayrıca sûre سُورَةُ اِقْرَأْ "Sûretu İkra'", سورة العلق, ⁶⁸ "Sûretü'l-Alak"⁶⁹ ve سورة القلم "Sûretü'l-Kalem"⁷⁰ isimleriyle de anılmıştır. Hatta bu

⁶⁵ Alak, 96/1-19.

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 433.

⁶⁷ Mücâhid, Ebû'l-Haccâc b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, (tah. Muhammed Abdüsselâm Ebû'n-Nîl), Dârü'l-Fikir, I. Baskı, Mısır, 1989, I, 739; Abdurrezzak Ebubekir b. Hemmâm b. Nâfi', *Tefsîru Abdurrezzak*, (tah. Mahmud Muhammed Abduh), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1419 (h), III, 443; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 278; Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Fuad Sezgin), Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1381 (h), II, 304; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 519.

⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 436; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 399;

⁶⁹ Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, III, 597; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2002, X, 242; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 304; Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, VI, 255; Beğavî, *Me'âlimü't-Tenzîl*, V, 279; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 775; İbn 'Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 501; Ebû'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdû'l-Mesîr*, IV, 466; Râzî, *Fahrüddin, Mefâtihü'l-Ğayb*, XXXII, 215 ve Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 117; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühîr*, X, 505.

⁷⁰ Nehhâs, *İrâbü'l-Kur'ân*, V, 162; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 433

sûrenin, Hicrî 730 yılında yazılmış Süleymaniye Kütüphanesi yazma bağışlar bölümü 04851 numarada bulunan elyazması bir Kur'ân'da "suretü'l-kalem" olarak isimlendirildiği bildirilmiştir.⁷¹ Ancak bu ismin سورة ن "suretu nûn" olarak bilinen sureye de isim olduğu bilinmektedir. Bazıları da bu surenin en meşhur isminin Alak olduğunu ancak Taberî'nin bu ismi اقرأ يا ربك ya da اقرأ باسم ربك şeklinde verdiğini; Fahrüddin er-Râzî'nin de bu ismi, ن وَالْقَلَمِ suresiyle karıştırarak القلم şeklinde verdiğini belirtmişlerdir.⁷²

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi isimler, aynı zamanda surelerin ana hedeflerini ve kimliklerini açıkladıklarından; bu sûrenin bir isminin de "kalem" olması muhtemeldir. Zira sûrede hem insanın yaratılış sürecinden hem de kalem ile öğrenme kabiliyetinden bahsederek okumanın, yazmanın ve ilmin önemini vurgulamış olması, surenin bu isimle anılmasına yeterli bir sebeptir.

2.5.1.2. Sûrenin Nüzûl Yeri, Zamanı ve Sebepleri

Bu sûrenin nüzul yeri ve zamanı hakkında daha önce bilgi vermiştik. Burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak sûrenin iki kısımdan oluştuğunu ve daha önce verdiğimiz bilgilerin ilk beş ayeti için geçerli olduğunu hatırlatmalıyız.

Cumhuru ulema ilk beş ayetten müteşekkil bu ilk vahyin en evvel inen ayetler olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁷³ Aslında bu hüküm, kaynak belirtmeye ihtiyaç hissettirmeyecek kadar, genel kabul görmüş bir hükümdür.

ve Duran, *Sûre İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, s. 412.

⁷¹ Duran, *Sûre İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, (2826 no'lu dipnot), s. 412.

⁷² Bintü's-Şâti', Âişe Muhammed Ali Abdurrahman, *et-Tefsîrü'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dârü'l-Meârif, VII. Baskı, Kahire, ty, II, 13.

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 433-434.

Vahyin başlangıcını bildiren bu rivayetleri değerlendirdiğimizde; ilim-irfan sahibi Varaka'nın, hiçbir menfaati olmadığı halde, çocukluğundan beri tanıdığı Hz. Muhammed (s.a.s.)'e "sen Allah'ın peygamberisin" demiş olması câlib-i dikkattir. Zira peygamberliğin ne olduğunu herkesten önce o biliyordu. Yalan söylemesi muhtemel bir insanın böyle vasfı taşıyamayacağını da yine o biliyordu. Bilen bildiğini gizleyemezdi. Ama bilmeyenler bilmediklerini de bilmiyorlardı; hatta bildiklerini zannediyor ve menfaatleri icâbı hakikatin üstünü örtmeye çalışıyorlardı. Örtmeyince de kin ve nefretle saldırıyorlardı. Oysa mücrimler, müşrikler ve kâfirler istemese de Allah Teâlâ dinini tamamlayacaktı.⁷⁴

Sürenin ikinci kısmı olan âyetlerinin sebep-i nüzülü için değişik birkaç rivayet nakledilmiştir:

1. Ebûcehil; "eğer Muhammed'i namaz kılarken görürsem, O'nun boynuna basacağım" deyince, *أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى*, âyetleri nazil oldu.⁷⁵

2. Resulüllah (s.a.s.) namaz kılarken; Ebûcehil gelerek O'nu namaz kılmaktan alıkoydu. Bunun üzerine *أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى* ayetinden *كَأَذِيَّةٍ خَاطِبَةٍ* ayetine kadar olan kısım nazil oldu.⁷⁶

3. Resulüllah (s.a.s.) Makam'ın yanında namaz kılarken; Ebûcehil O'nun yanından geçti ve "Ya Muhammed! Ben Seni namazdan menetmemiş miydin?" dedi. Resulüllah (s.a.s.) de ona kızdı ve azarlayıp kovdu. O da; "Ya Muhammed! Sen beni neyle tehdit ediyorsun. Vallahi bu vadide aşireti benimkinden daha çok olan kimse yoktur" dedi. Bunun üzerine *فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَنَدْعُ* *الرَّبَّانِيَّةِ* ayetleri nazil oldu.⁷⁷

⁷⁴ Bkz. Enfal, 8/8; Yunus, 10/82; Tevbe, 9/32-33; Mü'min, 40/14 ve Saf, 61/8-9

⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 523.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 523-524.

⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIV, 525.

“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adır. O Rahmândır, Rahîmdir. O hesap gününün hâkimidir. Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız senden medet umarız. Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiklerinin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil.”⁸⁰

2.5.2.1. Sürenin İsimleri

Süyûtî, bu sürenin yirmi küsur ismini tesbit ettiğini bildirmekte ve “isimlerin çokluğu müsemmanın şerefine delâlet etmektedir” ifadesini kullanmaktadır.⁸¹ Ona göre, Fâtihatü’l-Kitâb, Fâtihatü’l-Kur’ân, Ümmü’l-Kitâb, Ümmü’l-Kur’ân, Kur’ânü’l-Azîm, es-Seb’ü’l-Mesânî, el-Vâfiye, el-Kâfiye, el-Kenz, el-Esâs, en-Nûr, Sûretü’l-Hamd, Sûretü’ş-Şükr, er-Rukye, eş-Şifâ, eş-Şâfiye, Sûretü’s-Salât, Sûretü’d-Duâ vb isimler, Fâtiha Süresi’nin isimlerinden sadece birkaç tanesidir.⁸² Kurtûbî ise, es-Salat, Sûretü’l-Hamd, Fâtihatü’l-Kitâb, Ümmü’l-Kitâb, Ümmü’l-Kur’ân, Kur’ânü’l-Azîm, el-Mesânî, eş-Şifâ, er-Rukye, el-Esâs, el-Vâfiye ve el-Kâfiye olmak üzere toplam on iki ismi Ebû Amr ed-Dânî’den nakletmektedir.⁸³

2.5.2.2. Sürenin Nüzûl Yeri, Zamanı ve Sebepleri

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi; kaynaklarda Fâtiha Süresi’nin nüzûlüne sebep olan herhangi bir vaka rivayet edilmemiştir.⁸⁴ Ancak nüzûl süreciyle ilgili değişik birkaç rivayet mevcuttur. Yukarıda bu rivayetleri verdiğimiz için tekrarlamayacağız. Ancak unutmamak lazımdır ki; “Fâtiha Süresi Mekkî’dir. Bu babta icma yoksa da icma’ya yakın bir ekseriyet

⁸⁰ Fatiha, 1/1-7

⁸¹ Süyûtî, *İtkân*, I, 187.

⁸² Süyûtî, *İtkân*, I, 187-191.

⁸³ Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 111-113.

⁸⁴ Usam b. Abdilmuhsin el-Humeydân, *es-Sahîh min Esbâbi’n-Nüzul*, s. 11.

vardır... Ebû Hüreyre, Mücâhid, Atâ ve Zühri gibi bazıları da Medenî olduğunu söylemişlerdir. Diğer bazıları da bir kere Mekke'de namaz farz kılındığı vakit, bir kere de Medine'de kible tahvil edildiği zaman olmak üzere iki kere nazil olduğunu zikretmişlerdir."⁸⁵

Delâilde Beyhakî ile Vâhidî, Fâtiha'nın en önce nâzil olan sûre olduğunu söylemişlerdir. Câbir b. Zeyd de; ilk nâzil olan sûre Alak sonra Nûn sonra Müzzemmil sonra Müddessir sonra da Fâtiha olduğuna söylemiştir. Alak Sûresi'nin ilk beş ayetinin evvelü mâ nezel olması, Fâtiha'nın tam sûre olarak evvelü mâ nezel olmasına ve bu arada başka surelere ait bir takım ayetlerin nâzil olmuş olmasına münafî değildir. Elmalılı'nın da ifade ettiği gibi; "Fâtiha'nın ilk nâzil olan sûre olduğu sâbit değildir" iddiasında olanların iddiaları doğru değildir.⁸⁶

Fâtiha'nın Mekkî olduğunu ispatlayan çeşitli deliller mevcuttur:

1. Fâtiha'nın bir isminin de سبع من المثاني olduğu malumdur. Bu isim ise Hicr suresindeki والقران العظيم "Biz Sana sık sık tekrarlanan (ayetlerden oluşan) yedili (bir sure) bahsettik ve (böylece Sen'in önüne) yüce Kur'an'ı (açıp serdik)"⁸⁷ ayetinde geçmektedir. "Hicr Sûresi de bil ittifak Mekkîdir."⁸⁸ Bu sebeple Fatiha Sûresi Mekkîdir.

2. Beş vakit namazın Mekke'de farz kılındığı hatta bundan evvel de Hz. Peygamber'in namaz kıldığı bilinmektedir. Nitekim Müzzemmil Sûresi'nde قم الليل إلا قليلا "Geceleyin kalk da, az bir kısmı hariç geceyi ibadetle geçir"⁸⁹ buyrulmuştur. "Fâtiha Sûresi okunmadan namaz olmaz"⁹⁰

⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 7.

⁸⁶ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 7-11.

⁸⁷ Hicr, 15/87.

⁸⁸ Abduh, *Tefsîrü'l-Fâtiha*, s. 21 ve Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 7.

⁸⁹ Müzzemmil, 73/2.

⁹⁰ Buhârî, *el-Kırâtü Halfe'l-İmâm*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty, s. 7.

hadisi de göz önünde bulundurulduğunda; Fâtiha Sûresi'nin Mekke'de ve nübüvvetin ilk devirlerinde nazil olduğu bu ittifaktan sâbit olmuş olur.⁹¹

Bütün bunların ışığında; âyet nokta-i nazarında değerlendirecek olursak, Kur'an'ın ilk inen kısmı Alak Sûresi'nin ilk beş âyetleridir. Sûre nokta-i nazarından değerlendirecek olursak ilk inen sûre, sıralamada ve namazda da ilk olan Fâtiha Sûresi'dir. Fâtiha'nın nüzûlü, –ilk beş âyeti hariç– Alak, Nûn/ Kalem, Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinden öncedir.⁹² Nüzûl süreciyle ilgili rivâyetler titizlikle araştırıldıklarında bu hükmünü kolaylıkla kabul edebiliriz.

2.5.2.3. Besmele'nin Sûreye Aidiyeti

Başta sahabe ve tâbiünden bir topluluk ile beraber Kufe kurruları ve halef âlimlerinden bir grup olmak üzere cumhuru ulemâ, Fâtiha Sûresi'nin başındaki Besmele'nin müstakil bir ayet olduğunda hemfikirdirler. Bunun yanında Medine kurra ve fakihlerinden bir kısım ulemâ ise Besmele'nin Fâtiha Sûresi'ne ait olmayıp başka bir ayetin parçası olduğunu ifade etmişlerdir.⁹³ Bu konudaki ihtilafları üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. Besmele, ne Fâtiha Sûresi'nden ne de başka bir sureden müstakil bir âyet değildir. Bu görüş İmam Malik'e aittir.

2. Besmele, her sûrenin başında o sureye ait müstakil bir ayettir. Bu görüş Abdullah b. Mübarek'e aittir.

3. Besmele, Fatiha Sûresi'ne ait müstakil bir ayettir. Bu görüş İmam Şâfiî'ye aittir. Ancak Fâtiha'nın dışındaki sûrelerin başındaki Besmele'nin ona ait müstakil bir ayet olmadığı görüşü de İmam Şâfiî'den rivayet edilmiştir. Bu görüşleri nakleden

⁹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 7.

⁹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 11.

⁹³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 101.

Kurtûbî, Neml Sûresi'ndeki Besmele'nin bir ayetin parçası olduğu; ancak Fatiha da dâhil sûre başlarındaki Besmele'lerin, surelere ait müstakil birer ayet olmadığı görüşüyle İmam Malik'in en doğru görüşü ifade ettiğini bildirmiştir. Zira ona göre Kur'an, âhâd haberle değil tevâtür yoluyla sabit olur. Zaten İbnü'l-Arâbî de, "Kur'an'da ihtilaf yoktur. İnsanların sûre başlarındaki besmeleler hususunda ihtilaf etmeleri, o besmelelerin Kur'ân'dan olmadığına dair yeterli bir delil olduğunu ifade etmiştir."⁹⁴

Hz. Enes (r.a.)'ın diyor ki; "Resulüllah (s.a.s.) bizim bulunduğumuz bir yerde azıcık bir uykuya daldıktan sonra başını kaldırdı ve tebessüm ederek; "az önce bana bir sure indirildi" dedi. Sonra da; بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَاَنْحِرْ اِنَّ شَاْنَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ şeklinde sureyi okuduktan sonra "el-Kevser" in ne olduğunu bilir misiniz?" dedi. Biz de "en iyisini Allah ve Resulü bilir" dedik. Bunun üzerine O (s.a.s.); "o Rabbimin bana vadettiği bir nehir olup üzerinde çok hayır bulunur..."⁹⁵ Bütün bu görüşlerin ötesinde Hz. Enes (r.a.)'ın bu rivayeti meseleyi halletmiş mahiyettedir. Zira onun; "Resulüllah (s.a.s.) okudu" dediği kısımda bismelenin bulunması; sadece Fâtiha Sûresi'nde değil, diğer bütün sûrelerin başındaki besmelelerin o sûrelere aidiyetinin delilidir.

Besmele'nin hem Kur'ân'dan olduğuna hem de ilk nâzil olan ayet olduğuna dair şu deliller de sıralanabilir:

1. Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Ömer (r.anhüm)'dan; "Bismelenin her sûreyle beraber indirildiği" ifadeleri nakledilmiştir.⁹⁶

⁹⁴ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 93.

⁹⁵ Müslim, *Salat*, 400; Ebû Dâvud, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak b. Beşîr, *Sünenü Ebî Dâvud*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ty, (*Kitâbü's-Salât*), 784 ve Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâru'l-Ma'rife, V. Baskı, Beyrut, 1420 (h), *Kitâbü'l-İftitah*, 904.

⁹⁶ Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzul*, s. 17-18.

2. Her ne kadar İmam A'zâm Ebû Hanife (rh. a.); “Besmele Fatiha’dan değildir” ve İmam Malik (rh. a.); “sûre başlarındaki besmeleler müstakil birer ayet olmayıp o surelere ait de değildirler” demişlerse de; Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Zübeyr, Ebû Hüreyre, Atâ, Tâvus, Said b. Cübeyr, Mekhûl, Zührî, Abdullah b. Mübarek, İmam Şafi’î ve –bir rivayetinde– Ahmed b. Hanbel (r. anhüm) gibi sahabe ve sonraki nesillerden ileri gelenler, “bismelenin her sûreye ait birer müstakil ayet olduğunu” ifade etmişlerdir.⁹⁷

3. “Ashabın şu anda elimizde bulunan Kur’ân hakkında başından sonuna kadar icmâi vardır. Besmele de Kur’ân’da yer aldığına göre ve onların da Besmele’nin her sûre başında bulunup-bulunmamasıyla ilgili tereddütleri bulunmadığına göre, Besmele Kur’ân’dandır.”⁹⁸

2.5.3. Müddessir Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ وَلَا تَمْنُنِ تَسْتَكْبِرُ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ
فَإِذَا نَقَرْنَا فِي النَّاقُورِ فَذَلِكَ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ

“Ey bürünen! Kalk ve uyar. Rabbini büyük gör! Elbiseni temizle, kirlerden arın, pis şeylerden kaçın! Verdiğini çok bularak minnet etme! Rabbinin yolunda sabret! Sûr’a üflendiği gün, doğrusu, o çok çetin bir gün! Kâfirlere kolay olmayan bir gün!”⁹⁹

2.5.3.1. Sûrenin İsimleri

Sûre, ismini ilk ayette geçen “Müddessir” kelimesinden almıştır. “Müddessir” kelimesi, “Müzzemmil” kelimesi gibi;

⁹⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 116-117.

⁹⁸ Muhittin Akgül, *Kur'ân'ın Mûcizevî Korunması*, Işık Yayınları, Temmuz, 2004, s. 171-172.

⁹⁹ Müddessir, 74/1-10.

“örtünüp bürünen” manalarına gelmektedir.¹⁰⁰ Ancak Müddessir; bir çeşit iç çamaşırı¹⁰¹ olarak bilinen “şîâr”ın üstüne giyilen¹⁰² ve “disâr” olarak bilinen bir dış elbiseyi örtünene denir.¹⁰³

Müddessir kavramı da Müzzemmil kavramı gibi Hz. Peygamber’in vasfıdır.¹⁰⁴ Nitekim Kur’ân’daki bazı sûreler, adlarını Hz. Peygamber’in isminden, sıfat ve özelliklerinden almaktadır. Buna göre bazı sûreler adlarıyla Hz. Peygamber’e işaret etmektedir. Bu sûreler; Muhammed, Müzzemmil, Müddessir, İnşirâh, Beyyine ve Kevser sûreleridir.¹⁰⁵

2.5.3.2. Sûrenin/Âyetlerin Nüzûl Yeri, Zamanı ve Sebepleri

Aslında Alak Sûresi’nin ilk beş ayetiyle Fatıha Sûresi gibi bu sûrenin de ilk on ayeti için herhangi bir sebep zikredilmemiştir. Ancak yine de Hz. Peygamber’in korkuya kapılmasına sebep olan ve yukarda zikrettiğimiz hadise sebep olarak görülebilir. Şimdi bu sebepleri sırasıyla zikrelelim:

1. Mücâhid’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Velîd b. Muğîra Kureyş’e; “Dâru’n-Nedve’de toplanın size ihtiyacım var” dedi. Onlar toplanınca da şöyle konuşmaya devam etti: “Sizler saygın ve akıllı kimselersiniz. Araplar size gelecekler ve çeşitli sebeplerden dolayı sizin yanınızdan dağılacaklardır. Bu sebeple de siz “bu adam” hakkında ne diyeceğiniz hususunda ittifak ediniz. Dediler ki; “biz O’nun şair olduğunu söyleriz.” Velîd bu ifadeyi hoş görmeyerek “biz şiiri duyduk. O’nun sözleri şiire benzemiyor” dedi. Dediler ki; “biz de O’nun kâhin olduğunu söyleriz.” Bunun üzerine Velîd; “o zaman da O’na

¹⁰⁰ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “d-s-r” ve “z-m-l” md.

¹⁰¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, “ş-a-r” md.

¹⁰² Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 644.

¹⁰³ İsfehânî, *el-Müfredât*, “d-s-r” md.

¹⁰⁴ Müslim, *İmân*, 255.

¹⁰⁵ Bkz. Duran, *Sure İsimleri Açısından Kur’ân’ın Anlaşılması*, s. 212.

gidecekler ve O'nun söylediklerinin kehanet olmadığını görecekler" dedi. Dediler ki; "biz de O'nun deli olduğunu söyleyelim." Bu sefer de Velîd; "O'na gidecekler ve O'nun deli olmadığını görecekler" dedi. En son dediler ki; "biz de O'nun bir sihirbaz olduğunu söyleriz." Bunun üzerine de Velîd; "sihir nedir?" dedi. Onlar; "birbirlerinden nefret edenleri birbirine sevdiren ve birbirlerini sevenleri birbirlerinden nefret ettirendir" dediler. Bu açıklamalardan sonra Velîd; "evet O sihirbazdır" dedi ve dağıldılar. Hz. Peygamber ile karşılaştıkça O'na "Ey sihirbaz" diye hitap ediyorlardı. Bu da Hz. Peygamber'e çok dokundu, üzüntüsünden başını sararak örtündü. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Müddessir Sûresi'nin ilk on bir ayetini indirdi.¹⁰⁶

2. Burada herhangi maddî bir elbiseye bürünme söz konusu olmayıp tamamen nübüvvet sebebiyle giyilen takva ve ilim elbisesine bürünmek söz konusudur. Ya da örtünen birisinin gizlenmesi gibi Hirâ'da inzivaya çekilip toplumdan gizlenme söz konusudur. Sûre, nübüvvet vazifesini üstlenerek takva ve ilim elbisesine bürünen ve inziva ile insanlardan uzak duran Hz. Peygamber'in artık inzivayı bırakarak görevinin farkına varması ve insanları uyarmaya başlaması gerektiğini bildirmek için nazil olmuştur.¹⁰⁷

3. Hz. Peygamber, herhangi korku ve üzüntü olmaksızın, sırf uyumak ve istirahat etmek gayesiyle örtüsüne bürünmüş ve bu arada Cebrail (a.s.) gelerek uyku ve istirahati bırakmasını ve Allah Teâlâ'nın kendisine vermiş olduğu görevi ifa etme-

¹⁰⁶ Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 361-362; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, VIII, 262; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbî'n-Nüzul*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty, s. 205; Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Ğayb*, XXX, 696-697; Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 60-61 ve Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 129.

¹⁰⁷ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Ğayb*, XXX, 697.

sini istemek babından Müddessir Sûresi'nin bu ilk ayetlerini kendisine bildirmiştir.¹⁰⁸

***

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا وَبَنِينَ شُهُودًا وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا سَأَرْهُقَهُ صَعُودًا إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَرَ ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَرَ ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ سَأُصَلِّيه سَقَرًا وَمَا أُدْرَاكَ مَا سَقَرٌ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ لَوَاحِةً لِّبَشَرٍ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ

“Tek olarak yarattığım, çok mal, servet, oğullar ve her türlü imkânı verdiğim o adamı Sen Bana bırak! Hâlâ imkânlarını artırmama hevesleniyor. Hiç heveslenmesin! Çünkü o Bizim âyetlerimize karşı inatçı kesildi. Ben de onu bir yokuşa sar-dıracağım. O düşündü, ölçtü, biçti... Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti! Kahrolası! Nasıl da ölçtü biçti! Sonra baktı... Suratını astı, kaşlarını çattı... Sonra da sırtını döndü, kibirlendi, çekip gitti! “Bu, büyücülerden nakledilen büyüden ibarettir. Bu, beşer sözünden başka bir şey değildir.” dedi. Ben de onu Sekar’a atacağım. Sekar nedir bilir misin? Nereden bileceksin! O, içine atılanı yer, bitirir. Yine de bırakmaz, eski haline çevirip bu işi tekrar eder. Sürekli olarak derileri kavurur. Üzerinde on do-kuz görevli vardır.”¹⁰⁹

Âyetlerin Nüzûl Sebepleri

Alay edenler hakkında inen Hicr ve diğer sûrelerdeki ayetler gibi¹¹⁰ bu ayetler de Velîd b. Muğîra hakkında nazil

¹⁰⁸ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Ğayb*, XXX, 697.

¹⁰⁹ Müddessir, 11-30

¹¹⁰ Hz. Peygamber ile alay edenler şunlardır: Âs b. Vâil, Velîd b. Muğîra, Haris b. Adiy, Esved b. Muttalib, Esved b. Abdiyağûs, Esram b. Abdilharis ve Ba'kek b. Abdilharis (Bkz. Ebû'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 546) Hz. Peygamber'in kendilerine beddua ettiği alaycılar şunlardır: Ebû Cehil (Amr b. Hişâm), Utbe İbn Rebî'a, Şeybe İbn Rebî'a, Velîd İbn Muğîra, Ümeyye İbn Halef, Ukbe İbn Ebî Muayt ve hadis ravîsinin “adını unuttum” dediği yedinci kişi. (Bkz. Müs-lim, *Cihad ve Siyer*, 107)

olmuştur. Zira Velîd b. Muğîra kendisinin de babasının da biricik “el-Vahîd” olduğunu, kendisinin de babasının da Araplar içinde bir benzerlerinin olmadığını söylemiş.¹¹¹ Velîd’in nesebi Kureyşliler arasında şüphe ile karşılanıyordu. Zira o Kureyş asıllı değildi. Doğduktan on sekiz yıl sonra babası onu kendi oğlu olarak kabul etmişti.¹¹² Bu sebeple Velîd’in nesebi, babası olarak bilinen Muğîra’ya gerçek manada dayanmıyor ve “babası tarafından terk edilmiş” manasında وَحِيدًا عَنْ أَبِيهِ olarak anılmıştır.¹¹³ Nitekim o’nun ve benzerlerinin süregelen bu alaylarından dolayı Kalem Sûresi de nazil olmuş ve kendisi birçok kötü vasıfların yanında عَتَلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ “Şerefsiz, kaba ve soysuz (veled-i zina)”¹¹⁴ olarak tavsif edilmiştir.

1. İkrime’den gelen bir rivayete göre; Hz. Peygamber bir gün yanına gelen Velîd b. Muğîra’ya Kur’ân okur, bunun üzerine sanki kalbi biraz yumuşar. Bu durumdan haberdar olan Ebûcehil, hemen Velîd’e ulaşır ve şöyle der: “Amca kavmin senin için bir miktar mal toplamak istiyor.” Sebebini soran Velîd’e; “Sen Muhammed’e gitmişsin ve onun elindekilere talip olmuşsun” der. Bunun üzerine Velîd; “Kureyş beni iyi bilir ki ben malı en çok olanlarımdım” der. Bunun üzerine Ebûcehil; “o halde O’nun hakkında öyle bir şey söyle ki, kavmin senin O’nun söylediklerini inkâr ettiğini ve O’nu sevmediğini bilsinler” der. Bu sefer Velîd; “ne söyleyeyim? Vallahi, içinizde şiiri benden iyi bilen kimse yoktur, recezi, kasideyi ve cin şiirlerini benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi onun söyledikleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. Vallahi, onun söylediğinde bir tatlılık var, altındaki her sözü yıkıyor ve hepsinin

¹¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIV, 19; Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Çayb*, XXX, 704 ve Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 71.

¹¹² Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 32.

¹¹³ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 135.

¹¹⁴ Kalem, 68/13.

üstüne çıkıyor, hiçbir söz onun üstüne çıkamıyor” der. Bunun üzerine Ebûcehil; “sen O’nun aleyhinde bir şey söylemeden kavmin senden razı olmayacak” der. O da; “bırak beni biraz düşüneyim” der ve sonra da; “bu nakledilen bir büyüdür” der. İşte bunun üzerine

دَرْبِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا وَبَيْنَ شُهُودًا وَمَهْدَتْ لَهُ تَمْهِيدًا ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا سَأَرْهُقُهُ صُعُودًا إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ سَأُضِلُّهُ سَقَرًا وَمَا أُذْرِيكَ مَا سَقَرُ لَا تُبْقَى وَلَا تَذَرُ لَوْ أَحَبَّ لِلْبَشَرِ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ

ayetleri nazil olur.¹¹⁵

2. İbn Abbas (r.a.)’tan gelen bir rivayete göre Velîd b. Muğîra Hz. Ebûbekir (r.a.)’ın yanına gelir, Kur’ân hakkında ona soru sorar ve cevap aldıktan sonra da Kureyşlilerin yanına gelir ve şöyle derdi: “İbn Ebi Kebşe’nin (Hz. Peygamber’i kastediyor) söylediklerine şaşıyorum. Vallahi o ne şiir ne sihir ne de delilerin hezeyanlarıdır. O’nun sözleri sadece Allah’ın sözleridir. Bunu duyan bir gurup Kureyş’li hemen toplanarak şöyle konuştular: “Vallahi eğer Velîd dinini değiştirirse bütün Kureyş dinini değiştirir. Ebûcehil bunu duyduğunda; “benim onunla ilgilenmem yeterlidir” dedi ve evine giderek Velîd’e; “kavminin senin için sadaka topladıklarını görmedin mi?” dedi. Bunu duyan Velîd; “ben onlardan malı ve çocukları en çok olanı değil miyim?” dedi. Bu sefer Ebûcehil; “diyorlar ki, sen sadece Ebubekir’in evinde yemek yemek için onun yanına gidiyormuşsun” bunun üzerine Velîd; “bunu benim kabilem mi söyledi? Hâlbuki Kusey oğullarının diğer üyelerine güç yetiremiyorlar. Ebûbekir’e de, Ömer’e de İbn Ebi Kebşe’ye de yaklaşmayacağım. Zaten O’nun söyledikleri de tesirli bir sihirden başka bir şey değildir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e

دَرْبِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا وَبَيْنَ شُهُودًا وَمَهْدَتْ لَهُ

¹¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIV, 24-25; Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 361-362 ve Vâhidî, *Esbâbü Nüzûl*, s. 446.

وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عَدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يُعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ

“Biz cehennem görevlilerini sadece melaikelerden kıldık. Onların sayısını da kâfirler için imtihan ve sıkıntı sebebi yaptık ki Ehl-i kitaptan olanlar Peygambere imanda yakîn sahibi olup, daha kesin inansınlar. Mü’minlerin imanlarındaki yakînleri artsın. Ehl-i kitap ve müminler tereddüde düşmesinler. Kalplerinde hastalık olan münafıklar ile kâfirler de neticede: “Allah, bu misal ile ne anlatmak istemiş olabilir?” desinler. Böylece Allah dilediğini şaşırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını Kendisinden başka kimse bilemez. Bu, (cehennemden bahseden âyetler) beşere bir öğüt ve uyarıdan başka bir şey değildir.¹²²

Âyetlerin Nüzûl Sebebi

İbn Abbas (r.a.)’tan gelen rivayete göre; Ebûcehil, Velîd hakkında nazil olan bu ayetleri duyunca Kureyşlilere şöyle dedi: “Ananız cenazenize ağlasın! İbn Ebi Keşşe’yi dinleyin! Cehennem görevlilerinin on dokuz tane olduğunu size söylüyor. Hâlbuki siz cesur bir topluluksunuz. Cehennem görevlilerinden her birisini sizden on kişi yenemez mi?” Bunun üzerine Ebû’l-Eşeddeyn Kilde b. Halef b. Esedi’l-Cümahî; “ben onlardan onunu sırtıma, yedisini de kucağıma alırım. Geri kalan ikisini de siz halledin” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayetleri indirdi.¹²³ Herhalde Ebûcehil ile Ebû’l-Eşedd’in bu

¹²² Müddessir, 74/31.

¹²³ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 74-75; Ebû’l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 364 ve Süyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 206.

konuşmaları aynı mecliste olmuş ve her ikisinin de cehennem bekçileri olan meleklerle alay etmesi üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş olmalıdır. Bu durumda rivayetler arasında bir ihtilâf da yoktur.¹²⁴

Âyetteki مَرَضٌ فِي قُلُوبِهِمْ “kalplerinde hastalık vardır” ifadesinin delaletiyle bu ayetin Medenî olduğunu söyleyenler olmuştur. Zira onlara göre; “kalplerdeki hastalık” münafıklık demek olup Hicret öncesinde Müslümanların arasında münafık bulunmamaktadır.¹²⁵ Bu ifade delil getirilerek ayetin Medenî olduğu iddia edilemez. Zira kalplerdeki hastalık sadece nifak değil, her türlü şekk ve şüphenin yanında şirk ve küfür de kalplerdeki hastalık olarak tarif edilebilmektedir.¹²⁶

* * *

كَأَلَّا وَالْقَمَرَ وَاللَّيْلَ إِذَا أَدْبَرَ وَالصُّبْحَ إِذَا أَسْفَرَ إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبْرَى نَذِيرًا لِلْبَشَرِ لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهينَةً إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ فِي جَنَاتٍ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ مَا سَلَكَكُمْ فِي سِقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمَصْلِينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمَسْكِينِ وَكُنَّا نَحْوُضُ مَعَ الْخَائِضِينَ وَكُنَّا نَكْذِبُ بِيَوْمِ الدِّينِ حَتَّىٰ أَنَا الْيَقِينُ فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ كَانَهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفَرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحْفًا مُنْشَرَةً كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَعْفَرَةِ

“Hayır! Yemin olsun Ay’a, dönüp giden geceye, Ağardığı zamanki sabaha yemin ederim ki, O “Sekar” belâların emr müt-hişidir. İleri veya geri giden insanlar için bir uyarıdır. Ashab-ı yemin (hesap defteri sağdan verilenler) den dışında herkes, yaptığı işlerin esîri olacaktır. Onlar cennetlerde mücrimler hakkında kendi aralarında konuşurlar. O suçlulara: “Neydi

¹²⁴ Bedreddin Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2010, s. 923.

¹²⁵ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 74-75 ve Ebü’l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 364.

¹²⁶ Bkz. Emanullah Polat, *Kur’ân-ı Kerime Göre Ruhî Hastalıklar*.

bu cehenneme sizi sürükleyen?” diye sorarlar. Onlar “Biz namaz kılanlardan değildik. Fakirleri doyurmazdık. Batıl sözlerle dalanlarla beraber biz de dalardık. Ölüm bizi yakalayınca kadar hesap gününü yalanlardık” derler. Artık onlara şefaatchilerin şefaati fayda etmez. Ne oluyor onlara ki arslandan ür-küp kaçan yaban eşeği gibi bu öğütten kaçıyorlar? Bu beyler, bu öğütle yetinmeyip üstelik her biri kendisine mahsus özel kitap isterler! Hayır! Onlar aslında âhîret endişesi taşımazlar. Hayır! Gerçekten bu bir öğüttür. Dileyen ondan ders alır. Ama Allah dilemedikçe onlar ders alamazlar. Saygı duyulacak olan da, günahları bağışlayacak olan da O’dur.”¹²⁷

Âyetlerin Nüzûl Sebepleri

Mekke müşriklerinin; “eğer Muhammed söylediklerinde doğru ise bizden her birerimizin başının altında onun cehennemden emin olduğu ve oradan kurtulduğu yazılı birer sayfa olsa ya” demeleri üzerine bu ayetler nazil oldu.¹²⁸

Müfessirler bu ayetlerin nüzul sebebi olarak üç değişik görüş belirtmişlerdir:¹²⁹

1. Müfessirlerin çoğunun ifade ettiği görüşe göre müşrikler Hz. Peygamber’e; “eğer bizim sana tabi olmamız seni sevindirecekse, her birimizin başucuna “Allah’tan filân oğlu filâna” diye sana tabi olunmasını emreden bir mektup konulsun” demişler bunun üzerine de bu ayetler nazil olmuştur.

2. Ebû Salih’in ifade ettiği görüşe göre; müşrikler azap olunmamak üzere bir kurtuluş belgesi istedikleri için bu ayetler nazil oldu.

3. Ferrâ’nın ifade ettiği görüşe göre ise; müşrikler, Hz. Peygamber’e; “İsrail oğullarından birisi bir günah işlediğin-

¹²⁷ Müddessir, 74/32-56.

¹²⁸ Süyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 206.

¹²⁹ Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 366-367.

de bu günahının kefaretinin sabaha çıktığında, başucunda bir kâğıtta yazılı olarak bulurmuş. Biz neden görmüyoruz?” demişler ve bunun üzerine bu ayetler nazil olmuştur.

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Müzzemmil ve Müddesir sûrelerinin her ikisi için de aşağı yukarı aynı nüzûl sebepleri zikredilmiştir. Yaptığımız araştırmada şu sonuca vardık: Hz. Peygamber ikinci defa Cebrail (a.s.)'ı aslı suretiyle görüp korkmuş ve bu korkusu sebebiyle örtününce Müddesir Sûresi; Kureyşlilerin hakaretlerine üzülüp örtününce de Müzzemmil Sûresi nazil olmuştur. Nitekim başka zamanlarda da Hz. Peygamber ile alay edilip kendisi üzülünce Allah Teâlâ'nın tavsiyesi; ibadet olmuştur: **فَوَرَبِّكَ لَسَسَلْتَهُمْ** أَجْمَعِينَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ بَضِيقُ صَدْرِكَ بِمَا يَقُولُونَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ “Rabbin hakkı için, Biz onların hepsine muhakkak yaptıklarını soracağız. Şimdi Sen, Sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle. O müşriklere aldırma! Biz, Seninle alay edenlerin haklarından gelmeye yeteriz. Onlar Allah'tan başka tanrı uyduruyorlar ama yaptıklarının sonucunu yakında öğrenecekler! Onların söylediklerinden ötürü senin canının sıkıldığını iyi biliyoruz. Ama Sen Rabbini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et!”¹³⁰

2.5.4. Müzzemmil Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الْمَزْمُولُ قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نَضَفَهُ أَوْ انْقَصَ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبِيلًا رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

¹³⁰ Hicr, 15/92-99.

وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولَى النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا
ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا أَنَا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا
شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْدًا وَبَيًّا فَكَفَيْتَ تَتَقُونَ
إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا السَّمَاءُ مُنْقَطِرَةٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ
إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا

“Ey örtüye bürünen! Kalk, gecenin az bir kısmı hariç veya yarısında ya da bundan biraz azında veya fazlasında ibadet et! Kur’ân’ı tertîl ile oku. Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz. Muhakkak ki gece ibadeti daha tesirli, Kur’ân okuyuşu bakımından düzgün ve daha sağlam bir tilavet sağlar. Hâlbuki gündüz seni meşgul eden işler vardır. Rabbinin adını zikret ve O’na yönel. O doğunun da batının da Rabbidir. O’ndan başka İlah yoktur. O halde sen de O’nun himayesine sığın. Onların söylediklerine karşı sabret ve güzelce onlardan uzaklaş! Nimet içinde yüzen ve hak dini yalanlayanı Bana bırak ve biraz mühlet ver. Muhakkak ki Bizim nezdimizde bukağılar, aevli ateşler, dikenli, boğazı tırmalayan yiyecekler ve acı bir azap vardır. Gün gelir; yer, dağlar şiddetle sarsılır ve dağılan kum yığınları haline gelir. Biz vaktiyle Firavun’a bir elçi gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda şahitlik edecek bir elçi gönderdik. Firavun o Resule isyan etti. Biz de onu şiddetle cezaya çarptırdık. Kâfirliğinizde ısrar ederseniz, dehşetinden çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl koruyabilirsiniz? O günün dehşetinden gök bile çatlar. Allah’ın va’di mutlaka gerçekleşir. Bu, bir hatırlatmadır. Artık isteyen, Rabbine varan yolu tutar.”¹³¹

2.5.4.1. Sürenin İsimleri

Süre adını ilk ayette geçen “Müzzemmil” kelimesinden al-

¹³¹ Müzzemmil, 73/1-19.

muştır. Müzzemmil; “örtüsüne bürünüp örtünen” demektir¹³² ki, kendisi örtünmüş veya başkası tarafından da örtülmüş olabilir.¹³³ Müzzemmil kelimesinin, yük yüklemek manasına gelen “zemi”den türetilerek “yükü yüklenen” manasına geldiği de söylenmiştir.¹³⁴ Sûrenin ilk ayetindeki “Müzzemmil” kelimesi, Hz. Peygamber’in halini ifade etmektedir.¹³⁵

Anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber uyumak için örtüsüne bürüyünce Allah Teâlâ O’na (s.a.s.) iltifatkâr üslûp ile “artık rahat yatma zamanı geride kaldı. Ağır bir yük yüklendin, sorumluluğun büyüktür” mesajı vermektedir. Hz. Peygamber’in *el-Müzzemmil* lakabı yoktu, anlaşılan o anda yaptığı iş göz önünde bulundurularak böyle nitelendirilmiştir. *el-Müzzemmil*¹³⁶ lakabı, müfessirler tarafından Hz. Peygamber’in bir unvanı olarak kabul edilmiştir.¹³⁷

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi; Kur’ân-ı Kerim’deki bazı sureler, adlarını Hz. Peygamber’in isminden, sıfat ve özelliklerinden almaktadır. Buna göre bu sûreler isimleriyle Hz. Muhammed (s.a.s.)’a işaret etmektedir. Bu sureler; Muhammed, Müzzemmil, Müddessir, İnşirâh, Beyyine ve Kevser sûreleridir.¹³⁸ Sûre bu unvanıyla Hz. Peygamber’e hitap ederek başladığı için de bu isimle anılmıştır. “Bu isimden başka da her hangi bir ismi bulunmamaktadır.”¹³⁹

“Resulüllah (s.a.s.)’in bu isimle anılmasının sebebi, vahiy olgusunun azametine delalet etmesi içindir. Bu ifade gösteri-

¹³² Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihi’l-Ğayb*, XXX, 681.

¹³³ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihi’l-Ğayb*, XXX, 681.

¹³⁴ Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 32.

¹³⁵ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 3; Müslim, *İmân*, 252.

¹³⁶ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, s. 573.

¹³⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIII, 676 ve Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillah, *Tefsirü’t-Tüsterî*, (tah. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd), Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1423 (h), s. 180.

¹³⁸ Duran, *Sure İsimleri Açısından Kur’ân’ın Anlaşılması*, s. 212.

¹³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIX, 252.

yor ki, en güçlü insanlar bile vahiy karşısında korkuya kapılıyor ve sığınılacak bir örtüye ihtiyaç hissediyor.”¹⁴⁰

Arapçada, muhatap tek kişi ve yakın olduğu halde sözün nidâ ile başlaması, muhataba değer verildiğinin ve kendisine önemli bir şey söyleneceğinin göstergesidir. Bunun yanında en doğru olan; eğer çağrılan kişinin ismi çağırان tarafından biliniyorsa, onunla çağrılmasıdır. Hiçbir sıfat ve yakıştırma özel ismin yerini tutmaz. Ancak ciddî bir kişiyi önemsemek, ta'zîm ve tekrîmde bulunmak gayesiyle sıfat kullanılarak çağrıda bulunulabilir.¹⁴¹ Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'i يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ “Ey Nebî”¹⁴² şeklinde çağırmıştır. Ayrıca يَا أَبَتِّ وَيَا بُنَيَّ “babacığım ve oğulcuğum” ifadelerinde olduğu gibi; yakınlık ve iltifat göstermek ya da نَزَلَ عَلَيْهِ “Onlar (kâfirler, alay ederek); “Ey kendisine kitap indirilmiş olan! Sen bir delisin!” dediler”¹⁴³ ayetinde olduğu gibi; alay etmek için de isim yerine vasıf kullanılarak çağrıda bulunulabilir.

Eğer çağrılan kişi giyimi, oturması veya yatması gibi bir vasfı ile anılarak çağrılıyorsa bu onun o giyiminin ve davranışının sevildiğinin ve iltifat edildiğinin göstergesidir.¹⁴⁴ Nitekim Hz. Ali (k.v.) mescitte uzanıp yattığı ve yanlarının toprağa bulaştığı bir sırada Hz. Peygamber kendisine قُمْ أَبَا تُرَابٍ “Ey toprağın oğlu! (toprağa bulanana)” demiştir. Aynı şekilde Hz. Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî (r.a.) küçük bir kediyi taşıran Hz. Peygamber onu görmüş ve bu davranışına iltifatena يَا أَبَا هُرَيْرَةَ “Ey kedicikler babası (sahibi)” demiştir. Binaenaleyh aynı şekilde, Hz. Peygamber'in bürünmesi sonrasında bu vasfı ile

¹⁴⁰ Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, IX, 340.

¹⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIX, 255

¹⁴² Enfal, 8/65.

¹⁴³ Hicr, 15/6.

¹⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIX, 256.

يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ şeklinde çağrılması da, Allah Teâlâ'nın taltifinin ve dostluğunun bir göstergesidir.

2.5.4.2. Sûrenin Nüzûl Yeri, Zamanı ve Sebepleri

Bu konuda değişik rivayetler nakledilmiştir. Şöyle ki;

1. Cumhuriyet görüşüne göre yirminci ayet hariç sûre tümüyle Mekki'dir.¹⁴⁵

2. Hz. Câbir, Atâ, İkrime ve Hasan'dan gelen rivayete göre; sûre tümüyle Mekki'dir.¹⁴⁶

3. İbn Abbas (r.anhümâ) ve Katade'den gelen rivayete göre; on ve on birinci âyetler hariç, sûre tümüyle Mekki¹⁴⁷ olup nübüvvetin ilk yıllarında,¹⁴⁸ Alak ve Kalem sûrelerinden sonra Müddessir Sûresi'nden önce nazil olmuştur.¹⁴⁹

4. Hz. Aişe (r. anhâ)'dan gelen bir rivayette وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ "Onların söylediklerine karşı sabret, onlardan güzel bir tavırla uzak dur! Nimet ve devlet içinde yüzen, hak dini yalan sayanları, sen Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver" ayetleri nazil olduktan kısa bir zaman sonra, Bedir Savaşı'nda müşriklere ceza verilmiştir" denilmekte ve –belki bu sebepten dolayı– bu iki ayetin Medeni oldukları söylenmektedir.¹⁵⁰

Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber Hirâ'da ilk vahyi aldıktan sonra evine gel-

¹⁴⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Mühît*, X, 311; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 58.

¹⁴⁶ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 124; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, X, 311 ve Âlûsî, *Ruhu'l-Me'âni*, XV, 112.

¹⁴⁷ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 124; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Mühît*, X, 311; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 66.

¹⁴⁸ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 850.

¹⁴⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 96; Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 31 ve İbn Şihâb ez-Zühri, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 89.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 690.

miş ve “cin çarpmış olma korkusuyla”¹⁵¹ örtünmüş ve akabinde de Hz. Hatice (r. anhâ) annemiz tarafından Varaka b. Nevfel’e götürülmüştür. Muhtemeldir ki, Varaka ile olan bu diyalog müşrikler tarafından da duyulmuş ve –haşa– “Muhammed cinler tarafından çarpılmış ve deli olmuş” gibi ileri geri ve aleyhte konuşulmuştur. Zira ilk vahyi bize anlatan bu rivayetle beraber Kalem Sûresi’nden de anladığımız kadarıyla, müşriklerin “cin çarpmış” iddialarının yanında; cin çarpmış olma korkusu veya hissi Hz. Peygamber’de de oluşmuştur ki O’na hitaben; *ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا* “Nûn, Kalem ve Ehl-i kalemin satırlara dizdikleri ve dizecekleri şeyler hakkı için, Rabbinin lütfuyla, deli değilsin. Hem senin ecrin, mükâfatın hiç kesilmez! Zira sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!”¹⁵² şeklinde bir teselli verilmektedir.

Müddessir veya Müzzemmil sûrelerinin inmesine vesile olduğu söylenen korkuya sebep olan, Hz. Cebrail (a.s.)’ın ikinci bir defa aslî suretiyle görünmesinden önce Kalem Sûresi veya bu sûrenin ilk ayetlerinin indiği kesindir. Zira Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin nüzûl sıralarında ihtilaf varsa da, Kalem Sûresi’nin bu iki sûreden –en azından Müzzemmil Sûresi’nden– önce nazil olduğu konusunda ittifak vardır.¹⁵³ Zaten *وَرَزَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* ayeti de daha önce az da olsa bir miktar Kur’ân’ın mevcudiyetini gösteriyor.¹⁵⁴

Hz. Cebrail (a.s.)’ın bu iki aslî surette görünmesi arasındaki süreçte bir tebliğ ve uyarı söz konusudur. Zira bu tebliğ sebebiyledir ki; Kureyş müşrikleri Dârû’n-Nedve’de topl-

¹⁵¹ İsbahâni, Ebû Nuaym, *Delâilü’n-Nübüvve*, (tah. Muhammed Revâs Kaleci ve Abdülber Abbas), Dârû’n-Nefâis, II. Baskı, Beyrut, 1986, I, 215.

¹⁵² Kalem, 68/1-4.

¹⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIX, 254.

¹⁵⁴ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5428.

narak kendisiyle alay edip yabancı heyetlere karşı kötüleme kararı almışlardır. Nüzûl sebepleri arasında da zikredileceği gibi, Hz. Peygamber bu alaylara ve karalama kampanyalarına çok üzülmüş ve üzüntüsünden evine kapanıp örtüsüne bürünmüştür.¹⁵⁵

Bu dışlanmışlık ve ezilmişlik psikolojisinden kurtulması için; Allah Teâlâ Müzzemmil Sûresi'ni indirip Hz. Peygamber'e, namaz ve tevekkül tavsiye etmekle beraber مَا وَاصِبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهْلُهم قَلِيلًا "Onların söylediklerine karşı sabret, onlardan güzel bir tavırla uzak dur! Nimet ve devlet içinde yüzen, hak dini yalan sayanları, sen Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver" şeklinde de onların yaptıklarına karşılık sabrederek ancak rahatlayabileceğini ve başarıyı elde edebileceğini bildirmiştir. Bu psikolojik baskılardan kurtulması için izlemesi gereken yolu, Allah Teâlâ başka zamanlarda da kendisine göstermiştir. Nitekim buna benzer bir durumu Hicr Sûresi'nin فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ أَنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى "Andolsun, onların söylemekte olduklarına karşı senin göğsünün daraldığını (canının çok sıkıldığını) biliyoruz. Ama sen Rabbini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol. Sana ne yapacağına dair kesin bir bilgi gelinceye kadar da Rabbine ibadet et"¹⁵⁶ ayetlerinde de görmekteyiz.

Bu durum فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ أَنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى "O halde onların söylediklerine sabret! Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, O'na hamdet! Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı taraflarında da O'na ibadet et ki memnun ve

¹⁵⁵ Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, V, 378.

¹⁵⁶ Hicr, 15/97-99.

ayetleriyle son ayeti arasında on sene geçtiğine göre, sûrenin Miraç'tan on sene önce yani bi'setin üçüncü yılında nazil olduğu söylenebilir. Bu on yıllık süre zarfında ise, Hz. Peygamber ile müminlerin geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kıldıkları rivayet edilmektedir.¹⁶⁴ Yirminci âyette de ifade edildiği gibi; çeşitli hastalıklar, Medine'deki ticaret ve cihad faaliyetleri sebebiyle bu gece namazı nesh edilmiş ve farz olarak sadece beş vakit namaz yeterli görülmüştür.

İbn Abbas (r.a.)'a göre; *قُمْ اللَّيْلَ* "gece kalk!" ifadesi, Hz. Peygamber'e gece namazının farz olduğunu göstermektedir. Ancak bu farziyet daha sonra; insanların zamanı hesaplama hususundaki acziyetleri ve emredilen miktarı tutturamayacakları korkusu ile ayakları şişinceye kadar namaz kılmaları gibi meşakkatli sebeplerle nesh edilmiştir.¹⁶⁵ Bu İslam'ın ilk yıllarındaydı. Hz. Âişe (r. anhâ) ve İbn Abbas (r.anhümâ)'dan gelen rivayetlere göre; surenin ilk ayetlerindeki bu emir ile son ayetindeki nesih arasındaki zaman bir yıldır.¹⁶⁶ Said b. Cübeyr (r.a.)'tan gelen bir rivayete göre de; sûrenin ilk ayetlerindeki bu emir ile son ayetindeki nesih arasındaki zaman on yıldır.¹⁶⁷

Sûrenin/Âyetlerin Nüzûl Sebepleri

1. Hz. Âişe (r. anhâ) diyor ki; "Resulullah (s.a.s.), kendisi için satın aldığı hasırın üzerinde, gecenin ilk saatlerinde namaz kılarken insanlar O'nu duyup toplandılar. Resulullah (s.a.s.) onları görünce hiç hoşlanmadı ve bu namaz onlara farz kılınacak diye korktuğu için kızarak eve girdi. Bunun üzerine insanlar aksırıp öksürerek kendilerini fark ettirmek istediler.

¹⁶⁴ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 139 ve İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 54.

¹⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 699 ve Râzî, Fahrüddin, *Mefââtihü'l-Ğayb*, XXX, 694.

¹⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 699 ve İbn Kesîr *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 253-254.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 255.

Daha sonra da Resulü Allah (s.a.s.) evden çıktı ve “Ey insanlar! Allah Teâlâ sevaplarınızı yazmaktan yorulmaz ama siz sevap kazanmaktan yorulursunuz. Siz yapabildiğiniz kadar amel ediniz. Muhakkak ki amelin en hayırlısı, az da olsa devamlı olanıdır” dedi. Bunun üzerine *إِلَّا قَلِيلًا اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا* ayetleri nazil oldu. Artık bu namaz farz kılınmıştı. İnsanlardan bazıları öyle bir duruma düştüler ki; bu namazı eda edebilmek için bağladıkları iplere tutunmak zorunda kalıyorlardı. Onlar Allah’ın rızasını kazanmak için bu tür zorluklara katlanınca, Allah Teâlâ’da bu zorlukları *إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ* “Senin Rabbin, gecenin üçte ikisine yakın bir kısmında veya yarısında namaz kıldığını biliyor” ayetiyle onlardan kaldırdı ve bu namazın farz olan hükmünü nafilere çevirdi.¹⁶⁸ Yine Hz. Aişe (r. anhâ)’ya göre *وَدَرَنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمْ قَبِيلاً* “Nimet içinde yüzen, dini yalanlayanları, sen Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver” âyet-i kerimesinin nüzulünden kısa bir süre sonra Bedir Gazvesi meydana geldi.¹⁶⁹

Bu ayetin kimler hakkında indiği hususunda üç değişik görüş bildirilmiştir:

A. Bunlar Bedir gazvesinde müşrik ordusunun iâşesini üstlenenler olup on kişiydiler. Bu görüşü Mukatil b. Hayyân ifade etmiştir.¹⁷⁰

B. Bunlar Muğîra b. Abdullah oğullarıdır. Bu görüşü Mukatil b. Süleyman ifade etmiştir.¹⁷¹

C. Bunlar Kureys’in en meşhur ileri gelenlerinden olup Hz. Peygamber’i yalanlayanlardır.¹⁷²

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 253.

¹⁶⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XXIII, 690.

¹⁷⁰ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyan*, X, 63 ve Ebü’l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 355.

¹⁷¹ Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 355

¹⁷² Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyan*, X, 63.

Sûredeki *الْمُزَّمِّلُ* “el-Müzzemmil” kavramının “bürünmek” manasında olduğu¹⁷³ ve bu kavramın Hz. Peygamber’in halini ifade ettiği¹⁷⁴ hususunda âlimler arasında ittifak olmakla birlikte bu bürünmenin keyfiyeti ve sebepleri hususunda ihtilaf söz konusudur.

Bir gurup âlime göre; namaz kılmak gayesiyle elbisesine bürünen Hz. Peygamber’in, ikinci ayette de ifade edildiği gibi, artık geceleri de namaz kılması gerektiği bildirilmekte ve bu sebeple bu şekilde hitap edilmektedir. Diğer bir gurup âlime göre ise bu bürünmeden kasıt; peygamberlik vazifesine bürünmek ve bu vazifeyi üstlenmek olduğundan Hz. Peygamber’e bu şekilde hitap edilmiştir. Taberî bu görüşlerden birincisinin daha çok kabul gördüğü bildirmektedir.¹⁷⁵ Müfessirler bu bürünmenin sebepleri hususundaki ihtilafları şu şekilde sıralamaktadır:

1. Hz. Peygamber Cebrail (a.s.)’ı ilk defa gördüğünde kendisinden korkmuş ve bunun bir cin çapması olduğunu zannetmiştir. Bu sebeple dağdan korku içinde inmiş ve *زَمَلُونِي . زَمَلُونِي* “zemmilunî, zemmilunî” demiş ve örtünmüştür. O (s.a.s.) bu durumda iken Cebrail (a.s.) gelerek kendisine *يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ* “Ey bürünen!” iadesiyle başlayan vahyi getirmiştir. Bu görüş İbn Abbas (r.a.)¹⁷⁶ ile birlikte cumhur tarafından da kabul edilmiştir.¹⁷⁷

2. Bazı rivayetlere göre; Kureyş’in ileri gelenleri Dâru’n-Nedve’de toplanmış ve Hz. Peygamber hakkında –haşa– şâir, kâhin, mecnûn ve sihirbaz gibi yalan yanlış bir takım yakıştırama ve karalamalarda bulunmuşlar, bu sebeple Hz. Peygam-

¹⁷³ Râzî, Fahrüddin, *Mefâti’hü’l-Çayb*, XXX, 681.

¹⁷⁴ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 3; Müslim, *Îmân*, 252.

¹⁷⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XXIII, 676.

¹⁷⁶ Râzî, Fahrüddin, *Mefâti’hü’l-Çayb*, XXX, 681.

¹⁷⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5423.

ber fevkalade üzülmüş ve bu üzüntüsü sebebiyle de evine kapanıp örtünmüştür.¹⁷⁸ Bu psikolojik durum içindeki Hz. Peygamber'e "tam zamanında yetişen ilâhî bir yardım olduğunda şüphe olmamakla beraber başlanacak olan yüksek bir uyanışa davet öncesinde, şiddetli bir destek vermek, kuvvetli bir yardım yapmak, yalnızlığını gidermek ve taltif etmek"¹⁷⁹ sebepleriyle bu ayetler nazil olmuştur.

3. Bu örtünme sadece namaza hazırlık amacıyla gerçekleşmiş bir örtünmedir. Bu görüş el-Ferrâ tarafından ifade edilmiştir.¹⁸⁰

4. *المُزْمَلُ* kavramının manalarından birisi de "yüklenmek ve üstlenmek" olduğu için; Hz. Peygamber'e "Ey bu önemli işi üstlenen! Kalk ve namaz kıl!" şeklinde bir hitap vardır. Bu görüşü İkrime ifade etmiştir.¹⁸¹

5. Hz. Peygamber, Hz. Hatice (r.a.) annemizin peştamalına bürünüp yatıyorken, "nefsin payına düşeni bırak ve ibadetle meşgul ol!" denircesine kendisine; *يَا أَيُّهَا الْمُزْمَلُ فَمُ اللَّيْلِ* "Ey bürünen! Geceleri namaz kıl!" hitabında bulunulmuştur.¹⁸²

6. Hz. Câbir (r.a.) şöyle diyor: Kureyş müşrikleri Dâru'n-Nedve'de bir araya gelip: "Şu adama öyle bir isim verin ki insanlar onun etrafından dağılsınlar" dediler. Kimisi; "O bir kâhindir", kimisi; "O bir delidir" kimisi de; "O bir büyücüdür" dediler ve bunları tartışarak bir karara varamadan dağıldılar. Bu söylenenler Hz. Peygamber'e ulaştınca buna çok üzüldü ve

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 249.

¹⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5423.

¹⁸⁰ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Çayb*, XXX, 681.

¹⁸¹ Elmalılı, "Müzzeamil, yük yüklemek manasına gelen "ziml" kökünden türetilen ve "büyük yük, yüklenen" manasından mecaz olarak, "Ey Peygamberlik yükünü yüklenen!" demek olduğunu İkrime'den nakletmiş ve bunu "güzel bir mana" şeklinde tavsif ederek benimsemiştir. (Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5423-24)

¹⁸² Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü'l-Çayb*, XXX, 681.

üzüntüsünden elbisesine bürünüp yattı. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) kendisine gelerek; *يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ* “Ey bürünen” dedi.¹⁸³

Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

Müzzemmil ve Müddessir sûreleri, konu itibarıyla benzerliklerinin yanında sebab-i nüzulleri itibarıyla da benzerlik göstermektedirler. Zira her iki sure için de; Hz. Peygamber’in Hz. Cebrail (a.s.)’ı ilk görmesinden sonra korkup tedirgin olması veya müşriklerin Dâru’n-Nedve’de toplanıp kendisini kâhin, mecnun ve sihirbaz şeklinde isimlendirmelerinden üzüлüp eve kapanarak *دَثْرُونِي* . *زَمْلُونِي* “Beni örtün! Beni örtün!” demesi üzerine nazil oldu denilmektedir.¹⁸⁴

Mesela her iki surenin de ilk on ayeti sebab-i nüzulleriyle örtüşecek şekilde Hz. Peygamber’e nasıl davranması gerektiğine dair kendisine bir yol haritası çizmekte ve hemen on birinci ayetlerinde –bir teselli olarak– *وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا* “Nimet içinde yüzen ve hak dini yalanlayanlara biraz mühlet ver ve onları sen Bana bırak”¹⁸⁵ ve *ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا* “tek olarak yarattığım o adamın hakkından gelmeyi sen Bana bırak”¹⁸⁶ denilmektedir.

Hz. Peygamber’in *زَمْلُونِي* . *دَثْرُونِي* “Beni örtün! Beni örtün!” demesine karşılık Müddessir Sûresi’nin nâzil olması, problemleri görünmektedir. Çünkü denebilir ki; *زَمْلُونِي* . *دَثْرُونِي* ifadelerinden sonra Müddessir Sûresi nazil olmuşsa, Müzzemmil Sûresi hangi olay üzerin ve ne zaman nazil olmuştur?

İmam Süyûtî *زَمْلُونِي* “zemmilûnî” ve *دَثْرُونِي* ve “dessirunî” kavramlarının aynı manaya geldiğini ve Hira’daki ilk vahiy-

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 249

¹⁸⁴ Süyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 850-853; Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 3 ve *Tefsîru Sure 96*, 1; Müslim, *İman*, 353, 355 ve İbn Hanbel, *Müsned*, 3, 325.

¹⁸⁵ Müzzemmil, 73/11.

¹⁸⁶ Müddessir, 74/11.

den sonra nâzil olan surenin Müddessir Sûresi olduğunu, Müzzemmil Sûresi'nin ise, Hz. Peygamber'in daha sonra namaz kılmak gayesiyle elbisesine büründüğü ve gece namazı da kılmaması gerektiği bildirilmek gayesiyle nâzil olduğunu bildirmektedir.¹⁸⁷

Anlaşıyor ki; Alak Sûresi'nin akabindeki fetret-i vahiyden¹⁸⁸ sonra Hz. Peygamber yeniden Cebrail (a.s.)'ı görmüş, korku ile eve gelip annemize دَئْرُونِي . دَئْرُونِي “dessirûnî, dessirûnî” demiş, bunun üzerine Müddessir Sûresi nazil olmuş ve bir mübelliğin yapması gerekenleri yaparak tebliğde bulunması kendisinden istenmiştir. Müşriklerin hakaret ve karalamalarından sonra da üzümlük evine kapanmış ve annemize زَمْلُونِي زَمْلُونِي . “zemmilûnî, zemmilûnî” demiş veya herhangi bir namazı kılmak gayesiyle elbisesine bürünmüş bunun üzerine de Müzzemmil Sûresi nazil olmuştur.

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan gelen rivayete bakılırsa on ve on birinci ayetlerin, daha sonraki ayetlerden sonra inmiş olması gerekir. Hâlbuki sûrenin 1-19 uncu ayetleri arasında bir insicâm ve konu bütünlüğü mevcuttur. Cumhuriyet rivayeti ve sûrenin konu bütünlüğü göz önüne alındığında, yirminci ayet dışındaki tüm ayetlerin Mekkî olduklarını kabul etmek durumundayız.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan gelen bir rivayette sûrenin başı ile sonu arasındaki süre bir yıla yakın;¹⁸⁹ Saîd b. Cübeyr (r.a.)'tan gelen diğer bir rivayette de bu süre on yıl¹⁹⁰ olarak verilmektedir. Birinci rivayete göre süre tamamıyla Mekkî'dir.

¹⁸⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII, 311.

¹⁸⁸ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 3 ve İsbahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I, 213.

¹⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 699 ve İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 253 – 254

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 255

İkinci rivayete göre ise son ayet tek başına Medine’de nazil olmuş olmalıdır.

Bahsi geçen “biraz mühlet ver!” ifadesi sebebiyle on ve on birinci ayetlerin Medenî olma zorunlulukları yoktur. Ancak bu rivayetin de işaretiyle; bu iki ayetin Medine’de tekraren nazil olduklarını söylemenin de hiçbir engeli yoktur.

Rivayetlerin yanlış değerlendirilmeleri, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin nüzûl sebepleri birbirine karışmış durumdadır. Ancak en doğru rivayet; Hz. Peygamber, Alak Sûresi’nden sonra oluşan “fetretü’l- vahiy”¹⁹¹ sürecini takiben ilk defa¹⁹² “Hz. Cebrail (a.s.)’ı kendi suretinde ve gök-ler ile yer arasında bir kürsüde oturur vaziyette görünce çok korktu ve telaşla evine gelip Hz. Hatice (r.anhâ) annemize دَرُّوْنِي . دَرُّوْنِي diyerek bir şeyler örtündü. Bunun üzerine de Allah Teâlâ Müddessir Sûresi’nin ilk ayetlerini indirdi”¹⁹³ rivayetiyle; “Kureyş Dâru’n-Nedve’de toplanıp Hz. Peygamber için “kâhin, sihirbaz veya deli” gibi yakıştırmalarda bulundular. Bu durum Hz. Peygamber tarafından duyulunca çok hüzünlendi ve evine kapanıp Hz. Hatice (r.anhâ) annemize زَمِّلُونِي . زَمِّلُونِي diyerek bir şeyler örtündü ve münzevi bir hale büründü ve bunun üzerine Allah Teâlâ Müzzemmil Sûresi’nin bu ilk ayetlerini indirdi”¹⁹⁴ rivayetidir. Zira bu iki rivayeti kabul ettiğimiz zaman aradaki çelişkiler ortadan kalkmış oluyor.

Hz. Peygamber için gece namazının farzıyeti, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra da devam etmiştir. Nitekim وَمِنَ اللَّيْلِ

¹⁹¹ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 3 ve İsbahânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 213.

¹⁹² Hirâ’da Alak Sûresi nazil olunca Hz. Peygamber Hz. Cebrail (a.s.)’ı kendi suretinde görmüştür. Ancak bu hadiseden sonra bir fetret dönemi yaşanmıştır. Müddessir Sûresi’nin nüzûlünden önceki bu görme ise Hz. Peygamber’in ikinci görmesi fakat fetretten sonraki ilk görmedir. (İsbahânî, *Delâilü’n-Nübüvve*, I, 213)

¹⁹³ Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 4 ve İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIX, 292.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 249.

“Sana mahsus olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur’ân oku, teheccüd namazı kıl. Böylece Rabbinin seni makam-ı mahmûda eristireceğini umabilirsin”¹⁹⁵ ayeti de bu ayrıcalığı ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in şanının yüceliği ve makamının üstünlüğü sebebiyle bu ayrıcalık pek tabii karşılanmalıdır.

* * *

اِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ اَنَّكَ تَقُومُ اَذْنٰى مِنْ ثُلُثِي النَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِيْنَ مَعَكَ وَاللّٰهُ يُقَدِّرُ
النَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ اَنْ لَّنْ نُّحْصِيْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاَقْرَؤْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ اَنْ سَيَكُوْنُ مِنْكُمْ
مَرْضٰى وَاٰخَرُوْنَ يَضْرِبُوْنَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُوْنَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُوْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ فَاَقْرَؤْا
مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاَتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تَقَدَّمُوا لَانْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ
تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًا وَاَسْتَغْفِرُوْا لِلّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

“Senin Rabbin, gecenin bazen üçte ikisine yakın bir kısmını, bazen yarısını, bazen üçte birini ibadetle geçirdiğini, senin yanında yer alan müminlerden bir cemaatin da böyle yaptığını elbette biliyor. Gece ve gündüzü yaratıp sürelerini belirleyen Allah’tır. O sizin bu gece ibadetini gözetemeyeceğinizi bildiği için, lütuf ve merhametiyle size yeniden bakıp muaf tuttu. Artık Kur’ân’dan kolayınıza gelen miktarı okuyun. Allah bilmektedir ki aranızda hastalananlar olacaktır. Kimileri Allah’ın lütfundan nasiplerini aramak için yol tepecek, dünyanın çeşitli yerlerinde dolaşacaklardır. Bazıları Allah yolunda muharebe için sefere çıkacaklardır. Haydi, artık Kur’ân’dan, kolayınıza gelen miktarı okuyun. Namazı hakkıyla ifa edin, zekâtı verin ve bir de Allah’a güzel ödünç takdim edin! Unutmayın ki kendi iyiliğiniz için ahirete hazırlık olarak her ne gönderirseniz mutlaka onu Allah’ın nezdinde bulursunuz. Hem daha üstün ve daha hayırlı, mükâfatı kat

¹⁹⁵ İsrâ, 17/79.

kat artmış olarak! Allah'tan af dileyin. Muhakkak ki Allah gafurdur, rahîmdir.”¹⁹⁶

Âyetin Nüzûl Zamânı ve Yeri

Bu ayetin Medenî olduğu hususunda cumhurun ittifakı vardır.¹⁹⁷

Hz. Peygamber'in gece ibadetini soran Sa'd b. Hişâm'a Hz. Aişe (r.anhâ); “Müzzemmil Sûresi'ni okumuyor musun?” diye sorup şöyle devam etmiş: Allah Teâlâ bu sûrenin baş kısmıyla geceleyn kıyamı farz kılınca Resulüllah (s.a.s.) ve ashabı bir sene boyunca bütün geceleri ibadetle geçirdiler. O kadar ibadet ettiler ki ayakları şişti. Allah Teâlâ bu sûrenin son kısmını sema-da on iki ay tuttu. Sonra da sûrenin sonunda hafifletmeyi indirdi ve geceleri ibadetle geçirmek bir farz iken nafîle oldu.¹⁹⁸

Âyetin Nüzûl Sebepleri

İbn Ebî Şeybe ve İbn Münzir'in Atâ'dan rivayetlerine göre, “Onlar geceleri az uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi”¹⁹⁹ âyet-i kerimleri nazil olduğunda bütün Müslümanlar geceyi namaz ile geçirmeleri emr olunmuştu ve bu durum bazılarında ağır geliyordu. Meselâ Ebû Zer, bir asaya dayanmak zorunda kalıyordu. Bu şekilde iki ay kaldılar, iki ay sonra onlara geceleri ibadetle geçirme konusunda ruhsat tanıyan “Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun” âyet-i kerimesi nazil oldu.²⁰⁰ Said b. Cübeyr de diyor ki; “Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ Sûresi'ni indirince Hz. Peygamber de bu emri yerine getirerek on sene durdu.

¹⁹⁶ Müzzemmil, 73/20.

¹⁹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 52.

¹⁹⁸ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 139 ve İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 54.

¹⁹⁹ Zâriyât, 51/17-18.

²⁰⁰ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 123-124

Sahabeden bir gurup da O'nunla beraber namaz kılıyorlardı. Allah Teâlâ on sene dolduktan sonra *إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلَاثِي* ayetini indirdi.²⁰¹

Rivayetler gösteriyor ki; *إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ* ayeti önceki ayetlerden bir müddet sonra nazil olmuştur. Ancak bu müddet hususunda ihtilaf vardır. Taberî'nin yaptığı rivayete göre; bu müddet bir senedir.²⁰² Cumhura göre ise bu müddet birçok seneden ibarettir. Nitekim Said b. Cübeyr (r.a.)'dan gelen bir rivayette bu müddet on senedir.²⁰³

Hz. Âişe (r.anhâ)'dan gelen rivayet, tahlile tâbî tutulursa problemlili olduğu görülecektir. Zira Hz. Âişe (r. anhâ); "Resulüllah (s.a.s.), kendisine satın aldığı bir hasırın üzerinde namaz kılariken" şeklinde bir ifade kullanıyor. Annemizin Hz. Peygamber ile Medine'de evlendiği göz önünde bulundurulduğunda sûre Medenî olur ki, bu cumhurun görüşüne aykırıdır.

Ayrıca Hz. Peygamber'in Mekke hayatı iyice tedkik edilecek olursa Müslümanların topluca içinde namaz kılacakları bir yerleri yoktu. Hz. Âişe (r.anhâ)'nın "Resulüllah (s.a.s.), gecenin ilk saatlerinde namaz kılariken insanlar O'nu duyup toplandılar. Resulüllah (s.a.s.) onları görünce hiç hoşlanmadı ve bu namaz onlara farz kılınacak diye korktuğu için kızarak eve girdi" şeklindeki ifadesi, "Resulüllah (s.a.s.) bu namazı nafil olarak kılmaya devam ederken insanların hala bir farz olarak rağbet göstermelerinden kaynaklanmış"²⁰⁴ olabilir.

Bu ayetin Medenî olduğunu gösteren başka bir delil de *وَآخِرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ* "Bazıları Allah yolunda muharebe için

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 698.

²⁰² Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 699.

²⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 255 ve İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIX, 253.

²⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIX, 254.

sefere çıkacaklardır” kısmıdır. Zira “Allah Teâlâ yolunda savaşmaya izin manası vardır. Hâlbuki savaşa iznin Medine’de verildiğinde ittifak vardır.”²⁰⁵

2.5.5. Kalem Süresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ بِأَيْكُمُ الْمَغْتَبُونَ إِنْ رَبُّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ فَلَا تَطْعُ الْمُكَذِّبِينَ وَذُؤًا لَوْ تَدَهَّنُ فَيُدْهِنُونَ وَلَا تَطْعُ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ هَمَّازٌ مَّشَاءَ بَنِيْمٍ مِّنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَنِيْمٍ عَتَلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيْمٍ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِيْنٍ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ سَنَسْمِعُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ وَلَا يَسْتَنُونَ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ أَنْ اغْدُوا عَلَيْنَا حَرْثَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَأَنْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ أَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ وَغَدُوا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ قَالُوا سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ عَنِّي رَبَّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ افْتَحَجَلِ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ إِنْ لَكُمْ فِيهِ لَمَّا تَخَيَّرُونَ أَمْ لَكُمْ إِيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَّا تَحْكُمُونَ سَأَلَهُمْ أَنِيْمٌ بِذَلِكَ زَعِيْمٌ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ يَوْمَ يَكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَآئِمُونَ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبْ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنْ كَيْدِي مَتِيْنٌ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَّغْرَمٍ مُنْقَلُونَ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّي لَنُبِدَّ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ.

“Nûn. Kalem ve ehl-i kalemin satırlara dizdikleri ve dizecekleri şeyler hakkı için: Rabbinin lütfuyla, deli değilsin. Hem senin ecrin, mükâfatın hiç kesilmez! Ve sen pek yüksek bir ahlak

²⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VIII, 5439.

üzerindesin! Yakında göreceksin, onlar da görecekler. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler. Senin Rabbin şüphesiz pekiyi bilir. Allah yolundan sapanlar kimdir ve O'nun yolunu tutanlar kimdir. O halde, hakkı yalan sayanların, sözlerine sakın uyma. İsterler ki sen gevşeyesin de, böylece kendileri de yumuşasınlar. Sakın uyma: Servet ve hanedan sahibi diye, o bol bol yemin eden, değersiz adama! O gammaz, söz gezdiren, hayrın önünü kesene, o saldırgana, günaha dadanmışa! Şerefsiz, kaba, hem de soysuz olana! Kendisine âyetlerimiz okunduğunda "Bu eski in-sanların masalları!" diyene, yakında onun burnunu dağılayıp damga basarız. Biz tıpkı o bahçe sahiplerini sınıdığımız gibi, bunları da sınıdık. Onlar sabah erken mahsulü devşireceklerini yeminle pekiştirip kesin söylemiş, (inşallah dememiş), Allah'ın iznine bağlamamışlardı. Ayrıca fakirlerin payını düşünmemişlerdi. Fakat onlar henüz uykuda iken, Rabbin tarafından gönderilen bir afet bahçeyi kapladı. Bahçe sabahleyin siyah kül haline geliverdi. Onlar ise olup bitenden habersiz, neşeli neşeli birbirlerine seslendiler: "Haydi, mâdem devşireceksiniz, çabuk ekininizin başına!" Hemen yola koyuldular. Bir taraftan da aralarında şöyle fiskos ediyorlardı: "Sakın, bugün yanımıza fakir fukara gelmesin, onların bahçeye girmelerine hiç imkân vermeyin!" Yoksulları engelleme azmi içinde ilerlediler. Bahçeyi görünce, apışıp kaldılar. "Galiba yolu şaşırдық, yanlış yere geldik!" dediler. Çok geçmeden işi anlayınca: "Hayır! dediler, Doğrusu felakete uğramışız!" En makul olanları ise: "Ben size Allah'ı zikretmenizi söylememiş miydim!" dedi. Bunun ü-zerine "Sühan'sın ya Rabbenâ, her türlü noksandan uzaksın! Doğrusu biz kendimize zulmetmişiz!" deyip, birbirlerini kınmaya başladılar. Yazıklar olsun bize, ne azgın kimselermişiz! Olur ki Rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Biz Rabbimizin rahmetini arzu ediyor, O'na dönüyoruz." Azap böyledir işte! Ahiretteki azap ise daha müthüştür. Keşke bunu

bir bilselerdi! Allah'ı sayan, haramlardan sakınan muttakilere ise Rab'leri nezdinde naîm cennetleri vardır. Biz hiç, Allah'a itaat ve teslimiyet gösterenleri suçlu kâfirlerle bir tutar mıyız? Neyiniz var, nasıl olur da böyle bir şey id-dia edebilirsiniz? Ne biçim hüküm ve-riyorsunuz öyle? Yoksa size ait bir kitap var da bu kabîl bilgileri oradan mı okuyorsunuz? Onda "Siz neyi tercih ederseniz size verilir" diye bir bilgi mi buluyorsunuz? Yoksa "Ne ye hükmederseniz o yerine getirilir" diye, kıyame-te kadar geçerli olacak size yeminle verilmiş sözümüz mü var? Sor bakalım onlara: "Böylesi bir iddiayı savunacak kimse var mı aralarında? Yoksa güvendikleri şerikleri mi var?" iddialarında tutarlı iseler getirsinler de görelim o ortakları! O gün işler son derece güçleşir, paçalar tutuşur. Bütün insanlar secdeye dâvet edilir, fakat kâfirler secde edemezler. Gözleri yerde, kendilerini zillet kaplamıştır. Hâlbuki dünyada bedenleri sağlam, âzaları salim iken de secdeye dâvet edilirler, ama bunu yapmazlardı. O halde sen bu şerefli sözü, Kur'ân'ı yalan sayanı Bana bırak! Biz onları, bilmedikleri, farkına varmadıkları bir yerden, yavaş yavaş azaba yaklaştırırız. Ben onlara mühlet veriyorum! Doğrusu Ben'im düzenim, pek sağlamdır. Yoksa sen onlardan bu risâlet hizmetinden ötürü bir ücret istiyorsun da onlar cereme ödemekten ezilmişler mi? Yoksa gayb kitabı yanlarında da, onlar oradan mı yazıp duruyorlar? Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle ve balığın yoldaşı olan zat gibi olma! Hani o dertli dertli Rabbine yalvarmıştı: Şayet Rabbinden gelen bir lütuf onun imdadına yetişmeseydi, kınanmaya müstahak bir vaziyette, deniz tarafından karaya atılırdı! Ama Rabbi, kendisini seçti de onu en iyi, en has kullarından kıldı. O kâfirler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman, hırslarından neredeyse seni bakışlarıyla kaydıracak, âdeta gözleriyle yiyecekler! Hâlâ da: "o, delinin teki!" derler.

Delilik nerede, o nerede? Kur'ân'ın hiç delilikle ilgisi mi olur? Kur'ân olsa olsa, sadece bütün insanlara bir derstir."²⁰⁶

2.5.5.1. Sûrenin İsimleri

Sûrenin tefsirlerdeki en meşhur ismi سورة القلم "Sûretü'l-Kalemi" olarak verilmektedir.²⁰⁷ Bunun yanında bazı tefsir kitaplarında سورة ن والقلم "Sûretu Nûn ve'l-Kalemi" isimi kaydedilmişken,²⁰⁸ diğer bazı tefsir kitaplarında سورة ن "Suretu Nûn" ismi de kaydedilmiştir.²⁰⁹

2.5.5.2. Sûrenin Nüzûl Zamanı, Yeri ve Sebepleri

Sûre Medenî'dir rivayetine²¹⁰ rağmen, "sûrenin Mekkî olduğu hususunda, müfessirler arasında ihtilaf yoktur"²¹¹ rivayeti de mevcuttur. Bunun yanında Mâverdî, el-Hasan, İkrime, Atâ ve Câbir'in "Kalem Sûresi Mekkî'dir" görüşlerini naklettikten sonra İbn Abbas (r.anhümâ)'nın, "sûrenin başından سنسمه على الخرطوم "yakında onun burnunu dağlayıp damgayı basarız"²¹² ayetine kadar olan kısmı (bu âyet dâhil) Mekkî; buradan لو كانوا يعلمون "Keşke bunu bir bilselerdi"²¹³ ayetine kadar olan kısmı (bu ayet dâhil) Medenî; buradan يكتبون "yazıyorlar"²¹⁴ ayetine kadar olan kısmı (bu ayet dâhil) Mekkî; buradan من

²⁰⁶ Kalem, 68/1-52.

²⁰⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühît*, VIII, 299; Se'âlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhiri'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Ali Muavviz ve Ahmed Abdulmevcud), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1418 (h), V, 463; Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, VI, 16; İbn 'Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 345 ve Duran, *Sure İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, s. 574.

²⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, 57.

²⁰⁹ Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid*, s. 668 ve İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 184.

²¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VIII, 184.

²¹¹ İbn 'Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 345.

²¹² Kalem, 68/16.

²¹³ Kalem, 68/33.

²¹⁴ Kalem, 68/47.

الصالحين “en has kullarından”²¹⁵ ayetine kadar olan kısmı (bu ayet dâhil) Medenî ve buradan sona kadar olan kısım ise Mekkî’dir”²¹⁶ dediğini nakletmektedir. Bu görüşün aynısını Süyûtî de Sehâvî’den nakletmektedir.²¹⁷

“اقرأ باسم ربك” ve والقلم ن ilk inen sûrelerdir”²¹⁸ denilmişse de bu görüşün hatalı olma ihtimal çok yüksektir. Çünkü ilk inen ayetlerin Alak Sûresi’nin ilk beş ayeti olduğunu, bundan sonra Varaka ile yapılan birinci görüşmeden sonra Fatıha Sûresi’nin bir bütün olarak indiğini, bunun üzerine ikinci bir görüşmenin yapıldığını, bu görüşmede Hz. Muhammed (s.a.s.)’in peygamber olduğunun Varaka tarafından da kendisine bildirildiğini, bunun akabinde de birinci fetret-i vahyin oluştuğunu ve bu fetretten sonra da Müddessir Sûresi’nin indiğini bildiren rivayetleri vermiştik. Olsa olsa bu sûre ile Müzzemmil Sûresi arasındaki sıralamada bir ihtilaf normal görülebilir. Kaldı ki, sûrenin harfu’l-mükatta’a olan ح harfiyle başlamış olması, müşriklere karşı ilk olarak bir tehdîdin olduğunu göstermektedir.²¹⁹ Bu tehdîdin oluşabilmesi için bir miktar vahyin birikmiş olması zorunludur. Bu sebeple Alak Sûresi’nin ilk beş ayeti sonrasında hemen bir tehdîden söz etmek bayağı zor bir durumdur. Bu tehdîdin Müddessir ve Müzzemmil sûrelerinden sonra gelmiş olması kaçınılmazdır. Zira bu iki surede de Velîd b. Müğîra’nın vahyi sihir sayarak yalanladığı açıkça bildirilmektedir.²²⁰

Ayrıca hem Alak hem de konumuz olan Nûn suresi için سورة القلم “Sûretü’l-Kalemi”²²¹ ismi de kullanılmıştır. Bu duru-

²¹⁵ Kalem, 68/50.

²¹⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, VI, 59.

²¹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 51.

²¹⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 77.

²¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXIX, 59.

²²⁰ Bkz. Müzzemmil, 73/11-19 ve Müddessir, 74/11-26.

²²¹ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, V, 162; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX, 433 ve Du-

mun da nüzûl sırasında bir karışıklığa sebep olduğu söylenebilir. Mamafih adı geçen sûrelerden biri bitmeden diğerlerinden bazı ayetler nazil olmuş olabilir.

Detaylı bir inceleme yapılırsa; nüzûl sırasına üçüncü olan Müddessir, dördüncü olan Müzzemmil ve beşinci olan Kalem sûrelerinin içerik ve ayet gurupları bakımından birbirlerine çok benzedikleri görülecektir. Nitekim her üç sûrenin ilk on ayetleri Hz. Peygamber'e hitaben nasihat, takip eden ayetler inkârcı Velîd b. Müğîre'nin durumunu kınama²²² ve son ayetleri de Kur'ân, namaz ve Hz. Peygamber hakkında bir değerlendirme içermektedirler. Müddessir ve Müzzemmil sûreleri gibi bu sûrenin de büyük bir kısmının Velîd b. Müğîra ve Ebûcehil hakkında olduğu²²³ bildirilmiştir. Ancak esbâb-ı nüzûl kitaplarına baktığımızda şu rivayetleri sıralamak mümkündür:

1. Müşrikler, Hz. Peygamber için "o şeytandır sonra da mecnun olmuştur" ifadesini kullanıp hakarete bulununca مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ "Rabbinin lütfuyla, deli değilsin"²²⁴ âyeti nazil olmuştur.²²⁵

2. Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: "Resulüllah (s.a.s.)'den daha güzel ahlaklı hiç kimse yoktu. Arkadaşlarından veya aile fertlerinden her kim kendisini çağırırsa çağırısın, O (s.a.s.) لِيَاك "bu-yur!" şeklinde cevap verirdi. Bu kadar edeple davranan Hz. Peygamber'in karakterini tavsif etmek üzere وَأَنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ "Sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin"²²⁶ ayeti nazil oldu.²²⁷

ran, *Sure İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, s. 412.

²²² Bu üç suredeki kınamaların Velîd b. Müğîra hakkında nazil olduklarını bildirmiştik.

²²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, 59.

²²⁴ Kalem, 68/2

²²⁵ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 272.

²²⁶ Kalem, 68/4.

²²⁷ Vâhidî, *Esbâbü Nüzûl*, s. 471; Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 272.

3. *وَلَا تُطْعُ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ*. 3. Abdiyagûs hakkında nazil olmuştur.²²⁸ İbn Abbas (r.anhümâ); *“servet ve hanedan sahibi diye, o bol bol yemin eden, değersiz adama, o gammaz, söz gezdiren sakın uyma”*²²⁹ ayetlerinden kimin kastedildiğini bilmiyorduk. Daha sonra *مَنَاعٌ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٌ عُتُلٌّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ* “hayrın önünü kesen, o saldırgan, günaha dadanmış, şerefsiz, kaba, hem de soysuz (veled-i zina) olan”²³⁰ ayetleri nazil olunca *زَنِيمٌ* “zenîm” kavramıyla kimin kastedildiğini anladık.

Bu rivayeti veren Süyûtî, bu kavramı “koyunun kulağının kesilerek işaretlenmesi veya dağlanması” manasına almaktadır.²³¹ Ancak bunun bir sehiv olduğu ve bu ayetlerin de Velîd b. Müğîra hakkında nazil olduğu kanaatindeyiz.

Daha önce de açıkladığımız gibi; Velîd’in nesebi Kureyşliler arasında şüphe ile karşılanıyordu. Zira o Kureyş asıllı değildi. Doğduktan on sekiz yıl sonra babası onu kendi oğlu olarak kabul etmişti.²³² Bu sebeple Velîd’in nesebi, babası olarak bilinen Muğîra’ya gerçek manada dayanmıyor ve “babası tarafından terk edilmiş” manasında *وَحِيدًا عَن أَبِيهِ* olarak anılmıştı. Onun ve benzerlerinin süregelen bu alaylarından dolayı Kalem suresinin de nazil olduğu ve kendisinin birçok kötü vasıfların yanında *عُتُلٌّ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ* “Şerefsiz, kaba ve soysuz (veled-i zina)”²³³ olarak tavsif edildiği bildirilmiştir.²³⁴ Bu kavram “veled-i zina” manasıyla şiirde de kullanılmıştır:

زَنِيمٌ لَيْسَ يَعْرِفُ مِنْ أَوْهٍ

بَغِيَّ الْأُمِّ ذُو حَسَبٍ لَثِيمٌ

²²⁸ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 272.

²²⁹ Kalem, 68/10-11.

²³⁰ Kalem, 68/12-13.

²³¹ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 201.

²³² Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 31.

²³³ Kalem, 68/13.

²³⁴ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 31 ve XV, 135.

“Zenim babası bilinmeyen, anası zaniye ve soysuz (veled-i zina) olandır.”²³⁵

4. Ebûcehil Bedir Savaşı öncesinde, “onlardan hiçbirisini öldürmeden canlı olarak yakalayın ve kalın iplerle bağlayın” dedi. Bunun üzerine *إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ* “Biz tıpkı o bahçe sahiplerini sınıdığımız gibi, bunları da sınıadık. Onlar sabah erken mahsulü devşireceklerini yeminle pekiştirip kesin söylemişlerdi”²³⁶ âyeti inerek; “bahçe sahiplerinin bu söylediklerine güçlerinin yettiği gibi bunların da bunu yapmaya güçlerinin yetebileceği bildirilmiş;²³⁷ ancak Allah Teâlâ’nın bahçe sahiplerine musibet göndermesi gibi bunlara da bir müsibet göndereceğine işaret edilmiştir.

5. Yukarıda değerlendirdiğimiz Alak, Müddessir ve Müz-zemmil sûrelerinin nüzul sebeplerinden de anlaşılacağı gibi; Müşrikler Hz. Peygamber’e karşı en önce umursamaz bir tavır takınmışlardı. Durumun onların sandığı gibi kişisel bir mesele olmayıp bütün toplumu muhatap alan bir hadise olduğunu anlayınca, alaya alarak Hz. Peygamber ve ilk Müslümanları sindireceklerini zannettiler. Bunun da fayda vermediğini görünce zarar vermek suretiyle müdahale yolunu denemeye başladılar.

Müşrikler bu maksatlarını gerçekleştirmek üzere; Hz. Peygamber’e göz deydirmeleri (nazar yoluyla zarar vermeleri) için Kureyş Kabilesi’nden (nazarlarıyla meşhur) Esed oğullarına başvurdu. Bu kabile öyle bir şöret bulmuştu ki; yanlarından semiz bir sığır veya deve geçtiğinde ona nazarla bakıyor (beğendiklerini belli ediyor) ve hizmetçilerine; “git, bize bunun etinden bir ölçü satın al getir!” diyorlardı. Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden, o hayvan ölürdü. İşte bu kabile (Hz.

²³⁵ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 31.

²³⁶ Kalem, 68/17.

²³⁷ Süyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, s. 272.

Peygamber'e nazar değdirmek gayesiyle O'nu beğendiklerini belli etmek için); "O'nun kaşları ve bedeni gibisini başkasında görmedik" deyince, *وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ* "O kâfirler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman, hırslarından neredeyse seni bakışlarıyla kaydıracak, âdeta gözleriyle yiyecekler! Hâlâ da: "O, delinin tekidir!" derler"²³⁸ ayeti nazil oldu.²³⁹

Âyetteki *لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ* ifadesinin "Sana karşı duydukları aşırı kin ve düşmanlıklarından dolayı, Seni bakışlarıyla (nazar değdirmek istemeleriyle) infaz edip ortadan kaldırmak istiyorlar" manasında olduğu bildirilmiştir. Nitekim Araplar, -nazara inandıkları için- "falan kişi, şiddetli bakışlarıyla beni çarptı" ifadelerini kullanırlardı. İşte bu inançlarından dolayı müşrikler; Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak gayesiyle, "Ne adam! O'nun gibi bir adam görmedik" görmedik der; kendilerince nazar değdirmek isterlerdi. Zaten İbn Abbas (r.anhümâ)'nın, *زَلَقَ* "z-l-k" fiili "ok atmak için kullanılır" beyanı da ayetteki *لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ* ifadesinin "zarar vermek gayesiyle "bakış atmak yani nazar değdirmek" demek olduğunu göstermektedir.²⁴⁰

6. Araplardan bir adam iki-üç gün yemeden duruyor, sonra başörtüsünün bir tarafını kaldırarak yanından geçen hayvanlara bakıyor ve "bu gün bunlardan daha güzel koyun ve develer güdülmemiştir" şeklinde duygularını ifade ediyordu. Bunun üzerinden az bir zaman geçmeden birkaç tanesi ölüyordu. Kâfirler de bu adamdan, Resulüllah (s.a.s.)e bu şekilde nazar değdirmesini istediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i korudu ve *وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ* ayetini indirdi.²⁴¹

²³⁸ Kalem, 68/51.

²³⁹ Vâhidî, *Esbâbü Nüzûl*, s. 471.

²⁴⁰ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 564.

²⁴¹ Vâhidî, *Esbâbü Nüzûl*, s. 472.

2.5.6. Duhâ Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 وَالضُّحٰی وَاللَّیْلِ اِذَا سَجٰی مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰی وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاُولٰی وَّلَسَوْفَ
 يُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی اَلَمْ یَجِدْكَ یَتِیْمًا فَاَوٰی وَّوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰی وَّوَجَدَكَ عَائِلًا فَاَغْنٰی فَاَمَّا الْیَتِیْمَ
 فَلَا تُقَهِّرْ وَاَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

“Kuşluk vakti hakkı için! Sükûnete erdiğinde gece hakkı için ki: Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da. Elbette senin için, işin sonu, başından daha hayırlıdır. Elbette Rabbin sana öyle ihsan edecek ki, Sen O’ndan razı olacaksın. Seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni dinden habersiz bulup doğru yola koymadı mı? Seni muhtaç bulup ihtiyacını gidermedi mi? Öyle ise, sakın yetime kızma, sakın onu küçümseyip üzme! İsteyeni de azarlama! Rabbinin nimetlerini ise durmayıp söyle!”²⁴²

2.5.6.1. Sûrenin İsimleri

Sûre adını ilk ayetindeki “Duhâ” kelimesinden almış olup *سورة الضحیٰ* “Sûretü’l-Duhâ”²⁴³ ve *سورة الضحیٰ* “Sûretü ve’l-Duhâ”²⁴⁴ şeklinde isimlendirilmiştir.

2.5.6.2. Sûrenin Nüzûl Yeri, Zamanı ve Sebepleri

Sûre, bütün müfessirlerin ittifakıyla Mekkî’dir.²⁴⁵ “Alak, Kalem ve Müddessir sûrelerinden sonra nazil olmuştur”²⁴⁶ ri-

²⁴² Dühâ, 1-11.

²⁴³ Buhârî, *Tefsirü'l-Kur’ân*, 4950 ve 4951.

²⁴⁴ Tirmizî, *Ebvâbü’t-Tefsir*, 3345; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV, 481 ve Bintü’ş-Şâtî’, *et-Tefsirü’l-Beyânî*, I, 23.

²⁴⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXX, 393.

²⁴⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XXIV, 520; Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XX, 117-118; Mekkî b. Ebî Tâlib Ebû Muhammed Hammûs b. Muhammed b. Muhtar el-Kurtûbî, *el-Hidâye ila’n-Nihâye fi İlmi Me’âni’l-Kur’âni ve Tefsirihi ve Ahkâmihi ve Cümeliñ min Fünûni Ulûmih*, *Câmi’atü’ş-Şârika*, I. Baskı, 2008, XII, 8352 ve Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 243.

vayetlerine yanında Fecr Sûresi'nden sonra nazil olmuştur" rivayeti de mevcuttur.²⁴⁷ Sûrelerin nüzûl sıralarını veren Süyûtî ise, Beyhakî ve İbn Darîs'ten yaptığı rivayetlere göre; Duhâ Sûresi'ni Mekke ve nüzûl sırasına göre dokuzuncu sûre olarak vermektedir.²⁴⁸

Sûrenin Nüzûl Sebepleri

Sûrenin üslubu ve içeriği; Hz. Peygamber'in müşriklerin eziyetlerden dolayı üzüldüğü nübüvvetin ilk yıllarında nazil olduğunu göstermektedir.²⁴⁹ Müşriklerin bu eziyetlerinin yanında, aşağıda da ifade edileceği gibi, Nübüvvetin ilk yıllarında vahiy inkıtâ'a uğrayınca bu durum Hz. Peygamber'i çok üzmüştür.²⁵⁰ Vahyin bir müddet inkıtâ'a uğraması sonrası sûrenin nazil olduğu hususunda bütün müfessirler arasında ittifak vardır.²⁵¹ Fakat bu inkıtân sebebi, sûresi ve inkıtâ' süresince kimin ne söylediği hususlarında ihtilaf vardır:

A. İnkıtân Sebepleri

1. Ebû Leheb ve eşi hakkında nazil olan ve onları yeren Leheb Sûresi nazil olduktan sonra Ebû Leheb'in eşi Ümmü Cemil'e "Muhammed seni hicvetti" dediler. Bunu duyan Ümmü Cemil, Hz. Peygamber'e gelerek; "Ya Muhammed! Ne-

²⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 765; İbn Cüzey el-Kelbî, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tezîl*, (tah. Abdullah el-Halidî), Dârü'l-Erkam İbn Ebi'l-Erkam, Beyrut, I. Baskı, 1416 (h), II, 490; Merâğî, *Tefsirü'l-Merâğî*, XXX, 182 ve Bintü's-Şâtî, *et-Tefsirü'l-Beyânî*, I, 23.

²⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 40-42.

²⁴⁹ Derveze, *et-Tefsirü'l-Hadis*, s. 549.

²⁵⁰ Bintü's-Şâtî, *et-Tefsirü'l-Beyânî*, I, 23.

²⁵¹ Bintü's-Şâtî, *et-Tefsirü'l-Beyânî*, I, 23. (Bu ittifaklara rağmen Zeccâc, vahyin gelmediği bu süreyi bir inkıtâ' olarak kabul etmemekte ve şöyle demektedir: "On beş gün vahiy gecikince insanlar; "arkadaşı Muhammed'e kızmış ve O'nu terk etmiş" dediler. Bunun üzerine رَبُّكَ مَا دَعَاكَ رَبُّكَ وَمَا ظَلَمْنَا عَلَىٰ شَيْءٍ "Rabbini seni terk etmedi, sana darılmadı da" âyeti nazil oldu." (Bkz. Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Sırrîy, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbühü*, (tah. Abdülcelil Abduh Şelbi), Âlemü'l-Kütüb, I. Baskı, Beyrut, 1988, V, 339)

den beni hicvediyorsun?” dedi. Hz. Peygamber de; “vallahi ben seni hicvetmedim. Allah seni hicvetti” buyurdu. Bunun üzerine Ümmü Cemil; “Sen beni hiç odun taşırken ya da boy-numda bir iple hiç gördün mü?” dedi ve gitti. Bu hadiseden sonra Hz. Peygamber’e günlerce vahiy gelmedi.

2. Yahudiler, Hz. Peygamber’e Zülkarneyn, Ashab-ı Kehf ve Ruh hakkında soru sordular. Hz. Peygamber de; inşallah demeden “yarın size cevap vereceğim” dedi. Bunun üzerine vahiy bir süreliğine inkıta’a uğradı. Vahyin böyle bir hadiseden dolayı on beş gün süreyle geciktiği ve sonunda *وَلَا تَقُولَنَّ لَشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ* وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا “Hiçbir konuda: Allah’ın dilemesine bağlamaksızın, “Ben yarın mutlaka şöyle şöyle yapacağım” deme! Bunu unuttuğun takdirde Allah’ı zikret ve: “Umarım ki Rabbim, doğru olma yönünden beni daha isabetli davranışa muvaffak kılar” de”²⁵² âyetlerinin nazil olduğu bildirilmiştir.²⁵³

3. Hz. Peygamber’in evinde bir köpek yavrusu bulunduğu için vahiy bir süreliğine inkıtaa uğradı.²⁵⁴

4. Bazı sahabeler temizliğe riayet etmediklerinden dolayı vahiy bir süreliğine inkıtaa uğradı.²⁵⁵

²⁵² Kehf, 18/23-24.

²⁵³ Bkz. Ebü'l-Ferec el-Cevzi, Zâdü'l-Mesîr, III, 76.

²⁵⁴ Hz. Peygamber’in evine bir köpek yavrusunun girdiği ve Hz. Peygamber’in Hz. Cebrail (a.s.) ile sözleştiği zamanda buluşamadığı rivayetleri sahihtir. Ancak Müslim, Ebü Dâvud ve Nesâî’nin rivayet ettikleri hadiste anlatılan hadisenin Medine’de geçtiği ve bu inkıta ile alakası olmadığı bir gerçektir. Zira hem Müslim hem Ebü Dâvud hem de Nesâî’nin rivayetlerinde hadiseyi anlatan Hz. Meymune (r. anhâ) annemiz; Resulüllah (s.a.s.)e; “sabahtan beri durumun hoşuma gitmedi” dedim diyor. Bu surenin Mekki olduğu hususunda ittifak vardır. Hz. Peygamber de bu annemizle Medine’de evlendiğine göre; bahsi geçen hadisenin bu surenin nüzul sebebi olmasına imkân yoktur. (Bkz. Müslim, *el-Libâs ve’z-Ziyye*, 2104, 2105 ve 2106; Ebü Dâvud, *el-Libâs*, 4257; Nesâî, *Kitâbü’s-Saydi ve’z-Zebâih*, 4283) Askalânî de bu rivayetin kabul edilemez olduğunu söylemektedir. (Bkz. Askalânî, *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dârü'l-Ma’rife, Beyrut, 1379 (h), VIII, 711)

²⁵⁵ Hz. Peygamber’in inşallah demeden “yarın size cevap vereceğim” demesi veya bu temizlik durumunun *وَمَا تَسْأَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ* “Rabbinin emri olmadıkça biz

5. Hz. Osman (r.a.) Hz. Peygamber'e bir salkım üzüm veya bir salkım hurma hediye etti; O da, bu salkımı oraya gelen bir dilenciye verdi. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a.), onu dilenciden satın alarak tekrar Hz. Peygamber'e hediye etti. Bu alışveriş iki defa daha tekrar edince, Hz. Peygamber, esprili bir şekilde; "sen dilenci misin yoksa tüccar mısın?" dedi. Bunun üzerine vahiy günlerce kesildi ve Hz. Peygamber çok yalnızlık hissetti.²⁵⁶

6. "Seferlerinin birinde Resulü Allah (s.a.s.)'in parmağı kanayınca şöyle söylemişti: *هَلْ أَنْتَ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيَتْ. وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقَيْتَ* "Sen sadece kanayan bir parmaksın. Allah yolunda başına ne geldi ki?"²⁵⁷ Buhârî ve Müslim bu parmak kanaması olayını verdikten sonra başka hadislerde "Resulü Allah (s.a.s.)'in herhangi bir şikâyeti sebebiyle iki veya üç akşam gece namazına kalkamadığını bildirmişlerdir.²⁵⁸

B. İnkıtâ'ın Süresi

Vahyin inkıtâa uğradığı süreyi İbn Abbas (r.anhümâ) on beş, İkrime ve Mukatil kırk, Mücâhid on iki, başka bir rivayette yine Mukatil üç ve Sa'lebî de yirmi gün olarak bildirmişlerdir.²⁵⁹

(meleklerden olan elçiler) inmeyiz" (Meryem, 64) ayetinin nüzul sebebi olduğu bildirilmiştir. (Bkz. Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 140)

²⁵⁶ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 376. Bu rivayeti de nakleden Bedreddin Çetiner; "herhalde o esnada müşrikler de Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Rabbi tarafından terk edildiğini söylediler ve bu hadise üzerine bu sure nazil oldu" demektedir. (Bkz. Çetiner, *Esbâb-ı Nüzul*, s. 956) Râzî de bu rivayeti verdikten sonra bu hadise üzerine *وَأَمَّا السَّائِلُ فَلا تَهْزَأْ* ayetinin nazil olduğunu ifade etmektedir. (Bkz. Râzî, Fahrüddin, *Mefâitihü'l-Ğayb*, XXXI, 201)

²⁵⁷ Buhârî, *Cihad ve Siyer*, 2802 ve Müslim, *Cihad ve Siyer*, 1796.

²⁵⁸ Buhârî, *Tefsirü'l-Kur'ân*, 4950 ve Müslim, *Cihad ve Siyer*, 1797. Askalânî bu hadisin şerhinde; "Hz. Peygamber'in mezkûr şikâyeti bu şekilde varid olmuştur. Parmak kanaması sebebiyle herhangi bir şikâyetle bulunduğunu söylemek isabetli değildir" demektedir. (Bkz. Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 711)

²⁵⁹ Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, III, 140

C. İnkıta' Süresince Kim Ne Söyledi?

Bu inkıta' boyunca kimin ne söylediğiyle ilgili olarak tefsirlerde dört değişik rivayet mevcuttur:

1. Vahiy bir miktar gecikince Kureyş müşrikleri; “Rabbi Muhammed’e küstü ve O’nu terk etti” dediler. Bunun üzerine *مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى* ve *وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى* ayetleri nazil oldu.²⁶⁰

2. Vahyin inkıtaa uğraması ve Hz. Peygamber’in bu durum karşısında sabırsızlanması²⁶¹ Hz. Hatice (r. anhâ)’da bir tedirginlik meydana getirdi²⁶² ve Hz. Peygamber’e bu tedirginliğini nezaketen ifade ederek; “Ya Resulallah! Arkadaşınız gecikmiş”²⁶³ veya “Senin bu sabırsızlanmana rağmen Rabbinin Seni terk etmiş olduğunu görüyorum” dedi. Bunun üzerine *مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى* ve *وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى* ayetleri nazil oldu.²⁶⁴

Buhârî’nin de verdiği bir rivayette; bir kadın Hz. Peygamber’e; “Ya Muhammed! Dilerim şeytanın Seni terk etmiş olsun! İki veya üç gecedir onu yakınında göremiyorum” dedi. Bunun üzerine *مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى* ayetleri nazil oldu. Buhârî’nin verdiği diğer bir rivayette ise yine bir kadın Hz. Peygamber’e; “Ya Resulallah! Senin arkadaşını gecikmiş görüyorum” deyince Allah Teâlâ *مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى* ayetini indirdi.” Bu iki ayrı rivayetleri değerlendiren Askalânî şunları kaydetmektedir: “Bu iki rivayet de sahihtir. “Ya Muhammed! Dilerim şeytanın Seni terk etmiş olsun! İki veya üç gecedir onu yakınında göremiyorum” sözünü söyleyen kadın Ebû Leheb’in karısı Ümmü Cemil binti Harb’dir. Zira o kâfire olduğu için “Ya Muhammed!” şeklinde hitap ediyor ve “şeytanın Seni terk etmiş” şeklinde alay ediyor. “Ya Resulallah! Senin ar-

²⁶⁰ Tirmizî, *Ebvâbü Tefsiri'l-Kur’ân*, 3345 ve Tirmizî, *Ebvâbü Tefsiri'l-Kur’ân*, 3345.

²⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIV, 487.

²⁶² Bintü’ş-Şâti’, *et-Tefsirü'l-Beyânî*, I, 23.

²⁶³ Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 712.

²⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIV, 486-487.

kadaşını gecikmiş görüyorum” sözünü söyleyen kadın da Hz. Hatice (r. anhâ)’dır. Zira annemiz (r. anhâ), Hz. Peygamber’in sabırsızlığını görünce; “Ya Resulallah!” şeklinde hitap ediyor ve “Senin arkadaşını gecikmiş görüyorum” gibi saygılı bir ifa-
de kullanıyor.²⁶⁵

3. Hz. Peygamber’in parmağı kanayınca, iki veya üç gün gece ibadetine kalkamadı. Bunun üzerine Ebû Leheb’in eşi Ümmü Cemil Hz. Peygamber’e gelerek; “Ya Muhammed! Dilerim şeytanın Seni terk etmiş olsun! İki veya üç gecedir onu yakınında göremiyorum” dedi. Bunun üzerine إِذَا وَاللَّيْلِ إِذَا وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا وَمَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ayetleri nazil oldu.²⁶⁶

4. Vahyin inkıtâ’a uğramasından dolayı Hz. Peygamber çok üzüldü ve eşi Hz. Hatice (r. anhâ) ile dertleşerek; “Rabbim beni terk etti”²⁶⁷ veya “arkadaşımın bana kızmış olmasından korkuyorum” dedi. Bunun üzerine وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ âyetleri nazil oldu.²⁶⁸ Bu rivayeti aynen veren Askalânî, “Resulüllah (s.a.s.)’in bu zannı ve üzüntüsü üzerine Duhâ

²⁶⁵ Bkz. Askalânî, *Fethü’l-Bârî*, VIII, 710-712.

²⁶⁶ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, X, 222-223; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 573; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VIII, 540; Buhârî, *Tefsirü’l-Kur’ân*, 4950; Râzî, İbn Ebî Hatim Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsirü’l-Kur’ânî’l-Azim*, (tah. Es’ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, III. Baskı, Suudî Arabistan, 1419 (h), X, 3442 ve İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azim*, VIII, 446.

²⁶⁷ Bintü’s-Şâtî, *et-Tefsirü’l-Beyânî*, I, 23

²⁶⁸ Kâsımî, *Mehâsinü’t-Te’vîl*, IX, 491. Merâğî de vahyin inkıtâa uğrama sebebini zikretmeden, bu inkıtâ’ sebebiyle Hz. Peygamber’in çok üzüldüğünü hatta kendini atmak üzere yüksek kayalıklara çıktığını, fakat meleğin gelip kendisine “hak peygamber olduğunu” söyleyerek bundan vazgeçirdiği daha sonra da bu surenin nazil olduğunu ifade etmektedir. (Bkz. Merâğî, *Tefsirü’l-Merâğî*, XXX, 182-183) Vahiy inkıtâa sebebiyle Hz. Peygamber’in üzüldüğü muhakkaktır. Bu sûre hakkında böyle bir rivayeti sadece Merâğî de gördük. Ancak bu rivayet Alak Sûresi’nden sonra ve Müddessir Sûresi’nden önce vuku bulan vahiy inkıtâa için tefsirlerde mevcuttur. İbn İshâk ise ilk olarak Fatiha Sûresi’nin nazil olduğunu ve akabinde Varaka İbn Nevel’e gidildiğini anlattıktan sonra vahyin inkıtâa uğradığını ve bu durumdan dolayı da Hz. Peygamber’in çok üzülmeye; “korkarım ki, arkadaşım bana kızmış ve beni terk etmiş olsun” dediğini bunun üzerine de Cebrail (a.s.)’ın Dühâ suresini getirdiğini ifade etmektedir. (Bkz. İbn İshâk, *es-Siyretü’l-Nebeviyye*, s. 132-135)

suresi ile beraber İnşirah Sûresi de komple indirilmişlerdir”²⁶⁹ demektedir.

Kur’ân-ı Kerim her zaman bir sebebe binaen nazil olmaz; bazen de Hz. Peygamber’in durumunu anlatır. Mesela; Hz. Peygamber’in, ümmetinin gelecekte nail olacakları nimetler kendisine gösterilince sevindiği ve bunun üzerine *وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى* ayetinin nazil olduğu rivayet edilmiştir.²⁷⁰

Yine mevcut rivayetlere göre; *وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى* ayeti Hz. Peygamber’in küçüklüğünde kaybolduğunu ve Allah Teâlâ’nın yardımını ile bulunduğunu haber vermektedir. Nitekim küçük yaşlarda dedesinin yanında iken kaybolmuş, Ebûcehil O’nu bulmuş ve dedesine teslim etmiştir. Müfessirler bu bulunmayı Hz. Musa (a.s.)’ın Firavun tarafından bulunup korunmasına benzetmişler ve Ebûcehil’i Hz. Peygamber’in Firavun’u olarak tarif etmişlerdir.²⁷¹

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

İlk inen ayetlerin Alak Sûresi’nin ilk ayetleri, Müddessir Sûresi’nin ilk ayetlerinin de birinci fetret-i vahiyden sonra ilk inen veya risâlet vazifesi yükleyen tebliğ emrini veren ilk ayetler olduğunu, bir bütün olarak ilk inen sûrenin de Fâtiha Sûresi olduğunu söylemiş ve “Fâtiha’nın tamamı Alak ve Müddessir sûrelerinden önce nazil olmuştur” hükmünü ifade etmiştik. Takip eden vahiylerle gelince; Alak Sûresi’nin ilk beş ayetinden sonra inen Fatiha Sûresi’ni takip eden süreçte inen Müddessir Sûresi’nin ilk ayetlerinden sonra sırasıyla Müzzemmil, Kalem ve Duhâ sûrelerinin indiği kanaatindeyiz.

Aslında Müddessir, Müzzemmil ve Kalem sûreleri incelendiğinde; bu üç sûrenin de hem üslup hem de içerik bakı-

²⁶⁹ Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 711

²⁷⁰ Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 458 ve Sa’lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, X, 224.

²⁷¹ Âlûsî, *Ruhu'l-Me’ânî*, XV, 381

Çünkü *سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرطومِ* “Biz yakında onun burnunu dağlayıp damga basarız”,²⁷⁹ *إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا* “Muhakkak ki Bizim nezdimizde bukağlar, alevli ateşler, dikenli, boğazı tırmalayan yiyecekler ve gâyet acı azap var”²⁸⁰ ve *سَأُضِلُّهُ سَقَرًا* “Ben onu Sekar’a atacağım”²⁸¹ demiştir.

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi; Hz. Peygamber’in iki veya üç gün namaza kalkamaması ve “Rabbim Ben’i terk etti endişesi” sonucu, ikinci bir defa fetret-i vahiy yaşanmış ve bunun akabinde de ilk olarak Duhâ Sûresi nazil olmuştur; yoksa bu sûre mutlak manada ilk inen sure değildir. Zira sûrenin sebep-i nüzulünde de görüldüğü gibi; Hz. Peygamber’in yengesine kendine “umarım şeytanın Sen’i terk etmiş olsun!” demiştir. Bu da, daha önce yapılmış teblîğ sonucu düşmanlığın oluştuğunun göstergesidir. Hâlbuki bu kadın, risâlet öncesinde Hz. Peygamber’in dünürü idi.

وَمَعَهُمْ قَبِيلًا “Nimet ve devlet içinde yüzen, hak dini yalan sayanları, sen Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.” (Müzzemmil, 73/11) ve *ذُرِّيٍّ وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا* “Mal ve ailesiz, tek olarak yarattığım, (ya da başkasından yardım almadan yarattığım) o adamın hakkından gelmeyi sen Bana bırak!” (Müddessir, 74/11)

²⁷⁹ Kalem, 68/16.

²⁸⁰ Müzzemmil, 73/12-13.

²⁸¹ Müddessir, 74/26.

III. BÖLÜM

İLK İNEN ÂYET/SÛRELERİN ÜSLUPLARI

3.1. Kur'ân-ı Kerim'in Üslûbu

Kur'ân-ı Kerim'in üslûbu; “cümlelerinin teşkilinde, kelimelerinin seçilmesinde kendisine mahsus olan anlatım tarzı demektir.”¹ Kur'ân-ı Kerim; Allah Teâlâ'nın, kendi ledünnî ilmine işaret eden lafızları, Hz. Cebrâil (a.s.) aracılığıyla Hz. Muhammed (s.a.s.)'e gönderdiği ve O'nun risâletinin tek dayanağı olan mu'ciz bir kelâmdır. Bu kelâmın nüzûl keyfiyeti ve kaynağı; “beşer kabiliyetinin ve gücünün sahip olabileceği sınırlı ilmimizden çok uzakta bulunduğu”² için, insanlar tarafından anlaşılamamış ve tam manasıyla anlaşılamayacaktır da... Bu sonsuz ilmin keyfiyeti ve sınırları anlaşılıp kavranamadığı için de, bütün çaba ve gayretlere rağmen,³ onun tehad-

¹ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 115.

² Dıraz, Muhammed Abdullah, *Medhal ila'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetü'l-Îmân, I. Baskı, 2011, s. 10.

³ Müseylime'nin Kevser Sûresi'ne bir nazire getirmeye çalışarak *أَعْطَيْنَاكَ الْجَمَاهِرَ* “Biz, Sana kitleleri verdik. Sen de Rabbine açıkça namaz kıl! Senden buğz eden de ancak kâfir bir adamdır” dediği rivayet olunmaktadır. Ancak bu rezilin emelinde muvaffak olamadığı açıktır. Bir defa bu

disine (meydan okumasına) karşı durulamamış ve mağlubiyet kabul edilmiştir. İşte Kur’ân-ı Kerim; “Arap edebiyatında kendisiyle yarışılmamış ve bir benzeri getirilememiş bir kitaptır. Üslubunun güzelliği asırlardır herkesi hayran bırakmaktadır. Sadece edebî üslubunu ve vasıflarını incelediğimizde, “her yönüyle en mükemmel edebî bir metin” olarak isimlendirebileceğimizi söyleyebiliriz.”⁴

Başta Müseylimetü’l-Kezzab gibileri, Kur’ân-ı Kerim’e nazire getirmeye çalışmışlardır.⁵ Ancak az da olsa Arapça bilen ve akli başında olan insanlar, Kur’ân-ı Kerim ile nazire (!) türünden söylenen bu ifadeler arasındaki farkı anlamışlar ve “Allah Teâlâ’nın Kelâmı ile beşer kelâmı arasındaki farkın; Hâlık ile mahlûk arasındaki fark kadar olduğunu”⁶ kabul etmişlerdir. Buna rağmen müsteşriklerle –maalesef– bazı Müslüman ilim adamları sathî bir bakışla baktıkları için, “bir surede ele alınan konular arasında tabî bir bağ ve benzerlik bulunmadığı” fikrine kapılmışlardır. Hatta bütün Kur’ân-ı Kerim’i, “aralarında

---

bir nazire değil, yarı yarıya kopyadır. İkinci olarak; Kevser suresi, bir önceki surenin tamamlayıcısı ve sonraki surenin de esasını oluşturmaktadır. Oysa bu kelimeleri buraya yerleştiren adam (!) suredeki birçok letâifî yok etmiştir. Üçüncü olarak; dildeki güzelliğin zevkini alabilenler, *إِنَّ شَائِكَ هُوَ الْبَقْرُ* ifadesiyle *إِنَّ مَعْضَكَ رَجُلٌ كَانَتْ* ifadesi arasındaki farkı hemen görürerirler. (Bkz. Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXII, 322.) Ebü’l-‘Alâ el-Ma’arrî ve el-‘Ansî’nin de böyle bir nazire gayretleri giriştikleri bildirilmiştir. (Bkz. Tûfî, Ebü’r-Rabî Necmüddin Süleyman b. Abdilkavî, *el-İntisârâtü’l-İslâmiyye fi Keşfi Şübehi’n-Nasrâniyye*, (tah. Salim b. Muhammed el-Karnî), Mektebetü’l-‘Abikân, I. Baskı, Riyad, 1419 (h), II, 608 ve Dârimî, Osman b. Said b. Halid b. Said, *er-Reddû ala’l-Cehmiyye*, (tah. Bedrüddin Abdullah el-Bedr), Dâru İbni’l-Esîr, II. Baskı, Kuveyt, 1995, s. 210.)

⁴ Dıraz, *Medhal ila’l-Kur’âni’l-Kerim*, s. 102.

⁵ Yine Müseylime’nin *الفيل وما أدراك ما الفيل له ذنب وثيل وخرطوم طويل* “Fil! Nedir fil? Sen fili nereden bileceksin. Onun sicim gibi bir kuyruğu vardır ve hortumu da uzundur” şeklindeki ahmakça ifadeleri, bu nazire gayretlerine verilen meşhur misallerdendir. Bunun da bir nazire değil Kevser suresi için yaptığı gibi; yarı yarıya bir kopyadır. (Bkz. Taftazânî, Sa’düddin Mes’ûd b. Ömer b. Abdillâh, *Şerhu’l-Makâsîd fi İlmi’l-Kelâm*, Dâru’l-Me’ârifî’n-Nü’mâniyye, 1981, II, 185.) Bu nazire gayretleri, Mu’tezile’nin “Sarfe/Sırf” nazariyesini çürütmektedir. Çalışmamızın sınırını aşacağından bu nazariyeyi değerlendirmeyeceğiz.

⁶ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 119.

mantıkî bir bağlantı bulunmayan, dağınık bir şekilde düzenlenmiş ve çeşitli fikirlerden oluşmuş farklı parçalardan oluşmuş bir kitap” olarak görmüşlerdir. Bu arada bazıları bu dağınıklık iddialarının sebebini, “Arapların dil ve düşünce tarzlarındaki donukluğu ortadan kaldırmak gayesine”, bazıları da “konu bütünlüğü yerine, başka bir dile tercümesi mümkün olmayan mana bütünlüğünü korumak gayesine” bağlamışlardır. Müsteşriklerin çoğunluğunu oluşturan diğer bir gurup ise –bütün sureleri müstakil bölümler olarak sunan Hz. Peygamber’i tebrie etmek gayesiyle– “bu dağınıklık ayıbı, Kur’ân’ı cem’ eden sahabeye aittir” iddiasında bulunmuşlardır.⁷

Kur’ân-ı Kerim’in üslubu; nüzulü yirmi üç sene gibi uzun bir zamana yayıldığı halde, ayet ve surelerinin arasındaki tenâsüb ve insicâm onun i’câz yönlerinden sayılmıştır.⁸ Yani bütün insanlar bir araya toplansalar bile –hatta cinleri de yardıma çağırırsalar– Kur’ân-ı Kerim’in bir benzerini meydana getiremezler. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerim’in üslûbu,

“kendisini hemen ayırt ettiriyorsa, bu onun insan eseri olmadığından ileri gelmektedir. Eğer insan eseri olsaydı, kendisinden önce veya sonra Arapçada mevcut üslûplardan birine benzeyecek tarzda olurdu. İşte Kur’ân’ın indiği çağdaki Arap belîğleri bunu pekiyi anladıkları içindir ki, muhalefet yolunu tutmadılar, tehadî karşısında boyunlarını eğdiler. Zira gördüler ki mesele sadece derece farkı değil, mahiyet farkıdır. Mahlûkatın bütün durumlarını bilen ancak Allah Teâlâ olduğu içindir ki, O’nun Kelâmı, o durumların icap ettirdiği bütün o sayısız münasebetleri ihata etmektedir.”⁹

Âyet ve sûrelerin arasındaki tenâsüb ve insicâmın yanında Kur’ân’ın tasvîr şekli de onun en üstün i’câz yönlerindedir.

⁷ Bkz. Dıraz, *Medhal ila’l-Kur’âni’l-Kerim*, s. 104-105.

⁸ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsîr Üsûlü*, s. 166.

⁹ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 118.

Tasvîr, üslubu süsleme veya tesadüfen oluşmuş bir şey değildir. Bilakis o belli, yerleşik, emsalsiz bir metod, Kur'ân'ın tümünü kapsayan bir özellik, çeşitli şekillerde uygulanan ve kendisinden faydalanılan bir yöntemdir.¹⁰ Meselâ; Müzzemmil Sûresi'nde kıyamet günü; çocukları birden ak saçlı ihtiyarlara çeviren ve dehşetiyle gökleri çatlatan bir gün"¹¹ olarak tasvîr edilmekte ve bu korku; sadece somut kelime ve vasıflarla değil, aynı zamanda âfâkî ve enfûsî hâdiseleri tavsîf ederek insanın fizikî yapısını bozacak kadar ağır psikolojik hallerle tablolaştırılmaktadır: "Gökler çatlamış ve saçları ağarıp ihtiyar görünümündeki çocuklar etrafta koşuşturuyor..."¹² Çünkü o gün; yer ve dağlar şiddetle titrer; titreyen bu dağlar kum yığınları haline gelir."¹³ İlim adamları, ayette geçen تَرْجُفُ "titrer" kelimesinin canlılar için kullanıldığına işaretlerle, "yeryüzünün canlı insanlara benzetildiğini" ifade etmişlerdir.¹⁴

Velîd b. Müğîra, Kur'ân-ı Kerim için büyü demişti.¹⁵ Elbette ki Hz. Muhammed (s.a.s.), onların kastettiği gibi bir sihirbaz değildi; ancak, Kutub'un da ifade ettiği gibi, Kur'ân'ın güzelliği onları büyülemişti. Yani fevkalade bir şekilde etkilenmişlerdi.¹⁶ Konumuz olan ilk nâzil olan âyetleri/sûreleri incelediğimizde, Velîd'i büyüleyen unsurların kaynağını şu şekilde açıklayabiliriz:

¹⁰ Seyyid Kutub, İbrahim Hüseyin eş-Şâribî, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, Dârü's-Şürûk, XVII. Baskı, Kahire, 2004, s. 37.

¹¹ كَيْفَ تَقُولُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا السَّمَاءُ مَطْفِئَةٌ بِهِ "Çocukları birden ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabilirsiniz? O günün dehşetinden gök bile çatlar." (Müzzemmil, 73/17-18)

¹² Bkz. Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, s. 249.

¹³ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِلًا "O gün; yer ve dağlar şiddetle titrer ve dağlar kum yığınları haline gelir." (Müzzemmil, 73/14)

¹⁴ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, s. 249.

¹⁵ (Müddessir, 74/24) "Bu, büyücülerden nakledilen büyüden ibarettir" dedi."

¹⁶ Burada büyü kavramını etkileme manasında almalıyız. Yoksa müşriklerin de iddia ettikleri gibi; hakikî bir büyüleme söz konusu değildir. (Büyü kavramının tarifi için bkz. Emanullah Polat, "Felak ve Nas Sûreleri Bağlamında Sihir Mefhûmu", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:14, sayı: 52, yıl: 2015, s. 210-212.)

“bu sûreleri okuduğumuzda, –ilk sûredeki yaratılışa yapılan hafif bir işaret hariç– herhangi bir şer’î hüküm, kevnî ilim veya gaybî bir haberle bulamamaktayız. Öyleyse Velîd’in ölçüp biçtikten sonra söylediği “sihir/büyüleme” nerededir? Onun kastettiği büyü, daha sonra nâzil olan sûrelerdeki şer’î hüküm, kevnî ilim veya gaybî haberlerin dışında yani sadece işlenen konularda değil, sağlam ve duru bir şekilde bulunan Kur’ânî tertip, düzen ve edebî üslubunda gizli olmalıdır. Bunun yanında İslâm akidesinin manevî çekiciliği ve gücünü de unutmamak lazımdır. İlk nâzil olan Alak Sûresi’nin âyetlerine bakalım: Bu sûre, on beş adet kısa fâsıladan¹⁷ meydana gelmiştir. Bunlar ilk bakışta, Arapların bildiği kâhinlerin seçili sözlerine veya hikmetli konuşanların kafiyeli sözlerine benzemektedir. Fakat bu sözler düzensiz, birbirlerinden kopuk ve dağınık cümlelerden meydana gelmekteydiler. Alak Sûresi böyle mi? Elbette ki hayır! O, insanı coşturan bir ahenk ve düzen içindedir... Kur’ân’daki bu ilk nâzil olan sûrenin, “Allah’ın İsmi” ve “okumak” ile başlanması münasip görülmüştür. Okumak Kur’ân içindir. Allah’ın ismi ise, O kendi ismiyle dine davet etmektedir. O Allah “Rabb”dir. Okumak ise talim ve terbiye için yapılır. Öyleyse O Rabbin ismiyle oku! İşte okumak davet için başlangıçtır. Davet eden de, “O’dur Yaratan” ifadesindeki gibi yaratmayla başlayan manasındaki “Rabb” sıfatını seçerek işe başlamalıdır. Çünkü Allah, “insanı rahim duvarına yapışan bir hücreden yarattı” ifadesiyle yaratmaya küçük bir hücreyi yaratmakla başlamıştır; ancak O, hem Rabb hem Hâlık hem de Kerîm’dir. Bu sebeple de bu hücreyi, öğrenen ve öğretene bir yapıya yani insan-ı kâmil seviyesine çıkarmıştır. İşte bu âyetler; insanın menşeyinden başlayıp –ara merhaleleri

¹⁷ Aslında sûre on dokuz âyetten oluşmaktadır. Ancak müellifin hangi ölçüye göre sûreyi on beş fâsılaya ayırdığını anlayamadık. (E. Polat)

anlatmaksızın– ulaştığı bu seviyesine kadar olan uzun mesafeye intikalinden bahsetmekte ve insan vicdanının dinî davete ve vicdanî değerlendirmelere güçlü bir şekilde hazırlanması için bu merhaleleri bir çırpıda tasvîr etmektedirler.”¹⁸

3.2. Kur’ân-ı Kerim’in Âyet ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb ve İncicâm

Âyetlerin tertibinin tevkîfî olduğu hususunda icmâi ümmet vardır.¹⁹ Sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğu hususunda ise –bazı ihtilaflar bulunmakla beraber– cumhuru ulema ittifak etmişlerdir.²⁰

Kur’ân âyetlerinin birbirleriyle olan uyumu, manaları birbirini tamamlayan, “birçok kelimenin tek cümle oluşturması gibidir.”²¹ Âyetler yirmi üç sene gibi uzun bir zamanda ve parça parça nâzil oldukları halde, “aralarında öyle bir irtibat var ki, onlardan birini yerinden oynatmak mümkün değildir. Kur’ân’ın i’câzı bu yöne de teşmil edilebilir. Belağat ve ahenk bakımından Kur’ân’ın böyle bir insicama sahip olması, onun ebedî bir mucize olduğunun delilidir.”²²

Âyetler arasında mevcut olan tenâsüb ve insicâm gibi, “Kur’ân-ı Kerim’in sûreleri arasında da mutlak bir irtibat vardır. Gelişigüzel serpiştirilmiş olmaları bahis konusu olamaz.”²³ Zira “Kur’ân’da sûreler, ekser surelerde kıssalar, kıssalarda ayetler, ayetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında zâhir veya hafî, lâfzî veya manevî birçok vücuttan tam bir uyum ve bir nizam-ı belîğ vardır ki tahli-

¹⁸ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru’l-Fennî fi’l-Kur’ân*, s. 19-21.

¹⁹ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Üsûlü*, s. 56.

²⁰ Ebû Ca’fer Ahmed b. İbrahim b. Zübeyr es-Sakafî, *el-Bürhân fi Tenâsübi Süveri’l-Kur’ân*, (tah. Muhammed Şa’banî), Vüzâratü’l-Evkâfi ve’ş-Şüûni’l-İslâmî, Fas, 1990, s. 182.

²¹ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 36.

²² Cerrahoğlu, *Tefsir Üsûlü*, s. 204.

²³ Cerrahoğlu, *Tefsir Üsûlü*, s. 205.

li namütenâhidir ve birçok ulûm ve fûnûn ile alâkadardır ve bunların akdemi Nahiv ve Belâğat ilimleridir.”²⁴

Malumdur ki, Kur’ân-ı Kerim’in cümleleri Allah Teâlâ’nın ayetleri olduğu gibi;²⁵ kâinattaki her varlık da –O’nun varlığına delalet eden– birer ayetidirler.²⁶ İşte bu ayetlerden biri olan “semaya bakıldığında, yıldızların dizilişi intizamsız gibi görüldüğü halde, hakikatte tam bir nizam içindedirler. Kur’ân semasının her ayeti de “necm-i sâkıb” gibi hidayet nurunu neşredip küfrün karanlığını dağıtıp giderir.”²⁷ Ona kilitli bir kalp gözüyle bakan, ayetlerini ve işlemiş olduğu konularını dağınık olarak görebilir. Bu görme de, tıpkı yıldızları düzensiz gören zayıf görüşlü insanın eksik bilgisinden kaynaklanan hatalı bir zann gibidir. Zira o öyle bir kitaptır ki, onu okuyan herkes kendini aynada gördüğü gibi; ruh dünyasının yapısını onda görür. O, müminin imanını kuvvetlendirdiği gibi; kâfirlerin de küfrünü artırır.²⁸

3.3. Kur’ân-ı Kerim’in İ’câzı

Kur’ân-ı Kerim’in tarifinden de anlaşıldığı gibi o, “mu’ciz bir kelâmdır.” Onun i’câzı, “benzerini yapmaktan insanları âciz bırakmasıdır.”²⁹ Nitekim Allah Teâlâ, *قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ وَالْأَرْضُ وَالسَّمَوَاتُ الْاِحْتِلَافِ بَسْمِكُمْ وَالْوَاكِعُمْ اِنْ فِي ذَلِكَ لَايَاتٍ لِّلْمَالِجِيْنَ* (Rum, 30/22) *“De ki: “Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler”*³⁰ buyurmuştur.

²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I, 51-52.

²⁵ *الرَّ كِتَابِ اُحْكَمَتْ اَيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ* (Hûd, 11/1)

²⁶ *وَمِنْ اَيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْخِلَافِ بَسْمِكُمْ وَالْوَاكِعُمْ اِنْ فِي ذَلِكَ لَايَاتٍ لِّلْمَالِجِيْنَ* (Rum, 30/22)

²⁷ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 126.

²⁸ *وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ وَلَا يَزِيْدُ الظَّالِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا* (İsrâ, 17/82)

²⁹ Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 165.

³⁰ İsrâ, 17/88.

Hz. Peygamber Kur'ân'dan âyetler okuduğunda muannit müşrikler; إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ “Kendisine âyetlerimiz okunduğunda “Bu eski insanların masallarıdır!” dediler.”³¹ Aslında onlar bu ifadelerinde samimî değillerdi. Çünkü onlarda bu sözlerin bir insana ait olamayacağını biliyor ve itiraf da ediyorlardı.³² Ancak hased ve kinlerinden dolayı إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ “Bu, beşer sözünden başka bir şey değildir”³³ diyorlardı.

Onların bu tavırlarına karşılık Allah Teâlâ إِنَّ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ “bu iddialarında tutarlı iseler, Kur'ân gibi bir söz getirsinler bakalım”³⁴ ifadeleriyle onlara meydan okudu. Hiç kimse Kur'ân'ın bir benzerini getiremedi. Bu sefer فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “iddialarında tutarlı iseler, Kur'ân'ın on sûresine benzer sûreler getirsinler. Hatta Allah'tan başka çağırabilecekleri herkesi de yardıma çağırınsınlar”³⁵ şeklinde bu meydan okuma devam etti. Yine hiç kimse Kur'ân'ın bir benzerini getiremedi. Bu sefer de فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “iddialarında tutarlı iseler, Kur'ân'ın sadece bir sûresine benzer bir sûre getirsinler. Hatta Allah'tan başka çağırabilecekleri herkesi de yardıma çağırınsınlar”³⁶ şeklinde meydan okuma sürdü. Ancak hiçbir zaman Kur'ân'ın bir benzerini getirme gerçekleşmedi; gerçekleşmezdi de... Çünkü Allah Teâlâ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا “Bunu yapamazsanız ki hiçbir zaman da yapamayacaksınız”³⁷ buyurmuştur. Bazı kaynaklarda zikredilen birkaç tane benzer getir-

³¹ Kalem, 68/15. (Ayrıca bkz. En'am, 6/25; Enfal, 8/31; Nahl, 16/24; Mü'minûn, 23/83; Furkân, 25/5; Neml, 27/68; Ahkâf, 46/17 ve Mutaffifin, 83/13)

³² Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 165.

³³ Müddessir, 74/25.

³⁴ Tûr, 52/34.

³⁵ Hûd, 11/13.

³⁶ Yunus, 10/38 ve Bakara, 2/23.

³⁷ Bakara, 2/24.

me girişimi ise, Kur'ân'ın bir benzeri olmaktan ziyade gülünç bir taklit faaliyetinden öteye geçemedi.

İşte Kur'ân-ı Kerim'in bir benzerinin getirilemeyişi; onun Allah Teâlâ'nın vahdaniyetine delâlet ederek O'nun Kelâmı olduğunu göstermektedir.³⁸ Nitekim Allah Teâlâ **فَالَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ** "Eğer (bu yardıma çağırıldıklarınız) size cevap veremeyip yardım edemiyorlarsa, bilin ki o (Kur'ân) ancak ve ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka da ilah yoktur. Nasıl, artık hakka teslim olup Müslüman oluyorsunuz değil mi?"³⁹ buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'in i'câzı konusunda yazılmış birçok eserin yanında yeni şeyler söyleyecek durumda değiliz. Ancak kaynakların bildirdiğine göre,

"Nesiller ve asırlar boyunca gelip geçen âlimler, edîpler, tenkitçiler, hâsılı her asırdaki bütün müellifler Kur'ân'ın i'câzını görerek kendi acziyetlerini itiraf etmişlerdir. Arap edebiyat tarihi İbnü'l-Mukaffa', el-Câhız, İbnü'l-'Amîd ve el-Bedî' gibi nesir; Cerîr, Ferazdak, Beşşâr, Ebû Nevvâs, Ebû Temmâm, Mütennebî, Ma'arrî, Şevkî vd. gibi birçok şiir kahramanlarıyla doludur. Fakat onların belâğatıyla Kur'ân'ın belâğatı arasında çok büyük farklar vardır. Bu kahramanların tümü, hayranlıkla boyun eğip kabul etmişler ve Kur'ân'ın semâvî vahiy olduğunu tasdik etmişlerdir."⁴⁰

Hatta bu konudaki ittifaka, sırfe nazariyesini ileri süren Mu'tezile mezhebi de dâhildir.⁴¹ Çünkü onlara göre sırfenin iki şekli vardır: Ya "Allah Teâlâ insanlardan benzer getirme gücünü almış" ya da "insanların güçleri yettiği halde, Allah Teâlâ

³⁸ Bâkılânî, Ebûbekir, *İcâzü'l-Kur'ân*, (tah. Salah Muhammed Uveyda), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut, 2008, s. 16.

³⁹ Hûd, 11/14.

⁴⁰ Afîf Abdulfettah Tabbâra, *Rûhu'd-Dîmi'l-İslâmî*, Dâru'l-İlim, XXXIII. Baskı, Beyrut, 2003, s. 26.

⁴¹ Bkz. Bâkılânî, *İcâzü'l-Kur'ân*, s. 162.

onların benzer getirmelerini engellemiştir.” Her iki durumda da i’câz söz konusudur. Her hâlükârda insanlar Kur’ân’ın bir benzerini getirmekten âciz kalmışlardır.⁴² Bu sebeple “Kur’ân-ı Kerim’in Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi olduğunda şüphe yoktur. Hz. Peygamber’in ümmî olması, yani okuma ve yazma bilmemesi nedeniyle böyle bir kitab meydana getirmiş olması asla düşünülemez. Çünkü Kur’ân’ın kelime, cümle ve hatta harflerinin dizilişi bile bir mucize eseridir ve insanoğlunun yapacağı şey değildir.”⁴³

3.4. İlk İnen Âyet/Sûrelerde Üslûb, İncicâm ve İ’câz

Vahyin Mekke dönemini incelediğimizde; Hz. Peygamber’in nübüvveti⁴⁴ ve risâletiyle⁴⁵ akrabalarını,⁴⁶ Mekkelileri ve etrafındaki yerleri⁴⁷ gizliden ve açıktan davetinin⁴⁸ esaslarını görmekteyiz.

İlim adamları bu esasları içeren Mekkî surelerin nüzûl seyrini, ilk, orta ve son dönem olmak üzere üç merhalede ele almışlardır.⁴⁹ Mekke döneminin üç döneminde de inen ayet ve sûreler kısa ve vecizdirler. Çünkü onun muhatapları fesahat ehli olup fevkalade belîğ ve vecîz bir şekilde konuşmaktaydılar. Bu sebeple de ilk inen sûrelerin i’câz yönlerini daha çok icâzlarında aramak lazımdır. Bu sûrelerde, milletin

⁴² Mâverdî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1987, s. 121.

⁴³ Faruk Tuncer, *Kur’ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, Işık Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55.

⁴⁴ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ “Yaratan Rabbinin adıyla oku!” (Alak, 96/1)

⁴⁵ قُمْ فَأَنْذِرْ “Ayağa kalk ve insanları uyar!” (Müddessir, 74/2)

⁴⁶ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “Önce en yakın akrabalarını uyar!” (Şu’ara, 26/214)

⁴⁷ “İşte bu önceki kitapları tasdik edici hem Anakenti hem de çevresindeki insanları uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.” (En’am, 6/92)

⁴⁸ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ “Sana emredilene açıkça söyle! Müşriklere aldırma!” (Hicr, 15/94)

⁴⁹ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 192.

ve ferdin terbiyesi için, geçmiş milletlerden ve peygamberlerden örnekler verilerek tadrîcî olarak ıslah yolu tercih edilmiştir. Ayrıca onların şirk ve putperestliğine karşı, açık deliller verilmek suretiyle karşı hücumla geçilip onların körü körüne eskilere bağlılıkları yerilmiştir. Yani bu sûrelerde Allah Teâlâ kendi birliği, peygamberleri ve âhiret ahvali gibi hususlarda muarızların akidelerinin bozukluklarını delillerle isbat edip onları doğru yola davet edip kendi varlığını ve birliğini âfâkî ve enfüsî delillerle isbat etmiştir.⁵⁰

Bu şekilde ilk inen sûrelerde işlenen konuların başında; “müşriklerin putlara tapmalarının tutarsızlığı, tek bir yaratıcının varlığı ısrarla dile getiriliyordu. Buna karşı çıkanlar için ise ahirette hesaba çekilecekleri zihinlere yerleştiriliyordu. Bu dönemde gelen sûrelerdeki güçlü vurgular her geçen gün sınıntıları artan Müslümanlar için büyük bir ümit ve teselli kaynağı oluyordu.”⁵¹ Bu ayetler, “kısa, tesirli, ateşli, üslup bakımından heyecanlı ve peygamber hassasiyeti ile dopdoludur. Bütün bunlarda Allah’ın birlik ve vahdeti, sıfatları, insana has ahlâkî vecibeler ve gelecekte karşılaşılabilecek mükâfat veya cezalar başta gelen konuları teşkil eder.”⁵²

Hz. Peygamber’in ilk muhatapları Mekke müşriklerdi. Bu sebeple Mekke döneminin ilk devresinde inen ayetler; hiçbir ortağı bulunmayan, kuvvet ve kudreti sonsuz, her yerde hâzır ve nâzır bir tek İlah’a iman, içinde iyi ve güzel hareketler bulunan doğru yolda bir hayat sürme zarureti⁵³ ve nübüvvetle ahiret konuları üzerinde durmuştur. İşte bu ilk devrede “tam olarak davetin içine girme işi başlıyor. Bu devrede, inen sure-

⁵⁰ Bkz. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 61-62.

⁵¹ Tuncer, *Kur’an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 64.

⁵² Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul, 2011, s. 176.-177.

⁵³ Bkz. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 86.

lerde davetin başlama zamanı, davetin başlangıcında kendilerine davet yöneltilen müşriklerin hali ve Mekke halkından bu davete inananların durumu dikkate alınarak onların içinde buldukları duruma mutabık olacak ayetler geliyordu.”⁵⁴

Kur’ân-ı Kerim nâzil olduğu ilk andan itibaren, hem gönlü İslam’a açık hem de basireti kapalı bütün Arapları büyülemiştir. Hz. Peygamber’in şahsiyetinin etkili olduğu çok az sayıdaki ilk Müslümanlar hariç; hem Hz. Peygamber’in hem de İslamiyet’in herhangi bir güç ve kuvvetinin bulunmadığı risâletin ilk yıllarındaki, şahısların saldırı ve tartışmalarını bitiren tek etkenin Kur’ân-ı Kerim olduğunu görmekteyiz.⁵⁵ Hz. Ömer (r.a.)’ın Kur’ân’dan etkilenerek Müslüman olduğu rivayetleri, bu tezi ispatlamaktadırlar.

Bununla beraber Velîd b. Müğîra’nın da iman etmemiş olmasına rağmen; Kur’ân karşısındaki tavrını tasvîr eden ayetler, ilk inen surelerin bu etkisini gözler önüne sermektedir. Nitekim o, “İbn Ebi Kebşe’nin söylediklerine şaşıyorum. Vallahi o ne şiir ne sihir ne de delilerin hezeyanlarıdır. O’nun sözleri sadece Allah’ın sözleridir. Vallahi, içinizde şiiri benden iyi bilen kimse yoktur, recezi, kasideyi ve cin şiirlerini benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi onun söyledikleri bunlardan hiçbirine benzemiyor. Vallahi, onun söylediğinde bir tatlılık var, altındaki her sözü yıkıyor ve hepsinin üstüne çıkıyor, hiçbir söz onun üstüne çıkamıyor.”⁵⁶ O deli olmadığı gibi; sözleri kehanet de değildir”⁵⁷ demiştir.

Ancak bunu duyan bir gurup Kureyş’li hemen toplanarak şöyle konuştular: “Vallahi eğer Velîd dinini değiştirirse bütün

⁵⁴ Tuncer, *Kur’ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 82.

⁵⁵ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru’l-Fennî fi’l-Kur’ân*, s. 11.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XXIV, 24-25ve ve Vâhidî, *Esbâbü Nüzûl*, s. 446.

⁵⁷ Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 361-362; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 262; Süyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 205; Râzî, Fahrudin, *Mefâtihü’l-Çayb*, XXX, 696-697; Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 60-61 ve Âlûsî, *Ruhu’l-Me’ânî*, XV, 129.

Kureyş dinini değiştirir. Ebû Cehil bunu duyduğunda; “benim onunla ilgilenmem yeterlidir” dedi ve evine giderek Velîd’e; “kavminin senin için sadaka topladıklarını görmedin mi?” dedi. Bunu duyan Velîd; “ben onlardan malı ve çocukları en çok olanı değil miyim?” dedi. Bu sefer Ebû Cehil; “diyorlar ki, sen sadece Ebubekir’in evinde yemek yemek için onun yanına gidiyormuşsun” bunun üzerine Velîd; “bunu benim kabilem mi söyledi? Hâlbuki Kusey oğullarının diğer üyelerine güç yetiremiyorlar. Ebubekir’e de, Ömer’e de İbn Ebi Kebşe’ye de yaklaşmayacağım. Zaten O’nun söyledikleri de tesirli bir sihir-den başka bir şey değildir”⁵⁸ dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e *دَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا وَبَنِينَ شُهَدَاءُ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا سَأَرْهَقُهُ صُعُودًا إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَىٰ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ* âyetlerini indirerek⁵⁹ bu müşrikin durumunu harika bir şekilde tasvîr etmiştir. Bu tasvîr de; “kâfirlerin, şuurlu veya şuursuz bir şekilde, Kur’ân’ın üstün i’câzını kabul ettiklerini”⁶⁰ göstermektedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi; Müzzemmil Sûresi’nin nüzûl sebepleri arasında da böyle hâdiseler nakledilmiştir. İbn Kesîr’in naklettiği bir rivayete göre; “Kureyş’in ileri gelenleri Dâru’n-Nedve’de toplanmış ve Hz. Peygamber hakkında –haşa– şair, kâhin, mecnun ve sihirbaz gibi yalan yanlış bir takım yakıştırma ve karalamalarda bulunmuşlar, bu sebeple Hz. Peygamber fevkalade üzülmüş ve bu üzüntüsü sebebiyle de evine kapanıp örtünmüştür.⁶¹ Bu psikolojik durum içinde-

⁵⁸ Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 361-362; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 262; Süyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, s. 205; Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihü’l-Ğayb*, XXX, 696-697; Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 60-61 ve Âlûsî, *Ruhu’l-Me’ânî*, XV, 129.

⁵⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XXIV, 25.

⁶⁰ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru’l-Fennî fi’l-Kur’ân*, s. 16.

⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, VIII, 249.

ki Hz. Peygamber'e "tam zamanında yetişen ilâhî bir yardım olduğunda şüphe olmamakla beraber başlanacak olan yüksek bir uyanışa davet öncesinde, şiddetli bir destek vermek, kuvvetli bir yardım yapmak, yalnızlığını gidermek ve taltif etmek"⁶² sebepleriyle de Müzzemmil Sûresi'nin *وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاَهْجُرْهُمْ هَجْرًا* ve *جَمِيْلًا وَذَرْنِي وَاَلْمُكَدِّبِيْنَ اُولٰٓئِ التَّعٰمَةِ وَمَهَلْهُمۡ قَلِيْلًا* ayetleri nazil olmuştur.

Yine Müddessir ve Müzzemmil sûreleri gibi Kalem Sûresi'nin de büyük bir kısmının Velîd b. Müğîra ve Ebû Cehil hakkında olduğu⁶³ bildirilmiştir. Âlûsî'nin bildirdiğine göre; Velîd b. Müğîra'nın soyu Kureyşliler arasında şüphe ile karşılanıyordu. Zira o Kureyş asıllı değildi. Doğduktan on sekiz yıl sonra babası onu kendi oğlu olarak kabul etmişti.⁶⁴ Bu sebeple Velîd'in nesebi, babası olarak bilinen Muğîra'ya gerçek manada dayanmıyor ve "babası tarafından terk edilmiş" manasında *وَحِيْدًا عَنِ اٰبِيْهِ* olarak anılmıştı. Onun ve benzerlerinin süregelen bu alaylarından dolayı Kalem suresinin de nazil olduğu ve kendisinin birçok kötü vasıfların yanında *عُتِلُّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَيْمًا* "Şerefsiz, kaba ve soysuz (veled-i zina)"⁶⁵ olarak tâvîf edildiği bildirilmiştir.⁶⁶

Aslında Velîd b. Müğîra, çevrenin baskısıyla iftira ve yalan olduğunu bile bile, Kur'an için sihir demesine rağmen, Hz. Peygamber'in -hâşâ- şâir, kâhin, sâhir, mecnûn ve yalancı olmadığını da biliyordu. Zira onun duyduğu ayetler, bugüne kadar duyduğu şiir, sihir ve kehanetlere benzemiyordu. Zaten bu hakikati kendisi de ifade ediyordu. Aslında onun "sihir" ifadesiyle kastettiği şey; "Kur'an'ın üstün üslubu ve etkileme gücüyle İslam inancının geniş ve manevî çekiciliği idi."⁶⁷

⁶² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5423.

⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, 59.

⁶⁴ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 31.

⁶⁵ Kalem, 68/13.

⁶⁶ Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî*, XV, 31 ve XV, 135.

⁶⁷ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'an*, s. 19.

Yukarıdaki ayetlerde inkârcının sahip olduğu vasıflar tasvîr edildikten sonra onların imana sırt dönmeleri, *فَمَا لَهُمْ عَنِ* “onlara ne oluyor? Arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi bu irşaddan kaçıyorlar”⁶⁸ ayetleriyle müşahhas bir şekilde resmedilmektedir. İnsan bu ayetleri okuyunca “zihin sadece, kaçışın soğuk ve donuk manasını hisseder ve yaşar. Zihne görme duyusu, hayal kabiliyeti, alay etme reaksiyonu ve güzellik hissi hep beraber ortaya çıkmaktadırlar. Evet, sırf imana davet edildikleri için, arslandan kaçan yaban eşekleri gibi arkalarına bakmadan kaçan aptal münkirler!”⁶⁹

İlk nâzil olan ayetleri barındıran Alak Sûresi’ne baktığımızda; kısa on dokuz âyetten oluştuğunu görmekteyiz. “Bunlar ilk anda, Araplarca bilinen, düzensiz ve birbirleriyle bağlantısız kâhinlerin secîli ifadelerine ya da secîli konuşanların hikmetli sözlerine benziyor gibi görünmektedir. Ancak Alak suresi böyle değildir. Bu sure; “Rabbin (Allah’ın) ismiyle oku” emriyle başlamıştır. Çünkü O, kendi ismiyle dine davet etmektedir. O Allah “Rab” sıfatına yani eğitime ve öğretme gücüne sahiptir. Eğitim ve öğretim için de okumak şarttır. Bu sebeple *اقرأ باسم ربك* emri verilmiştir. İşte bu emir, İslam’a davetin başlangıcıdır.⁷⁰ Bu başlangıç için Allah Teâlâ; yaratmaya başlamak manasındaki *الذي خلق* ifadesiyle birlikte, *الرب* “er-Rab”⁷¹ sıfatının seçilmesini istemiştir. *خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ* ifadesiyle de, ilk olarak yaratılışa küçük ve değersiz bir şeyle başladığına vurgu yapılmıştır.

⁶⁸ Müddessir, 74/49-51.

⁶⁹ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, s. 242-243.

⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 3.

⁷¹ Yarattıklarını terbiye edip yetiştirme yani eğitip öğretme gücüne sahiptir. Yarattığı metafizik manada tek güç sahibi olduğu gibi; siyasî, ahlakî ve ictimâî manada da tek güç sahibidir. Bu sebeple de, sadece O ibadet edilmeye layıktır. (Bkz. Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Kur'ân'ın Dört Temel Terimi (İlah-Rab-Din-İbadet)*, (çev. Mahmut Osmanoglu), Özgün Yayıncılık, III. Baskı, 1994, s. 93.)

Fevkalade cömert olan Yaratan Rabb; اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ifadeleriyle de, bu hücreyi öğrenen ve öğreten kâmil bir insan seviyesine yükselttiğini bildirmiştir. ⁷²

Bütün Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi ilk inen ayet/sûrelerde de Allah'a inanmayan insan tipleri ve ahiret günü sahneleri son derece mükemmel bir üslupla tasvîr edilmektedir. Mesela, Müzzemmil Sûresi'nin اِنَّا مَكِّيًّا مَهِيًّا اِنَّا اُرْسَلْنَا لِيَكُمُ رَسُوْلًا شَاهِدًا عَلَيكُمْ كَمَا اُرْسَلْنَا اِلَى فِرْعَوْنَ رَسُوْلًا فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُوْلَ فَاَخَذْنَاهُ اَخْذًا وَّيَبِيًّا فَكَيْفَ تَتَّقُوْنَ اِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا السَّمَاءُ مَنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُوْلًا اِنَّ هَذِهِ اٰيَاتُ الْكُرْاٰنِ الَّتِي نُنزِلُ عَلَيْكَ اَلْحَقَّ مَوْجُودًا لَّا رَيْبَ لَهَا اِنَّهَا هِيَ الْحَقُّ اَلَّذِي يَتَّبِعُهَا الْاِنْسَانُ اَلَّذِي اِنْتَهَىٰ اِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيْلًا âyetleri; “insanı ve onun bütün benliğini saran müthiş bir korku sahnesidir... Bu korku sahnesi, canlı insan ile cansız tabiatın yapısında resmedilerek tasvîr ediliyor. Böylece bu somut tasvîr, insan hayalinde hızlı bir şekilde canlanmakta ve uzun uzadıya canlanan bu sahne vicdanları ürpertmektedir.”⁷³

İlk nâzil olan sûre olduğuna kanaat getirdiğimiz Fatiha Sûresi'nde bütün Kur'ân'ın üslup, muhteva ve ana hedeflerini bulabiliriz. Zira Fatiha, Kur'ân-ı Kerim'in bir mukaddimesi ve özetidir.⁷⁴ Bu hükmü bildiren âyette geçen مثنائي lafzını “bir şeyin diğer yarısı ve tekrarı” manasıyla⁷⁵ ele alacak olursak; “Fatiha Kur'ân'ın bir yarısı ve tekrarı; Kur'ân'da Fatiha'nın diğer yarısı ve tekrarıdır” diyebiliriz. Zira Kur'ân-ı Kerim'deki, Allah Teâlâ'yı gereği gibi övmek, emir ve yasaklara uyararak kul-luk yapma gereği ve va'd ve va'îd gibi ana konular bu surede de bulunduğundan أم القرآن “Ümmü'l-Kur'ân”, الكنز “el-Kenz” ve الوافية “el-Vâfiye” isimleriyle isimlendirilmiştir.⁷⁶ Yani bu sûre,

⁷² Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, s. 20.

⁷³ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, s. 22-23.

⁷⁴ وَقَدْ اَتَيْنَاكَ سَمْعًا مِّنَ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ الْعَظِيمِ “Sana Seb-i Mesâni ile şu yüce Kur'ân'ı verdik.” (Hicr, 15/87)

⁷⁵ İsfehâni, *el-Müfredât*, “s-n-y” md., s. 178.

⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 1.

“Kur’ân-ı Kerim’in feyizli ve bereketli bir hülâsası ve İslâm ibadet hayatının esasıdır.”⁷⁷

3.5. İlk Dönem Mekki Sûrelerin Temel Konuları ve Ana Hedefleri

Değişik tasnifler bulunmakla beraber, Fâtiha Sûresi’nin Kur’ân-ı Kerim’in başlıca maksatlarını kısaca ihtiva ettiğini birçok müfessir bildirmiştir. Bu maksatlar; Tevhîd, Nübüvvet, Âhîret, Adalet ve İbaddir. Bunlara ayrıca geçmişten ibret alınacak kıssaları da ilave edenler vardır. Tevhîd maksadı **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** ayetlerinden; âhîret maksadı **يَوْمَ الدِّينِ** ayetinden; ibadet maksadı **وَإِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** ayetinden; adalet maksadı **صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ** ayetinden, nübüvvet maksadı **صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ** ayetinin ilk kısmından ve kıssalar ise aynı ayetin son kısmından anlaşılmaktadır.⁷⁸ Şimdi bu sûrelerdeki ana konuları inceleyelim:

3.5.1. Tevhîd Konularını İçerirler

Fâtiha Sûresi’ndeki **رب العالمين** ifadesindeki **رب** “Rab” kavramı ve temsil ettiği bütün manalar, İslâm düşünce sisteminin temel dayanağını temsil eder.⁷⁹ Bu temel, ilk ayet/sûrelerde, bütün İslam itikadının üzerine bina edilebileceği güçte ve kuvvette bir vurguyla dile getirilmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi; ilk vahyi oluşturan Alak Sûresi’nin ilk beş ayetinde “Rab” kavramı iki defa tekrar edilerek; her şeye Rabbin ismiyle başlanması gerektiğine⁸⁰ ve insa-

⁷⁷ Ayduz, *Kısa Surelerin Tefsiri (Fâtiha, Dühâ-Nâs)*, s. 13.

⁷⁸ Buna yakın bir tasnif için bkz. Yıldırım, *Fâtiha ve En’âm Surelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989, s. 7-8.

⁷⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, Dâru’ş-Şurûk, XVII. Baskı, Kahire, 1412 (h), I, 22.

⁸⁰ **إِنَّمَا بِاسْمِ رَبِّكَ خَلِقُ** “Yaratan Rabbinin adıyla oku!” (Alak, 96/1)

nın en ayırt edici özelliği olan öğrenme ve öğretmenin de, Rab isminin tecellisi ve yetiştirmesiyle olabileceğine⁸¹ vurgu yapılmıştır. Zira her hâlükârda dönüş bu Rabbe olacaktır.⁸² Bu sebeple de, ikinci vahiy ve ilk sûre olan Fâtiha Sûresi'nin ilk ayetinde,⁸³ sadece bu Rabbin övülmeye ve ibadet edilmeye layık olduğu ifade edilmiştir.

İlk vahiy fetretinden sonra gelen ilk vahiy olan Müddessir Sûresi'nde Rabbin yüceltilmesi⁸⁴ ve bu yolda gelecek meşakatlere sabredilmesi emredilmiştir.⁸⁵ Tevhid akidesine karşı çıkanların da Rabbin askerlerinden olan melekler aracılığıyla azâb edilecekleri bildirilmiştir.⁸⁶ Müddessir Sûresi'nin nüzûl sebeplerine yakın sebeplere binaen nazil olmuş Müzzemmil Sûresi'nde de, doğunun da batının da Rabbi olan⁸⁷ Yüce Rabbin adının zikredilerek ve O'na yönelinerek, fânilere bel bağlamaktan kurtulunabileceği,⁸⁸ ancak bu şekilde kâfirlerin söylediklerine karşı sabredilebileceği belirtilmiştir⁸⁹ ve Kur'ân-ı Kerim'in, Rabbe varan yolu gösterip öğrettiği vurgulanmıştır.⁹⁰ Diğer bir sûre olan Kalem Sûresi'nde ise, Hz. Peygamber'in Rabbinin kendisine olan bir nimeti sonucu mecnûn olmadığı,⁹¹ kimlerin Allah yolundan sapanlar kimlerin de O'nun yolu-

81 اقرأ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ "Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir." (Alak, 96/3)

82 اِنِّ اِلٰى رَبِّكَ الرَّجْعِي "Muhakkak ki dönüş Rabbedir!" (Alak, 96/8)

83 الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Bütün hamdler, âlemlerin Rabbi Allah'adır." (Fâtiha, 1/2)

84 وَرَبِّكَ كَثِيرٌ "Rabbinin büyüklüğünü an!" (Müddessir, 74/3)

85 وَرَبِّكَ فَاصْبِرْ "Rabbinin yolunda sabret!" (Müddessir, 74/7)

86 وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ "Rabbinin ordularını Kendisinden başka kimse bilemez." (Müddessir, 74/31)

87 رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا "O doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka İlah yoktur. O halde sen de yalnız O'nun himayesine sığın, yalnız O'na güven." (Müzzemmil, 73/9)

88 وَاذْكُرْ اِسْمَ رَبِّكَ وَتَتَّبِعْ اِلٰهَ تَتَّبِعْ "Rabbinin adını an ve bütün gönlünle yalnız O'na yönel!" (Müzzemmil, 73/8)

89 وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ "Onların söylediklerine karşı sabret!" (Müzzemmil, 73/10)

90 اِنَّ هَذِهِ نَذِيْرَةٌ "Bu, bir öğüt ve uyarıdır." (Müzzemmil, 73/19)

91 مَا اَنْتَ بِعِزَّةِ رَبِّكَ بِمَجْتُوْنٍ "Rabbinin lütfuyla, deli değilsin." (Kalem, 68/2)

nu tutanlardan olduğunu bildiği,⁹² istediği kimselere felaket gönderebildiği,⁹³ yaptığı her işi hikmetle yapıp kötülük yapmaktan münezzeh olduğu,⁹⁴ rahmetini arzulayanlara en hayırlısını vereceği⁹⁵ ve haramlardan sakınan müttakilere na'îm cennetlerini vereceği⁹⁶ bildirilmiştir. Müzzemmil ve Müddesir sûreleriyle aynı paralelde, Rabbinin hükmünü sabırla beklemesi ve Hz. Yunus (a.s.) gibi olmaması gerektiği⁹⁷ vurgulanmıştır.

3.5.2. Nübüvvete Vurgu Yaparlar

Bütün insanlar bir tek ümmet teşkil ediyorlardı. Aralarında ihtilâflar başlayınca, Allah onlara içlerinden müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. Onların beraberinde, insanlar arasında hükmetmek için, kitap ve hikmeti gönderdi ki, ihtilâf ettikleri konularda aralarında hükümsin.⁹⁸ Hz. Mu-

⁹² “Şüphesiz ki Rabbin, kendi yolundan sapanları iyi bilir. (Kalem, 68/79) İِنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ

⁹³ “Onlar henüz uykuda iken, Rabbin tarafından gönderilen bir afet bahçeyi kapladı.” (Kalem, 68/19) فَطَافَ عَلَيْهَا طَافٍ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

⁹⁴ “Dediler ki, Sübhansın Rabbimiz! Her türlü noksandan uzaksın!” (Kalem, 68/29) قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا

⁹⁵ “Olur ki Rabbimiz bize onun yerine daha hayırlısını verir. Biz Rabbimizin rahmetini arzu ediyor, O'na dönüyoruz.” (Kalem, 68/32) عَلِمْنَا أَنْ يَبْدُلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ

⁹⁶ “Allah'ı sayan, haramlardan sakınan müttakilere ise Rab'leri nezdinde naîm cennetleri vardır.” (Kalem, 68/349) إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ الْعِيمِ

⁹⁷ “Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle ve balığın yoldaşı olan zat (Hz. Yunus (a.s.) gibi olma!” (Kalem, 68/48) فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْعُوتِ

⁹⁸ كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَعَسَى اللَّهُ التَّيْيِبِينَ مُمْسِكِينَ وَآمُرَ لَهُمْ بِالْكِتَابِ بِالْحَقِّ لِحُكْمِ بَيْنِ النَّاسِ فِيمَا اختلفوا فيه وَمَا اختلف فيه إِلَّا الَّذِينَ أوتوه من بعد ما جاءتهم البينات بغيا بينهم فهدى الله الذين آمنوا لما اختلفوا فيه من الحق بإذنه والله يهدى من يشاء إلى صراط مستقيم “Bütün insanlar bir tek ümmet teşkil ediyorlardı. Aralarında ihtilâflar başlayınca, Allah onlara içlerinden müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. Onların beraberinde, insanlar arasında hükmetmek için, kitap ve hikmeti gönderdi ki, ihtilâf ettikleri konularda aralarında hükümsin. Hâlbuki o meselelerden anlaşmazlığa düşenler, kendilerine apaçık âyetlerimiz geldikten sonra, sırf aralarındaki haset yüzünden ihtilâfa düşen Ehl-i kitap-tan başkası değildi. Allah da, onların hakkında ihtilâf ettikleri gerçeği, Kendi izni ile bu iman edenlere bildirdi. Öyle ya, Allah dilediğini doğru yola eriştirir.” (Bakara, 2/213)

rırken; O (s.a.s.), üstün ahlaka sahip bir peygamber¹¹⁴ olarak uyaran¹¹⁵ ve hidâyete davet edendir.¹¹⁶

İlk nâzil olan sûrelerde diğer peygamberlerin nübüvvetine vurgunun¹¹⁷ yanında, her nebînin dolayısıyla da her mübelliğin sahip olması gereken sıfatlara da vurgu yapılmıştır. Meselâ; insanlar arası diyaloglarda, yumuşama ve hoşgörü her zaman arzulanan bir tavidir. Ancak bu yumuşama ve hoş görü hiçbir zaman mübelliği teblîğinde gevşekliğe sevk etmemelidir. Çünkü hakka muarız olanlar, her zaman hakkı teblîğ edenlerin gevşeyip dağılmalarını istemişlerdir. O halde hakkın mübelliği, hiçbir zaman davalarını hafife alan ehemmiyetsiz muarızlara uymamalıdır.¹¹⁸ Hakikaten bu ehemmiyetsiz insanların kalıplarının ve kıyafetlerinin düzgünlüğüne rağmen onlar; âdeta duvara dayatılan, ruhsuz kütüklere/kuklalara benzerler. Onlar içleri boş, ödle ve düşmandırlar. Bu sebeple de onlara uymamak lazımdır.¹¹⁹

3.5.3. Âhîret İnancına Dikkat Çekerler

İslâm'da ülûhiyet ve nübüvvet inancından sonra âhîret inancı gelir. Bu üç konu, imanın en temel esaslarından sayıl-

¹¹⁴ وَأَنْتَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ “Sen pek yüksek bir ahlâk üzerindesin!” (Kalem, 68/4)

¹¹⁵ قَدْ فَأَذَرُ “Ayağa kalk ve insanları uyar.” (Müddessir, 74/2)

¹¹⁶ أَنْ رَبِّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُنْتَهِينَ “Rabbin, O'nun yolundan saptıranlarla o yola hidâyet edenlerin kim olduğunu çok iyi bilir.” (Kalem, 68/7)

¹¹⁷ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا “Biz vaktiyle Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi (ey insanlar) size de hakkınızda şahitlik edecek bir elçi gönderdik.” (Müzzemmil, 73/15)

¹¹⁸ فَلَا تَطِعِ الْمُكَذِّبِينَ وَاذْرُوا نُوهُنَ مَيْدَعُونَ “Hakkı yalan sayanların sözlerine sakın uyma. İsterler ki sen gevşeyesin de, böylece kendileri de yumuşasınlar.” (Kalem, 68/8-9)

¹¹⁹ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَعْجَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهِمْ خُفَّتْ مُسْتَدَّةٌ بِحُسُونِ كُلِّ صَبْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمْ الْعِدُوُّ فَأَخَذْنَاهُمْ “Onları gördüğünde kalıpları kıyafetleri senin hoşuna gider, onları beğenirsin. Konuştuklarında sözlerine kulak verirsin. Gerçekte ise onlar, âdeta duvara dayatılan, ruhsuz kütüklere benzerler. İçleri boş, ödle olduklarından çıkan her sestensest pirenir, her yeni haberi kendi aleyhlerinde sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah belalarını versin onların! Nasıl da vazgeçiriyorlar.” (Münâfikûn, 63/4)

makta ve bunlara “Üsûlü’-d-Dîn” denilmektedir. Zaten Kelâm İlmi’ne “İlmü’l-Ûsûli’-d-Dîn” denilmesinin sebebi de budur. Dolayısıyla ilk nâzil olan sûrelerin bu kadar önemli bir konuya vurgu yapmamış olmaları düşünülemez. Âhirete imân prensibi sadece ilk nâzil olan sûrelerde değil, “hemen hemen Kur’ân’ın her sûresinde yer almaktadır.”¹²⁰

Aslında ilk nâzil olan âyetlerde bile âhiretin varlığına işaret vardır. Çünkü Allah Teâlâ bu âyetlerde yaratmaktan bahsetmiştir. Bir ağacın, çekirdekten filizlenmekle başlayan hayatının asıl hedefinin meyve vermek olduğu gibi; yaratılışın da en temel hedefi, marifetullah doğrultusunda dünya mutluluğuyla birlikte insanları âhirette de mutlu kılmaktır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de *أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ* “Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?”¹²¹ buyrulmuş ve bu yaratmanın âhîret hedefine matuf olduğu bildirilmiştir. Böylece “Allah’ın bizleri boşuna yaratmamış olması ve bizi bir takım bir takım şeylerle yükümlü tutması, ancak ahiret ile anlam kazanır. Hatta akıl sahibi olmamız; iyi-kötü mefhumlarına sahip bulunmamız, irademizin olması, âhiretin varlığının bir delilidir.”¹²² İşte iradelerini iyiyi kazanmak yönünde kullanan “Allah’ı sayan, haramlardan sakınan müttakîlere Rab’leri nezdinde naîm cennetleri vardır.”¹²³ Çünkü Allah Teâlâ, Müslümanlarla müccrimleri bir tutmaz. Bu hükümler ise sadece Kur’ân-ı Kerim de mevcuttur.¹²⁴

¹²⁰ Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, s. 141.

¹²¹ Mü’minün, 23/115.

¹²² Şimşek, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, s. 141.

¹²³ *اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ* “Allah’ı sayan, haramlardan sakınan müttakîlere ise Rab’leri nezdinde naîm cennetleri vardır.” (Kalem, 68/34)

¹²⁴ *أَفَتَجْعَلُ الْمُتَّبِعِينَ كَالْمُجْرِمِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ* “Biz hiç, Allah’a itaat ve teslimiyet gösterenleri suçlu kâfirlerle bir tutar mıyız? Neyiniz var, nasıl olur da böyle bir şey iddia edebilirsiniz?” (Kalem, 68/35-37)

Dünyada iken doğru yoldan saptıran, yalanlayan, yağcılık yapan, çok yemin edip değerini düşüren, gammaz, söz gezdiren, hayrın önünü kesen, o saldırgan, günaha dadanmış, şerefsiz, kaba, hem de soysuz olan, Kur’ân âyetlerine “eskilerin mäsalları!” diyen¹²⁵ kimseler, bolca hasat beklerken; bahçelerini simsiyah bir kül yığını olarak görüp apışanlar gibi, âhirette hiç beklemedikleri bir şeyle karşılaşacaklar ve çok şiddetli bir azâba duçâr olacaklardır.¹²⁶

Bu mükâfat ve azabın olacağı gün, her şeyin karşılığının verileceği يوم الدين “Din günü”dür.¹²⁷ Âlimlere göre; âhirete bu ismin verilmesinin sebebi, “din gününün diğer günlerden ayrı bir gün olduğunu bize bildirmektir.”¹²⁸ Zira bu günde “işler son derece güçleşir, paçalar tutuşur. Bütün insanlar secdeye dâvet edilir, fakat kâfirler secde edemezler.”¹²⁹ Oysa bu günün yalanlayanlar, “Gözleri yerde, kendilerini zillet kaplamıştır. Dünyada bedenleri sağlam, âzaları salim iken de secdeye dâvet edilirler, ama bunu yapmazlardı.”¹³⁰ Çünkü onlar Kur’ân-ı Kerim’in emirlerini hafif göyerek yapmıyorlardı.

Ayrıca Hz. Peygamber’e de çeşitli hakaretler yapıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ ilk nâzil olan sûrelerde şöyle buyurmaktadır: “O halde sen bu şerefli sözü, Kur’ân’ı yalan sayanı Bana bırak!¹³¹ “Biz onları, bilmedikleri, farkına varmadıkları

¹²⁵ Bkz. Kalem, 68/7-16.

¹²⁶ Bkz. Kalem, 68/17-33.

¹²⁷ Fâtîha, 1/4.

¹²⁸ Abduh, *Tefsîriü'l-Fâtîha*, s. 20.

¹²⁹ “يوم يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتِطِيعُونَ” “O gün işler son derece güçleşir, paçalar tutuşur. Bütün insanlar secdeye dâvet edilir, fakat kâfirler secde edemezler.” (Kalem, 68/42)

¹³⁰ “حَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ” “Gözleri yerde, kendilerini zillet kaplamıştır. Hâlbuki dünyada bedenleri sağlamken de secdeye dâvet edilirler, ama yapmazlardı.” (Kalem, 68/43)

¹³¹ “فَدْرَبِي وَمَنْ يُكْذِبْ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ” “Sen bu şerefli sözü, yalanlayanı Bana bırak! Biz onları, bilmedikleri, bir yerden, yavaş yavaş azaba yaklaştıırız.” (Kalem, 68/44); “وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا” “Onların söylediklerine karşı sabret, onlardan güzel bir tavırla uzak dur! (Müzzemmil, 73/10) ve دَرَبِي وَمَنْ خَلَّفْتُ

bir yerden, yavaş yavaş azaba yaklaştırırız. Ben onlara mühlet veriyorum! Sen de onlara mühlet ver!¹³² Ben de, (Kur’ân “beşer sözüdür” diyeni), “ileri veya geri gitmek durumunda olanlar için büyük uyarı ve belaların en müthişi olan”,¹³³ “içine atılanı yiyip bitirdikten sonra eski haline çevirerek tekrar bitiren, sürekli olarak derileri kavuran ve üzerinde on dokuz görevli melek bulunan Sekar’a atacağım.”¹³⁴ “Doğrusu Ben’im düzenim, pek sağlamdır.”¹³⁵ “Muhakkak ki Bizim nezdimizde bukağılar, alevli ateşler, dikenli, boğazı tırmalayan yiyecekler ve gâyet acı azap var. Gün gelir; yer, dağlar şiddetle sarsılır ve dağlar dağılan kum yığınları haline gelir.”¹³⁶ “Kâfirliğinizde devam ederseniz, dehşetinden çocukları birden ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabilirsiniz? Gök onun dehşetiyle çatlamıştır ve O’nun va’di yerine getirilmiştir.”¹³⁷ Kur’ân-ı Kerim’i yalanlamanın yanında, kendisini müstağni gördüğü için azarak, namaz kılan müminleri engelleyenlerin, âhirette zebâniler tarafından perçemlerinden

وَحِيدًا “Tek olarak yarattığımı Sen Bana bırak!” (Müddessir, 74/11)

¹³² وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا “Nimet içinde yüzen ve dini yalan sayanları Sen Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver!” (Müzzemmil, 73/ 11)

¹³³ إِنَّهَا لَأَحَدَى الْكَبِيرِ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ “O Sekar belâların en müthişidir. Beşer için en büyük uyarıdır. İleri veya geri gitmek durumunda olanlar için en büyük uyarıdır.” (Müddessir, 74/35-37)

¹³⁴ سَأُضِلُّهُ سَقَرًا وَمَا أُذْرِيكَ مَا سَقَرُ لَا تُبْهَى وَلَا تَنْذَرُ لَوَاحِةً لِلْبَشَرِ عَلَيْهَا تِسْعَةُ عَشْرَ “Ben de onu Sekar’a atacağım. Sekar nedir bilir misin? Nereden bileceksin! O, içine atılanı yer, bitirir. Yine de bırakmaz, eski haline çevirip bu işi tekrar eder. Sürekli olarak derileri kavurur. Üzerinde on dokuz görevli vardır.” (Müddessir, 74/26-30)

¹³⁵ وَأَمْلَى لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ “Ben onlara mühlet veriyorum! Benim düzenim pek sağlamdır.” (Kalem, 68/45)

¹³⁶ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا يَوْمَ نَرْمِي الْأَرْضَ رِجْمًا وَجِبَالًا وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيرًا مِثْلًا حَدِيدًا “Muhakkak ki Bizim nezdimizde bukağılar, alevli ateşler, dikenli, boğazı tırmalayan yiyecekler ve gâyet acı azap var. Gün gelir; yer, dağlar şiddetle sarsılır ve dağlar dağılan kum yığınları haline gelir.” (Müzzemmil, 73/12-14)

¹³⁷ كَيْفَ تَقُولُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا أَلَسْمَاءُ مُنْفِطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا “Kâfirliğinizde devam ederseniz, dehşetinden çocukları birden ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabilirsiniz? O günün dehşetinden gök bile çatlar. Allah’ın vâdi mutlaka gerçekleşir.” (Müzzemmil, 73/17-18)

tutulup cehenneme sürüklenecekleri de bildirilmiştir.¹³⁸ Yine ilk nâzil olan sûrelerde âhîret ahvali şöyle tasvîr edilmektedir: “Ashab-ı yeminden, hesap defterini sağ tarafından alan cennetlikler dışında herkes, yaptığı işlerin rehini ve esîri olacaktır. Onlar mutlaka cennetlerde mücrimlerin durumu hakkında, kendi aralarında konuşurlar. O suçlulara: “Neydi bu cehenneme sizi sürükleyen?” diye sorulur. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik. Fakirleri doyurmaz, onların ihtiyaçlarıyla ilgilenmezdik. Batıl sözlere dalanlarla beraber biz de dalarдық. Bu hesap gününü yalan sayardık. Ölüm bizi yakalayınca kadar hep böyle davranırdık. Artık onlara şefa-atçilerin şefaati fayda etmez. Ne oluyor onlara ki bu öğütten, bu irşaddan arslandan ürküp kaçan yaban eşeği gibi kaçıyorlar? Bu beyler, bu öğütle yetinmeyip üstelik her biri kendisine mahsus özel kitap, özel ferman isterler! Hayır! Onlar aslında âhîret endişesi taşımazlar.”¹³⁹

¹³⁸ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِرٌ أَلَمْ يَكْفُرْ بِالَّذِي بَدَأَهُ عَالِمًا إِنْ كَانَتْ أَشْهُدَىٰ أَوَّلَآءَ أَلَمْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسُكَّتِ أَصْوَادُهُمْ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسُكَّتِ أَصْوَادُهُمْ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسُكَّتِ أَصْوَادُهُمْ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ
 “Hayır! Rabbinin kâfir insan kendisini müstağni zannedip azar. Ama dönüş Rabbinedir! Baksana şu namaz kılan, o mükemmel kulu engelleyen kimseye! Ne dersin, o hidâyette olsa ve Allah’ı sayıp O’na karşı gelmemeyi tavsiye etse, ne iyi olurdu! Ne dersin, o kul, dini yalan saysa ve haktan yüz çevirse iyi mi olurdu? O bilmiyor mu ki Allah, olan biten her şeyi görür? Hayır! Hayır! Olmaz böyle şey! Eğer bu tutumundan vazgeçmezse, onu perçeminden tutup cehenneme sürükleriz. Evet, o yalancı ve suçlu perçeminden tutup sürükleriz. İstediyi kadar grubunu yardıma çağırın! Biz de Zebanileri çağırırız!” (Alak, 96/6-18)

¹³⁹ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ أَلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ وَكُنَّا نَحْوُضُ مَعَ الْخَائِضِينَ وَكُنَّا نَكْذِبُ يَوْمَ الدِّينِ حَتَّىٰ آتَانَا الْبَيْنَ فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ فَمَا لَهُمْ عَنِ الذِّكْرِ مُعْرِضِينَ كَانَهُمْ حُسْرًا مُّسْتَفْتَرَةً فَوَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ نَّجَّىٰ كُلَّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنْقَرَةً كَلَّا بَلْ لَا يَتَخَفُونَ الْآخِرَةَ
 “Ashab-ı yeminden, hesap defterini sağ tarafından alan cennetlikler dışında herkes, yaptığı işlerin rehini ve esîri olacaktır. Onlar mutlaka cennetlerde mücrimlerin durumu hakkında, kendi aralarında konuşurlar. O suçlulara: “Neydi bu cehenneme sizi sürükleyen?” diye sorulur. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik. Fakirleri doyurmaz, onların ihtiyaçlarıyla ilgilenmezdik. Batıl sözlere dalanlarla beraber biz de dalarдық. Bu hesap gününü yalan sayardık. Ölüm bizi yakalayınca kadar hep böyle idik.” Artık onlara şefa-atçilerin şefaati fayda etmez. Ne oluyor onlara ki bu öğütten, bu irşaddan arslandan ürküp kaçan yaban eşeği gibi kaçıyorlar? Bu beyler, bu öğütle yetinmeyip üstelik her biri kendisine mahsus özel kitap, özel ferman

Bu sûrelerde hem namaz kılmayanların¹⁴⁵ hem de kılanlara engel olanların¹⁴⁶ âhirette şiddetli bir azâba çarptırılacakları, bilhassa dünyada bedenleri sağlam, âzaları salim iken de secdeye dâvet edilip bunu yapmayanların, âhirette secde yapmaya davet edilecekleri ve orada bunu beceremeyecekleri için de paçalarının tutuşacağı¹⁴⁷ bildirilmiştir.

3.5.5. Teselli Edip Sabır Telkîn Ederler

İlerde sabır kavramı ve Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e tavsiye edilen sabırla ilgili detaylı bilgi vereceğimiz için burada fazla detaya girmeyeceğiz. Ancak hemen şunu belirtelim ki, bilhassa ilk nâzil olan sûrelerde; o kâfirlerin; Allah Teâlâ'nın sözlerine "اِنَّ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِيْنَ" "ilklerin masalları",¹⁴⁸ "سِحْرٌ يُؤْتٰرُ اِنْ هٰذَا اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ" "bunlar, büyücülerden nakledilen büyülerden ibarettir, bunlar, beşer sözünden başka bir şey değildirler"¹⁴⁹ yakıştırmalarında bulunmalarına ve mübelliği ortadan kaldırmak için her türlü çareye başvurarak hakaret etmelerine¹⁵⁰ karşılık; Hz. Peygamber'den sabır göstermesi¹⁵¹

¹⁴⁵ "Onlar mutlaka cennetlerde mücrimlerin durumu hakkında, kendi aralarında konuşurlar. O suçlulara: "Neydi bu cehenneme sizi sürükleyen?" diye sorulur. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik." (Müddessir, 74/43)

¹⁴⁶ "Baksana namaz kılan mükemmel kula engel olana... İstediyi kadar grubunu yardıma çağırın! Biz de Zebanîleri çağırırız!" (Alak, 96/9-10 ve 17-18)

¹⁴⁷ "O gün işler son derece güçleşir, paçalar tutuşur. Bütün insanlar secdeye dâvet edilir, fakat kâfirler secde edemezler. Gözleri yerde, kendilerini zillet kaplamıştır. Hâlbuki dünyada bedenleri sağlam, âzaları salim iken de secdeye dâvet edilirler, ama bunu yapmazlardı." (Kalem, 68/42-43)

¹⁴⁸ Kalem, 68/15.

¹⁴⁹ Müddessir, 74/24-25.

¹⁵⁰ "O kâfirler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman, hırslarından neredeyse seni bakışlarıyla kaydıracak, âdeta gözleriyle yiyecekler! Hâlâ da: "o, delinin teki! derler." (Kalem, 68/51)

¹⁵¹ "Rabbinin hükmüne karşı sabırlı ol!" (Kalem, 68/48); "فاصْبِرْ عَلٰی مَا يَقُولُوْنَ" "Onların söylediklerime karşı sabret!" (Müzzemmil, 73/10) ve "وَرَبِّكَ فَاصْبِرْ" "Rabbin için sabret!" (Müddessir, 74/7)

ve Hz. Yunus (a.s.) gibi sabırsız davranmaması gerektiği¹⁵² bildirilmiştir.

3.5.6. Tahaddî Üslûbuyla İnanmayı Tehdît Ederler

Kur'ân-ı Kerim, nazım ve üslubunun mükemmelliğinin yanında, Hz. Peygamber'e, bilmediği geçmişe ait haberlerle hiç kimsenin bilemediği geleceğe ait haberleri vermesiyle de mu'cizedir.¹⁵³ "Bu merhalede onlara tehdâdî yapılmadı"¹⁵⁴ denilmişse de bu hatalı bir değerlendirmedir. Zira hem tehdâdî sadece insanları, Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye davet etmekten ibaret değildir hem de Kalem Sûresi'nin huruf-u mukatta'a ile başlamış olması tehdâdînin ta kendisidir. Nitekim "Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hariç –ki bunlar Medenîdir– başlarında hecâ harfleri (huruf-u mukatta'a) bulunan bütün sûreler Mekkî'dir."¹⁵⁵

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi; ilk nâzil olan sûrelerin nüzûl sürecinde, inananların Kur'ân-ı Kerim için "öncükilerin masalları",¹⁵⁶ "sihir"¹⁵⁷ ve "beşer sözü"¹⁵⁸ demeleri sebebiyle, çok şiddetli azaplara çarptırılacakları bildirilmiştir.¹⁵⁹ Bu durum da başlı başına bir tehdâdî ve meydan okumadır.

¹⁵² وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْيُونُسَ "Balığın Yunus (a.s.) gibi olma!" (Kalem, 68/48)

¹⁵³ Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, II, 185.

¹⁵⁴ Tuncer, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 83.

¹⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 61.

¹⁵⁶ "Kendisine âyetlerimiz okunduğunda "bu eski insanların masalları" dedi." (Kalem, 68/15)

¹⁵⁷ "Bu, büyücülerden nakledilen büyüden ibarettir" dedi." (Müddessir, 74/24)

¹⁵⁸ "Bu, beşer sözünden başka bir şey değildir." (Müddessir, 74/25)

¹⁵⁹ "Nimet ve devlet içinde yüzen, hak dini yalan sayanları, sen Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver. Muhakkak ki Bizim nezdimizde bukağular, alevli ateşler, dikenli, boğazı tırmalayan yiyecekler ve gâyet acı azap var." (Müzzemmil, 73/11-13) سَأَصْلِبُهُ سَفَرًا وَمَا أَذْرِيكَ مَا سَفَرٌ لَا تُبْعَى وَلَا تَنْدَرُ لَوَاحَةٌ لِلْبَيْتِ "Ben onu Sekar'a atacağım. Sekar nedir bilir misin? O, içine atılanı bırakmaz, yer, bitirir." (Müddessir, 74/26-29)

İlk nâzil olan Fâtiha Sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in tüm maksad ve usullerini özetler mahiyettedir. Bu sebeple herhangi bir konuşma ya da yazının berâ'atü'l-istihlâl¹⁶² niteliğindeki önsözü gibidir. İsimlerinden birinin "Ümmü'l-Kitâb" oluşu; Kur'ân'ın bütün maksad, hedef ve esaslarını özetler mahiyette oluşundan dolayıdır.¹⁶³ Bu sebeple Muhammed Abduh, Kur'ân'ın nüzul sebepleri olarak da zikrettiği tevhid, va'd ve va'id, ibadet, dünya ve ahiret mutluluğuna giden yolun tanıtımı ve misal oluştursun diye kıssalar olmak üzere toplam beş konuyu özet olarak Fâtiha Sûresi'nin de temel konuları olarak zikretmiştir.¹⁶⁴ Zaten sûre incelendiğinde ilk üç ayetlerinin ülûhiyeti, dördüncü ayetinin ahireti, beş ve altıncı ayetlerinin ibadet ve adaleti, yedinci ayetinin de nübüvveti ve geçmiş nebîlerin kıssalarını ispatlamayı hedef aldığı görülecektir.

Birinci fetret-i vahiyden sonra ilk inen sûre olan Müddessir Sûresi'nde, Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ'yı büyük görmesi, bunun gereği olarak da maddî-manevî temizliğe kavuşması emredilmiş ve "kalk ve uyar!" emriyle kendisine risâlet görevi verilmiştir. Dolayısıyla bu risâlet görevinin meşakkatlerine karşı sabretmesi ve başa kakmadan bolca sadaka vermesi emredilmiştir.

Sûrede âhretin müşrikler için çok dehşetli olacağı bildirilmiş, Kur'ân'ın hak olduğunu bildikleri halde ona dil uzatan ve Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük yapanlar, girecekleri cehennem tavsif edilerek tehdit edilmişlerdir. Bunun yanında, cehennem görevlilerinin sayısıyla alay eden müşrikler uya-

¹⁶² Berâ'atü'l-İstihlâl, "Bir esere konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslûpla başlamak anlamında edebiyat terimi" olup "nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır." (Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Berâat-i İstihlâl" md., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 1992, V, 472.

¹⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 136.

¹⁶⁴ Bkz. Muhammed b. Reşid b. Alırza b. Muhammed Şemsüddin, *Tefsîrü'l-Menâr*, Mısır, 1990, I, 30 ve Abduh, *Tefsîrü'l-Fâtiha*, s. 23.

rılmış ve Ehl-i Kitâb'a da meydan okunmuştur. Yine sûrede Müminlerle müşriklerin ahiretteki durumları karşılaştırılarak müşriklerin azaptan kurtulmaları hususundaki ümitsizlikleri anlatılmış, onların delil isteyerek ölüm ve azaptan kaçış çabaları "aslandan kaçan eşekler" e benzetilmiştir.

Müzzemmil Sûresi, Hz. Peygamber'in hayatını, bilhassa gece ibadeti ve Kur'ân okuyuşunu konu edinmesi sebebiyle önemli bir yere sahiptir. الْمُزَّمِّلُ "el-Müzzemmil" kelimesinin manası göz önünde bulundurulduğunda, surenin Hz. Peygamber'in hayatının etrafında dönüp dolaşıp şekillendiği ve adeta hayatını bürüdüğü görülmektedir. Sûrenin muhtevası incelendiğinde; gece namaz kılmak ve Kur'ân-ı Kerim'i tertîl üzere okumak gibi güzel amellerin, insanlardan tehlikeli ve zararlı işleri bertaraf ettiği, Allah Teâlâ'nın huzurunda bulunmanın –özellikle de vahyin– ağırlığını hafiflettiği, bilgisizlik karanlığını yok ettiği, ağır sorumluluklar ve sabır esnasında büyük bir psikolojik destek verdiği mesajını görmek mümkündür.¹⁶⁵

Sûrede يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ hitabıyla Hz. Peygamber'e iltifat edilerek namaz kılmaya devam ile beraber zekât ve sadakaları vermesi ve Allah Teâlâ'nın emirlerini samimiyetle yerine getirip O'na tevekkül etmesi emredilmiş; bununla birlikte müşriklerin alay ve yalanlamalarından dolayı üzülmemesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca Firavun'un da Allah'ın peygamberlerini yalanladığı bildirilerek müşriklerle benzerlik yönü gösterilmiş ve kıyame-tin sıkıntılı yönleri anlatılarak müşriklerin dünyada da ahirette de cezalandıracağı bildirilmiştir. Böylece de Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e yardım edeceği ifade edilerek teselli edilmiştir. Sûrenin sonunda da, gecenin çoğunun ibadetle geçirilmesi, bazı mazeretlerden dolayı neshedilmiş, yerine bir kısmında

¹⁶⁵ Bkz. Bikâ'î, *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi ala Makâsidi's-Süver*, III, 131.

ibadet edilmesi emredilmiş ve hayır işleyenlere büyük sevaplar verileceği sözü verilmiştir.

Kalem Sûresi'nin de temel hedefi ve ana konusu, "Hz. Peygamberin şahsında müdafaa etmek ve kâfirleri ona sataşmaktan, ona karşı aslı olmayan iftiralar atmaktan korumaktır."¹⁶⁶ Nitekim sûrede Hz. Peygamber'in, müşriklerin zannettikleri gibi, deli olmadığı, aksine karakterinin ve aklî yapısının, standart yaratılışın çok üstünde olduğu, bu sebeple de karşılaşacağı iyiliklerin bitmeyeceği ve herkesin bunu göreceği vurgulanarak hakkı yalan sayan kâfirlere asla uymaması gerektiği bildirilmiştir. Zira kâfirler; gammaz, hayrın önünü kesen, saldırgan, günaha dadanmış, şerefsiz, kaba ve soysuzdurlar. Bu sebeple de hakkı savunan müminlerin gevşemesini isterler. Arzularına nail olamayınca da Allah'ın âyetlerine "ilklerin masalları" yaftasını takarlar. Bunun karşılığında da şiddetli bir azabı hak ederler.

Sûreye göre Allah'ı sayan, haramlardan sakınan muttakilere ise Rab'leri nezdinde na'îm cennetleri vardır. Çünkü Allah'a itaat ve teslimiyet gösterenlerle suçlu kâfirler bir değildirlir. Ayrıca sûrede kıyamet sahneleri anlatılarak, o gün işlerin son derece güç olduğu, bilhassa namaz kılmayı reddeden kâfirlerin paçalarının tutuşacağı ve gözlerini yere dikerek müthiş bir zillet yaşayacakları belirtilmiştir. Çünkü onlar, namaz kılmayı reddetmenin yanında Kur'ân-ı Kerim'i de yalanlamış ve Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak için ellerinden geleni uygulamaya koymuşlardı.

Duhâ Sûresi'nde ise, vahyin biraz gecikmesi üzerine Hz. Peygamber hakkında müşriklerde hâsıl olan "artık vahiy ke-sildi" zannının yerinde olmadığı ifade edilerek âhiretin bu dünyadan daha hayırlı olduğu ve razı oluncaya kadar kendi-

¹⁶⁶ Tuncer, *Kur'ân'ın Surelerindeki Eşsiz Ahenk*, s. 228.

sine âhret nimetlerinden verileceği müjdesini verilmiştir. Son olarak da çocukluk, gençlik ve ileri yaşlardaki dönemlerde, Hz. Peygamber'in karşılaştığı nimetler hatırlatılarak buna şükür ile mukabele edilmesi gerektiği bildirilmiştir.

Sonuç olarak ilk nâzil olan dönem Mekkî âyetlerin muhteva ve maksatlarını özetleyecek olursak;

“tek ilah olan Allah’ın vahdetine, sınırsız kudretine, bahşettiği nimetlerine, dünyanın geçiciliğine, ebedî âleme ve bütün bunların idrak alanındaki delillerine, bir hesap gününün muhakkak kurulacağına, bu hesap gününde hüsrana uğrayanlardan olmamak için şirkten, inkârdan, kendilerine teblîğ edilen Kur’ân’ı yalanlamaktan, dürüstlüğü çok iyi bildikleri onun mübelliği Hz. Muhammed (s.a.s.)’i alaya almaktan uzak durulması gereğine ve statüleri ne olursa olsun diğer hem cinslerin hakkına hukukuna riayet edip adaletin her hâlükârda gözetilmesi zorunluluğuna vs yönelik tezkîr ve inzâra yoğunlaşmış dilinin hedefi; Mekke seçkinleri özelinde temsilini bulan karşıt dünya görüşünün referans çerçevesini bütünüyle tüketmek olarak tesbit edilebilir.”¹⁶⁷

3.7. Kur’ân’ın Üslubu/İ’câzı Bağlamında Nas-Olgü İlişkisi

Nass-olgu ilişkisini savunanlar, “vahyin ilk alıcısı ve mübelliği olan Hz. Muhammed (s.a.s.) mevcut olgunun ve içine bulunduğu toplumun bir parçası, evladı ve ürünü idi”¹⁶⁸ iddiasından hareketle nassın olgunun ürünü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu iddianın akli bir temele dayanmadığı aşikârdır. Zira vahiy O’nun ürünü değildir ki, O da ürünü olduğu top-

¹⁶⁷ Ömer Başkan, “Mekkî Âyetlerin Yetimlere Yönelik Söylemine Dâir Bir Analiz”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, sayı: XI/1, yıl: 2013, s. 129. (Câbirî, Arap Aklının Oluşumu, s. 86’dan naklen)

¹⁶⁸ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, “Nass-Olgü İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi”, (çev. Mehmet Emin Maşalı), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: VI, sayı: VI, Bursa, 1998, s. 671.

lumun olgularını vahye katsın. Kaldı ki O (s.a.s.), belli bir toplumun içinde doğmuş ve yaşamış olsa bile Allah Teâlâ tarafından seçilmiş¹⁶⁹ ve en güzel bir şekilde yetiştirilmiştir.¹⁷⁰

Bu iddianın savunucularının ortaya attıkları “dinî düşünce, en insancıl yaklaşımında bile onu gözleri kapalı, toplum ve olgudan uzak, toplumunkilerden farklı, idealist fikrî tasalar taşıyan bir şahıs olarak ele almış; hatta O’nu beşerî bütün niteliklerden soyutlanmış bir şahsa dönüştürmüştür”¹⁷¹ ifadeler asla hakikati yansıtan ifadeler değildir. Zira O (s.a.s.), “Allah’a yemin ederim ki, bu ağızdan hakk olandan başka bir şey çıkmaz”¹⁷² buyurmuştur. Hz. Peygamber’in her hâlükârda durumunun böyle olması bir zorunluluktur. Aksi takdirde İslam dini, “Allah katından gelen hak din”¹⁷³ olmaktan çıkıp muharref bir din halini alırdı.

“Nass, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in ürünü değildir” hükmü; “nassı insana yönelik olmaktan çıkmış”¹⁷⁴ vasfına sokmaz. Zira hem insanların dışındaki varlık âleminin¹⁷⁵ hem de vahyin asıl

¹⁶⁹ Sadece Hz. Peygamber değil, diğer peygamberler de seçilmişlerdir. Nitekim “Gerçek şu ki Allah Âdem’i, Nûh’u, İbrâhim ailesi ile İmran ailesini, birbirinden gelen tek zürriyet halinde bütün insanlardan süzüp onlara üstün kılmıştır” (Âl-i İmrân, 3/33) âyeti de bunu göstermektedir.

¹⁷⁰ Askalânî, *el-İmtâ’ bi’l-Erbe’ini’l-Mütebâyineti’s-Simâ’*, (tah. Ebû Abdillâh Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1997, s. 97.

¹⁷¹ Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 671.

¹⁷² Ebû Dâvud, *Kitâbü’l-İlim*, 3646.

¹⁷³ “Allah katında hak din, İslâm’dır. O Ehl-i kitabın ihtilâfları, kendilerine gerçeği bildiren ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki haset ve ihtiras yüzünden olmuştur.” (Âl-i İmrân, 3/19)

¹⁷⁴ Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 671.

¹⁷⁵ “Allah göklerde ve yerde olan şeyleri sizin hizmetinize vermiş.” (Lükâmân, 31/20 ve Câsiye, 45/13)

hedefi insandır.¹⁷⁶ Çünkü hem varlık âlemi¹⁷⁷ hem de her bir nass¹⁷⁸ Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine, ilminin ve kudretinin sonsuzluğuna delâlet eden birer âyettirler. Bu âyetler, bir beşer eliyle yaşanan olgulardan dönüştürülmüş değillerdir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in, vahiy esnasında yaşadığı hâller de nassın olgunun ürünü olmadığını göstermektedir.

Elbette ki Hz. Peygamber sırf mesaj alabilmek için, "uzlete çekilmiş ve sırf ibadetle meşgul olan bir din adamı"¹⁷⁹ değildir. O (s.a.s.), diğer bütün peygamberler gibi bir beşer olmakla beraber,¹⁸⁰ aldığı vahiyleri hayatına tatbîk eden, bu sebeple de tâkîb ve taklit edilmesi gereken örnek bir beşerdir.¹⁸¹

Nassların taşıdıkları ilimlerin tümünü anlamak veya kavrayıp idrak etmek; insan zihninin sınırlarını aşar. Meselâ; "sonsuz" ismiyle bu ismin işaret ettiği müsemmâ; yani sonsuzluk mefhûmu birbirlerinden tamamen farklıdır. İsim olan "sonsuz" algılanıp kavranabilirken, müsemmâ yani mefhum olan "sonsuz" sadece yaşanabilir; ancak ne algılanır ne kavranır ne de tarif edilebilir. İsim olan "sonsuz", s-o-n-s-u ve z harflerinin yan yana gelmesinden meydana gelmiş ve bu harflerin telaffuzundan oluşan ancak bu dili konuşanların zihninde "sonsuz" mefhumuna işaret eden bir lafızdır. Bu laf-

¹⁷⁶ Bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 38.

¹⁷⁷ "Gökleri ve yeri yaratması ve oraları her türlü canlı ile doldurması, O'nun âyetlerinden (kudretinin delillerinden) biridir." (Şurâ, 42/29)

¹⁷⁸ "تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْزِيلُهَا عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدٌ حَدِيثٌ بَعْدَ اللَّهِ وَأَيَّاتِهِ يُؤْتُونَ" "(O tekvînî âyetlerin yanında) işte bunlar da Allah'ın (tenzîlî) âyetleridir ki, gerçeğin ta kendisi olarak (Cebrail vasıtasıyla) okuyup beyan ediyoruz. Allah'a ve O'nun âyetlerine inanmadıktan sonra, onlar acaba daha hangi s?ze inanacaklar?" (Câsiye, 45/6)

¹⁷⁹Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 672.

¹⁸⁰ "قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُمِيتُ عَمَلِي مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ" "Resulleri onlara: "Evet! Biz sizin gibi beşerden başka bir şey değiliz" dediler. Fakat Allah peygamberlik nimetini kullarından dilediğine ihsan eder." (İbrahim, 14/11)

¹⁸¹ "لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ" "Allah'ın Resulünde sizlere mükemmel bir örnek vardır." (Ahzâb, 33/20)

zı anlayıp tarif edebildik; ya bu lafzın işaret ettiği sonsuzluk mefhumunu kim tarif edebilecek? Kim anladı ki bir de tarif edebilsin? O halde bu kavramın, tarif edebildiğimiz bir zâhir; bir de tarif edemediğimiz bâtın tarafı vardır. Aynı şekilde bütün Kur’ân lafızları da; ait oldukları dilin lügavî yönüyle bilinmekte¹⁸² fakat işaret ettikleri mefhumlar yönüyle yani keyfiyetleriyle bilinmemektedirler.¹⁸³ Her hâlükârda –Allah Teâlâ’dan başka– hiç kimse Kur’ân’ın te’vîlini yani manasının varacağı son noktayı bilemez.¹⁸⁴ Dolayısıyla olgular nassın oluşumunu sağlayan sebepler değil; sadece muamelatla ilgili bazı nassların işaretleri içinde yer bulan ahkâmın menâtıdı durumundadırlar.

Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan “Hak Din”, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e gelinceye kadar ülûhiyet, nübüvvet, ahiret ve ibadete vurgu yapmışlar ve hep aynı adalet değerlerini savunmuşlardır. Hz. Peygamber zamanındaki toplumun içinde bulunan hâkim ve yaygın değerlerin yanında, önceki tevhîd dinlerinin kırıntıları olarak, bazı zayıf ve kısık değerlerin var olduğunu unutmamak lazımdır. İşte bu zayıf değerlerle hakikî vahiy aynı kaynaktan geldikleri için Hz. Peygamber’e gelen yeni vahiy, günün toplumunun arzu ve hevesleriyle oluşmuş hâkim değerlerin tesirinde göstermek doğru bir yaklaşım değildir.

Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği İslâm, ne “içte birliğin sağlanması” ne de “harcî düşman tehlikesine yönelik olarak Arap

¹⁸² “Elif, Lâ, Râ. Bu öyle bir kitaptır ki âyetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan tarafından gönderilmiştir.” (Hûd, 11/1)

¹⁸³ “Allah sözlerin en güzelini indirmiştir. Bu söz, her tarafı birbirini tutan, gerçekleri farklı üsluplarla tekrar tekrar beyan eden bir kitaptır.” (Zümer, 39/23)

¹⁸⁴ “Bu Kitabı Sana indiren O’dur. Onun âyetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitabın esasıdır; bir kısmı ise müteşabihdir.” (Âl-i İmrân, 3/7)

kabilelerinin bir araya getirilmesi” hedeflerini gerçekleştirmek veya Arap kimliğine uygun bir “ideoloji” araştırıp uygulamak için “Hz. İbrahim (a.s.)’ın dinine yeniden dönüş yaparak” “gizli bir kanaatle” ortaya konmuş bir din¹⁸⁵ değildir. Bilakis bu din, bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri, hiçbir zaman ve mekânda değişime uğramamış olan tevhîd dinidir. İşte bu din Kur’ân-ı Kerim’de de ifadesini bulan “Hanîf” dinidir. Nitekim Hz. Peygamber’e, Yahudi ve Hristiyanlara “bütün batıl dinlerden uzaklaşmış olarak İbrahim’in dinine tâbi oluruz”¹⁸⁶ söylemesi emrolunmuştur. Çünkü İbrahim (a.s.) ne Yahudi ne de Hristiyan’dı. Bilakis O, batıl dinlerden uzaklaşmış, tertemiz hâlis bir Müslüman idi; asla müşriklerden de olmamıştı.¹⁸⁷

Bu sebeple bütün insanlara, Allah’ı tek bir ilah olarak tanıyıp İbrahim’in dinine uymaları emredilmiştir.¹⁸⁸ Çünkü İbrahimî din her zaman ve her yerde şirkin karşısında olmuştur.¹⁸⁹ Aslında bu vasıf hem ondan önceki hem de sonraki bütün peygamberlerin getirip tebliğ ettikleri mesajlarının ortak vasfıdır. Çünkü bu vasıf, Allah Teâlâ’nın insanları yaratmasında esas kıldığı fitrata uygun bir vasıftır. Allah’ın yarattığı bu hilkat değişmediği için¹⁹⁰ peygamberlerin tebliğlerindeki bu vasıf

¹⁸⁵ Bkz. Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 676-677.

¹⁸⁶ “ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “Sonra da sana vahyettik ki: Doğru yola yönelerek İbrahim’in dinine tâbi ol; zira o müşriklerden değildi.” (Nahl, 16/123)

¹⁸⁷ “إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “İbrahim Yahudi de değildi, Hristiyan da değildi. Ancak O batıl dinlerden uzaklaşmış, tertemiz halis bir Müslüman idi ve asla müşriklerden olmamıştı.” (Âl-i İmrân, 3/67)

¹⁸⁸ “فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “Şirk koşmayan İbrahim’in Hanîf dinine uyun!” (Âl-i İmrân, 3/95)

¹⁸⁹ “قُلْ بَلَّ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ” “De ki: “Biz bütün batıl dinlerden uzaklaşmış olarak İbrahim’in dinine tâbi oluruz. Çünkü O hiçbir zaman müşriklerden olmadı.” (Bakara, 2/135)

¹⁹⁰ “وَاقُمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ” “O halde sen, batıl dinlerden uzaklaşarak yüzünü ve özünü, hak din olan İslâm’a yönelt. Yani Allah’ın

da değişmez. Dolayısıyla hiçbir peygamberin dini diğer peygamberin dininden farklı değildir. Sadece Hz. İbrahim (a.s.) değil, diğer bütün peygamberlerin tebliğ ve davaları tek kaynaktan gelmektedir. Çünkü bu “Allah Teâlâ’nın değişmez Sünneti”dir.¹⁹¹

Nass-olgu ilişkisini savunanların delil olarak gösterdikleri يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن بُدِّدَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن نَسَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَلُ الْقُرْآنُ تَدِبْدَبَا “Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur’ân’ın indirilmesi esnasında onları sorarsanız, size açıklanır. Hâlbuki Allah onları bağışlamış, sizi onlardan muaf tutmuştur”¹⁹² âyetinin anlamını şu rivayetin ışığında değerlendirmek lazımdır: Hz. Enes (r.a.)’ın rivayetine göre; bir kısım insanlar, Resulüllah (s.a.s.)’e bazı şeyleri tekrar tekrar sordular. Bunun üzerine Resulüllah (s.a.s.) kızarak minbere çıktı ve “Bana bu gün ne sorarsanız Ben size cevabını vereceğim” dedi. Sağıma soluma baktığımda birçok insanın bu durumdan etkilenerek ağladığını gördüm. O esnada, tartıştığı kişilerce, herkesçe bilinen babasının değil de başkasının oğlu olduğu iddia edilen bir adam; “Ya Resulallah babam kimdir?” diye bir soru sordu. Resulüllah (s.a.s.) de babasının Huzâfe olduğunu söyledi. Sonra da Hz. Ömer (r.a.) gelerek; “biz Rabb olarak Allah’ı, din olarak İslâm’ı, peygamber olarak da Hz. Muhammed (s.a.s.)’i kabul etmekten razıyız ve fitnelerden Allah Teâlâ’ya sığınırız” dedi. Buna karşılık

insanları yaratmasında esas kıldığı o fitrata uygun hareket et. Allah’ın bu hilkatini kimse değiştiremez.” (Rûm, 30/30)

¹⁹¹ “Senden önce gönderdiğimiz resüller hakkında cârî olan ilahî kanun budur. Sen Bizim nizamımızda asla bir değişiklik bulamazsın!” (İsrâ, 17/77); “Allah’ın daha önce gelip geçenler hakkındaki nizamı budur. Allah’ın nizamında asla bir değişiklik bulamazsın.” (Ahzâb, 33/62) ve “Allah’ın nizamında hiçbir değişiklik bulamazsın.” (Fetih, 48/23)

¹⁹² Mâide, 5/101.

Resulüllah (s.a.s.) de; “hayır ve şer de bu gün gibisini görmedim. Cennet ve cehennem Bana gösterilmişti. Onları duvarın ardındaymış gibi görüyordum” dedi. Katade ise bu hadislerle birlikte, *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنَ أَشْيَاءَ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْئَلُوا عَنْهَا حِينَ بَرَأَ اللَّهُ عَنِهَا* “Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur’ân’ın indirilmesi esnasında onları sorarsanız, size açıklanır. Hâlbuki Allah onları bağışlamış, sizi onlardan muaf tutmuştur.”¹⁹³ âyetini hatırlatmıştır.¹⁹⁴

Âyet incelendiğinde; sorulan soruların, genel dinî hükümlerle ilgili olmayıp şahsî bazı meseleler olduğu¹⁹⁵ görülecektir. Nitekim tâkîb eden âyette *قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ* “Sizden önce bir topluluk o kabîl şeyleri sormuş, sonra da onlar sebebiyle kâfir olmuşlardı”¹⁹⁶ denilerek peygamberin vazifesinin, özel sorular karşısında şahsî merakları giderecek cevaplar vermek olmadığı belirtilmiştir. Bundan önceki *رَسُولٍ مَّا عَلَى الرَّسُولِ* “Peygambere düşen sorumluluk, sadece tebliğ etmektir. Allah sizin açığa vurduğunuz ve gizlediğiniz her şeyi bilir”¹⁹⁷ âyetinde de Hz. Peygamber’in vazifesinin sadece tebliğ olduğu bildirilmiştir. Bu tebliğin düsturları ise *مَّا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا* “Gerek yeryüzünde, gerek kendi nefislerinizde, size ulaşan hiçbir şey yoktur ki Bizim onu yaratmamızdan önce bir kitapta yazılı olmasın”¹⁹⁸ âyetinin de işaret ettiği gibi; olgular olmadan çok önce belli olup hiçbir olgudan etkilenmemektedir.¹⁹⁹ Mamafih

¹⁹³ Mâide, 5/101.

¹⁹⁴ Buhârî, *et-Te’avvuzu mine'l-Fiten*, 6362.

¹⁹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 65.

¹⁹⁶ Mâide, 5/102.

¹⁹⁷ Mâide, 5/99.

¹⁹⁸ Hadîd, 57/22.

¹⁹⁹ Çalışmamızın sınırlarını aşacağından, âyetin işaret ettiği kader konusuna girmiyoruz. Konuyla ilgili detaylı bilgi almak isteyenler Kelâm kaynaklarına

delil olarak gösterilen âyetin önceki ve sonraki âyetler birlikte değerlendirildiğinde konu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yoksa bağlamından koparılarak hiçbir metnin maksat ve hedefleri anlaşılamaz.

Hz. Peygamber'in ilk vahyi almadan önce, uzun zamanlar Hırâ'da ibadet etmesine iten şeyin "insanın akıbetinin ne olacağı, onun aslının ne olduğu ve dünyada bulunuş gayesiyle ilgili sorulardı. Hz. Muhammed (s.a.s.)'i mutlak ve soyut sorular ileri süren bir filozof ve mütefekkir olarak algılamak meselenin tabiatıyla bağdaşmamaktadır. O'nun dile getirdiği bu suallerin benzerini gündeme getiren her kim olursa olsun şüphesiz o, içinde bulunduğu ortamı yansıtmaktadır"²⁰⁰ şeklindeki ifadeler de hakikati yansıtmaktan çok uzak ifadelerdir. Zira Hz. Muhammed (s.a.s.) bir filozof değil, bir peygamberdir. Tarih boyunca çok filozoflar gelmiş geçmişlerdir. Her biri aklını rehber olarak kabul ettiğinden, hiçbirinin bir dediğini diğeri kabul etmemiştir. Çünkü her akıl farklı şeyleri doğru ve hakikat olarak kabul eder. Yani filozoflar sayısınca ideal doğrular ve faziletler ortaya konmuştur. Oysa peygamberler böyle değildirler. Hz. Âdem (a.s.)'dan Hz. Muhammed (s.a.s.)'e kadar geçen bütün peygamberlerin düsturlarının temelinde bir fark olmayıp²⁰¹ asla değişmemişlerdir.

İcmânın İslâm ahkâmını belirlemede ne kadar ehemmiyetli olduğu herkesin malumudur. Buna rağmen nass-olgu ilişkisi tezini savunanların hesaplarına gelmediği yerde "müfessirlerin icmânı kabul etmemiz mümkün değildir"²⁰² dediklerini

---

bakabilirler.

²⁰⁰ Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 678.

²⁰¹ لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ "O'nun resullerinden hiç birini diğerinden ayırt etmeyiz." (Bakara, 2/285)

²⁰² Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 686.

görmekteyiz. Hatta bunlar daha da ileri gidip Kur'ân-ı Kerim'in "ezelî bir kelâm olmadığını düşünerek"²⁰³ hem nass-olgu ilişkisi hem de "Kur'ân'ın tarihselliği" tezlerini ortaya koymuşlardır. Ancak bütün âlimlerin icmâıyla sabit olan "Îcâzü'l-Kur'ân" tezi, nass-olgu ilişkisini baltalayan bir tezdır.²⁰⁴

3.8. Esbâb-ı Nüzûl ve Tarihsellik İddiaları

Tarihselliği savunanların, esbâb-ı nüzûlü; hükümlerin konulmasına vesile olan "illet" gibi değerlendirerek "Kur'ân-ı Kerim ekonomik, sosyal ve siyasal etkenlerin ortaya çıkardığı bir metindir. Vakıa tarafından oluşturulmuştur. İndirilmezden önce Levh-i Mahfûz'da mevcut olduğu tamamen bir saf-satadır. O, belli bir siyasî ve sosyal çevrede ortaya çıkmıştır ve ancak o dönemi bağlar"²⁰⁵ gibi bir anlayışa sahip olmaları ve bu iddiaların da konumuzla alakalı olması, bizi bu konuyu incelemek durumunda bırakmıştır.

Tarihsellik konusuna geçmeden önce, ehemmiyetine binâen tarih ve zaman kavramları hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı inancındayız. Ancak hemen şunu belirtelim ki, konuyla ilgilenenlerin yoğun olarak dillendirdikleri "tarihselcilik" ve "tarihsicilik" gibi kavramlarla ve onların etimolojik değerlendirilmeleriyle vakit kaybetmeyeceğiz. Zira böyle bir girişim hem bizi hedefimizden saptırır hem de çalışmamızın sınırlarını aşar. Bu sebeple konu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra bu yaklaşımın problemlerini ortaya koymaya çalışacağız.

Konunun temel kavramı olan tarih; zaman yani vaktin geçmesiyle gerçekleşen "olaylar dizisini tebit etmek"²⁰⁶ manasın-

²⁰³ Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, İz Yayıncılık, III. Baskı, İstanbul, 2011, s. 305.

²⁰⁴ Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, s. 304.

²⁰⁵ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 241.

²⁰⁶ Mustafa Fayda, *DİA*, "tarih" md., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, 40, s. 30.

dadır. Diğer bir tarifile tarih; “vakti tarif etmek”²⁰⁷ hadisesinden ibarettir. Bu sebeple “zaman tarihtir; tarih de zamandır” denilebilir. Zaman ise, hakikati olmakla birlikte soyut bir şey olduğundan tarif etmek her zaman zor olmuştur. Tarifini zor olan bu kelimenin kökünün, “eski bir İran dinî akımı olan Zurvanizm’deki zaman ve kader tanrısı Zurvan ismine kadar uzanmakta”²⁰⁸ olduğu söylenmiştir.

Zamanın geçmesiyle ancak fark edebildiğimiz ölüm ve hayat birer mahlûk²⁰⁹ olduğu gibi zaman da “sonradandır ve yaratılmıştır; ondan önce asla herhangi bir zaman yoktur”²¹⁰ yani bir mahlûktur. Ancak zaman, her durumda ve her mekânda aynı değildir. Yani psikolojik duruma göre kişiden kişiye değişik algılandığı²¹¹ gibi mekândan mekâna da değişiklik göstermektedir.²¹² Çünkü insan zaman ve mekân tarafından kuşatılmıştır.

Karşımıza çıkan her hadise, bir zamana bağlı olarak geliştiğinden dolayı biz; zamandan soyutlanmış hâdiseleri anlaya-

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “e-r-h” md., III, 4.

²⁰⁸ İlhan Kutluer, *DÎA*, “zaman” md., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, 44, s. 111.

²⁰⁹ “Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O’dur.” (Mülk, 67/2)

²¹⁰ Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Tehâfütü'l-Felâsife*, (trc. Mahmut Kaya ve Hüseyin Sarıoğlu), Klasik Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2009, s. 32.

²¹¹ Hasta bir insanın acılar içinde kıvrılarak geçirdiği bir geceyle sağlıklı bir insanın huzurla geçirdiği bir gecenin algısı farklıdır. Aynı şekilde kişinin sevdikleriyle birlikte geçirdiği bir zaman dilimi; ayrı bir şekilde geçirilince farklı algılanır. Nitekim *سنة الفراق سنة الفصال سنة*, “birlikteliğin bir senesi bir sine yani kısa bir an gibi kısa görüldüğü gibi; ayrılığın kısa bir ânı da bir sene gibi görünür” denilmiştir.

²¹² Bunun Kur’ân-ı Kerim’deki misalleri çoktur. Ancak zaman, dünyanın dışındaki gezegenlerde farklı algılandığı gibi; dünyada fakat ahiret boyutunda da farklı algılanır. Meselâ; *في يوم كان مقداره الف سنة مما تعدون* “sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde” (Secde, 32/5) ve *في يوم كان مقداره خمسين الف سنة* “miktarı elli bin sene olan bir günde” (Me’âric, 70/4) âyetleriyle *فَأَمَّا اللَّهُ فَمَنْعَهُ اللَّهُ حَيْثُ كَفَى اللَّهُ الْعَالَمِينَ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْيُنٌ وَرَأَى اللَّهُ السَّمْعَ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ سَمْعٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خَلَعَ عَلَى الَّذِينَ اسْتَأْذَنُوا إِلَهُهُمُ الْحِجَابَ فَلَمَّا اسْتَأْذَنُوا بِهِ كَسَوَتْ سَعُهُمْ أَقْنَاسًا يَتَخَفَتُونَ حَتَّى إِذَا لَمَسُوا السَّمْعَ هَشَعُوا وَإِنِ اسْتَأْذَنُوا مِنْهُ لَانكَبَتْ أَعْيُنُهُمْ لِيَكُونَ لَهُمْ حِجَابٌ وَنَخَسَ نَخْسًا لَعَنَةً وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ* “Allah onu yüz yıl boyunca öldürüp sonra diriltti. Ölü vaziyette ne kadar kaldın?” diye sorunca o: “Bir gün veya daha az” diye cevap verdi.” (Bakara, 2/259) ayeti buna delil gösterilebilir.

miyor ve anlatamıyoruz. Mesela; zaman mahlûk olduğu halde, zamansızlığı anlayamıyor ve tarif edemiyoruz. Yani zamansızlığı tarif ederken; “zamanın henüz yaratılmadığı” ya da zaman yaratılmadan önce gibi, zamanı ifade eden “henüz” ve “önce” kavramlarını kullanmak zorundayız. Hâsılı zaman mefhumundan soyutlanmış bir algıya sahip değiliz. Yani zamansızlığı algılayamadığımız gibi, zaman kavramını tarif etmekte de zorlanıyoruz. Buna rağmen bu kavram, *فَالْقُرْآنُ الْإِصْبَاحُ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا* “karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran O’dur. Geceyi dinlenmeniz, güneş ve Ay’ı da vakitlerinizi hesaplamak için O yarattı”²¹³ ayeti referans gösterilerek; “gök cisimlerinin hareket ve konumlarının oluşturduğu matematik referans sistemi sebebiyle gün, ay ve yılların hesaplanabilir oluşu”²¹⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Belki de kavramın bu anlaşılmazlığı sebebiyle “zaman, sermed ve dehr kelimeleri daha sonra felsefî kavramlar haline gelmiş, dehrden türetilen “dehriyye” ise kelâm ve İslâm felsefesinde materyalist-ateist bir akımın adı olmuştur.”²¹⁵

Allah Teâlâ, Yaratıcı olduğu için; mekândan münezzeh olduğu gibi zamandan da münezzehdir. Yani “Allah Teâlâ’nın varlığı vardır ve O’nunla beraber âlem yoktur.”²¹⁶ Çünkü sadece O ezelîdir. Hayal sadece zaman ve mekâna bağlı olarak işleyebildiğinden insanlar; zamansızlığı anlayamadıkları gibi mekânsızlığı da anlayamazlar. Mesela, tefsircilerin “ne meleklerin ne de başka birinin aşamadığı nokta”²¹⁷ olarak açıkladıkları *سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى* “Sidretü’l-Müntehâ”²¹⁸ kavramına bağlı olarak *لَا مَكَانَ* “lâ mekân” kavramını da anlayamaz ve tarif edemeyiz.²¹⁹

²¹³ En’âm, 6/96.

²¹⁴ Kutluer, *DİA*, “zaman” md., 44, s. 112.

²¹⁵ Kutluer, *DİA*, “zaman” md., 44, s. 111.

²¹⁶ Gazzâlî, *Tehâfütü’l-Felâsife*, s. 36.

²¹⁷ Mahallî ve Süyûtî, *Tefsîru Celâleyn*, s. 701.

²¹⁸ Necm, 53/14.

²¹⁹ Bkz. İsferyînî, Tahir b. Muhammed, *et-Tefsîr fi’d-Dîn ve Temyizi’l-Firkati’n-*

Allah Teâlâ zaman ve mekândan münezzeh olduğu gibi hiçbir şeye de benzememektedir.²²⁰ Yani “O’nun Zâtı ve Sıfatları eşyaya benzemedikleri gibi zaman ve mekân ile de mukayyet değildirler.”²²¹ Dolayısıyla “O, Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir ve Bâtın’dır!”²²² Zât’ı bu sıfatlara sahip olan Allah Teâlâ’nın diğer sıfatları da böyle olmalıdır. Zira Allah Teâlâ’nın sahip olduğu her sıfat, O’nun Zât’ı ile kâimdirler.

Kur’ân-ı Kerim’in Allah Teâlâ’nın Kelâm sıfatının tezahürü olduğunda bütün Müslümanlar müttefiktirler. Yukarıda yaptığımız tarifinden de anlaşıldığı gibi Kur’ân-ı Kerim; her şeyi kuşatan Allah Teâlâ’nın “mütekellim” sıfatının bir tecelisi olarak,²²³ ezeli ilmine remzî lafızlarla işaret eden ve nefsi kelâmının –biz kullar anlayabilelim diye– lafzî kelâmına dönüşmüş halidir. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerim, Allah Teâlâ’nın Kelâm sıfatı olarak ezeldir. Oysa zaman ezeli değildir.²²⁴ Zamanın ezeli olmadığı; Bâkılânî, Abdülkahir el-Bağdâdî, Kâdî

Nâciyeti ani'l-Firaki'l-Hâlikîn, (tah. Kemal Yusuf el-Hût), Âlemü'l-Kütüb, I. Bası, Beyrut, 1983, s. 161.

²²⁰ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ “Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyi işitir ve bilir.” (Şura, 42/11)

²²¹ Emannullah Polat, *Tin Suresi'nin Tefsiri ve Süre Işığında Kutsal Zaman ve Mekân Mefhûmu*, s. 135.

²²² هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “Evvel O’dur, Ahir O. Zahir O’dur, Batın O! O her şeyi hakkıyla bilir.” (Hadîd, 57/3)

²²³ وَتَوَاتَوْا لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِطًا وَعَنَّ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِطًا “Allah ilmi ve kudreti ile her şeyi kuşatır. (Nisa, 4/126) ve تَوَاتَوْا لَئِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِطًا “En’âm, 6/59) ayetleri, “her şeyi kuşatmış olmak” vasfının hem Allah Teâlâ hem de Kur’ân-ı Kerim için geçerli olduğunu göstermektedirler. Bu sebeple de Kur’ân-ı Kerim, Allah Teâlâ’nın Zâtı’nın aynı değilse de gayr-ı da olmayan bir Sıfatı’dır. Ancak Kur’ân-ı Kerim ile Mushaf’ı birbirlerine karıştırmamak lazımdır.

²²⁴ Meselâ; güneş dönüşünü bir yılda, Satürn ise otuz yılda tamamlar. Buna göre Satürn’ün dönüşü Güneş’in dönüşünün 1/30’u kadardır. Jüpiter’in dönüşü de Güneş’in 1/12’si kadardır. Çünkü o, dönüşünü on iki yılda tamamlar. Hâlbuki yıldızlar feleği, dönüşünü 36000 yılda tamamlamaktadır. (Gazzâlî, *Tehâfütü’l-Felâsife*, s. 20) Bu durumda güneşin hareketinin diğerlerine oranı sırasıyla 1/30, 1/12, 1/36.000 gibi sonlu sayılarda olmaktadır. Oysa filozoflarca her bir gök cisminin hareketinin sonsuz olduğu ileri sürülmüştür. Bu ise bir sonsuzun diğerinden daha fazla yahut daha az olduğunu ileri sürmek gibi bir çelişki doğurmaktadır. (Bkz. Kutluer, *DİA*, “zaman” md., 44, s. 111.)

Abdülcebbar, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Gazzâlî ve Şehristânî gibi kelamcılarla Ya'kub b. İshak el-Kindî ve Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî gibi filozoflar tarafından söylenmiştir.²²⁵

İmdi değişmenin ve değişikliğin ifadesi olan "tarihsellik"; başlangıçta tamamen tarihin konusu iken zamanla felsefe ve din alanında da kullanılan bir kavram olmuştur. Ancak zaman kavramı gibi bu kavramın da sağlıklı ve tutarlı bir tanımı yapılabilmemiş değildir. "Kavram için farklı hatta birbirine zıt tanımlar yapılmaktadır."²²⁶ Zira tarih konusu, "biri "tarihselcilik", diğeri de "tarihsellik" kavramlarıyla ifade edilebilecek birbirinden çok farklı ve birbirlerine temelden karşıt olan anlam içerikleriyle iki farklı anlayış olarak temayüz etmişlerdir."²²⁷ Ancak bu iki kavram, "spekülatif boyutlarına rağmen haddizatında daha çok epistemolojik alana ilişkin olan kavramlar iken, buna mukabil "tarihsellik" kavramı, kelime anlamı bakımından her ne kadar zamana ilişkin olmaya işaret etse de, buradaki özel anlamıyla ontolojik alana işaret etmektedir."²²⁸

Konuyla bağlantılı olarak gösterilen tarihselcilik kavramı; bir kültürün, bir dinin, bir ahlak sisteminin ancak kendi tarihsel bağlamı içinde anlaşılabilceğini, aynı zamanda değişmez, zaman dışı ve evrensel rasyonalite ve ahlak standartlarının var olmadığını, tarihsel birer hadise olarak bunların evrensel kategoriler olarak görülmeyeceğini ifade eder.

Bir diğer kavram olan tarihsicilik ise, tarihsel işleyişe dair bir yasanın varlığı fikrini temel alarak, tarihte bir bütünlük,

²²⁵ Bkz. Kutluer, *DİA*, "zaman" md., 44, s. 112.

²²⁶ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 238.

²²⁷ Şevket Kotan, "Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları", *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı (18-19 Aralık 2009)*, TDV Yayınları, Ankara, 2010, s. 405.

²²⁸ Kotan, *Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 406.

tek anlamlılık ve genel geçerlilik olduğunu kabul eden bütün tarih felsefelerini ve tarihsel seyrin sabit ve değişmez yasaları olduğunu savunarak tarihi bilimselleştirmeyi amaçlayan tarih yorumlarını ve bu anlayıştan hareketle geliştirilen kurumları ifade etmek için kullanılmaktadır.²²⁹

Tarihsellik kavramı ise, “bir konunun tarihe ilişkin olduğu, bir olayın tarih içerisinde meydana geldiği, o olayın zaman-sallığı ve bir tarihte ortaya çıkan fikir, görüş ve değerlerin söz konusu tarihe aidiyeti ve dolayısıyla geçerliliklerinin de dönemsel ve yerel olduğu gibi anlamları ifade etmektedir.”²³⁰ Bu ifadelerle göre “tarihsellik kavramı, ontolojik sorunsala ilişkin iken, diğer iki kavram (tarihselcilik ve tarihsicilik) daha çok epistemolojik sorunsallara ilişkindirler.”²³¹

Bu fikirler Alman filozof Heideger’e gelinceye kadar, “tarihselci bir felsefe olmanın ötesine gidememiştir... Heideger’le birlikte ise bu düşünce damarı, pozitivizmin ve bilimsel yöntem dogmatizminin kalan büyük oranda temizleyerek, yeni bir damar olarak,²³²ontolojik-tarihsellik

²²⁹ Kotan, *Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 407. Kur’ân-ı Kerim’in hiçbir lafzı tek anlamlı değildir. Mesela; وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ “Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın” (Enfâl, 8/60) ayetinde geçen قُوَّةٍ “kuvvet” kavramının ne olduğu sorulunca Hz. Peygamber, “kuvvet atmaktır” diyerek üç defa tekrarlamıştır. (Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, II, 329) Ok, mızrak, mancınık, top, tüfek ve füze gibi her türlü silah bu “atmak” ifadesiyle anlatılabilmektedir. Kur’ân’ın kuşatıcı olan Allah Teâlâ’nın kuşatıcı ilmine işaret eden lafızlardan müteşekkil, kuşatıcı bir kitap olduğunu ifade etmiştik. Sınırlı lafızların sınırsız manalara işaret etmesi durumunda, sınırsız sınırlıya böleceğiz demektir. Sınırsızın sınırlıya bölünmesinde çıkacak sonucun da sınırsız olduğunu unutmamak lazımdır. (Bkz. Gazzâlî, *Cevâhirü'l-Kur’ân ve Düraruhu*, (tah. Muhammed Necdat el-Muhammed), Dâru'l-Hâdî, I. Baskı, Beyrut, 2006)

²³⁰ Kotan, *Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 406.

²³¹ Kotan, *Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 407.

²³² Görüldüğü gibi bu fikir, bozuk felsefelerle karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış yeni bir felsefedir. Peygamberlerle filozoflar birbirlerinden çok farklıdır. Tarih boyunca gelmiş geçmiş bütün filozoflar, hep birbirlerine zıt şeyler söy-

mahiyetinde oluşmuştur.”²³³ Görüldüğü gibi bu kavramlar Hristiyanlığın kutsal kitabı olan muharref İncil’e uygulanan kavramlardır. Ancak “aynı şey müsteşrikler tarafından önce hadiseler ve ardından Kur’ân-ı Kerim’e uygulanması gayretleri içerisine girildi.”²³⁴

Kur’ân-ı Kerim ile muharref kitapları mukayese etmek; Allah Teâlâ ile herhangi bir insanı mukayese etmekten farksızdır. Bu iddialı bir ifade falan da değildir. Zira Kur’ân-ı Kerim Allah Teâlâ’nın kelamı iken; diğer kitaplar –başlangıçta ilâhî olsalar bile– kulların sözlerinden ibarettirler. Bu sebeple iki kelam arasındaki fark Allah Teâlâ ile kulları arasındaki fark gibidir. Dolayısıyla Allah Teâlâ ile herhangi bir insanı mukayese etmek ne kadar bâtil bir davranış ise, Kur’ân-ı Kerim ile diğer kelâmları da mukayese etmek o kadar bâtildir. Mamafih bâtil tasvîr hoş bir şey değildir; ama hataları tashih bâbindan bu bâtil gayrette bulunanların ne demek istediklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

“Kur’ân-ı Kerim, ekonomik, sosyal ve siyasal etkenlerin ortaya çıkardığı bir metindir. Vakıa tarafından oluşturulmuştur. İndirilmekten önce Levh-i Mahfûz’da mevcut olduğu tamamen bir safsatadır. O, belli bir siyasî ve sosyal çevrede ortaya çıkmıştır ve ancak o dönemi bağlar. Modernistlerin bazılarına göre Kur’ân’da nesh olayı da bu iddiayı doğrulamaktadır. Çünkü şartların değişmesiyle hükümler de değişmektedir. Eğer Kur’ân günümüze kadar inmeye devam etmiş olsaydı, mevcut hükümlerin birçoğu, belki de tamamı değişmiş olurdu.”²³⁵

---

lemişler ve kavgadan kurtulamamışlardır. Ancak gelen bütün peygamberler hep birbirlerini tasdik etmişler ve aynı iman esaslarını tebliğ etmişlerdir. Onların davasında fetva değişse de hüküm hep aynı olmuştur.

²³³ Kotan, *Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 408.

²³⁴ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 239.

²³⁵ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 241.

Yine bu anlayışa göre anlama, aydınlanmacı ve tarihselci pozitivist felsefelerin var saydıkları kurgusal bir öznenin, yine kurgusal olan nesne üzerindeki zihinsel bir operasyonu olmaktan çıkarak, daseinin (tarihsel olan insanın) var oluş biçimi olarak daha baştan itibaren var olan ve süregiden bir hadisedir.²³⁶

Dinin kemâle erdiğini ifade eden *حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهْلَ لِعَبْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْحَنِقَةَ وَالْمَوْفُوذَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ وَالنَّطِيحَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذَبَحَ عَلَى النَّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فَسَقَ الْيَوْمَ يَسِّرُ الْبَدِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمِهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* "Size şunlar haram kılındı: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adına kesilen, henüz canı çıkmadan yetişip şartına uygun tarzda kestikleriniz müstesna; boğulmuş, bir şey vurularak öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanmış, boynuzlanmış yahut canavar tarafından parçalanmış olup da ölen hayvanların etleri, putlara ait sunaklarda kesilen hayvanların etleri ve zar atarak, kumar oynayarak elde edilen etler. Bütün bunlar itaat dışına çıkmıştır. Artık bugün kâfirler dininizi söndürmekten ümitlerini kestiler. Öyleyse onlardan korkmayın, Benden çekinin. İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim günaha meyletmeksizin aklıktan bunalıp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir"²³⁷ âyetin hüküm bildiriyor olması manidardır. Anlama sürüp gitsin (bu fetvalara etki eder) ama hüküm asla değişmez ve din tamamlanmıştır. İşte bu âyet "Kur'ân'ın nüzülü devam etseydi, faiz ve tesettür gibi hadiseler için yeni hükümler gelirdi"²³⁸ iddialarını çürütmektedir.

²³⁶ Kotan, *Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 406.

²³⁷ Mâide, 5/3.

²³⁸ Bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, s. 110.

“Kur’ân-ı Kerîm’de zamanı ifade eden çeşitli kelimeler hem bir işin ya da ibadetin vaktini bildirmek yahut tarihî bir hadiseye atıfta bulunmak amacıyla kronolojik bağlamlarda”²³⁹ kullanılmıştır. Ancak bu dinde bir tarihselliğin ifadesi değildir. Zira din, Kur’ân-ı Kerîm’in de ifade ettiği gibi; “sönüp batan şeylere”²⁴⁰ dayandırılmazlar. Çünkü zaman olarak algıladığımız hadise; sönüp batan maddelere bağlantılı olarak tezahür eden ve hadiselerle tesir edemeyecek yani yaratamayacak ve değiştiremeyecek somut bir şeydir. Bu sebeple kelâmullahın zaman ve mekândan etkilenmesi, yani değişmesi söz konusu olamaz. Zira Allah Teâlâ’nın yarattığı insanın yaratılışında değişiklik olmayacağı gibi,²⁴¹ yine Allah Teâlâ’nın daha önce gelip geçenler hakkındaki nizamında da asla bir değişiklik²⁴² ve bir sapma olmaz.²⁴³ Bununla beraber; لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ “Allah’ın kelamında yani hükümlerinde ve verdiği sözlerde de asla değişiklik olmaz.”²⁴⁴ Bu sebeple tarihselcilerin iddia ettikleri gibi; “şartların değişmesiyle hükümler de değişmektedir” tezi yanlıştır. Zira değişen hüküm değil fetvadır. Hüküm ile fetva tamamen ayrı kavramlardır. Bu iki kavram arasındaki farkı “Karâfî’nin “el-İhkâm fî Temyîzi’l-Fetâvâ ‘ani’l-Ahkâm ve Tassarrufâtî’l-Kâdî ve’l-İmâm” adlı eserinin başlığında da görmek mümkündür...

Binaenaleyh “fetvada değişim argümanını ileri sürüp bununla hükümde değişimi isbata kalkışmak, yanlış bir

²³⁹ Kutluer, *DİA*, “zaman” md., 44, s. 111.

²⁴⁰ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْيِينَ “Ben sönüp batanları Tanrı diye sevmem” dedi.” (En’am, 6/76)

²⁴¹ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِي “Allah’ın insanları yaratmasında esas kıldığı o fitratı kimse değiştiremez” (Rum, 30/30)

²⁴² وَلَا تَجِدَ لِسْمَةَ اللَّهِ تَبْدِيلًا “Sen Allah’ın nizamında hiçbir değişiklik bulamazsın.” (Ahzâb, 33/62)

²⁴³ فَلَنْ تَجِدَ لِسْمَةَ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَا تَجِدَ لِسْمَةَ اللَّهِ تَحْوِيلًا “Sen Allah’ın nizamında hiçbir değişiklik ve sapma bulamazsın!” (Fâtür, 35/43) (Meâl için bkz. Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, s. 523)

²⁴⁴ Yunus, 10/64.

istidlâlde bulunmak veya delili, medlülü dışında kullanmak anlamına gelmektedir.”²⁴⁵ Meselâ; “leş, kan, domuz eti ve üzerinde Allah’ın adından başka bir adın anılarak kesilen etleri yemek haram kılınmıştır.”²⁴⁶ Ancak aynı ayette zaruret halinde bunlardan yemek istisna tutulmuş ve “zaruret durumunda bu haramlardan yemek için ruhsat verilmiştir.”²⁴⁷ Elbette ki bu ruhsatta bir hükümdür; ama zaruretin bulunması illetine bağlı olup birinci hükmün değiştiği manasında değildir. Her hâlükârda bu dört şey haramdır; ancak zaruret halinde –ayette de ifade edildiği gibi– Allah Teâlâ’nın mağfiret ve rahmeti devreye girer. Burada belli objeler (leş, kan, domuz ve Allah’ın adından başka bir adın anılarak kesildiği etler) için farklı vakitlerde farklı hükümler söz konusu değildir. Hüküm tektir; o da bu şeyleri yemenin haram olduğudur. Ruhsat ise ayrı bir hüküm olup zaruret illetine bağlanmıştır.

Hemen şunu belirtelim ki Allah Teâlâ dilediği zaman dilediği hükümü koyar ve bundan da sorgulanamaz. Biz konulan hükümlerin birçoğunun illetlerini bilmemekle beraber bazıları da bilebiliriz. O dilese –sebebini bilemeyeceğimiz bir şekilde– herhangi bir nehrin suyundan içmeme hükmüyle bizi imtihan edebilir;²⁴⁸ ya da elimizde olmadan kalbimize gelen şeylerden dolayı bizi hesaba çekebilir.²⁴⁹ Zira O bizi imtihana tabi tutmak için yaratmış²⁵⁰ ve bu imtihana da istediği hü-

²⁴⁵ İbrahim Özdemir, “Ahkâmın Değişmesi”ne Farklı Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt-sayı: 47, yıl: 2014, s. 24.

²⁴⁶ “أَلَمْ نَحَرِّمْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ” “O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı.” (Bakara, 2/173)

²⁴⁷ Beydâvî, Nâsiruddin Ebû Sâid Abdüllah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru’l-Tenzîl ve Esrâru’l-Te’vîl*, (tah. Muhammed Abdurrahman Maraşlı), Dâru İhyâ’i’l-Türâsî’l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1418 (h), I, 120.

²⁴⁸ “Allah sizi, bir ırmakla imtihan edecektir.” (Bakara, 2/249)

²⁴⁹ “وَأَنْ يُؤَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُغْفَرُوا بِحَسَابِكُمْ بِهِ” “Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker.” (Bakara, 2/284)

²⁵⁰ “الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا” “Hanginizin daha iyi iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur.” (Mülk, 67/29)

kümlerle gerçekleştirebilir; dilediğini yapar ve dilediği gibi yaratır.²⁵¹

Yukarda “tarihsellik kavramı, ontolojik sorunsala ilişkin iken, diğer iki kavram (tarihselcilik ve tarihsicilik) daha çok epistemolojik sorunsallara ilişkindirler”²⁵² gibi bir değerlendirme nakletmiştik. Konuyla ilgili kaynakların bildirdiğine göre; hüküm ile ayrı tutulan fetva için de aynı sınıflandırmayı yapmak mümkündür. Zira fetva için de; sorunun fakih tarafından tasvîr edilmesi, fihhın hangi kısmına dâhil olduğunun belirlenmesi, soruna karşılık gelen şer’î hükmün tesbit edilmesi ve tesbit edilen hükmün tatbik edilerek sorunun çözülmesi şeklinde dört aşaması tesbit edilmiş ve bu aşamalar için “ilk ikisi, fetvanın olgu (ontolojik) boyutunu oluştururken; son ikisi değer (epistemolojik) boyutunu oluşturmaktadır”²⁵³ denilmiştir. Bu karşılaştırmada ki örtüşme, hükmün değil fetvanın tarihsel olduğunu ve fetvalara tarihselci bir anlayışla bakılabileceğini düşündürmektedir.

Hükmün değil fetvanın değişebileceğine ikinci bir misal de; Hz. Peygamber’in, Ramazan ayında “eşimi öptüm; orucum bozulur mu?” sorusuna verdiği iki ayrı cevaptır. Zira bunların durumları farklıydı; birisi genç iken diğeri ihtiyardı. İhtiyara ruhsat verdiği halde gencin Ramazan ayında eşini öpmesini uygun görmedi.²⁵⁴

Kaldı ki, değişen fetvalar çok cüz’î bir kısım olup zamanın, mekânın, durumun, örfün ve niyetlerin değişmesine bağlıdır. Değişen bu zaman da mutlak bir zamanın geçmesiyle olabilecek bir şey değildir.²⁵⁵ Meselâ; zamanla insanların bilgilerinin

²⁵¹ “Allah dilediğini yaratır” *اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ* “Allah dilediğini yapar” *اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ* (Âl-i İmrân, 3/40, 47)

²⁵² Kotan, *Kur’ân’ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 407.

²⁵³ Özdemir, *“Ahkâmın Değişmesi”ne Farklı Bir Yaklaşım*, s. 21.

²⁵⁴ Ebû Dâvud, *Kitâbü’s-Savm*, 2387.

²⁵⁵ Özdemir, *“Ahkâmın Değişmesi”ne Farklı Bir Yaklaşım*, s. 20-24.

değişmesi sonucu, sigaranın zararları sonradan öğrenilirse, sigara hakkındaki ilk hüküm mübah iken son hüküm –zararının nisbetine göre– haram da olabilir. Yoksa “ne yapalım herkes sigara içiyor, ileri gelenlere sigaranın haram olduğunu ifade etmek zordur veya sakıncalıdır, hem sonra o eski hükümlerdir” deyip “mala, cana, nesle, akla ve dine zarar veren şeyler haramdır” temel prensibini “tarihsel(!)” sayamayız. Bu durum faiz için böyle olduğu gibi tesettür için de böyledir. Yoksa zamanın ekonomik bakışlarına uymuyor diyerek; şer’î bir hükmü “tarihsel” saymak dinin hükümlerini tahrif etmekten başka bir şey değildir.

Hz. Ömer (r.a.)’ın değişik fetvaları “hükmü kaldırdı” gibi algılanmıştır. Oysa durum anlaşıldığı gibi değildir. Çünkü Hz. Ömer (r.a.)’e göre âyetteki *وَالْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبُهُمْ* “kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlar”²⁵⁶ ifadesi *وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ* “De ki: “İşte Rabbiniz tarafından gerçek geldi. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin” ayetiyle mensûhtur.²⁵⁷ Büyük müçtehitlerden Ebû Hanîfe ve Şâfiî’ye göre de âyetteki müellefe-i külûb sınıfı mensûhtur.²⁵⁸ Zâten Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, hayattayken müellefe-i külûba verdiği miktarı, zekâtan değil humustan verdiği söylenmiş ve bu görüşün en doğrusu olduğu söylenmiştir.²⁵⁹

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, tarihselliği savunanların esbâb-ı nüzûlü; hükümlerin konulmasına vesile olan “illet” gibi değerlendirerek “Kur’ân-ı Kerim ekonomik, sosyal ve siyasal etkenlerin ortaya çıkardığı bir metindir. Vakıa tarafından oluşturulmuştur. İndirilmezden önce Levh-i Mahfûz’da mevcut olduğu tamamen bir safsatadır. O, belli bir siyasî ve sosyal

²⁵⁶ Tevbe, 9/60.

²⁵⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, XIV, 315 ve Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, II, 376.

²⁵⁸ Ebû’l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 271.

²⁵⁹ Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl*, III, 86.

çevrede ortaya çıkmıştır ve ancak o dönemi bağlar” gibi bir anlayışı savunmaları tamamen hatalıdır. Zira esbâb-ı nüzûl rivayetleri, hükümlerin konulmasına vesile olan birer illet değil, “Kur’ân’ın anlaşılması sürecinde izlenen birer yoldur.”²⁶⁰ Dolayısıyla esbâbü’n-nüzûl; hükümlerin konulmalarına sebep olan illetleri değil, hikmetleri bildirerek âyetlerin ihtiva ettikleri manalara vâkıf olmayı ve bu yolla müşkileri halletmeyi kolaylaştırır.²⁶¹

Kur’ân-ı Kerim, yirmi üç senede, çeşitli nüzûl sebeplerine göre indiği halde, ayetleri ve sureleri arasında öyle bir münasebet bulunmaktadır ki; sanki tek bir sebebe binaen nazil olmuş gibidir. Yani sebep-i nüzul; “semadan gelen vahy-i ilâhînin, yeryüzünde istikbâl edilmiş çerçevesidir. Bu terimdeki sebep, “bir neticenin meydana gelmesi için şart olan şey” manasında felsefî bir muhteva taşımayıp, Kur’ân’ın bir kısım ayetlerinin indirilmesine vesile olan ortam demektir.”²⁶²

Bir kısım ayetlerin değişik sebeplere binaen nazil olması, bu ayetlerin daha iyi kavranması ve anlaşılması içindir. Yoksa “kimi ayetlerin belli nüzûl sebeplerinin olması, şayet bu sebepler olmamış olsaydı onlarla ilgili olarak indirilmiş olan ayetler de indirilmiş olmayacaklardı anlamına gelmez. Çünkü Kur’ân-ı Kerim, indirilmezden önce Levh-i Mahfuz’da bir bütün olarak mevcuttu.”²⁶³

İşte tarihselcilerin fikrî yapılarındaki tutarsızlıkların yanında, zihin karışıklıkları da mevcuttur. Zira onların en belirgin yanları, İslam geleneğini temelden bir eleştiriye tâbî tutmaları ve Kur’ân’ın doğru anlaşılmasını temin edecek yeni bir meto-

²⁶⁰ Demirci, “Esbâbü’n-Nüzûlün Kur’ân Tefsirindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1993-1994, sayı: XI-XII, İstanbul, 1997, s. 18.

²⁶¹ Bkz. Demirci, *Esbâbü’n-Nüzûlün Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s. 19.

²⁶² Yıldırım, *Ana Hatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 85.

²⁶³ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 271.

doloji teklifinde bulunmaları olarak görülmektedir.²⁶⁴ Bu sebeple tarihselcilik iddialarını İslâm için geçerli görmek kâbil-i te'lîf değildir. Zira Kur'ân diğer semavî kitaplar gibi tahrif edilmemiştir ki, geçmişî gelenek olarak görüp eleştirmek ve “dinde “reform (!)” yapmaya ihtiyaç vardır” iddialarında bulunmak mümkün olsun.

Kur'ân-ı Kerim zaman itibariyle evrensel olduğu gibi; mekân ve muhatap itibariyle de evrenseldir. Zira Hz. Peygamber, sadece Mekke'deki müşrik Araplara değil, “hiçbirisini diğerinden ayırmadan,²⁶⁵ topyekûn bütün insanlara²⁶⁶ hatta bütün âleme gönderilen bir uyarıcı ve rahmet peygamberidir.”²⁶⁷ Çünkü “Kur'ân evrensel bir mesaj olarak, inancı, seviyesi, kapasitesi ne olursa olsun, insanlar arasında ayırım yapmayı, tebliğin hedefine varmasını engelleyici bir felaket olarak görmektedir.”²⁶⁸ Nitekim risâleti emr eden ilk inzâr emri de, “herhangi bir ayırımında bulunmaksızın uyar”²⁶⁹ demektir.

²⁶⁴ Bkz. Kotan, *Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları*, s. 437.

²⁶⁵ “EY HALKIM! BU TEBLİĞİMDEN ÖTÜRÜ SİZDEN MADDÎ BİR KARŞILIK İSTİYOR DEĞİLİM. BENİM MÜKÂFATIMI VERECEK OLAN YALNIZ ALLAH TEÂLÂ'DIR. BEN O İMAN EDENLERİ KOVACAK DA DEĞİLİM. ELBETTE ONLAR RAB'LERİNE KAVUŞACAKLAR (O DA ONLARI İMANLARINDAN DALAYI ÖDÜLLENDİRECEKTİR). AMA BEN SİZİN CEHALET İÇİNDE YUVARLANAN BİR TOPLUM OLDUĞUNUZU GÖRÜYORUM.” (Hûd, 11/29)

²⁶⁶ “De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim.” (A'râf, 7/158)

²⁶⁷ “تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا” “Hayır ve bereketi ne muazzamdır o Zatın ki bütün ins ve cinni uyarısın diye o has kuluna doğruyu eğriden ayıran Furkan'ı indirdi.” (Fürkân, 25/1); “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ” “Biz seni bütün insanlar için sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik!” (Enbiya, 21/107) ve “وَمَا كُور'ÂNٌ إِلَّا دَكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ” “Kur'ân olsa olsa, sadece bütün insanlara bir derstir.” (Kalem, 68/52) ve “بُنَا أَلَا دَكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ” “Bu, olsa olsa bütün âlemlere bir öğüttür, bir uyarıdır.” (Tekvîr, 81/27)

²⁶⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, XVIII. Baskı, İstanbul, 1998, s. 577.

²⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 645.

IV. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN DAVASINI TEBLİĞİ

Hız. Peygamber, nübüvvet vazifesiyle yani kendisine indirilen vahiyleri tebliğ etmekle vazifelendirilmiştir.¹ Tebliğ ve nübüvvet birbirleriyle ilişkili kavramlardır. Zira nübüvvet, “bir haberin ilânı”² manasıyla tebliğ ile aynı manayı taşımaktadır. Zaten nübüvvet vazifesini üstlenen kişiye verilen bir isim olan “nebî” lafzı; “haber manasındaki نَبَأٌ “n-b-e” fiilinden türetilmiştir.”³ Bu sebeple tebliğ; “nübüvvet vazifesiyle vazifelendirilmiş zâtın aldığı vahiyleri ilanen duyurması fiiline isim olabileceği gibi, duyurulması gereken metne de isim olabilir. Zaten Kur’ân-ı Kerim kendisini, هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ اللَّهُ وَاحِدٌ “İşte bu (Kur’ân) insanlara bir tebliğdir, ta ki onunla uyarılsınlar, ta ki Allah’ın tek İlah olduğunu bilsinler”⁴ şeklinde tarif etmiştir.

O halde nübüvvet; peygamberlerin vazifelerini yani imanı öğretmek gayesiyle tebliğ ve daveti ifade eder. Diğer bir tarifle

¹ وَأَوَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِيُحْيِيَ النَّاسَ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ “Kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye bu Zikri Sana indirdik.” (Nahl, 16/44)

² İbrahim Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2007, s. 27.

³ Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (tah. Muhammed Ali en-Neccâr), Kahire, 1992, V, 14.

⁴ İbrahim, 14/52.

nübüvvet; insanın hayatıyla alakalı ve kendisiyle pek yakından ilgili olduğu halde kendi imkânlarıyla bilmesi ve çözmesi mümkün olmayan yani Allah'la, Allah'ın emir ve yasaklarıyla ilgili haberleri,⁵ seçilmiş bir insanın vahiy yoluyla Allah'tan alarak insanlara öğretmesidir. Zaten Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in vazifesini مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan risâlet vazifesini yapmamış olursun”⁶ ifadeleriyle belirlemiş, Hz. Peygamber de وَأَنْتَ مُعَلِّمٌ “Ben sadece bir öğretmen olarak gönderildim”⁷ buyurarak asıl vazifesinin öğretme yani tebliğ olduğunu açıklamıştır. Evet, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını tebliğ etmek, uymayanları uyarmak ve hayra davet etmek Hz. Peygamber'in asıl vazifelerindedir. Çünkü “tebliğ-i şeriat” her peygamberde bulunması gereken bir vasıftır.

4.1. Muhatapların Sosyokültürel ve Psikolojik Yönden Değerlendirilmeleri

Hz. Peygamber'in ilk muhatapları Araplardı. Arap lafzının tanımı için; “kelime kökü itibariyle “Arap”, “çöl” manasına gelen Sâmi bir kelime olup aynı zamanda milliyeti mevzu bahis edilmeksizin “çölde yaşayan kimse” anlamındadır”⁸ gibi bir ifade kullanılmışsa da böyle bir tanım yanlıştır. Zira “Arap kelimesi, “kişinin düşüncesini ifade etmesi” manasına gelen, “i'râb” dan gelmekte”⁹ olup “sadece bilinen bir ırkın ismidir.”¹⁰

⁵ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 28.

⁶ Mâide, 5/67.

⁷ İbn Mâceh, *Mukaddime*, 229.

⁸ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 75.

⁹ Süleyman Nedvî ve Muzaferüddin Nedvî, *Kur'ân Coğrafyası Kavimler ve Yaşadıkları Yerler (A Geographical History of the Qur'an)*, (trc. Abdullah Davudoğlu), İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2011, s. 55.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “a-r-b” md., I, 586.

Oysa çöl manasına gelen kelime, “Arab” olmayıp İbrance’de de “geniş arazi ya da orman” manasındaki “Arabah” kelimesidir ki bu kelime zamanla Arabistan’a dönüşmüştür.¹¹ A’râbî ise, Arab isminin çoğulu olmayıp, Araplardan veya başka kaimlerden olup da çölde yaşayan yani bedevî bir hayat yaşayan kişiler için kullanılan bir isimdir. Bu sebeple Ensar ve Mühacir için “A’râbî” ismini kullanmak caiz görülmemiştir.¹²

Mamafih cahiliye döneminde, Arapların bir kısmı çölde göçebe (bedevî) diğer bir kısmı da yerleşik olmak üzere Arap Yarımadası’nda,¹³ merkezî bir idareden uzak, kabile ve aşiretler halinde yaşıyorlardı.¹⁴ İşte Mekke site devletinin etrafındaki badiyelerde yaşayan bedevî Araplar;

“sanatı, tarımı, ticareti ve gemiciliği hakir görür, sadece hayvanlarından elde ettikleri ürünlerle yaşıyorlardı... Sıkışınca da keler, tavşan ve fare gibi hayvanların etlerini yerlerdi. Hayvanlarından elde ettikleri ürünlerden başka, hurma ve elbise gibi şeylere ihtiyaç duydukları zaman, ellerindeki ürünlerle mübadele yoluyla satın alırlardı... Ayrıca baskınlar ve yağmalamaları da geçim vasıtası yapmışlardı... Bu sebeple de çoğu zaman, zayıf kabileler daha güçlü kabilelerin himayesine giriyorlardı... Kabilenin mensupları birbirlerine son derece bağlı bir şekilde kefil olur, ister zalim ister mazlum olsun diğer bütün mensuplara yardım ederlerdi... İnançları ve dinî yaşayışları sadece ata-babadan tevarüs eden ve çok zayıf bir şekilde devam eden taklitlerden ibaretti. Bütün bunlara rağmen son derece cesur ve cömert idiler... Onlara göre savaş hayatın en temel esası olduğundan, erkek gibi savaşamayan

¹¹ Bkz. Nedvî, *Kur’ân Coğrafyası*, s. 56.

¹² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “a-r-b” md., I, 586.

¹³ Bkz. Ahmed Emin, *Fecrû'l-İslâm, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye*, III. Baskı, Beyrut, 2009, s. 22-23.

¹⁴ Saka, *Kur’ân-ı Kerim’in Davet Metodu*, s. 1.

kadın, diğer hususlarda erkek gibi olsa da, bu konuda erkeğin yerini tutamazdı. Bu sebeple de kız çocuklarını sevmez¹⁵ ve doğduktan sonra onları diri diri toprağa gömerlerdi.”¹⁶

Dolayısıyla “bedevî, hiç de sırf avarelik olsun diye beyhude yere dolaşan bir Çingene değildir.”¹⁷ Cahiliye döneminde yerleşik bir hayat yaşayan Araplar ise,

“genellikle Rebiulevvel ayının ilk gününden itibaren peyder pey Dûmetu'l-Cendel'e gelerek pazar kurup alışveriş yaptıktan sonra Hecr pazarına geçerlerdi. Burada da bir ay kaldıktan sonra alış veriş yapmak için Amman'a intikal ederlerdi. Amman'da bir müddet kaldıktan sonra Hadramevt ve Aden'e geçerlerdi. Bundan sonra da bazıları San'a'ya geçer ve buralardaki pazarlarda kalır; haram aylarında ise Ukkaz panayırına giderlerdi.”¹⁸

Görüldüğü gibi; yerleşik olanlarla bedevî olanlar arasında pek bir fark yoktur. İktisadî hayatın dışında, sosyal, siyasî, dinî ve ilmî hayatları aşağı yukarı birbirlerinin aynısıydı. Yani, tarihçilerin “karanlık çağ”¹⁹ dedikleri bu dönem tam anlamıyla bir “cahiliye dönemi” vasfını taşıyordu. Bir farkla ki yerleşik Araplarda din, Hz. İbrahim (a.s.)'ın tebliğ ettiği vahdaniyete dayanan dininden kısıtlılar taşımakla birlikte tamamen şirke bürünmüştü.²⁰ Kur'ân'ın nüzûlünden önceki asra adını veren bu cehâlet ise; “bilgiden yoksunluk, bir şeye olması gerekenin

¹⁵ “وَإِذَا بُعِرَ أَحَدُهُمْ بِالْأَنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُعِرَ بِهِ أَيَسْكُنُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ” Onlardan birine bir kızının olduğu haberi verilince, öfkesinden yüzü mosmor kesilir, müjdelendiği bu kötü haberin etkisiyle utanıp halktan saklanmaya çalışır. Hor, hakir, itilip kakılan bir bela olarak onu hayatta mı bıraksın, yoksa toprağa mı gömsün, ne yapsın? Diye kara kara düşünür!” (Nahl, 16/58-59)

¹⁶ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, 22-23. (Bazı tasarruflarla)

¹⁷ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 55.

¹⁸ Corci Zeydan, *Tarihu Âdabi'l-Lüğati'l-Arabiyyeti*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 2011, I, 184.

¹⁹ Şakir Gözütok, *Resulüallah (s.a.s.) Döneminde Eğitim ve Öğretim*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2014, s. 99

²⁰ Yıldırım, *Kur'ân'da Ülûhiyet*, Kayıhan Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1997, s. 1-9.

zıddına inanmak ve bir kimseye haksız davranmak"²¹ manalarındadır. "Araplar'ın İslâm'dan önceki tarihlerinin câhiliye kelimesiyle ifade edilmesinin sebepleri araştırılırken onların hayat tarzına bedevîliğin hâkim olması, çevrelerinde yaşayan insanlara göre medeniyet bakımından geri kalmaları, bilgisizlik ve gaflet içerisinde göçebe ve yarı göçebe hayatı yaşayan kabile topluluklarından oluşan, kayda değer önemli bir tarihleri olmayan, puta tapan, kötülük yapmalarını önleyen bir dine, bir peygambere ve semavî bir kitaba sahip bulunmayan insanlar olmaları gibi hususlar üzerinde durulmuştur."²² Bu yorumu göre Câhiliye, "bilgiden yoksun"²³ bir dönemi ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, *حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ* "Cahiliye taassup ve tarafgirliği"²⁴ ve *أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ* "Yoksa câhiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Fakat kesin olarak iman eden insanlar için, Allah'tan daha güzel, daha doğru bir hâkim bulunabilir mi?"²⁵ ifadeleriyle bu karanlık dönemin değer yargılarını kınamış böylece câhiliye; "körü körüne ata-baba dininde ısrar edip²⁶ bununla övünerek kibirlenme,²⁷ kanunları sadece zayıf olanlara uygulama²⁸ ve ne arzuladırsa onu yapma"²⁹ barbarlığını ifade etmektedir. Goldziher de bu dönemi "barbarlık dönemi" olarak açıklamış, bu anlamdaki câhiliyenin asıl karşıtının; "sağlık, teennî, sükûnet, bağışlama, yumuşak huyluluk, ahlâk ve karakter sağlamlığı, fazla duygusal olma-

²¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, "c-h-l" md., s. 209.

²² Fayda, "Câhiliye" md., *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.VII, 16.

²³ İsfehânî, *el-Müfredât*, "c-h-l" md., s. 209.

²⁴ Fetih, 48/26.

²⁵ Mâide, 5/50.

²⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V, 320.

²⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 344.

²⁸ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 214.

²⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, II, 130.

ma, ihtiyat ve ılımlılık” gibi manalara gelen “hilm” olduğunu belirtmiştir. Buna göre halîm, günümüzde “medenî insan” diye adlandırılan kişidir. Bunun zıddı olan cahil ise “azgın, arzularının esiri, hayvanî içgüdülerini takip eden, vahşi, şiddet taraftarı ve aceleci bir karaktere sahip” yani “barbar kim-sedir.” Bu anlamdaki câhiliye, barbarlık ve vahşetin hüküm sürdüğü dönemdir.³⁰

Kur’ân-ı Kerim, Arapların câhilî hayatları hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Nitekim onlar; Allah’ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan kendilerince Allah’a bir hisse ayırır ve kendi bâtil iddialarınca: “şu Allah’ın, şu da ulûhiyette ortakları olan putlarımızın” derlerdi. Yine bunun gibi, onların Allah’a ibadette ortak saydıkları putlarının hizmetçileri, müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi iyi bir iş gösteriyor;³¹ onlar da kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı.³² Onlar; “falan hayvanlarla ekinlere dokunmak yasaktır; onları bizim didediklerimizden başkası yiyemez. Falan hayvanların da sırtları haram kılınmıştır” derlerdi. Birtakım hayvanlar da vardı ki onları keserken Allah’ın adını anmazlardı. Bütün bunları da, Allah’a iftira ederek ortaya çıkarmışlardı. Bir de onlar; “falan hayvanların karınlarında olan yavrular, canlı doğarsa sadece

³⁰ Bkz. Fayda, “Câhiliye” md., *DİA*, VII, 16.

³¹ وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْإِنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرِغْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ وَكَذَلِكَ زَيْنَ لَكَبِيرٍ مِنَ الْمُنْشَرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ شُرَكَائِهِمْ يُرِيدُوهُمْ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْعَلُونَ “Allah’ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan kendilerince Allah’a bir hisse ayırdılar da kendi batıl iddialarınca: “Şu, Allah’ın” dediler, “Şu da uluhiyette ortakları olan putlarımızın.” Ortakları için ayırdıkları, Allah’ın hissesine konulmaz, ama Allah’a ait olanlar ortaklarının hissesine aktarılır. Bunlar ne kötü hüküm veriyorlar! Yine bunun gibi, onların, Allah’a ibadette ortak saydıkları putlarının hizmetçileri, müşriklerden çoğuna evlatlarını öldürmeyi iyi bir iş gösterdiler ki hem onları mahvetsinler, hem de dinlerini bozup karıştırınsınlar. Allah dileseydi bunu yapamazlardı. O halde onları, uydurdukları yalanlarla baş başa bırak!” (En’am, 6/136-137)

³² “Diri diri gömülen kız çocuğuna, Hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman...” (Tekvir, 81/8-9)

erkeklerimize helâl, kadınlarımıza ise haramdır” hükmünü koyar, eğer ölü doğarsa, hepsi ona ortak olurlardı.³³

Hz. Ömer (r.a.) da, “biz İslam öncesinde, kadınları hiçbir şey saymazdık. İslam ile beraber Allah onlardan söz edince, onların bizlerin üzerinde bir takım hakları olduğunu gördük.”³⁴

Bedevî Arabın yanında ise din, “onun kalbine gerçekten de pek hafif surette yerleşmiştir.”³⁵ Kur’ân-ı Kerim de الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ الْأَيْعَلُمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ “Bedevîler inkârda, münafıklıkta ve Allah’ın, Resulüne indirdiği hükümleri tanımamakta daha şiddetlidirler”³⁶ ifadeleriyle buna vurgu yapmaktadır.

Hem yerleşik hem de bedevî Araplarda okuma ve yazma oranının çok düşük olması sebebiyle, bilgiler daha çok sözlü bir şekilde aktarılırdı. Nitekim Hz. Peygamber “biz ümmî bir topluluğuz, hesap ve yazıyı bilmeyiz. Bu Ramazan ayı bir yirmi dokuz bir otuzdur”³⁷ buyurmuştur. Bu sebeple de “şiir ve hitabet çok revaçtaydı. Araplar söz sanatında çok üstün bir

³³ وَقَالُوا هَذِهِ الْأَنْعَامُ حَرَّمَ حَجَرٌ لَا يَبْلُغُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرِغْمِهِمْ وَالْأَنْعَامُ حَرَّمَ ظُهُورُهَا وَالْأَنْعَامُ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا الْفِرَاءُ عَلَيْهِ سَبْحِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ وَقَالُوا مَا فِي بَطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِدُكُونِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهَيْمٌ فِيهِ شَرِكَاءُ سَبْحِيهِمْ وَضَعَهُمُ اللَّهُ حَكِيمٌ عَلَيْهِمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ “Aynı şekilde dediler ki: “Falan hayvanlarla ekinlere dokunmak yasaktır; onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Falan hayvanların da sırtları haram kılınmıştır.” Birtakım hayvanlar da vardır ki onları keserken Allah’ın adını anmazlar. Bütün bunları, onlar Allah’a iftira ederek ortaya çıkarmışlardır. Allah iftiraları sebebiyle onları cezalandıracaktır. Bir de şöyle dediler: “Falan hayvanların karınlarında olan yavrular, canlı doğarsa sadece erkeklerimize helâl, kadınlarımıza ise haramdır. Eğer ölü doğarsa, hepsi ona ortak olurlar.” Allah, onların bu kabil iddialarının cezasını verecektir. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir. Bilgisizlik ve düşüncesizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah’ın kendilerine ihsan ettiği rızkı Allah’a iftira ederek haram sayanlar, elbette tam hüsrana uğradılar. Saptılar bunlar, doğru yolu da bulamadılar!” (En’am, 6/138-140)

³⁴ Buhârî, *Libas*, 5843.

³⁵ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 58.

³⁶ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ الْأَيْعَلُمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “Bedevîler inkâr ve münafıklıkta şehirlilerden daha şiddetli; Allah’ın, Resulüne indirdiği hükümleri tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 9/97)

³⁷ Buhârî, *Kitâbü’s-Savm*, 1913 ve Müslim, *Kitâbü’s-Siyâm*, 1080.

yere sahiptiler. Onların yegâne iletişim vasıtaları dil idi. Dilleri, kültürlerinin esasını teşkil etmekteydi.”³⁸

4.2. Hatibin Sosyokültürel ve Psikolojik Yönden

Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber, nübüvvet öncesi hayatında kendi selim aklıyla bulduğu doğrular istikametinde yaşıyor ve insanlarla olan münasebetlerini bu şekilde sürdürüyordu. O (s.a.s.), cahiliye dönemindeki Arapların benimsedikleri şirk dinlerini değil; uzun uzadıya geçirdiği inzivalar sonucu, Hz. İbrahim (a.s.)’ın tebliğ etmiş olduğu tevhîd dini olan Hanif dinini benimsemiştir. Onun bu inanç ve tavırları toplum tarafından paylaşılmadığı halde, ahlakı, vakarı, ahde vefası, huy ve azâ güzelliği, hayâsı, iffeti, doğruluğu ve güvenilirliği takdir edilmiş ve kendisi “el-Emîn” sıfatıyla tavsif edilmişti.³⁹ Bu da gösteriyor ki, “O (s.a.s.)’in bu hareket ve davranışları İslâm’ın resmen vahye istinad etmeyen ilk tebliğleri oluyordu. Tabiidir ki, bu hareket ve davranışların o günkü cemiyette alışlagelmiş hâkim davranış kalıpları üzerine müessir olması beklenemezdi. Fakat o güne kadar tatbik edilegelmiş bu davranış kalıpları üzerinde bütün bütün tesirsiz kaldığını söylemek de gerçeği yansıtmış olmayacaktır.”⁴⁰

Allah Teâlâ daha tebliğin ilk günlerinde Hz. Peygamber’e hitaben *أَنَا سَأُتَلِّقُ عَلَيْكَ قَوْلًا تَقْبَلُ* “Biz sana pek ağır bir söz vahyedeceğiz”⁴¹ buyurarak, bu vazifeye muhatap olmakla beraber, tebliğ etmenin de ağır bir vazife olduğunu bildirmiştir. Evet, bu vazifeyi yürütmek;

³⁸ Gözütok, *Resulullah (s.a.s.) Döneminde Eğitim ve Öğretim*, s. 101.

³⁹ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (trc. İsmail Yiğit ve Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011, I, 104-105.

⁴⁰ Ali Murat Daryal, *İslâm’ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açından Tahlili*, İFAV Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2014, s. 77.

⁴¹ Müzzemmil, 73/5.

“sabır ve tahammül, azim ve irade, şefkat ve merhamet, ümit ve istikamet, tevazu ve vakar gibi ruhî olgunluklar, tebliğ esaslarına vükufiyet, muhatabın psikolojik ve ahvalini teşhis, ikna kabiliyeti, beyyine ve delillere dayalı konuşma gibi ilmî seviye, güçlülere dayanabilecek, yorulma bilmez, basit sebeplerle yıpranıp çöküvermeyen, davetin her türlü yükünü çekebilecek kuvvetli bir bünye ve davetin müessiriyeti için bir takım maddî imkânlar isteyen meşakkatli ve mukaddes bir iştir.”⁴²

İşte bu sebeple daha otuz beş yaşından itibaren kendisine uzlet sevdirilmiş ve bu ağır vazifeye ruhen hazır hale getirilmiştir. Zira lafzıyla beraber manası da ağır ve güç olan bu vahyin⁴³ alınması da ağır ve güçtü.⁴⁴ Vahiy hadisesinin hem lafzının hem de manasının ağırlığı diğer yönlerini de etkilemiştir. Böylece vahiy; soyut ve son derece sırlı bir şey olup anlaşılması zor olmakla beraber hem lafzıyla hem manasıyla güçlük vasfına sahip olduğundan, sabırla dayanmak ve katlanmak gerekir. Bu kadar güçlükleri barındıran vahyin bildirdiği mükellefiyet gibi tebliği de ağır ve güçtür.⁴⁵ Bu güçlüklerin ve ağırlıkların altından kalkabilmek için –tabir caizse– gece namazıyla manen şarj olması gerektiği kendisine bildirilmiştir.

4.3. Hatibin Yetiştirilmesi

Konumuz olan ayet ve sûreler incelendiğinde; tebliğin güçlükleri karşısında Hz. Peygamber'in yetiştirilmesi, ruhî direncinin sarsılmaması hatta daha da güçlenmesi için şu tavsiyeler görülecektir:

⁴² Önkal, *Resulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, s. 81.

⁴³ Kâsmî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, IX, 341.

⁴⁴ Buharî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 2.

⁴⁵ Bkz. Kâsmî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, IX, 341.

4.3.1. Gece Namazı Kılmak

Hz. Peygamber'in vahyi almadan önce de, otuz beş yaşından itibaren Ramazan aylarını, Hirâ'da ibadetle geçirdiğini bilmekteyiz.⁴⁶ Ancak bu ibadetin şekli hususunda ihtilaf söz konusudur.⁴⁷ Buradaki ibadet için; bazı ilim adamları "rûhî-manevî bir sükûnet"⁴⁸ derken bazıları da "Hz. İbrahim (a.s.)'in Arabistan'da çok perdeler altında cereyan eden bakiye-i dini ile (ibadet ederdi). Fakat farziyet ve mecburiyet suretiyle değil, belki ihtiyârıyla ve mendubiyet suretiyle ibadet ederdi"⁴⁹ şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Ancak her hâlükârda, Müzzemmil Sûresi'nin قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا "Geceleyin kalk da, az bir kısmı hariç geceyi ibadetle (namaz kılarak)⁵⁰ geçir"⁵¹ ayeti indirilmeden önce, Hz. Peygamber'in namaz ibadetini biliyor ve uyguluyor olması gerekir. Zira bilinmeyen bir şeyle sorumlu tutulmak, İslam şeriatının uygulamalarından değildir. Zaten المزمّل vasfı da, bazı müfessirlere göre "namaz için bürünüp hazırlanan"⁵² demektir.

Bu ayet nazil olduktan sonra, Hz. Peygamber ve bütün Müslümanların, ayakları şişinceye kadar, gece namazı kıldıkları bildirilmiştir.⁵³ Ancak bu namazın, daha sonra beş vakit namazın farz kılınmasından sonra nazil olan إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ وَنَصَفَهُ وَتَلَّهَ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ وَنَصَفَهُ وَتَلَّهَ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ "Senin Rabbin, gecenin bazen üçte ikisine yakın bir kısmını, bazen yarısını, bazen üçte birini ibadetle

⁴⁶ Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.) (Siyer-i Nebî)*, s. 86.

⁴⁷ Bkz. Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2011, s. 265-273.

⁴⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 74.

⁴⁹ Nursî, *Mektubât*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2007, s. 319.

⁵⁰ Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 125; Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 35 ve Ebû'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 353.

⁵¹ Müzzemmil, 73/2.

⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 676.

⁵³ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 35.

geçirdiğini, senin yanında yer alan müminlerden bir cemaatin da böyle yaptığını elbette biliyor. Gece ve gündüzü yaratıp sürelerini belirleyen Allah'tır. O sizin bu gece ibadetini gözetemeyeceğinizi bildiği için, lütuf ve merhametiyle size yeniden bakıp muaf tuttu. Artık Kur'an'dan kolayınıza gelen miktarı okuyun. Allah bilmektedir ki aranızda hastalananlar olacaktır"⁵⁴ ayetiyle nesh edildiği ve Hz. Âişe (r.anhâ) ile İmam Şâfiî (rh. a.)'ın bu görüşte oldukları bildirmiştir. Ancak bazı âlimler; gece namazının farz oluşunun Hz. Peygamber için devam ettiğini bildirmişlerdir.⁵⁵

"Namaz ve sabırla zorluklara göğüs germe" tavsiyesinin sadece nübüvvetin başlangıcında değil, müşriklerin alay, baskı ve işkence dozunu arttırdıkları dönemdeki can sıkıntısına karşın, Hz. Peygamber'e وَأَعِدُّ رَّبِّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ "Sana ölüm gelip çatıncaya kadar da Rabbine ibadet et"⁵⁶ şeklinde emr edildiğini, hatta ilerleyen süreçte Medenî olan sûrelerde de bu emrin tekrarlandığını⁵⁷ görmekteyiz.

4.3.2. Kur'an Okumak

Kur'an-ı Kerim, Allah Kelâmıdır. Onun diğer kelimelere olan üstünlüğü; Allah'ın kullarına olan üstünlüğü kadardır.⁵⁸ Bu vasfıyla o, yol gösteren ve doğruya ulaştıran bir rehber⁵⁹ olduğu için ona uymak lazımdır. Zira ona uyanlar, ne yollarını şaşırır ne de bedbaht olurlar.⁶⁰

⁵⁴ Müzzemmil, 73/20.

⁵⁵ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 36.

⁵⁶ Hicr, 15/99.

⁵⁷ وَأَسْتَجِبُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ "Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin" (Bakara, 2/45)

⁵⁸ Buhârî, *Halku Efalî'l-İbâd ve'r-Reddi ala'l-Cehmiyyeti ve Ashâbi't-Ta'tîl*, (tah. Fehd b. Süleyman el-Füheyd), Dâru Atlasi'l-Hadrâ, I. Baskı, 2005, II, 260; Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 2926 ve Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, I, 4.

⁵⁹ "ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ" - İşte Kitap! Şüphesiz yoktur onda. Rehberdir müttakîlere!" (Bakara, 2/2)

⁶⁰ "فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْغَىٰ" "Ben'im hidayetime tâbi olan ne yolu şaşırır ne de bedbaht olur." (Tâ Hâ, 20/123)

Kur'ân-ı Kerim'in, Müslümanın ferdî, ailevî ve ictimâî hayatının her alanındaki ehemmiyeti tartışılmayacak kadar büyüktür. "Askerî bir harekette ikmal ve bakımı sağlayan lojistik ne derece önemliyse İslâmî faaliyette de kişiyi davete hazırlayan, onun manevî gıdasını temin eden ve ikmalini yapan Kur'ân-ı Kerim'in o derece ehemmiyeti vardır."⁶¹

Manevî ehemmiyeti ise maddî ehemmiyetinden daha büyüktür. Çünkü "Kur'ân-ı Kerim'in emir ve yasaklarına uymanın bedenî, kalbî ve ictimâî hastalıklara şifa olması gibi, okunması da bedene ve kalplere şifadır."⁶² Bunun yanında Kur'ân-ı Kerim, bütün mü'minlerin gönül gözü olduğu için⁶³ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ "Kur'ân'ı tertîl ile düşünerek oku"⁶⁴ ve وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ "Kur'ân okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nail olasınız"⁶⁵ buyrulmuştur. Hz. Peygamber de, "bir gurup insan, Kur'ân-ı Kerim'i okumak ve aralarında ders yapmak üzere herhangi bir evde toplanurlarsa, kesinlikle bir iç huzuru bulurlar, melekler onların aralarında dolaşır, kendilerini bir rahmet bürür ve Allah Teâlâ onları kendi katında andıklarıyla birlikte onları da anar. Her kim de Kur'ân-ı Kerim ile amel etmekte gecikirse ona intisabı da gecikir"⁶⁶ buyurmuştur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'in kıraatinin, hassaten tertîl yani "acele etmeksizin, tefekkürle, tane tane, düzgün bir şekilde ve ağlayarak okumak"⁶⁷ suretiyle gerçekleşen bir kıraatin faziletiyle alakalı olarak, hadis,

⁶¹ Önkal, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, s. 91.

⁶² Emannullah Polat, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 348.

⁶³ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّمَهُ الْقُرْآنَ "De ki: "Ben, sadece Rabbinden ne vahyolunursa ona tâbi olurum. Bütün bu Kur'ân Rabbinizden gelen basiretlerdir, gönül gözlerini açan, gerçekleri gösteren nurlardır. İman edecek kimseler için hidâyet ve rahmettir." (A'râf, 7/203)

⁶⁴ Müzzemmil, 73/4.

⁶⁵ A'râf, 7/204.

⁶⁶ Müslim, *Kitâbü'z-Zikri ve'd-Dü'âi ve't-Tevbeti ve'l-İstîğfâr*, 38/2699.

⁶⁷ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 37-38.

tefsir ve tefsir üsûlü kitaplarında bölümler ayrılmıştır. Hatta Fedâilü'l-Kur'ân adıyla anılan bir ilim dalı, Ulûmü'l-Kur'ân'dan sayılmıştır.⁶⁸

4.3.3. Sabır Göstermek

Arapçada sabır; “tutmak, hapsetmek ve zorlamak” manasında olup “musibetlere sızlanarak hasretle üzülmek”⁶⁹ manasındaki الجرع el-ceze’ kavramının zıddıdır.⁷⁰ Bu kavram ise “daha çok musibetlerin hatırlanması esnasında söz konusu olan sızlanmanın ve hasretle üzülmünün adıdır. Öyle bir üzüntü ki, kaybedilen şeyin, hiçbir zaman dengi bulunamaz.⁷¹ Cevherî de sabrı, “musibet karşısında kişinin kendisini sızlanmaktan alkoyması”⁷² şeklinde tarif etmiştir. Nitekim sabır “Rablerine yalvaranlarla beraber olmakta sebat et”⁷³ ayetinde de bu manada kullanılmıştır.

Istılahta ise sabır, “akıl ve dinî hükümlerin gereklerini yerine getirmede veya onların yasakladıklarından alkoymada kişinin kendisini tutması, duygu ve davranışlarını dışa yansıtmaması” manasında olup âmm yani geniş anlamlı bir lafızdır. Dolayısıyla sabır musibetlere karşı olunca mutlak manada sabır olarak isimlendirilip zıddı da ceza’ yani sızlanmaktır. Savaşta gösterilen sabrın diğer bir adı da cesarettir. Bunun zıddı ise korkaklıktır. Eziyetlere karşı gösterilen sabra ise hoşgörü denir. İşte bunun zıddı da hoşgörüsüzlük sebebiyle gösterilen can sıkıntısı, stres ve asabiyet demektir.⁷⁴ Tariflerden de anla-

⁶⁸ Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 4.

⁶⁹ Emannullah Polat, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 210.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “s-b-r” md., IV, 438.

⁷¹ Emannullah Polat, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 210.

⁷² Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihâhu Tâcü’l-Lüğati ve’s-Sihâhi’l-Arabî*, (tah. Ahmed Abdülğafur), Dâru’l-İlim, IV. Baskı, Beyrut, 1987, “s-b-r”, II, 706.

⁷³ Kehf, 18/28.

⁷⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, “s-b-r” md., s. 474.

şldığı gibi sabır, “hadiseler karşısında üzülmemek değil; bu üzüntü sonucu oluşan duyguları dışa vurup sızlanmamak ve bu tesirle oluşacak menfî davranışları sergilememektir.

Hz. Peygamber’in tebliğini ve muvaffakiyetini hazmedemeyen Kureyş Müşrikleri, sözlü ve fiilî baskı ve eziyetlerini arttırdınca, Allah Teâlâ kendisini teselli ederek, Rabbi için,⁷⁵ onların söylediklerine ve yaptıklarına karşılık⁷⁶ ve Rabbinin bu hükmü sebebiyle⁷⁷ sabretmesini istedi. Hz. Peygamber için müşrikler ne söylüyorlardı, Allah Teâlâ’nın hükmü neydi ve neden sırf Allah Teâlâ için sabredilecekti?

Müşrikler İslam davasıyla baş edemeyeceklerini anlayınca yıldırım için alay ve hakaretlere başlamışlardı. Başka yollarının da kalmadığını biliyorlardı. Çünkü ufukta görünen dava, onların iktisadî ve siyasî zulümlerini yerle bir edecekti. Bunu anlayınca paniklediler ve karşı saldırıya geçip hakaret ve alaya başladılar; ama şaşkınlıkları sebebiyle her gün başka bir iddiada bulunuyor⁷⁸ ve tutarsızlıklarını gizleyemiyorlardı. Hz. Peygamber’e bazen kâhin,⁷⁹ bazen şâir,⁸⁰ bazen de mecnûn, sâhir⁸¹ vb yakıştırmalarda bulunuyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ Hz. Peygamber’den, onların söyledikleri ğayr-ı insanî yakıştırmaları ve yaptıkları alaylarla verdikleri eziyetler karşısında sızlanmayıp sabretmesini ve onları davet etmekten imti-

⁷⁵ رَبِّكَ فَاصْبِرْ “Rabbinin yolunda sabret!” (Müddessir, 74/7)

⁷⁶ وَأَصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ “Onların söylediklerine karşı sabret!” (Müzzemmil, 73/10)

⁷⁷ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ “Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle!” (Kalem, 68/48)

⁷⁸ بَلْ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ بَلْ أَفْتِرَاءُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ “Hayır! Bunlar karışık rüyalar.” “Hayır, hayır! Onu kendisi uydurmuş!” “Hayır, hayır! Bu da değil! O bir şairdir!” (Enbiya, 21/5)

⁷⁹ فَذَكَرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ “Sen hatırlat! Sen kâhin de değilsin, deli de değilsin.” (Tür, 52/29)

⁸⁰ وَيَقُولُونَ إِنَّا نَأْتِيكُم بِآيَاتٍ مِّنْ رَبِّكَ فَاصْبِرْ “Deli bir şair için ilahlarımızı bırakır mıyız” derlerdi.” (Saffât, 37/36)

⁸¹ كَذَلِكَ مَا أَتَى الدِّينَ مِنْ رُسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ “İşte böyle... Önceki ümmetlere ne zaman bir elçi geldiyse mutlaka ona büyücü veya deli dediler.” (Zâriyât, 51/52) ve مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ “Rabbinin lütfuyla, deli değilsin.” (Kalem, 68/2)

na etmemesini istemiştir.⁸² Zira sabır emrinin verildiği ayetten bir önceki ayette فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا “O’nu vekil edin”⁸³ emri verilmiştir. Madem bir vekil var ve vekil müvekkilden her yönüyle daha üstündür; o halde işleri vekile havale ederek beklemek lazımdır. Zaten bir sonraki ayette de وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولَى النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمُ قَلِيلًا “Sen Bana bırak ve onlara biraz da mühlet ver”⁸⁴ ifadeleri bu tavsiyeyi içermektedir.

Eğer Allah Teâlâ dileyseydi, bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Fakat O, insanlara verdiği farklı şeriatlar dairesinde onları imtihan etmek istediği için ayrı ayrı ümmetler yaptı.⁸⁵ Bu durum Allah Teâlâ’nın sünneti/âdetidir. İnsanların bu şekilde imtihana tabi tutuldukları ve kendilerine gönderilen peygamberlere de farklı tepkiler gösterdikleri; وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ “Senden önce nice peygamberler yalancı sayıldılar da tekzîb olunmaya ve her türlü eziyete uğratılmaya karşı sabrettiler. Nihayet kendilerine yardımımız gelip yetişti”⁸⁶ âyetiyle anlatılmış ve bu durumun Allah Teâlâ’nın hükmü ve takdiri olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber’in de önceki peygamberler gibi bu hükme rıza göstererek sabır etmesi gerektiği فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ “Sen Rabbinin hükmüne karşı sabırlı ol”⁸⁷ ayetiyle bildirilmiştir.

Müfessirler ayetteki فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ ayetini; “Rabbinin inananlara mühlet vermesi ve Müslümanlara yardımı geciktirmesi hükmüne/kuralına karşı veya vahyi teblîğ ve risâlet vaz-

⁸² Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 45.

⁸³ Müzzemmil, 73/9.

⁸⁴ Müzzemmil, 73/11.

⁸⁵ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ فِرْقَةً وَمِنْهَا جُنُودًا وَاللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يَتْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا “Her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileyseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği farklı şeriatlar dairesinde sizi imtihan etmek istediği için ayrı ayrı ümmetler yaptı. Öyleyse durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın!” (Mâide, 5/48)

⁸⁶ En’am, 6/34.

⁸⁷ Kalem, 68/48.

fesinin güçlülüğüne rağmen müşriklerin eziyet ve meşakkatlerine karşı sabret"⁸⁸ şeklinde yorumlamışlardır. İşte bu eziyet ve meşakkatlere karşı göstereceği sabrının da şunun bunun için değil; sırf Allah Teâlâ'nın emri olması hasebiyle O'nun verdiği yardım sözüne nail olmak ve rızasını kazanmak için olması gerektiği⁸⁹ وَلَزَبْنَاكَ فَاصْبِرْ "Rabbinin için sabret"⁹⁰ ayetiyle bildirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de sabır, "Ulü'l-Azm" yani "karar, irade ve aksiyon sahibi"⁹¹ olmanın gereklerinden biri olarak gösterilmiştir: فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ "O üstün azim sahipleri olan peygamberler nasıl sabrettilerse, sen de öyle sabret!"⁹² Müfessirler أُولُو الْعَزْمِ vasfının Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed (s.a.s.) için kullanıldığını ifade etmişlerdir.⁹³

Ayetlerde Hz. Peygamber'e verilen bu emirler ümmetin tüm fertleri için de geçerlidir. Allah Teâlâ, bu tavsiyelerle Resulünü eğitirken ümmete de rol modeli göstermektedir. Zira ümmetin bütün fertleri için Hz. Peygamber çok güzel bir numunedir.⁹⁴

Sabır ruhsal bir eğitimidir.⁹⁵ Yapılan araştırmalar zararlı kişilik özelliklerinin, faydalı ve lüzumlu kişilik özelliklerine dönüştürmenin ancak sabır eğitimiyle mümkün olduğunu göstermiştir.⁹⁶ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in müteaddit ayetle-

⁸⁸ Râzî, Fahrudin, *Mefâtihi'l-Ğayb*, XXX, 616.

⁸⁹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 138.

⁹⁰ Müddessir, 74/7.

⁹¹ Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 598.

⁹² Ahkâf, 46/35.

⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 145.

⁹⁴ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ "Allah'ın Resulü, sizler için mükemmel bir numunedir." (Ahzâb, 33/21)

⁹⁵ Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, İstanbul, 2006, "sabır" madd.

⁹⁶ Emannullah Polat, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 388.

rinde; “sabır göstererek ve namazı da vesile ederek Allah’tan yardım dilenmesi”⁹⁷ emredilmiştir.

Bedenî veya rûhî bir hastalığa müptela olan bir kimse doktora gittiğinde, direk hastalıkla mücadele eden ilacın yanında, kendisine ağrı kesici veya sakinleştirici bir ilaç da verilir. Mesela herhangi bir iltihaplanmaya karşı verilen asıl ilaç antibiyotığın yanında bir ağrı kesici ve ateşi düşürerek rahatlatıcı bir ilaç da verilir. İşte musibetlere karşı, ruhun direncini arttıracak asıl ilaç sabır ise, bedeni rahatlatarak bu sabrın etkisini arttıracak olan ilaç da namazdır. Ruhsal tedaviyi düzenleyen ilahî irade, Kur’ân-ı Kerim’de namaz ve sabrı birlikte sunduktan sonra, Resulünün diliyle namazın rahatlatıcı olduğunu da bildirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber daraldığı zamanlarda *يا بلال أقم الصلاة أرحننا بها* “Bilal! Ezan oku, namaz kılıp böylece rahatlayalım”⁹⁸ buyurmuştur.

Hâdiseler karşısında depresyona girecek kadar üzölmek, şikâyet ederek sabırsızlık göstermek insanın fıtratında vardır. Çünkü o, “Kur’ân’ın da *هَلُوْءٌ* “helû” “sabırsız ve şikâyetçi” diye ifade ettiği, vasfa sahip”⁹⁹ bir şekilde yaratılmıştır.¹⁰⁰

İşte İslâm davetinin hedefi Allah Teâlâ’nın hükmüne razı olup hoşnut olan ve karşılaştığı hadiseler karşısında sızlanmayan fertlerin yetişmesini sağlamaktır. Bu sebeple Hz. Peygamber, gördüğü işkenceler karşısında sızlanan Hz. Yâsir (r.a.)’ın ailesine *صبراً آل ياسر موعدم الجنة* “Sabrediniz ey Yasir ailesi! Yeriniz cennet olacaktır”¹⁰¹ şeklinde nasihatte bulunmuştur.

⁹⁷ *واستنجبوا بالصبر والصلاة* “Sabır ve namaz ile Allah’tan yardım dileyin!” (Bakara, 2/45 ve 153)

⁹⁸ Ebû Dâvud, *Kitâbü’l-Edeb*, 4985.

⁹⁹ Emannullah Polat, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 43.

¹⁰⁰ *إنَّ الإنسانَ خلقٌ هلُوْءٌ* “Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.” (Me’âric, 70/19)

¹⁰¹ İbn İshâk, *es-Siyretü’n-Nebeviyye*, s. 192.

Sabır aynı zamanda ümidi de kamçulamaktadır. Zira “ümit ve sabır paralel duygulardır. Bu sebeple de ümitsiz insanlar, diğer kişilere göre daha acelecidirler.”¹⁰² Ümidin zıddı olan ye’s ise, sabır ile aynı yerde bulunamaz. Zaten ye’s kâfirlerden başkasının iltifat etmediği¹⁰³ şeytanın telkinleriyle oluşmuş bir duygu durum bozukluğu ve bir tükenmişlik sendromudur.¹⁰⁴

Hz. Peygamber, hem muhatabının hem de kendisinin son nefesine kadar, ye’s’e düşmeden ve büyük ümitle tebliğine devam etmiştir. O’nun hayatı bunun misalleriyle doludur. Çalışmamızın hacmini büyüteceğinden dolayı bu misalleri aktarmıyoruz. Hz. Peygamber, bu tavrı Kur’ân’dan aldığı direktifler doğrultusunda ortaya koyuyordu. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de, *وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَدِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ أَلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ* “Hani onlardan bir cemaat: “Allah’ın yerle bir edeceği veya şiddetli bir felaket göndereceği şu gürûha ne diye boşuna öğüt verip duruyorsunuz?” demişti. O salih kişiler de: “Rabbimize mazeret arz edebilmek için! Bir de ne bilirsiniz, olur ki Allah’a karşı gelmekten nihayet sakınırlar ümidiyle öğüt veriyoruz” diye cevap verdiler”¹⁰⁵ buyrulmuştur. Elmalılı, salih kişilerin ileri sürdükleri iki sebebi şöyle açıklamaktadır: Birincisi nehy-i ani’l-münker, yaşananlara son nefeslerine kadar bir farzı kifayedir. İkincisi yeis (ümitsizlik) dünyada hiç bir hususta câiz değildir. Ve ne kadar günahkâr olursa olsun halkın tevbe ve takvasını arzu ve ümîd etmek de bir vazifedir.¹⁰⁶

4.4. Hitabın Değerlendirilmesi ve Yakın Kavramlar

Hz. Peygamber’in hitabını yani vahyin tebliği suretiyle insanların İslâm’a çağrılması demek olan nübüvvet ve risâlet

¹⁰² Nevzat Tarhan, *Duyguların Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008. s. 131.

¹⁰³ *كَاذِبُونَ* “kâfirler güruhu dışında hiç kimse Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.” (Yusuf, 12/87)

¹⁰⁴ Bkz. Emannullah Polat, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 265.

¹⁰⁵ A’râf, 7/164.

¹⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, II, 2313-2314.

meselesini anlayabilmek için bu kavramlarla birlikte tebliğ, davet, inzâr ve tebşîr kavramlarını da iyice incelemek lazımdır.

Hemen belirtmek gerekir ki, bütün bu kavramlar hitab yani hedef insanlarla konuşmak suretiyle gerçekleşen hadiselere verilen isimlerdir. Zira bütün bu kavramlarla ifade edilen işler, belli bir amacı olan ve vaaz-u nasihat usulüyle yapılan işlerdir. Zaten bu kavramın kökleri olan حَطَبٌ “hatb” ve حِطَابٌ “hitab” masdarları, “önemli diyaloglarda etkili sözleri tekrarlamak” demektir. İhtilaf ve tartışmaları sona erdirdiği için de, bütün önemli ve etkili konuşmalara فَصْلُ الْحِطَابِ “faslu'l-hitâb” denilmiştir.¹⁰⁷ Şimdi nübüvvet, risâlet, tebliğ, davet, inzâr ve tebşîr kavramlarını inceleyelim:

4.4.1. Risâlet

Arapçada “yumuşaklık, teenni ile hareket etmek gönderilmek ve seri bir şekilde yol almak”¹⁰⁸ manasında olan رِسْلٌ “risl” veya رَسْلٌ “resl” kökünden türeyen الرِّسَالَةُ “er-Risâle” ve الرسول “er-Resûl” isimleri; “yumuşaklık ve teennî ile hareket etmek ve böyle hareket ederek kendisine gönderilen haberlere uyup başkasına da gönderen (duyuran) elçi”¹⁰⁹ manasındadır. Bu fiilin değişik kipleri; “söylediklerine güvenilen, cana yakın, işlerinde vakur, mantıklı, sebatkâr, sakin, sabırlı, anlayışlı, yumuşak huylu, sesini yükseltmeyen, insanlara güven, huzur ve gönül rahatlığı telkin eden”¹¹⁰ manalarıyla risâletin içeriğini ifade etmektedirler. Böylece risâlet; “Yaratıcı'nın insana gönderdiği mesajları bir plana bağlı olarak sıkmadan, şiddet ve

¹⁰⁷ Bkz. İsfehânî, *el-Müfredât*, “h-t-b” md., s. 286.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “r-s-l” md., XI, 281 ve İsfehânî, *el-Müfredât*, “r-s-l” md., s. 352.

¹⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, III, 69.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “r-s-l” md., XI, 283.

ürküntüye meydan vermeden etap etap yerine getirme işidir. Resûl ise, bu risâlet görevini yerine getiren fitrat elçisi, Allah habercisidir.”¹¹¹

Kelimenin etimolojisinden de anlaşıldığı gibi resuller; güvenilebilir, cana yakın, sabırlı, anlayışlı, yumuşak huylu, hoşgörülü insanlar olarak “bütün âlemler için sırf rahmet olarak gönderilmişlerdir.”¹¹² Buna karşın mütref yani varlıklı, şehvetine düşkün, ata baba dininde ısrar edip mevcut durumu kendi çıkarına gördüğü için korumanın peşinde olan menfaatperest, münafık, ileri gelen ve toplumu sömürerek idareyi ellerinde bulunduran varlıklı insanlar;¹¹³ nefislerinin hoşlanmadığı şeyleri getirdikleri için bu resullerle alay etmiş,¹¹⁴ kendilerine sapık,¹¹⁵ beyinsiz,¹¹⁶ şair,¹¹⁷ büyücü ve deli demiş,¹¹⁸ yurtlarından kovmuş,¹¹⁹ kafa tutarak kimini yalanlamış, kimini de öldürmüşlerdir.¹²⁰ Kur’ân-ı Kerim ise bütün bunları yapabilen

¹¹¹ Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, s. 429.

¹¹² “Biz Seni bütün insanlar için bir rahmet olarak gönderdik!” (Enbiya, 21/107)

¹¹³ “Böylece senden önce, bir resul gönderdiğimiz hiçbir şehir yoktur ki oranın şımarıp azan varlıklı kişileri: “Biz babalarımızı bir dine bağlanmış gördük. Biz de onların izlerine uyduk!” demiş olmasınlar.” (Zuhruf, 43/23)

¹¹⁴ “...” (En’am, 6/10; Enbiya, 21/41) ve “hiç bir resul gelmedi ki onunla alay etmiş olmasınlar.” (Hicr, 15/11)

¹¹⁵ “Ey halkım! Bende hiçbir sapıklık yok” dedi.” (A’raf, 7/61)

¹¹⁶ “Ey halkım! Bende çlgınlık, beyinsizlik yok” dedi.” (A’raf, 7/679)

¹¹⁷ “Hayır! Bunlar karışık rüyalar.” “Hayır, hayır! Onu kendisi uydurmuş!” “Hayır, hayır! Bu da değil! O bir sairdir!” (Enbiya, 21/5)

¹¹⁸ “Böylece Senin hemşehrilerinden önceki ümmetlere ne zaman bir elçi geldiyse mutlaka ona muhatapları büyücü veya deli dediler.” (Zâriyât, 51/52)

¹¹⁹ “Kâfirler resullerine dediler ki: “Ya sizi yurdumuzdan kovarız, yahut bizim dinimize dönersiniz.” (İbrahim, 14/139)

¹²⁰ “Ne zaman bir elçi, kendilerine canlarının istemediği bir şey getirdiyse, onlar bazı resullere “yalancı” diyor, bazılarını ise öldürüyorlardı.” (Mâide, 5/70)

insanlara; Allah'a ve Resulüne hıyanet etmemelerini,¹²¹ kendisini rahatsız edip üzmemelerini,¹²² O'na saygı gösterip¹²³ itaat etmelerini¹²⁴ aksi takdirde Allah'ın azabına¹²⁵ ve lanetine¹²⁶ maruz kalacaklarını bildirmektedir.

4.4.2. Nübüvvet

Arapçada *نُبُوَّةٌ* “nübüvvet”; “akıl sahiplerinin dünya ve ahiret işlerinde herhangi bir mazeretlerinin kalmaması için, Allah Teâlâ ile kulları arasında elçilik vazifesi”¹²⁷ ve “diğer bütün mahlûkattan daha üstün ve şerefli olmak”¹²⁸ demektir. Bu kavramın kökünün *نَبَّ* “n-b-v” fiili olduğu iddia edilmişse de, bu fiilin de aslının hemzeli *نَبَا* olduğu söylenmiştir.¹²⁹ Böylece bu kavramın *فَعِيلٌ* “fe’îl” kalıbındaki *نَبِيٌّ* “nebî” kipinin, hem *ism-i fâil* hem de *ism-i mef’ûl* olarak “ilim veya zann-ı gâlib oluşturan faydalı haber”¹³⁰ manasındaki *نَبَا* “n-b-e” fiilinden türediği kesinleşmiş olur. Zaten *nebî*, hem haber alan hem de

¹²¹ “Ey iman edenler! Allah'a ve Resulüne hıyanet etmeyin” (Enfal, 8/27)

¹²² “Sizin Allah'ın Resulünü rahatsız edip üzmeniz helâl değildir.” (Ahzâb, 33/53)

¹²³ “Allah ve melekleri Peygambere hep salat (rahmet ve sena) ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salat edin ve selâm verin.” (Ahzâb, 33/56)

¹²⁴ “De ki: “Allah'a ve Resulullah'a itaat ediniz. Şayet yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.” (Âl-i İmrân, 3/32) ve *مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ* “Kim Resulullah'a itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.” (Nisa, 4/80)

¹²⁵ “Allah Resulünü incitenlere en acı bir azap vardır.” (Tevbe, 9/61)

¹²⁶ “Allah ve Resulünü incitenlere Allah dünyada da, âhirette de lânet etmiş ve onları zelil eden bir azap hazırlamıştır.” (Ahzâb, 33/57)

¹²⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, “n-b-v” md., s. 789.

¹²⁸ Cevherî, *Sihâh*, “n-b-v” madd., VI, 2500 ve İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “n-b-v” md., I, 162.

¹²⁹ Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, V, 14.

¹³⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, “n-b-v” md., s. 789.

haber verendir.¹³¹ O halde nebî; “saf ve duru akıl sahiplerinin kendisiyle sükûnet bulduğu haberleri” Allah Teâlâ’dan alıp kullara bildiren insandır.

Tariflerden de anlaşılacağı gibi; risâlet ve nübüvvet yani resûl ve nebî isimleri hemen hemen aynı manaları ifade etmektedirler. Ancak umum husus yönünden birbirlerinden ayrılmakta; nebî resulden daha genel bir mana ifade etmektedir. Yani “her resûl nebidir ancak her nebi resul değildir.”¹³²

4.4.3. Teblîğ

Arapça’da ب ل غ “beleğa” fiili; “hedeflenen zaman veya mekânın en son noktasına vardı,¹³³ ulaştı,¹³⁴ sona erdi ve yerli oldu”¹³⁵ manasındadır. بلاغ “belâğ” ismi de teblîğ manasında¹³⁶ olup هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ “işte bu (Kur’ân-ı Kerim) insanlara bir duyurudur”¹³⁷ ayetinde geçtiği gibi “ilân ve duyuru” demektir.¹³⁸ Teblîğ ise bu fiilin تَفْعِيل “tef’îl” bâbından masdarı olarak “ulaştırdı ve bildirdi”¹³⁹ demektir.

İstilahta ise teblîğ “Kur’ân’ın hem lafız hem de anlam yönüyle insanlara duyurulması, haber verilmesi; İslâmî hükümlerin hayata geçirilmesi için insanlara ulaştırılması ve bir ilim meclisinde hocanın söylediklerinin bir görevli tarafından yüksek sesle tekrar edilerek uzaktakilere duyurulması”¹⁴⁰ demektir. Bu sebeple, şimdiye kadar kadar kullandığımız “hitab” kelimesinin yerine, “teblîğ” kelimesini kullanacağız.

¹³¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, “n-b-v” md., s. 789.

¹³² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “n-b-v” md., I, 162.

¹³³ İsfehânî, *el-Müfredât*, “b-l-ğ” md., s. 144.

¹³⁴ Cevherî, *Sihâh*, “b-l-ğ” madd., IV, 1316.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “b-l-ğ” md., VIII, 420.

¹³⁶ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, II, 534.

¹³⁷ İbrahim, 14/52.

¹³⁸ İsfehânî, *el-Müfredât*, “b-l-ğ” md., s. 144.

¹³⁹ Zemaşşerî, *Esâsü’l-Belâğ*, “b-l-ğ” md., I, 75.

¹⁴⁰ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, “teblîğ” maddesi, s. 244.

4.4.4. Davet

Arapçadaki دعا fiili “çağırıldı ve dua etti”¹⁴¹ manasında olup “Allah Teâlâ’ya hamd ile beraber ahirette af ve mağfiret, dünyada da rızık, mal ve evlat gibi şeyler istemektir.”¹⁴² الدعوة “ed-Davet”, “ezan gibi çağrı”,¹⁴³ الدعوي “ed-Da’vâ” ise “hem iddia hem de dua”¹⁴⁴ manasındadır. Ancak Kur’ân-ı Kerim, “davetin “dava” ve “iddia” haline getirilmesinin, yani Allah’a çağrı ile insan nefsinin tatmininin birbirine karıştırılmasının önlenmesi noktasında çok ısrarlıdır. Bu espri, Allah’a davetin, diğer bir deyimle tebliğin omurgası hükmündedir.”¹⁴⁵ Bu fiil “size hayat verecek hakikatlere sizi dâvet ettiğinde”¹⁴⁷ وِدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ “O’nun yoluna dâvet eden”¹⁴⁸ اِلَى ve ل harfi cerleriyle kullanıldığında “çağrı ve davet” manalarına gelir. Zaten وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ “Allah yoluna çağırandan daha güzel söz söyleyen kim olabilir?”¹⁴⁹ ayetinin müezzinler hakkında nazil olmuş olması,¹⁵⁰ kavramın bu manada olduğunu göstermektedir.

4.4.5. İnzâr

Arapçada نَذَرَ “nezera” fiilinin masdarı olan نَذْر “nezzr”; “yapılması zorunlu olmayan bir işin, bir şeyin olması şartına bağ-

¹⁴¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, “d-a-v” md., s. 315 ve İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “d-a-v” md., XIV, 259.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “d-a-v” md., XIV, 257.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “d-a-v” md., XIV, 259.

¹⁴⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, “d-a-v” md., s. 316 ve Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyiz*, II, 601.

¹⁴⁵ Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, s. 77.

¹⁴⁶ Fussilet, 41/33.

¹⁴⁷ Enfal, 8/24.

¹⁴⁸ Ahzâb, 33/46.

¹⁴⁹ Fussilet, 41/33.

¹⁵⁰ Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 52.

lanarak, zorunlu kılınması¹⁵¹ yani o zorunlu olmayan o işin yapılacağına dair söz verilmesidir.”¹⁵² Türkçe’de “kurban adamak”¹⁵³ olarak karşılığını bulan nezr, مَنْ نَذَرْتُمْ مِنْ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ “hayır olarak harcadığınız her şeyi, adadığınız her adağı, Allah mutlaka bilir”¹⁵⁴ ayetinde de bu manasıyla kullanılmıştır. Fiilin علم (dördüncü) babındaki نَذَرَ “n-z-r” vezni de “bildirmek ve sakındırmak¹⁵⁵ manasındadır.

Bu maddenin إفعال “if’âl” babındaki masdarı olan إنذار “inzâr” da, “mutluluk veren bir haberi vermek yani müjdelemek manasındaki tebşîrin zıddı olarak korkutucu bir haberi vermek yani korkutmak”¹⁵⁶ manasındadır. Nitekim fiilin bu kipi, إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “inkâra saplananları ise ister uyar ister uyarma onlar için birdir, imana gelmezler”¹⁵⁷ ayetinde oluğu gibi “korkutmak ve uyarlamak” manasında kullanılmıştır.

Bu fiilin فاعيل “fe’îl” veznindeki نذير “nezîr” kipi ise, inzâr kalıbının ism-i fâili olan منذر “münzir” gibi ism-i faili olarak “öncü kuvvet vazifesiyle düşmanın varlığıyla korkutmak”¹⁵⁸ manasındadır. Nitekim Hz. Peygamber, وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “önce en yakın akrabalarını uyar”¹⁵⁹ ayeti gereği, Kureyşlileri İslâm’a davet ettiği ilk konuşmasında; “Ben size “bu dağın arkasında, saldırmak üzere bekleyen bir atlı birlik var” desem Bana inanır mısınız?” dedi. Onlar da “Evet” deyince bu sefer Hz. Pey-

¹⁵¹ İsfehânî, *Müfredât*, “n-z-r” md., s. 797.

¹⁵² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “n-z-r” md., V, 200.

¹⁵³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, “nezr” md., Şifa Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2012, s. 1480.

¹⁵⁴ Bakara, 2/270.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “n-z-r” md., V, 201.

¹⁵⁶ İsfehânî, *Müfredât*, “n-z-r” md., s. 797.

¹⁵⁷ Bakara, 2/6.

¹⁵⁸ Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, V, 34.

¹⁵⁹ Şurâ, 26/214.

gamber; فَإِنِّي نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ “öyleyse Ben sadece çok şiddetli bir azapla karşı karşıya olduğunuzu haber veren ve sizi uyaran birisiyim”¹⁶⁰ demişti. Zaten Kur’ân-ı Kerim de نَذِيرًا لِلْبَشَرِ “insanlık için bir uyarıcı”¹⁶¹ ayetiyle Hz. Peygamber’i “nezîr” sıfatıyla tavsif etmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’e baktığımız zaman هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذِرُوا بِهِ “işte bu (Kur’ân) insanlara belâğ bir tebliğdir, taki onunla uyarılsınlar”¹⁶² ayetindeki gibi; tebliğ ve inzâr kavramlarının çok yakın ve iç içe kullanıldıklarını görürüz. Bu da bu iki kavramın ne kadar birbirleriyle bağlantılı olduklarının delilidir. Bunun bir başka delili de bu kavramın تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا “Hayır ve bereketi ne muazzamdır o Zatın ki bütün ins ve cinni uyarısın diye o has kuluna doğruyu eğriden ayıran Furkan’ı indirdi”¹⁶³ ayetinde olduğu gibi, Hz. Peygamber’in yanında Kur’ân-ı Kerim için de sıfat olarak kullanılmasıdır.

4.4.6. Tebşîr

Arapçada “tüysüz insan derisi” manasındaki بشر¹⁶⁴ “beşer” lafzı, “zahirî ve bâtinî faziletleri bir arada toplayan kâmil olan” manasında insana isim olmuştur. Bu isimden türetilen fiilin sülâsî kalıbı olan أَبَشَّرْتُ siygasıyla, rübâî siygalarından olan أَبَشَّرْتُ ve أَبَشَّرْتُ siygaları, mecâzî olarak “insanın yüz derisinin yayılmasını sağlayan yani insanı tebessüm ettiren mutlu haberler verdim”¹⁶⁵ demektir. Zira bu kelimenin asıl manası; “mutluluk esnasında insanın yüz derisinin yayılmasıdır.”¹⁶⁶ İşte bu siyga-

¹⁶⁰ Buharî, *Tefsir*, 4770 ve Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX, 407.

¹⁶¹ Müddessir, 74/36.

¹⁶² İbrahim, 14/52.

¹⁶³ Fûrkân, 25/1.

¹⁶⁴ İsfehânî, *Müfredât*, “b-ş-r” md., s. 124.

¹⁶⁵ İsfehânî, *Müfredât*, “b-ş-r” md., s. 125.

¹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “n-z-r” md., IV, 62.

ların بِشِيرٍ “beşîr” ve مَبِشْرٍ “mübeşşir” vezinlerindeki ism-i failleri, aynı şekilde “müjdeleyen”¹⁶⁷ manasını taşımaktadırlar.

Ancak bu kavram, Kur’ân-ı Kerim’de her zaman “müjde yani sevindirici haber vermek” manasında kullanılmamıştır.¹⁶⁸ Bazen فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ “onu mağfiretle müjdele”¹⁶⁹ ayetindeki gibi sevindirici bir haber için “müjde vermek” manasında kullanılırken bazen de فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ “onlara acıklı bir azap çeceklerini müjdele”¹⁷⁰ ayetindeki gibi üzücü bir haber için “haber vermek” manasında kullanılmıştır. Bunun da “onların orada duyacakları en sevindirici haberin azaba nail olacaklarını duyularındır” şeklinde istiarelibir kullanım olduğu bildirilmiştir.¹⁷¹ Belki bu ifadedeki müjde yönünün Müslümanlara verilen iyi bir haber olduğudur. Zira ahirete inanmayan kâfir ve münafıklar bu inançlarından dolayı Müslümanlara yaptıkları zulmün yanlarında kar kalacağını düşünüyorlardı. Oysa “durum hiç de onların iddia ettikleri değildir; onlar çok acıklı bir azap göreceklerdir” ifadesi mazlumlar için bir müjdedir.

Yukarda da açıkladığımız gibi; müjdeleyen yani sevindirici haber veren manasındaki bu lafız, korkutucu bir haberi veren yani korkutan manasındaki “nezîr” lafzının zıddıdır.

4.5. Teblîğin Merhaleleri

Kur’ân-ı Kerim’e göre Hz. Peygamber, anakent Mekke ve çevresinden başlayarak, insanları uyarıp irşad etmiş, gerçekleşeceğinde şüphe olmayan ve bir kısım insanların cennette diğer bir kısmının da cehennemde olacağı mahşer gününü haber

¹⁶⁷ İsfehânî, *Müfredât*, “b-ş-r” md., s. 126.

¹⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “n-z-r” md., IV, 61.

¹⁶⁹ Yâ Sîn, 36/11.

¹⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/21.

¹⁷¹ Meydânî, Abdurrahman b. Hasan Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, Dâru’ş-Şâmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1996, II, 163 ve 474 ve Hâmid Avni, *el-Minhâcü'l-Vâdih li'l-Belâğa*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, ty, III, 266.

vererek¹⁷² bütün insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet etmiştir.¹⁷³ Bu davetine uyanları (cennetle) müjdelemiş ve uymayanları da (cehennemle) uyarmıştır.¹⁷⁴

Hz. Peygamber'in Kur'ân'da ifade edilen tebliğ merhaleleri; bazı ilim adamları tarafından, yakın akrabaları uyarma, bütün kavmi uyarma, bütün Arapları uyarma ve kıyamete kadar gelecek olan bütün insanları ve cinleri uyarma şeklinde beş merhaleye ayırmışlardır.¹⁷⁵ Bazıları ise; gizli davet ve gizli örgütlenme, açıktan davet ve gizli örgütlenme, devlet kurma, destekçi arama ve bütün yeryüzünü hakka davet etme şeklinde yine beş merhaleye ayırmışlardır.¹⁷⁶ Hatta *فَاذْعُ بِمَا تُوْمَرُ وَأَعْرِضْ* "sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle. O müşriklere aldırma"¹⁷⁷ ayetinin nüzûlüne kadar geçen "gizli davet döneminin ilk üç senesini, sadece güvenilen insanlara anlatma" şeklinde bir ayırma tâbî tutanlar da olmuştur.¹⁷⁸ Bunun yanında; davete hazırlık, kadrolaşma, kitleleşme ve devletleşme şeklinde dört merhale¹⁷⁹ şeklinde bir sınıflandırmaya gidip, yine de "hazırlık safhasıyla hareket merhalesini

¹⁷² *وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْبَلْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ* "Böylece Sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki sen Anakent olan Mekke ile bütün etrafını uyarıp irşad edesin ve gerçekleşeceğinde hiç şüphe olmayan mahşer günündeki büyük buluşmayı haber veresin. O ne müthiş manzara: Bir kısım cennette... Bir kısım alevli cehennemde!" (Şura, 42/7)

¹⁷³ *أذْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَعْرَظَةِ وَالْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ* "Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et!" (Nahl, 16/125)

¹⁷⁴ *وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ نَهْيًا وَنَهْيًا* "Biz Seni bütün insanlığa rahmetimizin müjdecisi, azabımızın uyarıcısı olarak gönderdik." (Sebe', 34/28)

¹⁷⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebibekir, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, (tah. Şu'aybü'l-Arnâvud ve Abdulkadir el-Arnâvud), Müessesetü'r-Risâle, XVII. Baskı, 1994, I, 86.

¹⁷⁶ Bkz. Münîr Muhammed Gadbân, *el-Menhecü'l-Harakîy li's-Siyreti'n-Nebevi*, Mektebetü'l-Menâr, Zerkâ, VI. Baskı, 1990, I, 16.

¹⁷⁷ Hicr, 15/94.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (tah. Ömer Abdüsselam Tedemmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1997, I, 658.

¹⁷⁹ Önkâl, *Resulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, s. 81-190.

kesin hat ve çizgilerle birbirinden ayırmak katiyetle mümkün ve doğru değildir”¹⁸⁰ ifadelerini kullananlar da olmuştur.

Mamafih bu merhaleleri detaylı bir şekilde incelediğimizde; tebliğ ve davet sürecinden önce Hz. Peygamber’in kendini ikna çabalarıyla geçirdiği zor bir merhaleyle daha karşılaşmaktayız.¹⁸¹ Zira O (s.a.s.), Hira’da karşılaştığı hadiseyi endişeyle karşılamış ve bu endişesini Hz. Hatice (r.anhâ)’ya söylediği “Ey Hatice, (bana bir şeyler oluyor diye) kendimden korktum”¹⁸² ifadeleriyle dile getirmiştir.

Bütün bu açıklamaların ışığında, tebliğ ve dava sürecini gizli ve açık olmak üzere iki ana merhaleye ayırdıktan sonra bu merhaleleri de; aşağıdaki gibi kendi aralarında kısımlara ayırabileceğimizi söyleyebiliriz. Her hâlükârda Hz. Peygamber’in “davet boyunca takip ettiği merhaleler, vahye müstenid bir metodun sergilenişinden ibarettir.”¹⁸³ Şimdi bu merhaleleri görelim:

4.5.1. Gizli Tebliğ

Her ne kadar “bu merhale Hirâ’dan itibaren başlamıştır”¹⁸⁴ denilmişse de bu bir yanılgıdır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Hirâ’da gelen ilk vahiyle birlikte Hz. Peygamber hadiseyi anlamaya çalışırken, ikinci bir vahiyle Fatıha Sûresi nazil olmuş ve bu arada namaz öğretilmiş, akabinde de vahiy bir süre kesintiye uğramıştır. Bu kesinti sebebiyle de Hz. Peygamber çok üzülmüştür. Bu üzüntülü anlarında da Hz. Cebrail (a.s.) gelip “Sen Allah’ın peygamberisin” diyerek O’nu te-

¹⁸⁰ Önkal, *Resulü Allah’ın İslâm’a Davet Metodu*, s. 89.

¹⁸¹ Bkz. Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 53-69.

¹⁸² Buhârî, *Bed’ü’l-Vahiy*, 3 ve Müslim, *İman*, 252.

¹⁸³ Önkal, *Resulü Allah’ın İslâm’a Davet Metodu*, s. 80.

¹⁸⁴ Ğadbân, *el-Menhecü’l-Harakîy*, I, 17.

sellî etmiştir. Ancak bilahare Müddessir Suresi'nin nüzulüyle beraber tebliğ yani inzâr (uyarı) emredilmiştir.

İşte “fetret-i vahiyden sonra inen bu ilk ayetlerle Peygamberimiz (s.a.s.)’e resullük görevi verilmiş İslâm daveti başlatılmış oluyordu. Bu ayetlerin inişinden sonra Hz. Muhammed (s.a.s.), Allah Teâlâ’dan aldığı emirleri, sadece güvendiği kimselere gizli bir şekilde tebliğe başladı... Bu dönemdeki davet şekli, insanların daha ziyade tek tek çağırılması şeklinde olduğu için “ferdî davet” olarak da isimlendirilir.”¹⁸⁵

Zaman zaman bu dönem ile fetret-i vahiy dönemi birbirlerine karıştırılmıştır. “Peygamberimiz, kendisine vahyedilen ayetleri açıktan tebliğ etmesini emreden Kur’ân ayetleri gelinceye kadar davetini üç yıl boyunca gizli olarak yürüttü”¹⁸⁶ nakline dayanarak, “bu süre içinde, sadece kendilerine güvendiği yakın dostlarını ve sırrını muhafaza edeceğine inandığı kimseleri dine davet ediyordu”¹⁸⁷ denilmişse de, kanaatimizce bu yanlış bir değerlendirmedir. Zira ilk olarak uyarıyı emreden Müddessir Sûresi açıktan uyarıyı emretmemektedir. Bahsi geçen “kendilerine güvendiği yakın dostlarını ve sırrını muhafaza edeceğine inandığı kimseleri dine davet ettiği” dönem bu ilk uyarı ayetlerinden sonra gerçekleşmiş ve فَاصْدَعْ بِمَا وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “önce en yakın akrabalarını uyar”¹⁸⁸ ve تَوَمَّرْ وَأَعْرَضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ “Sana ne emredilmişse, onlara aldırmadan açıkça söyle”¹⁸⁹ ayetlerinin nüzulüne kadar devam etmiştir. Nitekim akrabaların uyarılmasını emreden âyet nâzil olunca Hz. Peygamber, Kureyş kabilesinin bütün boylarını uyarılmış

¹⁸⁵ Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.) (Siyer-i Nebî)*, s. 90-91.

¹⁸⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 168.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, I, 658 ve Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.)*, s. 91.

¹⁸⁸ Şura, 26/214.

¹⁸⁹ Hicr, 15/94.

ve Ebû Leheb'in hakaretine mâruz kalmış, bunun üzerine Leheb Sûresi nâzil olmuştur.¹⁹⁰

Müfessirler, *فَاَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ* ifadesini "Sana emredilene açığa vur, hak ile bâtili birbirlerinden ayır,¹⁹¹ emredildiğin şeye devam et, namazlarını açıktan okuyarak kıl, davanı onlara tebliğ ederek ilan et ve topluca veya tek tek onlara anlat"¹⁹² şeklinde; *وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* ifadesini de "kınamalarına veya alaylarına aldırmadan ve onlarla herhangi bir savaşa kalkışmadan davetini açıkla"¹⁹³ şeklinde yorumlamışlardır.

İşte bahsi geçen açıktan tebliğ başlamadan önce yani ilk vahiylerle karşılaşma sürecinde Hz. Peygamber'in kendini ikna çabalarını görmekteyiz. Hemen şunu belirtmek gerekir ki, Hira'da karşılaşılan hadise, Hz. Peygamber'in nübüvvet vazifesini beklemediğini göstermektedir. Bu hadisenin yanında *“Sen bu kitabın senin kalbine indirileceğini hiç ümîd etmiş değildin”*¹⁹⁴ ayeti de bunun delili olarak gösterilebilir. Hz. Peygamber, böyle bir şeyi ümit etmediği gibi; putları, putperestleri ve kâhinleri sevmediği halde,¹⁹⁵ cinlere çarpılmış olup kâhinler¹⁹⁶ veya şairler¹⁹⁷ gibi olmaktan korkuyordu. Bu korkularında haklıydı çünkü kitap ve iman nedir bilmezdi.¹⁹⁸

İşte Hz. Peygamber kırk yaşına girmeden önce vahiy, ha-

¹⁹⁰ Buhârî, *Tefsir*, 4770 ve Müslim, *Kitâbü'l-Îmân*, 355.

¹⁹¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 591.

¹⁹² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 174.

¹⁹³ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 545.

¹⁹⁴ Kasas, 28/86.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 129.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 165.

¹⁹⁷ Taberî, *Tarihü'r-Rüsûli ve'l-Mülûk*, (tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), *Dâru'l-Me'ârif*, II. Baskı, Mısır, ty, II, 301.

¹⁹⁸ *“وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ*” *İşte böylece sana da emrimizden bir rûh vahyettik. Hâlbuki Sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin.”* (Şura, 42/52)

zırlama ve alıştırmaya gayesiyle, rüyalar şeklinde başlamıştır.¹⁹⁹ Nitekim görülen tüm rüyalar net olarak ortaya çıkarlardı. “Mütemâdi korkusuna rağmen, bu görüntülere alışmıştı. Şimdi artık, daha ciddi bir karşılaşma için hazırды. Kendisine okumayı emreden ilk vahyi aldı.”²⁰⁰ Hatta bu ilk vahyin de rüyada geldiği ve Hz. Cebrâil (a.s.)'ın da aslî suretiyle bu rüyada görüldüğü rivayet edilmektedir.²⁰¹

Hz. Peygamber bu ilk vahye rağmen korkmaya ve endişe duymaya devam edince Hz. Hatice (r.anhâ), endişelerini gidersin diye O'nu amcası oğlu Varaka b. Nevfel'e götürdü. O da “bu Allah'ın Musa (a.s.)'a göndermiş olduğu Nâmûs'tur. Keşke genç olsaydım ve kavmin seni buradan çıkardıklarında hayatta olsaydım”²⁰² diyerek teselli etmeye çalıştı. Buna rağmen O “hâlâ peygamber olduğu hususundaki yakînini yeterli bulmuyordu, bu yüzden huzursuzdu. Bu huzursuzluğuna vahyin kesilmesi (fetretü'l-vahiy) de inzıam etmişti. Mekkeliler çoktan kendisiyle alay etmeye başlamışlardı. Şimdi artık, içinde bulunduğu hâlet-i rûhiyeye dayanacak gibi değildi.”²⁰³

Fevkalade çileli ve korkularla dolu geçen bu müddetin miktarı hakkında farklı rivayetler vardır. Bu müddetin sonrasında indiğini ifade ettiğimiz Müzzemmil Suresi'ndeki *إِنَّا سَنُلْقِي* “Biz sana pek ağır bir söz vahyedeceğiz”²⁰⁴ ayeti bu korku ve endişelerin yersiz olmadığını göstermektedir. Ancak “bu korku O'nun, gerçekten peygamber olduğuna dair kesin kanaati hâsıl olunca son buldu.”²⁰⁵

¹⁹⁹ Sağırıcı, *Seyyiduna Muhammedün Resulüllah (el-Üsvetü'l-Hasene)*, I, 150.

²⁰⁰ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 58.

²⁰¹ İbn İshâk, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, s. 121; İbn Hişâm, *es-Sîyretü'n-Nebevi*, s. 217; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, II, 147 ve Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 55.

²⁰² Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 3 ve Müslim, *İman*, 252.

²⁰³ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 58.

²⁰⁴ Müzzemmil, 73/5.

²⁰⁵ Süheylî, *er-Ravdü'l-Ünf*, II, 257-260.

Bununla beraber Hz. Peygamber, “kâfirlerin vahşi muhalefetleri karşısında, zaman zaman takviye edilme ihtiyacı duymuştur.”²⁰⁶ Nitekim Duhâ, Kevser ve Leheb sûreleriyle birlikte Hicr Sûresi’nin son ayetleri gibi daha nice ayet, bu tür üzücü muhalefetler ve işkenceye varan hakaretler karşısında indirilen takviye edici mahiyetteki vahiylerdir.

“Eğer, sana indirdiğimiz hususlardan herhangi birinde şüphe edersen, senden önce kitap okuyanlara sor”²⁰⁷ ayetini delil göstererek; “bu ayetler öncelikle Hz. Peygamberin müşriklerin reddedici tavırları karşısında sarsılan kendi imanını takviye etmeyi hedeflemişti”²⁰⁸ ifadeleri müfessirler arasında tartışmalı ifadelerdir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre, burada hitab Hz. Peygamber’e olmakla beraber, kast edilen O’nun muhataplarıdır. Nitekim sûrenin sonlarında *قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي* “De ki: “Ey insanlar! Eğer benim dinimden şüphede iseniz”²⁰⁹ denilmiştir. Buna benzer bir âyet de *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ* “Ey Peygamber, Allah’a karşı gelmekten sakın, kâfirlere ve münafıklara itaat etme”²¹⁰ ayetidir. Aynı şekilde başka bir ayette *وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ* “Rabbinden sana vahyolunan buyruklara uy”²¹¹ denilmiş ve ayetin sonunda da *إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا* “Allah ne yapıyorsunuz onların hepsinden haberdardır” buyrulmuştur. Eğer kastedilen Hz. Peygamber olsaydı, *بِمَا تَعْمَلُونَ* değil *أَمَرَ الرَّسُولُ بِمَا* denilirdi.²¹² Zaten Hz. Peygamber için *بِمَا تَعْمَلُونَ* “Peygamber, Rabbi tarafından kendisine ne

²⁰⁶ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 62.

²⁰⁷ Yunus, 10/94.

²⁰⁸ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 61.

²⁰⁹ Yunus, 10/104.

²¹⁰ Ahzâb, 33/1.

²¹¹ Ahzâb, 33/2.

²¹² Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 350.

indirildi ise ona iman etti, müminler de iman ettiler”²¹³ kesin ifadeleri kullanılmıştır. Oysa bu ayet *وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ* “siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker”²¹⁴ ayetinin bazı sahabelerde meydana getirdiği sarsıntı üzerine nazil olmuş ve peygamberin imanıyla birlikte, akıllarına uymasa bile, O’nu her zaman takip ederek iman eden müminlerin imanı da takdir edilmiştir.

Hz. Peygamber inen vahiylerin mahiyetini bilmiyor ve aklî bir temele oturtamıyorsa da, tebliğ vazifesiyle birlikte –ki bu vazife Müddessir Suresi’yle başlamıştır– buna inanmış ve inandığı uğruna ölesiye mücadele etmiştir. “Güneşi sağ, Ayı da sol yanıma koysanız yine de davamdan vazgeçmem” çıkışı da bu sağlam inancın gösteresidir. Elbette ki, “biz mahiyetini ve şümülünü yeterince anlayamasak da Resulüllah (s.a.s.)’in imanı mütemâdi bir kemâle mazhardır”²¹⁵ ifadelerine katılmamak mümkün değildir. Ancak bu anlaşılmağı sürekli bir şüphe olarak anlamamak lazımdır. Zira Resulüllah (s.a.s.) *أنا أول* “Ben kendi peygamberliğime şahadet edenlerin ilkiyim”²¹⁶ buyurmuştur. Zaten yaptığı işin doğru olduğuna inanmayanlar asla başarılı olamazlar. Bu sebeple bu dönemin ilk merhalesini Hz. Peygamber’in, ailesinin de yardımıyla, kendini ikna merhalesi olarak değerlendirmek gerekir. Zaten İbn Kayyim’in, ifadesiyle; yakın akrabaların uyarılmasından önce nübüvvet dönemi olarak ifade ettiği süreçten önce, nübüvvetin kırk altıda biri olarak ifade edilen sadık rüyalarla geçen bir alıştırma dönemi vardır. Nübüvvet ise bu dönemden

²¹³ Bakara, 2/285.

²¹⁴ Bakara, 2/284.

²¹⁵ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 62.

²¹⁶ Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzî*, (tah. Marstin Johns), Âlemü'l-Kütüb, III. Baskı, 1984, III, 965-966.

sonra ve Alak Suresi'nin ilk beş ayetiyle Resulüllah (s.a.s.)'e verilmiştir.²¹⁷

İşte bu süreçte kendisine yalnızlık sevdirmiş ve geleceğin haberleri kendisine rüya halinde vahyedilmiştir.²¹⁸ Hatta Alak Sûresi'nin ilk beş ayetinin de rüyada vahyedildiği²¹⁹ bildirilmiş ve “ilk vahyin Ramazan ayında ve Hırâ'da değil; daha öncesinde bir Recep ayında geldiği”²²⁰ de söylenmiştir. Kur'ân'ın inzalinin topluca ve mübarek bir gecede dünya semasına indirildiği görüşüyle beraber Arapların haram ayların yerini değiştirdikleri²²¹ göz önüne alınırsa bu rivayetin yavana atılacak bir rivayet olmadığı anlaşılacaktır.

Her hâlükârda risâlet vazifesinin, Müddessir Sûresi'nin ilk ayetleriyle, fetret-i vahiy olarak ifade edilen ve “kendini ikna merhalesi” olarak nitelediğimiz bu merhaleden sonra Hz. Peygamber'e verildiği, bu vazifenin de فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ “Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle. O müşriklere aldırma”²²² ayetinin nüzulüne, diğer bir yorumla Hz. Ömer (r.a.)'ın İslamiyet'i kabul edişine kadar

²¹⁷ Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, I, 84.

²¹⁸ Buhârî, *Bed'ü'l-Vahiy*, 7 ve İbn İshâk, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, s. 194.

²¹⁹ İbn İshâk, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, s. 168.

²²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, I, 78.

²²¹ Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on iki ay olup bunlardan dördü hürmetlidir. (Tevbe, 9/36) Bu hürmet; o aylarda haramları yapmanın daha da haram olduğu manasındadır. (Bkz. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, II, 360) İslâm öncesi Araplar da, Hz. İbrâhim (a.s.)'ın dininden kalma bu hükmü uyguluyorlardı; ancak onlar zaman zaman, menfaatleri icâbı, bu ayların yerlerini değiştiriyorlardı. (Bkz. Ebü'l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 258) Hatta şair Umeyr b. Kays bu durumu;

أَلْسِنَا النَّاسِينَ عَلَى مَعَدَّ
شَهْرَ الْحَجْلِ نَحْمَلُهَا حَرَامًا

“Haram ayların yerlerini değiştirip helâl olan ayı haram yapan biz değil miyiz?” şiirinde dile getirmiştir. (İbn İshâk, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, s. 42-43 ve İbn Hişâm, *es-Sîyretü'n-Nebevi*, s. 25) Kur'ân-ı Kerim ise bu durumu, “kâfirlikte ileri gitmek, şaşırtılmak ve böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kabul etmek” (Tevbe, 9/37) olarak değerlendirmiştir.

²²² Hicr, 15/94.

sürdüğü muhakkaktır. İşte bu “gizli teblîğ” merhalesini de kendi içinde şu merhalelere ayırmak mümkündür:

4.5.1.1. Aile Fertlerine Teblîğ

Hiz. Peygamber'in bu dönemde ilk teblîğ ettiği ve hiç tereddüt etmeden bu teblîği kabul eden ilk insan, kendisinin ikna edilmesinde de epey rolü bulunan Hiz. Hatice (r.anhâ) annemizdir. “Böylece ilk Müslüman olma şerefini o kazandı.”²²³ Daha sonra Hiz. Hatice (r.anhâ) annemizle birlikte namaz kılarken, evlerinde baktıkları kuzenleri Hiz. Ali (k.v.) onları görmüş ve dokuz, on²²⁴ veya on bir²²⁵ yaşlarında iken Müslüman olmuştur.

Bilahare Hiz. Peygamber'in azatlısı ve evlatlığı olan Hiz. Zeyd b. Harise de Müslüman olmuştur. Aslında Hane-i Saadette bu zatlardan başka, Hiz. Peygamber'in kerimeleri Hiz. Zeynep (r.anhâ), Hiz. Rukkiye (r.anhâ), Hiz. Ümmü Gülsüm ve “henüz beş yaşında olan Hiz. Fatma (r.anhâ)”²²⁶ ile beraber “annelerimden bir anne” dediği Ümmü Eymen (r.a.) ve Hiz. Hatice (r.anhâ)'nın bir önceki evliliğinden olan oğlu Hind b. Ebî Hâle de vardır. Bunların hayatlarını incelediğimizde bunların da itirazsız Müslüman olduklarını görmekteyiz.²²⁷ Böylece hane-i saadet yeryüzündeki ilk İslam ailesi olma şerefine de nail olmuştur.

4.5.1.2. Yakın Arkadaşlara Teblîğ

Arkadaş gurubu arasında ilk Müslüman olan kişinin Hiz. Ebubekir (r.a.) olduğunu görmekteyiz.²²⁸ O daha ilk günde

²²³ Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.) (Siyer-i Nebî)*, s. 91.

²²⁴ *Tabakât*, II, 55.

²²⁵ *Tabakât*, I, 56.

²²⁶ Önkâl, *Resulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, s. 108.

²²⁷ Fâlûze, Ebû İbrahim Muhammed İlyas Abdurrahman, *el-Mevsû'a fî Sahîhi's-Siyreti'n-Nebeviyye*, (el'Ahdü'l-Mekkî), Metâbi'i's-Safâ, I. Baskı, Mekke, 1423 (h), s. 247.

²²⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 92.

Hız. Peygamber ile beraber Varaka'ya gitmiş ve orada anlatılanlara şahit olmuştur. Kaynaklar onun tebliği duyduğu ilk andan itibaren, bir an bile tereddüt etmeden Müslüman olduğunu bildirmektedir.²²⁹

Aslında Hız. Ebubekir (r.a.)'ı, Hız. Peygamber'e yakın arkadaştan ziyade sırdaş ve kardeş olarak görmek lazımdır. Zira Kur'ân onu "Allah'ın kendileriyle beraber olduğu iki kişiden ikincisi ve birincisinin de sahibi (arkadaşı)" olarak nitelirmektedir.²³⁰ Bununla birlikte "Sâbikûne'l-Evvelûn" olan Müslümanlardan birçok kişiyle beraber "Aşeretü'l-Mübeşşere" olan Müslümanlardan Hız. Osman b. Affan (r.a.), Hız. Zübeyr b. Avvam (r.a.), Hız. Abdurrahman b. Avf (r.a.), Hız. Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.) ve Hız. Talha b. Ubeydillah (r.a.)'ın, Hız. Ebubekir (r.a.)'ın aracılığı ve tebliğiyle Müslüman olmuşlardır.²³¹

Hız. Peygamber bu devreyi son derece gizli tutmuştur. Hatta nübüvvetin ilk günlerinde Hız. Ali (k.v.), Hız. Peygamber ve Hız. Hatice (r.anhâ) annemizi namaz kılarken görüp bunun ne olduğunu sorması üzerine Hız. Peygamber, namazı ve imanını kendisine anlatarak İslâm'a davet etmiş, Hız. Ali (k.v.) de durumu babasına sormak istemişti. Fakat Hız. Peygamber, durumun ifşâ olmasını istememiş ve kendisine bu durumu kimseye söylememesini tembihlemiştir. Ancak Hız. Ali (k.v.) ertesi günü Hız. Peygamber'in teklifini kabul etmiş ve Müslümanlığı kabul etmiştir."²³² Hız. Peygamber'in "gizli hareket etmesi,

²²⁹ Siirdî, Molla Halil b. Hüseyin b. Halid el-Ömerî, *Nehcü'l-Enâm fi'l-Akâid*, yy, 1337 (h), s. 7.

²³⁰ "Hani kâfirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: "Hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir" diyordu." (Tevbe, 9/40)

²³¹ İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 184.

²³² Kandehevî, Muhammed Yusuf b. Muhammed İlyas b. Muhammed İsmail, *Hayâtüs-Sahâbe*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut, 1999, I, 81.

hiç şüphesiz kendi nefsi hesabına korktuğundan değildi.”²³³ O'nun (s.a.s.), bütün tebliğ merhalelerindeki tavırları vahyin kontrolündeydi. Zaten “O kendi hevâ ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir”²³⁴ ayetleri bunu göstermektedirler. Eğer Allah Teâlâ, “başlangıçta alenî daveti emretmiş olsaydı O (s.a.s.), bir an bile tereddüt etmez, hemen davete koyulurdu.”²³⁵

İslam'a davet gizli olarak devam ettiği halde müşrikler tarafından duyulunca, “şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle. O müşriklere aldırma”²³⁶ ayeti nazil oldu.²³⁷ “Bu ayetle İslâmî davetin yeni bir dönemi başlamış oluyordu. Bu döneme açık davet dönemi denilmektedir.”²³⁸ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, açıktan tebliğ açıktan faaliyet döneminden önceki gizli tebliğ dönemini; gizli tebliğ gizli faaliyet ve açıktan tebliğ gizli faaliyet olmak üzere ikiye ayırmak lazımdır. Yani açıktan tebliğ gizli faaliyet sürecinde, tebliği kabul edenlerin kimlikleri gizlenmiştir. İşte bu gizli tebliğin ikinci döneminde Hz. Erkam b. Ebî'l-Erkam (r.a.)'ın evini yani Dârü'l-Erkam'ı da değerlendirmek lazımdır. “Bu ev Hz. Ömer (r.a.)'ın Müslüman oluşuna kadar karargâh olarak kullanılmıştır.”²³⁹ Tebliğ sürecinde “Dârü'l-Erkâm” denilen mekânın önemi inkâr edilemez. Bu sebeple, ayrı bir başlık altında incelemekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

²³³ Önkal, *Resulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, s. 111.

²³⁴ Necm, 53/3-4.

²³⁵ Önkal, *Resulüllah'ın İslâm'a Davet Metodu*, s. 111.

²³⁶ Hicr, 15/94.

²³⁷ İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 262.

²³⁸ Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.) (Siyer-i Nebî)*, s. 95.

²³⁹ Bkz. İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, 126 ve Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.)*, s. 94.

4.5.1.3. Dâru'l-Erkam

Hz. Erkam b. Ebi'l-Erkam b. Esed b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm (r.a.)'a²⁴⁰ nisbet edilen bu ev, İslâm'ın ilk karargâhı ve eğitim yuvasıydı. Oğlu Osman b. Erkam'dan gelen bir rivayette; "babam yedinci Müslümandır"²⁴¹ denilmişse de on birinci Müslüman olduğuyla ilgili rivayetler de vardır.²⁴² Hz. Erkam (r.a.) Müslüman olmadan önce, her hâlükârda ve mazlumun hakkı geri alınuncaya kadar zalime karşı mazlumla birlikte hareket edeceklerine dair andlaşan²⁴³ ve Kureyş'in "Hilfû'l-Füdûl" diye isimlendirdiği cemiyete bağlıydı.²⁴⁴ Bu da onun ne kadar hakkın ve hakikatin yanında olduğunu ve zulme rıza göstermediğinin delilidir.

Kureyşliler ilk önce Hz. Peygamber'i ve davasını önemsemediler. Etrafına insanların toplandığını görünce de kendisine, "kâhin, sihirbaz, mecnun ve şâir" diyerek kendisiyle alay ettiler. Yine de Müslüman olanların sayısı gün geçtikçe artıyordu. Bu sefer de hem Hz. Peygamber'e hem de diğer Müslümanlara eziyet etmeye başladılar. Bu eziyetlerin sebeplerinden bir tanesi de Hz. Peygamber'in Harem'de açıkça namaz kılmasıydı. Kur'ân-ı Kerim'in kendilerine "müstehziûn" dediği kişiler²⁴⁵ bu dönemde alay etmişler ve alaylarının bir sonuç vermediğini görünce de eziyet etmekte yarışmışlardı.

²⁴⁰ Hz. Erkam b. Ebi'l-Erkam el-Mahzûmî, Sâbikûna'l-Evvelûn olan ilk Müslümanlardan olup aynı zamanda vahiy kâtipliği de yapmıştır. (Bkz. Belâzürî, *Cümelîn min Ensâbi'l-Eşrâf*, (tah. Süheyl Zekâr ve Riyad Zirikli), Dâru'l-Fikir, Beyrut, I. Baskı, 1996, X, 214 ve İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (tah. Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Cil, I. Baskı, Beyrut, 1992, I, 131.)

²⁴¹ Dihlevî, Şahveliyü'llah, *İzâletü'l-Hafâ an Hilâfeti'l-Hulefâ*, yy, ty, s.328.

²⁴² İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 131.

²⁴³ İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 106.

²⁴⁴ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I, 131.

²⁴⁵ Bunlar Utbe ve Şeybe b. Rebi'a, Ebu Cehil (Amr) b. Hişam, Ukbe b. Ebi Mu'ayt, Übeyy ve Ümeyye b. Halef olmak üzere altı kişiydiler. Yaptıkları sebebiyle Hz. Peygamber, isim alarak beddua etmiş ve bunların tümü Bedir savaşında öldürülmüşlerdir. (Bkz. Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin,

Kaynakların naklettiğine göre; Hz. Peygamber, hem gizli hem de âşikâr olarak İslâm'a davet etti. Genç ve zayıf birçok insan bu davete icâbet etti. İnananların sayısının artmasına karşın Kureyşli müşrikler, O'nun söylediklerini tenkit etmiyorlardı. Hatta O, müşriklerin yanından her geçtiğinde onlar; "işte göklerden haberler getiren Abdülmüttalib oğullarının delikanlısı" diyerek alay ediyorlardı. Bu durum, Allah Teâlâ'nın onların putlarını ayıplayıp kâfir olarak ölmüş olan ecdatlarının helak oluklarını hatırlatmasına kadar devam etti. İşte o zaman Hz. Peygamber'in davasının basit bir şey olmadığını anladılar ve düşmanlıklarını ortaya koyarak²⁴⁶ eziyet ve işkence dönemini başlattılar. İşte bu eziyet ve işkencelerin artması üzerine Hz. Peygamber gizlenmek ve korunmak gayesiyle Hz. Erkam (r.a.)'ın evine sığınmış ve burayı bir karargâh olarak kullanmıştır.²⁴⁷

Hz. Peygamber; kalabalık bir çevrede bulunuşu, oraya giren ve çıkanların pek belli olmayışı ve halkla temas kolaylığı gibi bazı özellikleri göz önünde tutarak²⁴⁸ burayı seçmiş olabilir. Buranın ne zaman kullanılmaya başlandığı ve ne kadar süreyle kullanıldığı ihtilaf konusudur. Buranın sahip olduğu bu konumunun yanında Dâru'n-Nedve'nin yakınında oluşu, orada alınan kararlardan ve konuşulanlardan çabuk haberdar olma hedefi de güdülmüş olabilir. Ayrıca burayı Dâru'n-Nedve'ye alternatif tutma hedefi de vardır. Zaten *وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا نَيَّاتٍ قَالِ* "Ayetlerimiz kendilerine açık açık okunduğu zaman o kâfirler iman edenlere dediler ki: (Bu uhrevî ve manevî halleri bir tarafa bırakalım, dünya

Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefis, Dâru Sâdır, Beyrut, ty, I, 292.)

²⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 169.

²⁴⁷ Bkz. Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, I, 292-293.

²⁴⁸ M. Asım Köksal, "Erkam'ın Evi", *Diyanet Dergisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, yıl: 1984, cilt: XX, sayı: 3, s. 4.

hayatının realitesine bakalım) “Bu iki zümreden, mümin ve kâfirlerden hangisinin makamı daha üstün, grup ve topluluğu daha muteberdir?”²⁴⁹ ayeti bu tezimizi desteklemektedir. Zira ayet, Müslümanlarla müşrikler arasında süren ve Dâru’n-Nedve ile Dâru’l-Erkam’ın konu edildiği bir tartışmanın varlığını bildirmektedir. Nitekim ayette geçen نَدِيًّا kelimesi, “ileri gelenlerin toplanıp görüş alışverişinde buldukları meşveret yeri”²⁵⁰ manasını ifade etmekte ve Dâru’n-Nedve’nin amacını güden bir yeri ifade etmektedir. Bu sebeple de نَدِيًّا kelimesi, “Müslümanların gizlendikleri yeri de ifade etmektedir”²⁵¹ denilmiştir.

Bu evi de methettiğine inandığımız وَيَذْكُرُ فِي بُيُوتِ أَدَانَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ “isminin anılmasına ve zikrinin yüceltilmesine Allah’ın izin verdiği, (tanınmadık/bilinmedik) evlerde; sabah-akşam O’nu tesbih ederek (namaz kılarlar)”²⁵² ayetini incelediğimizde, o döneme biraz daha ışık tutabiliriz. Zira ilk bakışta وَيُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ve nekre olarak ifade edilen بُيُوتِ kelimesi göze çarpmaktadır. İbn Abbas (r.anhümâ), “Kur’ân-ı Kerim’de geçen bütün تَسْبِيح “tesbîh” lafızları namazı ifade etmektedir”²⁵³ demiştir. O halde, الْغُدُوُّ (sabah) ve الْآصَالِ (ikinci sonrası veya akşam) olmak üzere günde iki defa²⁵⁴ ve bilinmeyen bir evde namaz kılındığını söyleyebiliriz.

Müfessirler بِيُوت kavramının “bütün meşveretler, Hz. Peygamber’in hanımlarının evleri ve Beytü’l-Makdis”²⁵⁵ ma-

²⁴⁹ Meryem, 19/73

²⁵⁰ Cezâirî, Câbir b. Musa b. Abdilkadir, *Eyserü’t-Tefâsîr li Kelâmi’l-Âliyyi’l-Kebîr*, Mektebetü’l-Ulûmi ve’l-Hikem, Medinetü’l-Münevver, V. Baskı, 2003, III, 326.

²⁵¹ Es’ad Hûmid, *Eyserü’t-Tefâsîr*, yy, ty, I, 2323.

²⁵² Nur, 24/36.

²⁵³ Taberî, *Câmi’l-Beyân*, XXIX, 191.

²⁵⁴ Taberî, *Câmi’l-Beyân*, XXIX, 191.

²⁵⁵ Ebü’l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, III, 297-298.

nasında olduğunu belirtmişlerse de İkrime; “genel olarak içinde ilim tahsil edilen, sabah-akşam namaz kılınan mescid ve mesken tüm iman evleridir”²⁵⁶ şeklinde dördüncü bir görüş belirtmiştir. İşte Dâru'n-Nedve'nin alternatifi, Müslümanların ilk talim ve terbiye mekânı ve Hz. Peygamber'in mütevâzî karargâhı olan bu bilinmeyen ev; eziyetlerin başladığı Bi'setin dördüncü yılından²⁵⁷ Hz. Ömer (r.a.)'ın İslamiyet'i kabul ettiği güne kadar, tebliğ ve irşad faaliyetinde hizmet vermiştir. Nitekim İbn Abbas (r.anhümâ)'dan gelen malum rivayete göre Hz. Ömer (r.a.); Hz. Hamza (r.a.)'tan üç gün sonra Tâ Hâ suresinin ilk sekiz ayetini işitmiş ve son derece etkilenecek Müslüman olmuş ve hemen Hz. Peygamber ile görüşmek istemiştir. Kendisine Safa tepesindeki Dâru'l-Erkam'ın evinde görüşebileceği söylenmiş bunun üzerine hemen oraya giderek Müslüman olduğunu oradakilerle paylaşmıştır. Bu durum karşısında oradakiler; Harem'den duyulacak kadar yüksek sesle tekbir getirmişlerdir. Hz. Ömer (r.a.) da; “Ya Resulallah ölsek de kalsak da hak yolda değil miyiz?” deyince, Resulullah (s.a.s.); “valla-hi ölmeniz de kalsanız da hak yoldasınız” şeklinde cevap vermiştir. Bu sefer Hz. Ömer (r.a.); “valla-hi artık dışarı çıkacaksınız” karşılığını vermiş ve birinin başında Hz. Hamza (r.a.), diğerinin de başında kendisi olmak üzere iki koldan çıkılıp Mescidü'l-Haram'a gidilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisine, Hakk ile bâtlı birbirinden ayıran manasında “el-Fârûk” ismini vermiştir.²⁵⁸

Buraya kadar naklettiklerimizden anlaşılmaktadır ki, “Mekke'de İslam'ın yayılmasında ve kitleye mal edilmesinde Dâru'l-Erkam'ın gerçekten büyük rolü olmuş, kibâr-ı sahabe-

²⁵⁶ İbn 'Atiyye, *el-Muharrarü'l-Veciz*, IV, 185 ve Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 265.

²⁵⁷ Arnold, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, s. 34.

²⁵⁸ İshbâhî, Ebu Nü'aym, *Delâilü'n-Nübüvve*, s. 241-243.

den pek çoğu burada Müslümanlığı kabul etmiştir.”²⁵⁹ Hz. Erkam (r.a.)’ın mübarek evinin icra ettiği en önemli vazife ilim ve irfana yaptığı vazifedir. Zira Müslümanlardan okuma yazma bilen on yedi kişiden on biri bu evde yetişenler arasında bulunmaktadır.²⁶⁰ Bunlardan biri de, Medine’de Evs ve Hazrec kabilelerinin İslâm’ı benimsemesine vesile olan kahraman davetçi Hz. Mus’ab b. Umeyr (r.a.)’dır. Nitekim onun İslâm’ı kabulü, Hz. Erkam (r.a.)’ın evinde dinledikleriyle olmuştur.²⁶¹

İşte Kureyşlilerin kılıç zoruyla yapmak isteyip başaramadıklarını Hz. Peygamber, Kur’ân mektebinde yetiştirdiği inançlı kadrosuyla yapıyor ve kalemin kılıçtan daha keskin olduğunu ispatlıyordu. Hz. Peygamber’in, ilerde gerçekleşecek olan Bedir Savaşı’nda ganimet olarak elde edilen “el-merzüban” isimli kılıcı Hz. Erkam (r.a.)’a vermiş²⁶² olması da bu hakikatin ayrı bir ifade şeklidir. Zira الْجَزَاءُ مِنْ جِنْسِ الْعَمَلِ “her iş kendi cinsine göre karşılık bulur”²⁶³ fehvasınca; Hz. Erkam (r.a.)’ın evinin, savaşta kılıcın gördüğü işi gördüğünü göstermektedir.

Dikkat çekici bir başka durum da şudur ki; “ilmin araştırılmasını emreden yahut diğer vesilelerle ilim konusuna dokunan ayetlerin hemen hemen tamamı, Hicret öncesi Mekke devrinde nazil olmuşlardır; buna mukabil Kur’ân-ı Kerim’in Medine devrinde inen ayetleri, iş ve eylem ile tatbikattan bahsetmektedirler.”²⁶⁴

²⁵⁹ Önkal, *Resulullah’ın İslâm’a Davet Metodu*, s. 114.

²⁶⁰ Bkz. Muhammed Emin Yıldırım, *Nebevi Eğitim Modeli Dâru’l-Erkam*, Siyer Yayınları, VI. Baskı, İstanbul, 2013, s. 90.

²⁶¹ Bkz. Arnold, *İslâm’ın Tebliğ Tarihi*, s. 35.

²⁶² İbn Hişâm, *es-Siyretü’n-Nebeviyye*, s. 642.

²⁶³ Bu manayı ifade eden birçok Hadis-i Şerifin varid olduğu bildirilmiştir. (Bkz. İbn Receb, Zeynüddin Abdürrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Câmiu’l-Ulûmi ve’l-Hikem fî Şerhi Hamsine Hadisen min Cevâmi’i’l-Kelim*, (tah. Şu’aybü’l-Arnâvud ve İbrahim Bacis), Müessesetü’r-Risâle, VII. Baskı, Beyrut, 2001, II, 285.)

²⁶⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 765.

İslam'ın ilk cihadı, “tarihçilerin “karanlık çağ” dedikleri ve İslâmî literatürde ise “câhiliye dönemi” diye adlandırılan”²⁶⁵ bu zaman kesitinde yaşayan insanlarla olmuştur. Bu cihâd süresince de kullanılan tek silah ilim olmuştur. Zaten Mekke döneminde cihâd, ilimden başka bir şeyle yapılamazdı; zira Hz. Cafer (r.a.)'ın da ifade ettiği gibi, putlara tapan, ölü hayvan eti yiyen, fuhuş yapan, akrabalık bağlarını koparan, komşuluk haklarına riayet etmeyenlerle zayıfları ezip her şeyine el koyabilen²⁶⁶ zorba insanların bu davranışları, âdeta onlarla bütünleşmiş bir karakter olmuştur. Karakterlerin değiştirilmesi de zorla değil; ancak eğitim ve öğretimle mümkün olabilmektedir.

4.5.2. Açıktan Tebliğ

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi; bu merhaleyi önceki merhaleden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber için açıktan tebliğ dönemi diyebileceğimiz bir merhale, muhatab için gizli tutulması gerekli bir merhale olabilmektedir. Nitekim bu gizlilik veya gizlenme; ara sıra tekrarlanarak Hicret Gününe kadar devam etmiştir. Zira Hicret'in keyfiyeti, bu gizliliğin Mekke dönemi boyunca, bir yönüyle devam ettiğinin göstergesidir. Zaten artan eziyet ve baskılar sebebiyle Hz. Peygamber'in de zaman zaman gözlerden uzak irşadda bulunduğu ve ibadetlerini gizli yaptığı vâki olmuştur.

İşte Dâru'l-Erkam böyle karışık bir merhalenin yoğun olarak yaşandığı bir mekândır. Mamafih Hz. Peygamber'in yakın akrabalarını davet ettiği merhaleyi de gizli davet devresine dâhil edenler olmuştur. Ancak aşiret kavramının şümulün-

²⁶⁵ Gözütok, *Resulüllah (s.a.s.) Döneminde Eğitim ve Öğretim*, s. 99-100.

²⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 156.

den²⁶⁷ dolayı bu devreyi “gizli” olarak nitelemenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Zaten Hz. Peygamber’in, aşiretini oluşturan Haşimoğulları ve Muttalipoğullarını açıktan uyardığı²⁶⁸ bildirilmiştir. Bu devreyi gizli veya açık olarak kayıtlamamakla birlikte, akraba dışındakilere gizli olarak yürütülen devre olarak niteleyenler de olmuştur.²⁶⁹

4.5.2.1. Yakın Akrabalara/Kureyşlilere Tebliğ

Hz. Peygamber وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ “en yakın akrabalarını uyar”²⁷⁰ emrini alınca, Haşimoğulları ve Muttalipoğullarını, Hz. Ali (k.v.)’ye hazırlattığı bir yemeğe davet etti. Hz. Peygamber tam konuşacakken, Ebû Leheb acele ile konuşmaya girdi ve hızlı bir hakaretle “adamınız amma da sizi büyülemiş” diyerek konuşmaları sabote etti.²⁷¹ Bunun üzerine Hz. Peygamber ikinci bir defa onları yemeğe davet ederek onlara şöyle konuştu: “Ey Abdulmuttaliboğulları! Vallahi Araplar içinde, benim size getirdiğim şeyden daha hayırlısını kavmine getiren bir genç bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretin hayırlı işini getirdim.”²⁷²

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber bir gün Mekke vadisindeki (Safa) tepesine çıkarak halkı yanına çağırды ve onlara şöyle dedi: “Düşmanın size saldırı-

²⁶⁷ Âşîret kavramı, “kişinin kendileriyle birlikte çoğalıp yaşadığı akrabaları” olarak tarif edilmiş (Bkz. İsfehâni, *Müfredât*, “a-ş-r” md., s. 567) ve فَطْرٌ “raht” kavramıyla eşanlamlı olarak gösterilmiştir ki bu kavram da “aşîret, toplum ve taraftar” olarak tefsir edilmiştir. (Bkz. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, II, 499 ve Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 143.)

²⁶⁸ Mahallî ve Süyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*, s. 492.

²⁶⁹ Canan, “Resulullah'ta “Muhataba Göre” ve “Tedric” Prensipleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Erzurum, 1993, sayı: XI, s. 71.

²⁷⁰ Şuara, 26/214.

²⁷¹ Hz. Peygamber'in babasıyla Ebu Tâlib'in aynı anneden olmaları ve Ebu Leheb'in de aynı anneden olması sebebiyle hased edip kin beslediği bildirilmiştir. (İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 192.)

²⁷² İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 189.

çağını söylesem bana inanır mıydınız?” Evet dediler. Bu sefer Hz. Peygamber; “öyleyse Ben sizin önünüzde şiddetli bir azap olduğunu size haber veriyor ve sizi uyarıyorum” dedi. Bunu duyan Ebû Leheb de; “yok olasıca! Bunun için mi bizi buraya topladın” dedi. Bunun üzerine Mesed suresi nazil oldu.²⁷³ Ebu Leheb'in kin kusan bu düşmanca tavırları, açıktan davet devrelerinde de devam etmiştir. Kaynakların bildirdiğine göre Hz. Peygamber Ukaz panayırında ticaret yapan insanlara, “Ey insanlar! **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** deyiniz ve kurtulunuz” diye tebliğde bulununca Ebu Leheb, arkasında taş atarak “O’nu dinlemeyin! O yalancıdır”²⁷⁴ ve “bu adam babalarınızın dinini terk etmenizi sizden istiyor”²⁷⁵ diyerek tebliğe engel olmuştur.

Hz. Peygamber bundan sonra da onları defalarca İslam’a davet etti. Ancak her seferinde alaya alınıyor ve hakaret ediliyordu. Müşrikler, İslam’ın gündend güne yayıldığını gördükçe baskılarını arttırıyorlardı. Birçok kişi yeni dine karşı ilgi duyduğu halde, düşüncesini açıklayamıyordu. Hatta bu gizliliği Mekke’nin fethine kadar sürdürenlerin olduğunu da Kur’ân-ı Kerim’den öğrenmekteyiz.²⁷⁶

Müşrikler bir taraftan Müslümanları yıldırma için baskı yapıyorlar, diğer taraftan Ebû Tâlib’in yanına gelerek orta yolu bulmak için bir anlaşma faaliyetini sürdürüyorlardı. Nitekim onlardan bir gurubun Hz. Peygamber’e gelerek; “Ey Muham-

²⁷³ Buhârî, *Tefsir*, 4972.

²⁷⁴ Mervezî, Ebu Abdirrahman Abdüllah b. Mübarek b. Vâdih el-Hanzelî et-Türkî, *ez-Zühed ve’r-Rekâik*, (tah. Habibürrahman el-Azâmî), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, ty, s. 410.

²⁷⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 61.

²⁷⁶ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنَّ تَطَّوُّهُمْ تَقْصِيصُكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةٌ بَغَيْرِ عِلْمٍ لِّدُخْلِ اللَّهِ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَرَبَّلَّوْا لَعَدَّبْنَا الذِّبْنَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا “Eğer orada kendilerini tanımadığınız için tepeleyeceğiniz ve bilmeyerek tepelemenizden ötürü zor durumda kalacağınız mümin erkekler ve mümin kadınlar olmasaydı, Allah ellerinizi birbirinizden çekmez, savaşmanıza engel olmazdı. Dilediği kimseleri rahmetine nail etmek için Allah böyle takdir buyurdu. Şayet onlar birbirlerinden seçilip ayrılmış olsalardı, elbette kâfirleri gayet acı bir cezaya çarptırırız.” (Fetih, 48/25)

med! Sen bizim dinimizi kabul et, biz de Senin dinini kabul edelim. Sen bizim ilâhlarımıza bir sene ibadet et, biz de Senin İlâhına bir sene ibadet edelim. Eğer Senin getirdiğin din bizim dinimizden daha hayırlı ise biz de bir itibar payesi elde etmiş oluruz. Şayet bizim dinimiz enin Senin dininden daha hayırlı ise bu sefer Sen bir itibar payesi elde etmiş olursun” dediğini, bu teklifler karşısında Hz. Peygamber’in; “Allah Teâlâ’ya ortak koştuktan yine O’na sığınırım” dediğini ve bunun üzerine de Kâfirûn Sûresi’nin nâzil olduğunu bilmekteyiz.²⁷⁷

4.5.2.2. Mekke’nin Dışındaki Kabilelere Tebliğ

4.5.2.2.1. Müşrik Araplara Tebliğ

Habeş kıralı Necaşî’nin, muhacirlerin iadesini isteyen ve çeşitli hediyelerle gelen Abdullah b. Ebî Rebî’a ile Amr b. Âs’ın isteklerini reddetmesi sonrasında Kureyşliler; Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı baskıların şiddetini arttırarak onları Şi’b-i Ebî Tâlib denilen bir vadide yaşamağa mahkûm ettiler.²⁷⁸ Hatta Necâşî’nin Müslüman olduğunu duyduktan sonra da, Muttalipoğulları ve Haşimoğullarına karşı bir boykot olarak; onlarla konuşmamak, alışveriş yapmamak ve evlilik yapmamak üzere bir anlaşma metnini Ka’be’nin duvarına astılar.²⁷⁹ Bu boykot, Müslümanların çektikleri dokunaklı sıkıntılarıyla birlikte;²⁸⁰ haşeratın bu anlaşmayı kemirip bitirmesine kadar, üç sene sürdü.²⁸¹

Nübüvvetin onuncu senesinde bu boykot bitmişti ve Müslümanların sıkıntıları azalmıştı ancak; aynı sene Zilkade ayında Ebû Tâlib, otuz beş gün sonra da Hz. Hatice (r.anhâ) vefat

²⁷⁷ Vâhidî, *Esbâbü’n-Nüzûl*, s. 467.

²⁷⁸ Belâzürî, *Ensâb*, I, 233.

²⁷⁹ Belâzürî, *Ensâb*, I, 234.

²⁸⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 113.

²⁸¹ Belâzürî, *Ensâb*, I, 234.

etmişlerdi.²⁸² Bu da Müslümanların azalan sıkıntılarının alevlenerek artmasına vesile olmuştur ki, İslâm tarihinde bu sene için سنة الحزن “Senetü'l-Hüzün (Hüzün Yılı)” adı verilmiştir.²⁸³

“Ebû Tâlib'in ölümünden önce Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yapılan kötülükler, geçtiği yollara veya evinin önüne diken ve pislik atmak veya onunla sözle alay ve hakaret etmekle sınırlı kalıyordu. Onun ölümünden sonra ise, müşrikler, daha önce geçtiği gibi zayıf Müslümanlara yaptıkları ağır işkenceleri Efendimiz (s.a.s.)'e de yapmaya başladılar... Müşriklerin, kötülüklerinin son safhası olan şiddet kullanma dönemini başlatmaları ve Peygamberimiz (s.a.s.)'e de ağır işkenceler yapmaları üzerine, Mekke'de yaşamak Müslümanlar için çekilmez hale gelmişti. Ayrıca İslâm'a dâvet faaliyeti de son derece zorlaşmıştı. Bu durumdan bir çıkış yolu arayan Peygamberimiz (s.a.s.) bu şartlar altında yürütmekte zorlandığı dâvetini başka bir şehirde yapmaya ve Kureyş müşriklerine karşı bir başka kabilenin yardımını istemeye karar verdi. Bu iş için Tâif'te yaşayan Sakîf kabilesini seçti.”²⁸⁴

Zaten Kur'ân-ı Kerim, *وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ لِّدِينِ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا* “İşte bu da bir feyiz kaynağı ve daha önceki kitapları tasdik edici olarak, bir de hem Anakenti, hem de bütün çevresindeki insanları uyarman için indirdiğimiz bir kitaptır”²⁸⁵ ayetiyle; dâvetin önündeki engelleri böyle bir çıkışla bertaraf etmeyi emrediyordu.

Hz. Peygamber gittiği Tâif'te, ileri gelen ve reis konumunda olan üç kardeş ile görüşüp davetini onlara anlattı. Bunlardan birisi kendisine; “eğer Allah Seni peygamber olarak gönderdiyse ben de Ka'be'nin örtüsünü yırtarım” derken, diğer birisi; “Allah

²⁸² Belâzürî, *Ensâb*, I, 236.

²⁸³ Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.)*, s. 123.

²⁸⁴ Yiğit ve Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.s.)*, s. 124-126.

²⁸⁵ En'âm, 6/92.

kabil, cinlerin iman etmiş olmasının yanında, Mi'râc hadisesi de başlı başına bir itmi'nân ve teselli vesilesidir.

4.5.2.2.2. Hristiyan Araplara Tebliğ

Şi'b-i Ebî Tâlib'deki muhasaradan kurtulduktan sonra, Necran Hristiyanlarından yirmi kişilik bir heyet; Habeşistan'a hicret eden muhacirlerden öğrendikleri, Hz. Peygamber'in vasıflarının ellerindeki kitaplarla örtüştüğünü görünce, Mekke'ye geldiler ve kendilerine okunan Kur'ân'ı dinleyip Müslüman oldular. Bunu duyan Ebûcehil onlara; "sizden daha ahmak adamlar görmedik. Bu adamın durumunu araştırınız diye halkınız sizi gönderdi; siz dininizi değiştirdiniz" dedi. Bunun üzerine onlar; "Haydi, Allah selamet versin! Biz cahillik yapıp sizinle tartışmayacağız. Sizin takip ettiğiniz yol sizin dininizdir. Bizim tercih ettiğimiz şey de bizim dinimizdir" deyince **الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ** **مَنْ قَبْلَهُ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ** **وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ** **أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ** **بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرُؤْنَ بِالْحَسَنَةِ** **السَّيِّئَةِ** **وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ** **وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ** **وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ** **سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ** "Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz buna da, (Kur'ân'a da) inanırlar. Kendilerine Kur'ân okununca şöyle dediler: "Ona iman ettik, O Rab-bimizden gelen gerçeğin ta kendisidir. Biz zaten daha önce de Allah'a teslim olmuş kimselerdik." İşte onlar, gösterdikleri sabır ve sebatan dolayı çifte mükâfat alırlar. Onlar kötülüğe iyilikle mukabele eder ve kendilerine nasip ettiğimiz mallardan, Allah yolunda harcarlar. Anlamsız, çirkin sözler işitince yüzlerini çevirip uzak durur ve şöyle derler: "Bizim işlerimiz bize, sizinkiler de size aittir. Haydi, selâmetle, hoşça kalın! Cahillerle arkadaşlık etmeyi arzulamayız biz"²⁸⁸ ayetleri nazil oldu.²⁸⁹

²⁸⁸ Kasas, 28/52-55

²⁸⁹ Hudarî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî, *Nuru'l-Yakîn fi Sîyreti Seyyidi'l-Mürselîn*, (tah. Mâcid el-Hamevî), Dâru İbni Hazm, III. Baskı, Beyrut, 2008, s. 70.

4.6. Tebliğde Bulunması Gereken Şartlar

Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan tebliğ Hz. Peygamber'e kadar devam etmiştir. Allah Teâlâ tarafından değişmez bir esas olarak konulan bu tebliği "tarihsel" olarak görmek ve değerlendirmek cehâlet olduğu gibi gelecekte de değişmeyeceğini bilmek gerekir.²⁹⁰

Sağlam ve anlaşılır bir dille anlatmak ve tebliğ etmek bütün peygamberlerin sıfatlarından. Yani tebliğ; peygamberlerin olmazsa olmaz görevlerinden olduğu gibi; tebliğin gerçekleşmesi için gerekli olan şartlar da peygamberliğin şartlarından.²⁹¹ Çünkü tebliğ; her peygamberin varlık gayesidir. Bir peygamber eğer tebliğ yapmazsa vazifesini yerine getirmemiş olur.²⁹² Dolayısıyla tebliğ olmasaydı, peygamberlerin gönderilişi manasız bir şey olurdu. Bu tebliğ ise belli esaslara göre olur. Aynı şekilde, tebliğin sonraki nesillere aktarılması da yine tebliğ usulleriyle gerçekleşebilecektir.

İnsan şuur, irade, idrak ve ruh gibi latîfelere sahip olduğu için karşılaştığı her hadiseyi sorgular bir yapıda yaratılmıştır. Bu sebeple de hayatının manasını sorgular ve tatminkâr bir cevap arar. Aksi takdirde ruhu itminana kavuşmayacak ve huzur bulamayacak; hatta hiçbir şeyle mutlu olamayacaktır. Peygamberler, Allah Teâlâ'nın rahmetinin bir neticesi olarak,²⁹³ insanların sorularına tatminkâr cevaplar vermekte ve onların yaratılış gayelerini²⁹⁴ hatırlatarak mutluluk yollarını kendile-

²⁹⁰ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَقْتَ مِنْ قَبْلِ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا "Allah'ın öteden beri câri olan kanunu budur. Sen de Allah'ın nizamında hiçbir değişiklik bulamazsın." (Fetih, 48/23)

²⁹¹ Bkz. Maverdî, *A'lâmü'n-Nübüvve*, s. 51.

²⁹² يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ "Ey Peygamber! Rabbinden Sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan risâlet vazifesini yapmamış olursun." (Mâide, 5/67)

²⁹³ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ "Biz seni bütün varlıklara sırf rahmet olarak gönderdik!" (Enbiya, 21/107)

²⁹⁴ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp Bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 51/56)

rine bildirmektedirler. Bunu yaparlarken de Allah Teâlâ'dan başkasından korkmazlar.²⁹⁵

Hiz. Peygamber'in davet ve tebliğinin özü şuydu: "Allah bir Tekdir. Kâdir-i Mutlakdır. Kâinatın Yaratıcısıdır. Bir Hesap Günü mukadderdir. Allah'ın emirlerine tâbî olup itaat edenleri Cennet'te namütenâhî nimetler, bu emirlere aldırış etmeyenleri ise Cehennem'de müthiş ve elîm cezalar beklemektedir."²⁹⁶

Hiz. Peygamber nice yıllar tek netice almadan hac mevsiminde çadır çadır dolaşıp kemmî neticeye kıymet vermeden tebliğ gayretine devam ediyordu. O'nun (s.a.s.) metodu, yılmadan sabır ve yorulmadan gayret göstererek insanları İslâm'a davet etmektir.²⁹⁷

İbn İshâk'ın da ifade ettiği gibi Hiz. Peygamber; Kureyş'e hem dünya hem de ahiretin hayrını yani hem ibadet hem de siyaseti vaad ediyordu. Onlara; "Ey Abdulmuttaliboğulları! Vallahi Araplar içinde, benim size getirdiğim şeyden daha hayırlısını kavmine getiren bir genç bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretin hayırlı işini getirdim"²⁹⁸ diyordu. Bunu söylerken de "din ve dünyayı bir araya getirip toplamayı"²⁹⁹ ön görüyordu. İşte müşrikler, Hiz. Peygamber'in ulaşabileceği muhtemel siyasî bir güçle, kendi site devletlerinin el değiştireceklerini bilip karşı çıkıyorlardı. Nitekim Ebûcehil, Hiz. Peygamber'e hitaben; "Ey Muhammed, biz Sen'in merhametli ve doğru sözlü olduğunu biliyoruz. Zaten biz Sen'i de yalanlamıyoruz. Bizim reddettiğimiz şey, Sen'in getirdiğin şeylerdir" demiş ve bunun üzerine

²⁹⁵ "الَّذِينَ يُتْلُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ" "Onlar öyle seçkin kimselerdir ki Allah'ın buyruklarını tebliğ ederler, O'ndan korkarlar ve O'ndan başka kimseden çekinmezler." (Ahzâb, 33/39)

²⁹⁶ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 162.

²⁹⁷ Bkz. Canan, *Resulüllah'ta "Muhataba Göre" ve "Tedrîc" Prensipleri*, s. 73.

²⁹⁸ İbn İshâk, *es-Siyretü'n-Nebeviyye*, s. 189.

²⁹⁹ Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 65.

بَايَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ “Ey Resulüm! Onların söylediklerinin Sen’i üzeceğini elbette pekiyi biliyoruz. Doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar; fakat o zalimler, bile bile Allah’ın ayetlerini inkâr ediyorlar”³⁰⁰ ayeti nazil olmuştu.³⁰¹

Âyette geçen ve müşriklerin yalanlamalarını bildiren لَا يَكْذِبُونَ fiili, bazı kıraatlarda tef’îl babında ve “Senin yalanlamıyorlar (Senin yalancı olduğunu söylemiyorlar)” manasında لَا يَكْذِبُونَ “lâ yükezzibûneke” şeklinde iken; diğer bazı kıraatlarda ise if’âl babında ve “Senin getirdiklerini yalanlamıyorlar (Kur’ân’ın yalan olduğunu söylemiyorlar)” manasında لَا يَكْذِبُونَ “lâ yükzibûneke” şeklindedir. Birinci kıraate göre ayetin manası, “onlar Senin yalancı biri olmadığını bilip tasdik ettikleri halde inâd ve hasedlerinden dolayı Seni reddediyorlar; ikinci kıraate göre ise ayetin manası, “onlar Kur’ân’ın doğru olduğunu bildikleri ve yalanlayamadıkları halde işlerine gelmediği için reddediyorlar” şeklindedir. Taberî, bu kıraatlerin de meşhur olduklarını ve her ikisinin de ifade ettikleri mananın isabetli olduğunu belirtmiştir.³⁰²

Hem Hz. Peygamber’i hem de Kur’ân-ı Kerim’i yalanlamayan; ancak inâd ve hasedleriyle beraber sahip oldukları idare hakkını kaybedeceklerinden korkan Dâru’n-Nedve kulübü mensupları, inadına bir red politikası güdüyorlardı. Çünkü bu kulüp mensuplarının idaresindeki Mekke site devletinde, bir devletin bütün unsurları mevcuttu. Dolayısıyla bu kulübün her bir ferdi, kendisini bu devletin idaresinde bir pay sahibi görüyordu. Bu sebeple, Hz. Peygamber’i kabul etmeleri durumunda, iktidarlarının ortadan kalkacağını çok iyi biliyorlardı. Nitekim ilim adamları da, “hicretten önce Mekke’deki

³⁰⁰ En’âm, 6/33.

³⁰¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 345.

³⁰² Bkz. Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XI, 330-331.

Müslümanların arasındaki ilişkilerde toprak hariç, bir devletin bütün unsurlarını görüyoruz. Bu nedenle Mekke döneminde Müslümanların devlet içinde devlet oluşturduklarını söyleyebiliriz. Hicret'ten önce Müslümanlar, Mekke devleti içinde devlet teşkil etmişlerdir"³⁰³ ifadelerini kullanmışlardır. Eğer Hz. Peygamber,

“sadece ahlakın düzeltilmesi ve nefislerin temizlenmesinden bahsetseydi O'nun daveti, maruz kaldığı derecede düşmanlık ve mukavemetle karşılaşmayacaktı. Ancak açıkça Allah'ın birliğine davet etmesi Allah'ın birliğine yaptığı bu davetini her yerde sürdürmesi ve onların putlarının boş, aşağılık şeyler olduğunu bildirmesi, Kureyş üzerinde dedeleri ve babalarından miras olarak aldıkları putlara tapmanın geldiği endişesini doğurmuştu.”³⁰⁴

Bu sebeple müşrikler, İslam'ın zaferinin; “hem atalarından görüp süregeldikleri inanç ve ibadetlerin ortadan kalkması, hem de zenginlik ve iktidarlarının kaynağı olan kutsal Ka'be'nin hizmetkârlığının kaptırılması demek olduğunu fark etmişlerdi.”³⁰⁵ Yani hased ve kişisel çıkar gibi bazı özel sebeplerin yanında, müşriklerin İslam'a karşı gösterdikleri tepkinin asıl sebebi,

“Hz. Muhammed (s.a.s.)'in peygamberlik iddiasının, ciddiye alınırsa, siyasî içerikli olduğunu görmeleri idi... Kureyş'in önde gelenleri, belki de Kur'ân ahlakı ile kendi hayatları olan ticaret faaliyetleri (kapitalizm) arasındaki zıtlığı fark edebilecek kadar ileri görüşlü idiler. Hicretten uzun bir süre sonraya kadar ribânın yasaklanacağı hakkında bir fısıltı bile yoktu. Fakat ta başlangıçtan beri onların servete karşı kişisel tutumları eleştirilmişti. Bu, açıkça tartışmaktan kaçınmış olsalar bile,

³⁰³ Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, s. 67.

³⁰⁴ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, I, 111.

³⁰⁵ Arnold, *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, s. 33.

Mekke kapitalistlerinin hoşuna gitmemiş olmalıdır... Böylece İslâm'a muhalefetin sebepleri kişisel çıkar yanında, onun siyasi ve iktisadi içeriklerinden korkma ve düpedüz tutuculuktur. Hz. Muhammed'in karşı karşıya kaldığı durum, içtimai, siyasi ve zihni belirtileri olan bir hastalıktır."³⁰⁶

Hz. Peygamber de, bu hastalıkları tedavî ederek; insan ve cin şeytanlarının yaptıkları bozgunu ıslah etmeyi ve nefis ile şeytana köle olmuş insanların sadece Allah Teâlâ'ya kul olmalarını sağlamayı hedeflemişti.³⁰⁷ Bu hedefine ulaşmak için yaptığı davet esnasında meşakkat ve eziyetlere karşı önce sabretmiş, zulüm tahammül edilemeyecek bir hal alınca da hicret edecekti. Bu metod, daha nübüvvetin ilk günlerinde وَأَصْبِرْ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا "Onların söylediklerine karşı sabret ve onlardan güzel bir tavırla uzak dur"³⁰⁸ ayetiyle kendisine öğretilmişti. Bilahare belli bir güce sahip olunca da teblîğin önündeki engellerle savaşacaktı.³⁰⁹ Burada her hâlükârda hedef sulh olacaktı; çünkü sulh, İslâm'ın kalp ve gönülleri fetrettiği ortamdır. Sabrın, hicretin ve savaşın hedefi de buna ulaşmaktır.³¹⁰

Şunu hemen belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in güttüğü siyaset; siyaset kavramından ilk bakışta anladığımız siyaset değildir. Çünkü bugünkülerin "siyaset" kavramından kastettikleri şey; sadece politikadır. Oysa İslâm, kimsenin politikasına, idare biçimine ve rejimine müdahale etmez. Bi'setten sonra, bazı bedevîlerin kral muamelesi yapmak istemelerinin,

³⁰⁶ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, (çev. M. Rami Ayas ve Azmi Yüksel), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 175, Ankara, 1986, s. 143-144.

³⁰⁷ Bkz. Emannullah Polat, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ruhî Hastalıklar*, s. 88.

³⁰⁸ Müzzemmil, 73/10.

³⁰⁹ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ "Sizinle savaşanlara karşı, siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez." (Bakara, 2/190)

³¹⁰ Bkz. Canan, *Resulullah'ta "Muhataba Göre" ve "Tedrîc" Prensipleri*, s. 5-6.

Hız. Peygamber tarafından reddetmiş olması³¹¹ bunun en bârız göstergesidir. Çünkü O (s.a.s.) ne bir saltanatın ne de bir menfaatin peşinde asla koşmamıştır.

İslâm şeriatının önemli bir kısmı vicdânî değerler ve ibadetlerle ilgili olduğu halde; tarih boyunca idareci konumunda bulunanlar, bu değerleri kendilerine bir pranga olarak değerlendirek dinin muamelat ve mücazât kısımlarını da kendi hâkimiyet alanlarına almak istemişlerdir.³¹² Kaldı ki, Hız. Peygamber, hayatı boyunca bütün yaptıkları, islahtan başka bir şey değildir. Zaten Mekke'nin ileri gelenlerini davet ederken de söylediği; *يَا أَيُّهَا النَّاسُ قُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَفْلِحُوا* "Ey insanlar! Lâ ilâhe illallah deyiniz ki kurtulasınız; yani dünya ve ahiretin güzellikleri sizin olsun"³¹³ sözleri O'nun en temel prensibiydi. O (s.a.s.), bir sosyalist veya bir faşist gibi; var olan değerleri tümüyle yıkan ve kendinden önceki her şeyi yok sayan bir devrimci değildir. Onun tek yaptığı şey, yanlışları ayıklayıp yok etmek ve doğru olanları da devam ettirmek olmuştur. Zira Hız. Peygamber,

"değiştirilmesini veya nesh edilmesini lüzumlu gördüklerinin haricinde müminlerin tatbik edegelmekte oldukları bütün eski adet ve geleneklerin devamına müsaade ediyordu. Bu müsaade, sadece dinî olmayan konularda –ticaret vesaire gibi– değil, aynı zamanda ceza kanunları ve hatta Hac gibi tamamen dinî olan şeyler için de söz konusudur. Bu tatbikat, adet ve geleneklerin bazıları, Hız. İbrahim (a.s.) ve Hız. İsmail (a.s.) peygamberlerin "Şeriat'ına kadar uzanıyordu; fakat diğer bir kısmının çok eski olmadığı da bilinmektedir."³¹⁴

³¹¹ Bkz. Ebû Zeyd, *Nass-Olgı İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 671.

³¹² Müşriklerin anlaşma teklifleri neticesinde nâzil olan Kâfirûn Sûresi'ni bu bağlamda değerlendirmek lazımdır.

³¹³ İbn Hanbel, *Müsned*, XXV, 404, (Hadis No: 16023)

³¹⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 898.

Böyle olması da kaçınılmazdır; zira “cahiliye her şeyiyle reddedilen bir toplum demek değildir.”³¹⁵ Bu durum, temel hedeflere aykırı olmaması şartıyla, şeriatın örfe atfettiği değerlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim bizden öncekilerin şeriatları, –bizim şeriatımızca nesh edilmemiş olması gibi bazı şartlar dâhilinde–³¹⁶ “شُرْعٌ مِّنْ قَبْلِنَا شُرْعٌ لَّنَا” “bizden öncekilerin şeriatları bizim de şeriatımızdır” prensibi doğrultusunda, bizim şeriatımızda da kabul edilmektedir.³¹⁷ Zira “bütün milletlerde Allah’ın dini birdir. Ancak zamanın değişmesi ile değişen fer’î hükümlerde ayrılık vardır. Esaslarda ise hiçbir değişiklik yoktur.”³¹⁸ Bu da tıpkı dört mevsimde giyecek, yiyecek vs şeylerin değişmesine ihtiyaç hâsıl olduğu gibi, bir şahsın hayat merhalelerindeki talim ve terbiye keyfiyetinin değişmesi gibidir. Aynı şekilde, hikmet ve maslahat gereği, beşer ömrünün değişik merhalelerine göre, ahkâm-ı fer’iyede³¹⁹ değişiklik olabilir. Çünkü bir ilaç, bir şahsa faydalı iken diğer bir şahsa zarar verebilir. Aynı şekilde fer’î hükümlerden biri, bir zamanda maslahat iken, başka bir zamanda mazarrat olabilir.³²⁰

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ
 يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

³¹⁵ Vejdi Bilgin, “Câhiliye’den İslâm’a Geçiş: Tebliğ ve Sosyal Alışkanlık”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 1, yıl: 2005, s. 138.

³¹⁶ Beydâvî, *Envârü’l-Tenzîl*, II, 128.

³¹⁷ Bkz. Kurtûbî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 462; Hâzin, *Lübübü’t-Te’vîl*, II, 58; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, V, 233 ve Mustafa b. Muhammed b. Mustafa, *Şerhu Tehzîbi Kitâbi’l-İ’tisâmi li’ş-Şâtîbî*, (tah. Halid b. Abdikerim), yy, 2003, s. 84. (Bizden önceki ümmetlerin şeriatlarını kabul veya red konusu, İslâm âlimleri arasında ihtilaflı bir konudur. Nitekim İmâm Malik bizden önceki ümmetlerin şeriatlarını bizim şeriatımız olarak kabul ederken İmâm Şâfiî, *كُلُّ شَيْءٍ مِنْ شَرِيعَةِ اللَّهِ* “Her biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik.” (Mâide, 5/48) âyetini delil göstererek bunun zıddına görüş bildirmiştir. (Bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, VII, 358-359)

³¹⁸ Abduh, *Tefsîrü’l-Fâtiha*, s. 29-30.

³¹⁹ Nass-olgu başlığı altında ifade ettiğimiz gibi; dinin esasına ait olmayan fer’î hükümlerde, değişiklik söz konusu olabilir.

³²⁰ Nursî, *İşârâtü’l-İcâz fi Mezâmi’l-İcâz*, (tah. İhsan Kâsım Salihî), Şirketü Sözlür, III. Baskı, Kahire, 2002, s. 59.

sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: “Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim. O’na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah’tan başka rab edinmesin”³²¹ ayeti, bütün insanlık hayatı boyunca, hak dinin esaslarının bozulmadan devam ettiğini göstermektedir. Bu da gösteriyor ki; “ezmanın teğayyüründe ahkâmın tebeddülü esastır”³²² düsturu, mutlak bir ifade olduğundan yanlıştır. Yukarda da ifade ettiğimiz gibi, fer’î meseleler bazen aynı zaman dilimi içinde, farklı şahıslar için de değişebilmektedirler. Bunu da zamanın değil, illetin değişmesi şeklinde görmek lazımdır.³²³

İnsanlar, değişik fitratlardaki ruh sahibi olup mekanik bir ürün değildirler. “Fertler aynı karakter ve kabiliyete sahip olmadıkları gibi; fertlerin oluşturdukları toplumlar da aynı karakter ve kabiliyete sahip değildirler.”³²⁴ Bu sebeple insanlar, tek tip görülüp değerlendirilemezler. Bu hikmete binâen de, sadece Hz. Peygamber değil, “bütün peygamberler insanların idrâk ve kavrayışları derecesinde hitapta bulunmuşlardır.”³²⁵ Dolayısıyla hem Hz. Peygamber’i hem de başka peygamberleri, günümüz insanının bildiği inkılapçılardan bir inkılapçı olarak görmek büyük hatadır. Çünkü bildiğimiz inkılapçılar, kendi ideoloji ve inkılaplarını insanlara dayatırlar ve kabul etmeyenlere karşı da zor kullanırlar. Oysa tebliğ eden peygamberlerin dininde zorlamaya asla yer yoktur.³²⁶

³²¹ Âl-i İmrân, 3/64.

³²² Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İFAV Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 1994, s. 140.

³²³ Bkz. Özdemir, *Ahkâmın Değişmesi’ne Farklı Bir Yaklaşım*, s. 24.

³²⁴ Emannullah Polat, “‘Kavvâmûn’ İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te’dîbi”, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 59, yıl: 2014, s. 370.

³²⁵ Gazzâlî, *Kavâidü'l-Akâid*, (tah. Musa Muhammed Ali), Âlemü'l-Kütüb, II. Baskı, Beyrut, 1985, s. 113.

³²⁶ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ “Dinde zorlama yoktur; çünkü doğru yol sapıklıktan

Kur'ân-ı Kerim'e göre, insanları dine sokmak için savaşılmaz; sadece tebliğin engellenmesi durumunda savaşılır. "Tebliğ kendisine ulaşan bunu kabul eder veya etmez. Ancak tebliğin yapılmasını veya kitlelere ulaştırılmasını engelleyenlere, engellemedeki tavırları cinsinden karşılık verilir. Bu, kıtal de olabilir."³²⁷ Çünkü tebliğ bir anlamda Allah Teâlâ'nın birliğini bildirmek ve öğretmek³²⁸ demektir. Öğretmek ise savaşmayı değil; mücadeleyi gerektirir. Zaten kâfirler, bu mücadeleye girişen müminlere her zaman ve her yerde savaş açmışlardır. Tarih de bunun şahididir. Durum böyle olunca da müminler, sadece tebliğ ve davete savaş açan ve engel olan kâfirlerle savaşmak durumundadır.³²⁹ Zira "karanlık kuvvet tetikte ve hazır beklerken, aydınlık kuvvetin pasiviteyi seçmesi veya övmesi hayata hizmet değil, ihanet olur."³³⁰

Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda tebliğ ve mübelliğin çok daha değişik vasıflarını saymak mümkündür. Ancak en temel vasıfları şu şekilde sıralayabiliriz:

---

ayrılıp belli olmuştur." (Bakara, 2/256)

³²⁷ Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 300.

³²⁸ "İşte bu Kur'ân insanlara belîğ bir tebliğdir, ta ki onunla uyarılınsınlar, ta ki Allah'ın tek İlah olduğunu bilsinler, ta ki aklı ve vicdanı temiz olanlar, düşünüp ders alsınlar..." (İbrahim, 14/52)

³²⁹ "İman edenler Allah yolunda savaşırlar. Kâfirler ise şeytan yolunda savaşırlar. Öyle ise ey müminler haydi, şeytanın taraftarlarıyla muharebe edin." (Nisa, 4/76) ve "أَوَلَيْدَيْنِ يُفَاتِنُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُفَاتِنُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ قَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ أُوَلِّىَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ نَفْسِهِمْ لَقَدْ يُفَاتِنُونَ أُوَلِّىَاءَ اللَّهِ مِنْ دِينِهِمْ أَوْ دِينِ اللَّهِ أَلَا إِنَّ بَيْنَ يَدَيْهِ جَهَنَّمَ بَاطِنًا وَأَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ" (Kendilerine ne savaş açılan müminlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme mâruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir. O müminler ki tamamen haksız yere, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden ötürü yerlerinden yurtlarından kovulmuşlardı. Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çok anıldığı mescidler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir." (Hac, 22/39-40)

³³⁰ Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 302.

4.6.1. Teblîğ Hikmetle Yapılmalıdır

Kur'ân-ı Kerim اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ "Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin, elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pekiyi bilir."³³¹ âyetiyle teblîğin vasıflarını detaylı bir şekilde vermektedir. Bu detaylara baktığımızda teblîğin "şüpheleri giderecek açık seçik, doğru ve hikmetli delillerle",³³² güzel bir üslup ve öğütlerle mücadele edilerek yapılması gerektiğini görmekteyiz.

Peygamberlerin ve onlara tâbî olanların yaptıkları teblîğ, duyguları tatmin etmenin yanında akıllı, mantığı, muhakeme-yi, şuuru ve idraki de tatmin etmeyi hedef edinir. Zira Allah Teâlâ bunun böyle olduğunu söylemesini اذْعُوا إِلَى اللَّهِ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي اذْعُوا إِلَى اللَّهِ "De ki: "İşte benim yolum budur! Ben insanları Allah'ın yoluna, düşünmeksizin, taklit yolu ile değil, delile dayanarak, idraklerine hitab ederek dâvet ediyorum. Ben de, bana tâbî olanlar da biz böyleyiz"³³³ ifadeleriyle Resulüne emretmektedir. Âyette geçen اذْعُوا عَلَى بَصِيرَةٍ "basiret üzere" ifadesi, "körü körüne olmayıp açık seçik delillerle konuşan"³³⁴ manasında olduğundan, mübellîğ de "açık sözlü, samimi, ileri görüşlü, kaba idraki aşmış, şekle, kaprise, acele-peşin hüküm vermeye uzak olmalıdır."³³⁵ Çok yerinde bir ifadeyle "İslam dünyası, evrensel ve zaman üstü bir mesajın davetçisi ile kin ve çıkarlarına din kılıfı geçirmiş kamp ve klik borazanlarını birbirinden ayıramamanın veya ayırmamanın faturasını çok

³³¹ Nahl, 16/125.

³³² Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, II, 644.

³³³ Yusuf, 12/108.

³³⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, II, 508.

³³⁵ Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 80.

acı ödemektedir.”³³⁶ Yine âyette geçen وَمَنْ اتَّبَعِي “bana tâbi olanlar” ifadesiyle, teblîğin sadece bir kişinin işi olmayıp bütün Müslümanların vazifesi olduğu³³⁷ ve “her Müslümanın açık seçik delillerle bu vazifeyi icra etmesi gerektiği”³³⁸ vurgulanmaktadır. Zira “insanları Allah Teâlâ’ya imana, bu imanda tevhîd üzere bulunmaya ve dinî emirleri yerine getirmeğe davet etmek, Hz. Peygamber’e tâbi olan her kişinin üzerine bir borçtur.”³³⁹

Bu teblîğin diğer önemli bir vasfı da, niza’ ortamına yani çekişmeye meydan vermemek gerektiğidir. Çünkü onlar hem kâfir hem de câhildirler. Yani düz mantıkla hareket ederler. Nitekim bazı kâfirler, “siz kendi öldürdüğünüzü (kestiğinizi) yiyorsun da neden Allah’ın öldürdüğünü yemiyorsunuz?” demişler, bunun üzerine Allah Teâlâ فَلَا يُنَازِعُكَ فِي الْأَمْرِ وَأَدْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ “Onlar asla Seninle çekişmesinler. Yani Sen onlarla çekişme! Sen insanları Rabbinin yoluna dâvet et! Çünkü Sen gerçekten hakka götüren dosdoğru bir yolun üzerindesin”³⁴⁰ âyetiyle, Hz. Peygamber’i onlarla çekişmekten menetti.³⁴¹

İslam’da teblîğ edilen bütün hususlar muhatabın gücüne, fıtratına, aklî seviyesine, idrâk ve anlayışına uygundur. Çünkü hiçbir şekilde zorlama bir yükümlülük getirilmemiştir. Nitekim Allah Teâlâ, hiç kimseye güç yetiremeyeceği bir sorumluluk yüklediği³⁴² gibi, Resûlüne de, “De ki, Ben kendiliğimden “olmayan bir şeyi uydurarak veya söylediklerim karşılığında ücret külfetini”³⁴³ bir yükümlülük getirmiş

³³⁶ Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, s. 81.

³³⁷ Ebü’l-Ferec el-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, II, 476.

³³⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, II, 508.

³³⁹ Şevkânî, *Fethü’l-Kadîr*, III, 59.

³⁴⁰ Hac, 22/67.

³⁴¹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, III, 169.

³⁴² لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا أَلًّا وَمَسْخًا “Allah hiç kimseyi kaldıramayacağı bir şeyle yükümlü tutmaz.” (Bakara, 2/286)

³⁴³ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, V, 112.

değilim”³⁴⁴ emrini vermiş ve insanların bu durumu bilmelerini istemiştir.

Her ne kadar, “Allah Teâlâ sadece aslah olan yani kullara fayda getiren şeylerle yükümlü tutar” denilmişse de aslında bütün yükümlülükler Allah’ın iradesine bağlıdır.³⁴⁵ Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de; açığa vursalar da gizleseler de, insanların içlerindeki düşüncelerin hesabını verecekleri bildirilmiştir.³⁴⁶ Bu durum ise beşer takatini aşar. Ancak Allah Teâlâ kullarına pek şefkatli olduğu³⁴⁷ için kullarından dilediğini affeder. Bununla beraber Allah Teâlâ kendisine, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman edip *سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ* “İşittik ve itaat ettik ya Rabbenâ, affını dileriz, dönüşümüz Sanadır” şuurunda olan hiçbir mü’mini güç yetiremeyeceği bir şeyle yükümlü tutmaz.³⁴⁸ Buna rağmen bazı insanlar, nefislerine zor gelen işler karşısında “Allah hiç kimseyi gücünün üstünde yükümlü tutmaz. O halde biz bu mükellefiyetlerden muaf tutulmuşuzdur” düşüncesiyle geri adım atmaktadırlar. Oysa âyetteki “Allah, kimseyi gücünün üstünde yükümlü tutmaz” ifadesinden, “yüklediğine göre; demek ki, bu yükümlülükler altından kalkılabilecek şeylerdir” sonucu elde edilir. Çünkü hükmün mefhûmü’l-muhalefi bizi zorunlu olarak bu sonuca götürür.

³⁴⁴ “De ki: “Ben, buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve (kendiliğinden) bir yükümlülük getirenlerden de değilim” (Sâd, 38/86)

³⁴⁵ Bkz. Mâverdi, *A'lâmü'n-Nübüvve*, s. 42.

³⁴⁶ *لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* “Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır. Ey insanlar! Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker. Sonra dilediğini affeder, dilediğini azaba uğratar. Doğrusu Allah her şeye kadirdir.” (Bakara, 2/284)

³⁴⁷ *وَاللَّهُ رَؤُفٌ رَحِيمٌ* “Allah da kullarına pek merhametlidir.” (Bakara, 2/207 ve Âl-i İmrân, 3/30)

³⁴⁸ *لَا يَكْتَلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا* “Allah hiç kimseyi kaldıramayacağı bir şeyle yükümlü tutmaz.” (Bakara, 2/286)

4.6.2. Teblîğ Sadece Vahye Dayanmalıdır

Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda hem Hz. Peygamber'in hem de diğer bütün peygamberlerin teblîğleri, kendi tefekkürlerine değil;³⁴⁹ sadece vahye dayanmakta ve "Rabbanî" bir vasıf taşımaktadırlar.³⁵⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber'i Hırâ'da ibadet etmesine iten şey; insanın nereden gelip nereye gittiği, aslının ne olduğu ve dünyada bulunuş gayesiyle ilgili ve içinde bulunduğu ortamı yansıtan sorular değildir. Böyle iddialarla;³⁵¹ sadece Hz. Peygamber'in değil, bütün peygamberlerin davalarına darbe vurulmaktadır. Zira hem Hz. Peygamber hem de diğer bütün peygamberler; "kendi tefekkürlerinden veya içinde yaşadıkları toplumlarda yaygın olan zulüm, istibdat ve baskılardan kaynaklı değil bilakis Allah Teâlâ'nın vahyine dayanarak teblîğde bulunmuşlardır.³⁵² Nitekim Kur'ân-ı Kerim bu hakikati قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُمْ عَلَيْنَا وَلَا أَدْرِكُكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ "De ki: "Eğer Allah dileseydi Ben Kur'ân'ı size okuyamazdım, hiçbir suretle de size onu bildirmezdi. Bilirsiniz ki, daha önce, bir ömür boyu aranızda yaşadım, böylesi bir iddiada bulunmadım. Aklınızı kullanıp bunu anlamaz mısınız?"³⁵³ ve O kendi hevâ ve hevesiyle konuşuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir"³⁵⁴ âyetleriyle ifade etmektedir.

³⁴⁹ "Sen bu kitabın Senin kalbine indirileceğini hiç ümit etmiş değildin. O, ancak Rabbinden bir rahmet eseri olarak gönderildi." (Kasas, 28/86)

³⁵⁰ "De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem asla mümkün değil. Çünkü ben sadece bana vahyedilene tâbi olurum ve eğer sizin arzunuza uyar da Rabbime isyan edersem, o müthiş günün azabından korkarım." (Yunus, 10/15)

³⁵¹ Bkz. Ebû Zeyd, *Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi*, s. 678.

³⁵² Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübuvvetu ve'l-Enbiyâ*, Dârul-Kalem, IV. Baskı, Beyrut, 1989, s. 43.

³⁵³ Yunus, 10/16.

³⁵⁴ Necm, 53/3-4

4.6.3. Teblîğ Karşılıksız Yapılmalıdır

Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyeti, yapılan teblîğin herhangi bir ücret ve menfaat beklenmeden yapılması gerektiğini "Dedi/ Deki; Ben sizden bir ücret istemiyorum"³⁵⁵ ifadeleriyle vurgulamaktadır. Teblîği herhangi bir beklenti içinde olmadan, sadece insanların hidayet bulmaları ve Allah Teâlâ'yı hatırlamaları için yapmak hem Hz. Peygamber'in hem de önceki bütün peygamberlerin metodudur.³⁵⁶ "Hiçbir peygamber yoktur ki, kavmine "Ben sizden bir ücret istemiyorum" cümlesiyle hitab etmesin. Çünkü bütün peygamberlerin vasfı nasihat etmelelidir. Nasihatteki sevgi ve samimiyeti ise, herhangi bir beklenti içinde olmanın dışında hiçbir şey azaltmaz. Herhangi bir beklenti olduğu müddetçe nasihat ne etkili olur ne de fayda verir."³⁵⁷

Sadece teblîğin değil, iyilik olsun diye verilen şeylerin de herhangi bir beklenti olmaksızın ve başa kakma olmaksızın verilmesi emredilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'e risâlet vazifesini yükleyen ilk vahiyde *وَلَا تَمُنُّنَ تَسَكَّنُكُرُ* "Verdiğini çok bularak (verdiğinden daha fazlasını geri alma beklenti ve ümidiyle vererek)³⁵⁸ minnet etme"³⁵⁹ şeklinde bir emir verilmiştir.

Ancak Hz. Peygamber *قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ* "De ki: Ben bu risâlet ve irşad hizmetinden ötürü, sizden akrabalık sevgisinden başka beklediğim hiçbir karşılık yoktur"³⁶⁰ âyetinin delâletiyle, teblîğine karşılık sadece meveddet beklemiştir. Müfessirler, âyette geçen *الْمَوَدَّةَ* "el-Meveddet" kavramının ifa-

³⁵⁵ İşte onlar Allah'ın *أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْيِهِمِ أُغْتَدَ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ* hidâyet verdiği kimselerdir. Sen de onların yolundan yürü ve de ki: "Ben risâleti teblîğden dolayı sizden bir ücret beklemiyorum. O, bütün milletler için bir öğütten, irşaddan ibarettir." (En'am, 6/90)

³⁵⁶ Beydâvî, *Envâr u't-Tenzîl*, II, 172 ve İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VII, 359.

³⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 402.

³⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 646.

³⁵⁹ Müddessir, 74/6.

³⁶⁰ Şurâ, 42/23.

de ettiği hüküm için farklı görüşler bildirmişlerdir. Bir gurup müfessir “bu kavramdan “akrabalarının sevgisi ve sevilmesi” kastedilmiştir” görüşünü bildirirken diğer bir gurup müfessir de, âyetin sonundaki *وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّوَدَّ لَهُ فِيهَا حُسْنًا* “İşte kim böyle bir sevgi olsun, başka iyi işler olsun gerçekleştirirse, Biz de onun o iyiliğinin sevap ve mükâfatını kat kat artırırız” ifadesinin delâletiyle; “bu kavramdan “âmel-i salih ile Allah Teâlâ’ya yaklaşma sevgisi” kastedilmiştir” görüşünü bildirmişlerdir. Diğer bir gurup müfessir ise, “Kureyşliler Hz. Peygamber’e akraba olmaları hasebiyle, “bu kavram ile onlardan akrabalık hakkı olan sevgi” kastedilmiştir” görüşünü bildirmişlerdir.³⁶¹

4.6.4. Teblîğde Tevhîd Esas Alınmalıdır

Hz. Peygamber’e gelen vahiyle, bütün insanlık yani müşrikler ve Ehl-i Kitâb, şirkten uzak ve dosdoğru bir din olarak sadece Allah Teâlâ’ya ibadet etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır.³⁶² Bu emirlerin, aynı zamanda daha önce gelen bütün peygamberlerin teblîğlerinin de temelini oluşturduğunu görmekteyiz.³⁶³ Nitekim bütün peygamberler, tevhîd inancı gereği, bütün ibadetlerin sadece Allah Teâlâ’ya tahsîs edilerek O’nun bütün noksan sıfatlardan tenzîh edilmesi, isimlerinde ilhada düşülmemesi, Allah’a kusursuz bir ta’zîm göstermenin kulları üzerindeki hakkı olduğu, insanların her şeyleriyle O’na dönmeleri gerektiği, şe’âirlerle kendi-

³⁶¹ Elkiyâ el-Herrâsî, İmâdüddin Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, (tah. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abdu Atiyye), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut, 1405 (h), IV, 365-366.

³⁶² *Hâlbuki onlara, şirkten uzak olarak yalnız Allah’a ibadet etmeleri, namazı hakkıyla ifâ etmeleri, zekâtı vermeleri emredilmiştir. İşte sağlam, dosdoğru din budur.*” (Beyyine, 98/5)

³⁶³ *“Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki ona: “Benden başka İlah yok, o halde sadece Bana ibadet edin” diye vahyetmiş olmayalım.”* (Enbiya, 21/25)

sine yaklaşılması, kadere, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere ve âhirete inanılması hususlarında ittifak etmişlerdir.

Aynı şekilde zinanın haram, nikâhlanmanın ise helal olduğu, insanların arasında adaleti tesis etmek gerektiği, zulmün haram olduğu, suçlulara ceza verilmesi gerektiği, Allah'ın düşmanlarıyla savaşmak zarureti ve Allah'ın emirlerini yaymak için gayret ve çaba sarf etmek zorunluluğu hususlarında da ittifak etmişlerdir.³⁶⁴ Çünkü Allah Teâlâ'nın katında tek din İslâm'dır.³⁶⁵ Bu sebeple de Allah Teâlâ, İslâm'dan başka bir din arayanların uydurdukları “dinleri” asla kabul etmeyecek ve âhirette de onları azâb edecektir.³⁶⁶ Zaten tebliğlerindeki bu ortak hususiyetlerden dolayı bütün peygamberlerin dinleri İslâm olarak vasıflandırılmışlardır.³⁶⁷

³⁶⁴ Bkz. Dihlevî, Şah Veliyullah Abdurrahman b. Ahmed, *Hucetü'l-Lâhi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Cil, I. Baskı, Beyrut, 2005, I, 159-160. (Bazı tasarruflarla) ve Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhü's-Siyretü'n-Nebeviyye Ma'a't-Târihi'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 2005, s. 34-36.

³⁶⁵ “Allah katında hak din, İslâm'dır.” (Âl-i İmrân, 3/19)

³⁶⁶ “Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, Bilsin ki bu din asla ondan kabul edilmeyecek Ve o âhirette ziyan edenlerden olacaktır.” (Âl-i İmrân, 3/85)

³⁶⁷ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقْبِلُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الصَّالِحِينَ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمُ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا لَنْ نَعْبُدَ إِلَهًا إِلَّا إِلَهُكَ وَإِلَهُكَ إِلَهُهُمُ الْأَوَّلِينَ وَإِسْحَاقَ الْهَارِ وَالْجَدِّ وَتَحَنَّنَ لَهُ مُسْلِمُونَ “Kendini bilmeyen ahmaktan başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir ki? Biz onu dünyada nübüvvetle müşerref kılıp seçtik. O âhirette de sâlihlerden olacaktır. Rabbi ona: “Kendini canı gönülden Hakka teslim et!” deyince o derhal: “Âlemlerin Rabbine teslim oldum” demişti. Bu dini İbrâhim kendi evlatlarına vasiyet ettiği gibi Yakub da böyle yaptı ve şöyle dedi: “Evlatlarım! Allah sizin için bu dini seçti. Sakın Müslümanlıktan başka bir din üzere ölmeyin. Ne o, yoksa siz ölüm Yakub'a gelip çıktığında, o evlatlarına: “Benim ölümden sonra kime ibadet edeceksiniz?” dediğinde siz orada mı bulunuyordunuz? Onlar cevaben şöyle demişlerdir: “Senin İlahına, senin ataların İbrâhim, İsmail ve İshak'ın İlahı olan Tek İlahı kulluk ederiz. Ve biz ancak O'na teslim olan Müslümanlarız.” (Bakara, 2/130-133); قَالُوا: إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ وَمَا نُنَبِّئُكَ إِلَّا أَنَّا مُسْلِمُونَ “Onlar şöyle cevap

4.7. Mübelliğde Bulunması Gereken Şartlar

4.7.1. Mübelliğ Çile Çeker

Mübelliğ ve ona tâbî olanların çilesini ifade eden en güzel ifade *أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتُمُ الْبَاسَاءِ وَالضَّرَاءِ* "Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara mâruz kalmadan cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlar öyle ezici mihnetlere, öyle zorluklara dûçar oldular, öyle şiddetle sarsıldılar ki, Peygamber ile yanındaki müminler bile "Allah'ın vaad ettiği yardım ne zaman yetişecek?" diyecek duruma geldiler. İyi bilin ki Allah'ın yardımı yakındır"³⁶⁸ ayetidir.

Bu âyet aslında, tarih boyunca değişmeden süren âdetullahın da ifadesidir. Çünkü bütün peygamberler, çektikleri çile karşısında sarsılıp Allah Teâlâ'nın yardımı için dua ederek yakarmışlardır. Ancak bunların içinden Ulu'l-Azm vasfına sahip olanlar ise fütursuzca sabır göstermişlerdir.³⁶⁹ Ulu'l-Azm olarak vasıflandırılan Peygamberlerden olan Hz. İbrahim (a.s.),³⁷⁰ diri diri ateşe atılmış,³⁷¹ tam bu esnada yine de *لا إله إلا أنت سبحانك*

---

verdiler: "Biz elbette Rabbimize döneceğiz. Senin bize kızman da sırf Rabbimizin bize gelen âyetlerine iman etmemizden! Biz de O'na yönelerek deriz ki: "Ey bizim büyük Rabbimiz! Sabır kuvvetiyle doldur kalbimizi, yağmur gibi sabır yağdır üzerimize ve sana teslimiyette sebat eden kulların olarak canımızı teslim al!" (Arâf, 7/125-126) ve *قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ* *فَلَمَّا أَحْسَسَ عَيْشِي مِنْهُمْ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ* "Ne zaman ki İsa onların inkârlarında ısrar ettiklerini hissetti, "Allah'a giden yolda bana yardım edecek kim var?" dedi. Havârilere: "Allah yolunda yardımcıları biziz. Biz Allah'a iman ettik. Ey İsa, bizim Müslüman olup Allah'a itaat ettiğimize sen de şahid ol!" (Âl-i İmrân, 3/52)

³⁶⁸ Bakara, 2/214.

³⁶⁹ *قَاضِي كَمَا صَرَّ أَوْلَا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ فَاسِقُونَ* "O halde ey Resulüm! O üstün azim sahipleri olan peygamberler nasıl sabrettilerse, sen de öyle sabret. Onlar hakkında azap gelmesi için acele etme! Onlar, tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, dünyada gündüzün, sadece bir saatinden daha fazla kalmadıklarını düşüneceklerdir. Bu bir duyurudur. Sözün kıyası: "Allah'ın yolundan çıkmış güruhtan başkası helâk edilmez." (Ahkâf, 46/35)

³⁷⁰ Mâverdi, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, V, 288.

³⁷¹ *قَالُوا حَرْفُوهُ وَأَنْصُرُوا إِلَيْكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ* "Eğer yapacağınız bir şey varsa, dediler, o da bunu

رب العالمين لك الحمد ولك الملك لا شريك لك “Ey bütün âlemlerin Rabbi! Seni bütün kötülüklerden tenzîh ederim. Senden başka ilâh yoktur. Hamd sadece Sana yapılır; mülk de sadece Senindir. Çünkü Senin ortağın, eşin ve benzerin yoktur”³⁷² şeklindeki duayı dilinden düşürmemiştir. Bu teslimiyet karşısında Allah Teâlâ da, bütün sebeplerin sükût ettiği bir anda, cehennem gibi alevlenen bu ateşe *يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ* “Ey ateş! Dokunma İbrahim’e! Serin ve selâmet ol ona”³⁷³ emrini vermiş ve o büyük peygamber mu’cizevî bir şekilde kurtulmuştur. İşte Kur’ân-ı Kerim’deki geçmiş ümmetlere ait bütün kıssalar bu hakikati gözlerimizin önüne sermektedirler. Zira “Kur’ân’daki kıssalardan maksat, tarihî vakaların kronolojik olarak anlatılması değildir. Ancak geçmiş peygamberlerin ve milletlerin başına gelenlerden bir ibret dersi almamız kast olunmaktadır.”³⁷⁴ Bütün peygamberlerin, bilhassa Hz. Peygamber’in başından geçen çileli hayat, ilk âyet/sûrelerde de tasvîr edilmiş ve bunun değişmez reçetesi olan sabır tavsiye edilmiştir.³⁷⁵

4.7.2. Mübelliğ Muhatabın İnancına Hakâret Etmemelidir

Mübelliğ, Allah Teâlâ’dangelen vahiylerisadece tebliğ eder³⁷⁶ ve inanıp inanmama konusunda herkesi serbest bırakır.³⁷⁷ Al-

yaktır. Böyle yapın da tanrılarınıza sahip çıkın!” (Enbiya, 21/68)

³⁷² Mâverdí, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 453.

³⁷³ Enbiya, 21/69.

³⁷⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 171.

³⁷⁵ *فاضِرٌ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَأَهْبِزُهُمْ هَبْرًا جَمِيلًا* “Sen Rabbinin hükmü için sabret ve balğın yoldaşı olan zat gibi olma!” (Kalem, 68/48); *وَأَهْبِزُهُمْ هَبْرًا جَمِيلًا* “Onların söylediklerine karşı sabret, onlardan güzel bir tavırla uzak dur!” (Müzzemmil, 73/10) ve *وَرَبِّكَ فَاصْبِرْ* “Rabbinin için sabret!” (Müddessir, 74/7)

³⁷⁶ *إِن عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ* “Senin görevin sadece tebliğdir.” (Şura, 42/48.)

³⁷⁷ *وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا* “De ki: “İşte Rabbiniz tarafından gerçek geldi. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.» Şu da bir gerçektir ki Biz o zalimlere, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan müthiş bir ateş hazırladık.” (Kehf, 18/29)

lah Teâlâ herkesten ve her şeyden müstağni olduğu³⁷⁸ için iman edenin imanının Allah Teâlâ'ya bir faydası olmayacağı gibi küfredenin küfrünün de herhangi bir zararı dokunmaz. Bu sepele de Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, inanmayı aklen zarûrî hale getirecek çeşitli delilleri açıkça bildirerek³⁷⁹ hiç kimseyi iman etmeye zorlamaz.³⁸⁰

Tebliğden sonra, insanların inanmama sorumluluğu mübelliğe ait değildir. Zira mübelliğ ne bir idareci³⁸¹ ne bir bekçi³⁸² ne de bir zorbadır.³⁸³ Ancak ayette ifade edilen serbest bırakma bir ruhsat değil, bilakis bir tehdittir.³⁸⁴ Zaten âyette

“dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin” ifadelerinden hemen sonra سُرَادِقَهَا بِهِمْ سُرَادِقَهَا “Biz o za-

³⁷⁸ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ “Kim nankörlük edip inkâr ederse Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını görür. Çünkü O bütün âlemlerden müstağnidir.” (Âl-İmrân, 3/97)

³⁷⁹ فَانظُرْ إِلَى ثَأْنِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُسْحِي الْأَمْوَالِ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerini! Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O dirilecektir.” (Rûm, 30/50) “Biz ilkin yoktan yaratmada bir âcizlik, becerisizlik mi gösterdik ki bu tekrar yaratmada acze düşelim? Hayır! Öyle değil, onlar da böyle olmadığını bilirler. Ama yine de onlar bu yeniden yaratılıştan (dirilmeden) şüphe içindedirler.” (Kâf, 50/15) ve أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْأَيْلِ كَيْفَ خُلِقَتْ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ “O kâfirler bakıp düşünmezler mi: (Mesela) devé nasıl yaratılmış? Gök nasıl kurulup uçsuz bucaksız yükseltilmiş? Dağlar nasıl da yeri tutup, dengeleyen direkler halinde dikilmiş. Yeryüzü nasıl yayılıp hayata elverişli kılınmış?” (Ğâşiye, 88/17-20)

³⁸⁰ “Eğer Senin Rabbin dileyseydi, dünyada ne kadar insan varsa hepsi imana gelirdi. Ama bunu irade etmedi. Şimdi sen mi, imana gelsinler diye insanları zorlayacaksın?” (Yunus, 10/99)

³⁸¹ “Eğer Allah dileyseydi onlar müşrik olmazlardı. Biz seni onların üzerine beçki olarak göndermedik. Sen onların işlerini yürütmekle de görevli değilsin.” (En'âm, 6/107) (Âyetteki وَكَيْلٍ “vekil” kavramının karşılığı için Bkz. Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, I, 474.)

³⁸² “Eğer bu çağrıya sırtlarını dönerlerse, hoş biz de Seni üzerlerine beçki göndermedik ya!” (Şura, 42/48.)

³⁸³ “Yoksa sen kimseyi zorlayacak değilsin.” (Ğâşiye, 88/22) (Âyetteki مُمْصِطٍ “musaytır” kavramının karşılığı için bkz. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 263.)

³⁸⁴ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, X, 393.

limlere, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış olan müthiş bir ateş hazırladık. Eğer susuzluktan feryâd edecek olurlarsa kendilerine erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su verilir. O ne fena bir içecektir ve cehennem ne fena bir barınaktır”³⁸⁵ ifadelerinin gelmiş olması bunun açık delilidir. Bu serbest bırakmanın arka planında, Hakk’a inanmayanların –bâtil da olsa– inançlarında serbest olduklarını görebiliriz. Bu sebeple de bâtil inançlara değil; ama herkesin inanma hürriyetine saygı göstermek gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü herkesin inancı ve ameli kendine göre en güzel olanıdır. Bu sebeple de Allah’a inanmayanların tanrılarına hakaret etmemek lazımdır. Aksi halde onlar da, cahillik ederek hadlerini aşır, Allah’a hakaret edebilirler.

Kaynakların bildirdiğine göre; Hz. Peygamber putları kötülediğinde onlar; “ya bizim ilahlarımızı kötülerden vazgeç ya da biz de Senin ilahını kötüleriz” dediler. Bunu üzerine ﷻ; “Onların Allah’tan başka yalvardıkları tanrılarına sövmeyin ki, onlar da cahillik ederek hadlerini aşır Allah’a hakaret etmesinler. Böylece her ümmete, yaptıkları işi güzel gösterdik.”³⁸⁶ âyeti nâzil oldu.³⁸⁷ Ayetin bildirdiği hükümler, ilim adamları tarafından şöyle maddeleştirilmiştir:³⁸⁸

1. Gerçek Yaratıcı’yı tanıtmak, sahte ilahlara sövmekle olmaz. İlahının sahte olduğunu bilen, zaten o ilaha sığınmaz. O halde önce Allah’ı tanıtır, gerçekte sahteyi iyice ayıracak şuuru uyandırır.

2. Her insan için kutsadığı değer yücedir. Korunmaya savunulmaya layıktır. O halde insan psikolojisinin bu inceliği-

³⁸⁵ Kehf, 18/29.

³⁸⁶ En’am, 6/108.

³⁸⁷ Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, II, 177.

³⁸⁸ Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, s. 576-577.

ni unutarak Allah'ı savunmaya ve tanıtmaya kalkmak sonuç vermez. İnsanı, gerçek değerlere ısındırmak, başlangıçta onun değerlerine saldırmamakla olur. Siz gösterip tanıtın; sahte değere sırt dönmeyi insanın kendisi zaten gerçekleştirir.

3. İşe sövme ve saldırmayla başlayanların gerçek değerleri savunmaları, hele hele Allah'ı tanıtip sevdirmeleri mümkün değildir.

4. İnsanın insana saygısı esastır. Yanılan insanı uyarmanın yolu onu tekmelemek değil, onda şuur uyandırmaktır. İnsana söverek, insanı tekmeleyerek bugünkü hayatı cehenneme çevirenlerin yarınlar için vaad ettikleri cennete kimse güvenmez, inanmaz.

4.7.3. Mübelliğ Merhametli Olmalıdır

Hz. Peygamber'in, bütün semâvî kitaplardaki sıfatı, "kendisinde kabalık ve katı yüreklilik bulunmayan, sokaklarda bağırıp çağırmayan" şeklindedir.³⁸⁹ Zira "eğer katı yürekli ve kaba biri olsaydı, insanlar O'nun etrafından dağılırlardı."³⁹⁰ Hâlbuki O (s.a.s.), sadece insanlara değil, bütün âlemlere sırf bir rahmet vesilesi olması için gönderilmiştir.³⁹¹ Bu rahmet O'nun benliğini o kadar bürümüştür ki, müminlerin zahmete uğraması O'na çok ağır gelir; kalbi onların üstüne titrer ve her birine karşı pek şefkatli ve merhametli davranmanın³⁹² yanın-

³⁸⁹ İbn 'Atiyye, *el-Muharrariü'l-Vecîz*, I, 533.

³⁹⁰ "Eğer katı yürekli biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılırlardı" (Âl-i İmrân, 3/159) "وَلَوْ كُنْتَ فَطًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَفْقَضُوا مِنْ حَوْلِكَ"

³⁹¹ "Onlardan bazıları Peygamberi incitmek için "O herkese kulak veren safın biridir" derler. De ki: "Evet öyledir, ama hep hakkınızdaki iyi sözlerle kulak veren biridir, Allah'a inanır, müminlere güvenir. İman edenleriniz için bir rahmettir O!" (Tevbe, 9/61) "وَإِنَّمَا أَرْسَلْنَاكَ الْإِنشَاءَ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ" "İşte bunun içindir ki ey Resulüm, Biz seni bütün insanlar için sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik!" (Enbiya, 21/107)

³⁹² "Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze

da kâfirler iman etmiyorlar diye, onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketecekti.³⁹³ Buna karşılık kâfirlerden bazıları, Hz. Peygamber'i incitmek için "O herkese kulak veren safın biridir" dediler. Hâlbuki bütün peygamberlerin, özellikle de Hz. Peygamber'in gönderilişi bir rahmet olduğu gibi, hem O'nun³⁹⁴ hem de diğer peygamberlerin getirdikleri mesajlar da birer rahmettirler.³⁹⁵ Böylece Hz. Peygamber'in hem bu sıfatlara sahip olması hem de peygamber olarak gönderilmiş olması Allah'ın merhametinin eseridir.³⁹⁶ Bu gönderilişin müminler için bir rahmet olduğu aşikârdır; ancak kâfirler de bu âlemlerin içinde olduklarına göre, onlara olan rahmet nasıl açıklanabilir? Âlimler bu soruyu, "Allah Teâlâ, önceki kavimleri tufan vb doğal âfetlerle yok ettiği gibi, Hz. Peygamber'den sonra gelen kavimleri, kökünü kazıtırcasına

titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir." (Tevbe, 9/128)

³⁹³ "Şimdi, bu söze inanmazlarsa, demek sen onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin!" (Kehf, 18/6) ve "Onlar iman etmiyor diye üzüntüden nerdeyse kendini yiyip tüketeceksin." (Şu'ara, 26/39)

³⁹⁴ "size de Rabbinizden açık bir delil, hidâyet ve rahmet geldi." (En'am, 6/157); "Gerçekten onlara tam bir vukufla manalarını bir bir bildirdiğimiz ve iman edecek kimseler için bir hidâyet, bir rahmet olan bir kitap getirdik." (A'râf, 7/52); "De ki: "Ben, sadece Rabbinizden ne vahyolunursa ona tâbi olurum. Bütün bu Kur'an Rabbinizden gelen basirettir, gönül gözlerini açan, gerçekleri gösteren nurlardır. İman edecek kimseler için hidâyet ve rahmettir." (A'râf, 7/203); "Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet geldi." (Yunus, 10/57)

³⁹⁵ "Mûsâ'nın öfkesi yatışınca, levhaları yerden aldı. Onlarda, Rablerinden çekinenler için hidâyet ve rahmet vardı." (A'râf, 7/154) ve "Peygamberlerin kuyularında elbette akıl sahipleri için dersler vardır. İyi bilin ki, bu Kur'an uydurulmuş bir söz değildir. Daha önceki kitapları tasdik eden, her şeyi açıklayan, iman edecek kimseler için hidâyet, rehber ve rahmettir." (Yusuf, 12/111)

³⁹⁶ "Allah'ın merhametiyle Sen onlara yumuşak davrandın." (Âl-i İmrân, 3/159)

yok etmez. Bu da onlar için bir merhametin göstergesidir”³⁹⁷ şeklinde cevaplandırmışlardır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ “Sen onların aralarında bulunduğun müddetçe Allah onları azaba uğratmaz; eğer onlar istiğfar ederlerse Allah bu takdirde de onlara azâb etmez”³⁹⁸ buyrulmuştur.

4.8. Tebliğin Psikososyal Yönü

İlim adamları medeniyetleri, diğergâm ve bencil olmak üzere iki ayrı guruba ayırmışlar; İslâm Medeniyetini diğergâm olarak nitelerken diğer medeniyetleri de bencil medeniyetler gurubuna dâhil etmişlerdir.³⁹⁹ Çünkü İslâm medeniyeti, kendisi için değil başkası için yaşamak, yani “îsâr”⁴⁰⁰ ruhu ve ideali üzerine kurulmuştur. Her Müslüman bu ideali Hz. Peygamber’de görebilir. Zaten Kur’ân-ı Kerim, O’nun bu vasfını لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَّحِيمٌ “Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir”,⁴⁰¹ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا “Şimdi, bu söze inanmazlarsa, demek sen onların ardına düşüp nerdeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin”⁴⁰² ve لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ “Onlar iman etmiyor diye üzüntüden nerdeyse kendini yiyip tüketeceksin”⁴⁰³ ayetleriyle dile getirmektedir. İşte bu vasıflara sahip Hz. Peygamber, tebliğ

³⁹⁷ İbn ‘Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, IV, 103.

³⁹⁸ Enfâl, 8/33.

³⁹⁹ Bkz. Daryal, *İslâm’ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açından Tahlili*, s. 57-58.

⁴⁰⁰ وَبِزُورٍ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ “Kendileri ihtiyaç duysalar bile kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler.” (Haşır, 59/9)

⁴⁰¹ Tevbe, 9/128.

⁴⁰² Kehf, 18/6.

⁴⁰³ Şuara, 26/3.

ettiği İslâm'ın düsturlarıyla ıslah etmeye çalıştığı câhiliye döneminde; efendi ile köle, kadın ile erkek, hatta kız çocuğu ile erkek çocuğu arasında gözetilen fark herkesçe malumdur. Bu durum, ibrenin güç ve kuvvetten yana meyilli olduğunun göstergesiydi. Bu gösterge cehaletle beraber kapkara bir zulmün de göstergesiydi.

Câhiliye döneminin psikososyal durumunu Hz. Ca'fer b. Ebî Tâlib (r.a.)'ın, Habeş hükümdarına söyledikleri şu sözler özetlemektedir. O şöyle diyordu: "Ey hükümdar! Biz câhiliye zihniyetine sahip bir kavimdik; putlara tapar, ölü hayvan eti yer, fuhuş yapardık; akrabalık bağlarına riayet etmez, komşularımıza kötülük ederdik, güçlü olanlarımız zayıfları ezerdi."⁴⁰⁴

Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri de Mekke'deki Kureyş Kabilesi'nden farklı değillerdi.⁴⁰⁵ Onlardan bazıları dostane bir şekilde sohbet ettikleri sırada Müslümanların birlik ve beraberliğini kıskanan bir Yahudi, iki kabilenin eski rekabetlerini hatırlatan bazı şiirlerle onları tahrik etmişti. Tarafların silâha sarılarak dövüşmek üzere harekete geçtiklerini öğrenen Hz. Peygamber kendilerine şöyle hitap etti: "Ey Müslüman topluluk, Allah'tan korkun! Ben aranızda bulunuyorken, Allah sizi İslâm'a kavuşturmuş, onunla müşerref kılmış, câhiliye zihniyetinden kurtarmış, küfürden uzaklaştırmış ve sizi birbirinize dost kılmışken nasıl oluyor da yine câhiliye davasıyla birbirinize düşebiliyorsunuz!"⁴⁰⁶

Bu düzeni ıslah etme gayreti sarf eden İslam, her şeyden önce hiç kimsenin başkasının hatasından dolayı sorumlu tutu-

⁴⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 335.

⁴⁰⁵ *وَإِذْ كُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءَ فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِيَعْتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا*
"Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırmış ve onun lütfu ile kardeş ol-
vermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı." (Âl-i İmrân, 3/103)

⁴⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 555-556.

lamayacağı esasıyla⁴⁰⁷ birlikte gerçek adaleti tesis etmiş⁴⁰⁸ ve insanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmekten şiddetle menetmiştir.⁴⁰⁹ Ayrıca İslâmiyet, kabile taassubuna dayanan yardımlaşmayı ve kan davasını kaldırmış, ihtilâfları adalet ve hukuk kuralları çerçevesinde halletme yolunu tutmuş, suçun ferdîliği esasını kabul etmiş, bundan dolayı câhiliye davasını sürdürmeyi ve bu şekildeki davete icabet etmeyi de büyük günah saymıştır. Nitekim Hz. Peygamber, “câhiliye davası ve âdetlerini devam ettirenler bizden değildir”⁴¹⁰

Kur’ân-ı Kerim, her zaman muhatabın tanınarak onun sosyal, kültürel ve psikolojik durumunun göz önünde bulundurulmasını istemiş; muhataba yumuşak davranılarak⁴¹¹ güzel konuşulmasını emretmiştir.⁴¹² Zira “insanı tanımadan ona yönelik bir takım faaliyetlerde bulunmak, bilinmeyen ve tanımayan bir yola kılavuzsuz çıkmak gibidir. Dolayısıyla tebliğ, öğretim ve eğitimde de insan fıtratının (arzuları, kabiliyetleri, ihtiyaçları, zaafı) dikkate alınmak zarureti vardır.”⁴¹³ Çünkü “insanın fıtratını, istidat, kabiliyet ve temayüllerini dikkate

⁴⁰⁷ “Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez.” (En’am, 6/164)

⁴⁰⁸ “Allah adaleti, ihsanı, yakınlara vermeyi emreder. Hayâsızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü de yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.” (Nahl, 16/90)

⁴⁰⁹ “Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda en ileri olandır.” (Hucurat, 49/13)

⁴¹⁰ (Buhârî, *Cenâiz*, 1297)

⁴¹¹ “İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kurlarını affet, onlar için mağfiret dile” (Âl-i İmrân, 3/159)

⁴¹² “Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitab edin. Olur ki aklını başına alır yahut hiç değilse biraz çekinir.” (Taha, 20/47)

⁴¹³ Mehmet Şanver, “Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur’ân’da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: X, sayı: 1, yıl: 2001, s. 139.

almaksızın dinî anlatmaya ve öğretmeye çalışmak, suyu yo-
kuş yukarı akıtmak anlamına gelmektedir.”⁴¹⁴

Hız. Peygamber bütün insanlara bir muallim ve mübeyyin olarak gönderilmiştir.⁴¹⁵ Bu vazifesini ifa ederken de muhatabın sosyal, kültürel ve psikolojik farklılıklarının göz önünde bulundurmıştır. Çünkü her insan farklı bir karakterde yaratılmış olup bu farklı karaktere göre davranmaktadır.⁴¹⁶

4.9. Tebliğ ve Tedrîcilik

Tedrîc; tüm peygamberlerin tebliğinde olduğu gibi, Hız. Peygamber'in tebliğinde de vazgeçilmez bir unsurdur. Zaten kâinattaki ilâhî sünnet de –ister yaratma ister kanun koyma hususunda olsun– bir şeyi önce icmâlen sonra da tedrîcî olarak tafsilata giderek ortaya çıkarmaktadır.⁴¹⁷

Yukarda da ifade ettiğimiz gibi Hız. Peygamber, hayatının hiçbir safhasında asla puta tapmamıştır. Böyle bir imana sahip olması, müşrik toplumda yadırganmamış hatta güzel ahlakından dolayı kendisi hep takdir edilmiştir. Kendisine “el-Emîn” vasfının verilmiş olması bunun en bâriz göstergesidir. Müşriklerin bu imanı yadırganmamış olmalarının diğer bir göstergesi de; o günkü Mekke’de, Varaka gibi tevhîd ehli denilebilecek başka insanların da bulunuyor olmasıdır.⁴¹⁸

Nübüvvetle birlikte Hız. Peygamber, insanları İslâm’a davet edince, bilhassa genç ve zayıf birçok insan Müslüman oldu. Buna rağmen müşrikler; O’nun söylediklerini tenkit etmiyorlar, sadece alay ediyorlardı. Ancak onların putları ayıplanıp

⁴¹⁴ Nusret Çam, “İslâm’ın Fitrî Kabiliyetlere Bakışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, sayı: 48, yıl: 1994, s. 25.

⁴¹⁵ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Sana Zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. Umulur ki düşünüp anlarlar.” (Nahl, 16/44)

⁴¹⁶ قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ “De ki: Her insan kendi seciye ve karakterine göre davranır.” (İsrâ, 17/84)

⁴¹⁷ Abduhu, *Tefsîrü'l-Fâtiha*, s. 22.

⁴¹⁸ Şutul, *İlk Kaynaklara Göre Hız. Peygamber Devri Kronolojisi*, s. 221.

kâfir olarak ölmüş olanların helak oldukları ve cehenneme gittikleri hatırlatılınca, İslâm'ın basit bir şey olmadığını anladılar ve düşmanlıklarını ortaya koyarak eziyete başlayıp⁴¹⁹ Müslümanları tahkir ettiler. Oysa Hz. Peygamber onların putlarına sövmüyor, sadece hakikati söylüyordu.

Gizli tebliğ devresinde nazil olan ayetlerin ana konularını ve hedeflerini açıklarken de ifade ettiğimiz gibi; bu dönemdeki ayet/sûreler; başlangıçta yaratılış bağlantılı rübûbiyet, ülûhiyet, nübüvvet, ahiret, namaz kılmak, Kur'ân okumak ve sabır gibi bazı ahlakî kaidelerden bahsetmektedirler. Ancak bu davet müşriklerin menfaatlerini sembolize eden putlarına dokununca alayla beraber eziyet etiler; eziyetlerinin de bir şeye yaramadığını ve Hz. Peygamber'in, amcasının şefkat ve koruması altında, davetine fütursuzca devam ettiğini görünce; bu sefer de Ebû Talib'e başvurarak şikâyette bulundular. Ebû Tâlib onları hoşnut ederek gönderdi. Ancak Hz. Peygamber davetine devam etmekte ısrarcıydı. Bunun üzerine müşrikler ikinci bir defa Ebû Tâlib'e şikâyete geldiler. Bu sefer Hz. Peygamber ağlayarak amcasına, "onlar, bu davayı terk etmem için sağ tarafıma güneşi, sol tarafıma da ayı koysalar; Allah Beni yok edinceye ya da bu dava ortaya çıkıncaya kadar vazgeçmem" cevabını verdi. Bu cevaptan çok etkilenen Ebû Tâlib, "istediğini söyle yeğenim. Vallahi asla seni onlara bırakmayacağım" dedi. Üçüncü defa şikâyete gelen müşrikler, "sen O'nu bize ver, biz de sana Ummâre b. Velîd b. Müğîra'yı verelim" dediler. Ebû Tâlib de "ben sizin oğlunuzu besleyeceğim, siz de benim oğlumu öldüreceksiniz öyle mi?" diyerek onların bu teklifini de reddetti.⁴²⁰

Bundan sonra Kureyşli beyinsizler Hz. Peygamber'e saldırmakta sınır tanımadılar; eziyet işkence ve hakaretin ya-

⁴¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 169 ve İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 120.

⁴²⁰ Bkz. İbn Hişâm, *es-Siyretü'n-Nebevî*, s. 120.

nında O'na şair, sihirbaz, kâhin ve deli şeklinde lakaplar taktılar.⁴²¹ Hiçbir şeyin fayda vermediğini görünce de bizzat Hz. Peygamber'e başvurarak; susması karşılığında da mal, mülk, idarecilik⁴²² ve hatta kadın⁴²³ teklif ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara; "siz neler söylüyorsunuz? Ben sizin malınızı almaya, içinizdeki mevkiimi yüceltmeğe, başınıza kral olmaya gelmedim. Allah Teâlâ bir Kitab ile birlikte Beni size bir elçi, uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderdi. Ben de size Rabbimin emirlerini teblîğ ederek tutmanızı nasihat ettim. Eğer benim getirdiklerimi kabule dersiniz bu sizin hem dünyada hem de ahiretteki kazanımınız olur. Şayet Beni redderseniz de, Allah aramızda hükmünü verinceye kadar Ben sabredeceğim" dedi. Bu sefer de müşrikler; "madem Sen peygambersin, şu daracık vadiyi (Mekke'yi) genişlet Suriye arazisi gibi nehirler aksın. Bir de en doğru sözlü olan atamız Kusay b. Kilâb'ı bize dirilt de, doğru söyleyip söylemediğini ondan öğrenelim" dereler. Hz. Peygamber de, bu küstahlık karşısında sadece söylediklerini tekrarlar. Ama onlar küstahlıklarına ve ahmak inkârlarına devam ederlerdi.⁴²⁴ İşte Mekke dönemi, "putçu inançla mücadele ve imanın tebliği olarak özetlenir. Resulüllah (s.a.s.), Allah'ın birliği inancını, uydurma tanrılar inancına galib kılmak için bütün gayretini bu mücadeleye münhasır kıldı. İctimâî hayatın tanzim edilme işlerine girmedi. Hattâ bu dönemde, o, şu veya bu ahlâksızlığı, şu veya bu hurafeyi, şu veya bu hayâsız geleneği bertaraf etmeye yeltenmedi, dahası o, ibadetle, hukukla ilgili kaidelerle bile meşgul olmadı. O, çok iyi biliyordu ki hurafelerin temizlenmesi, ibadet ve hukukun uygulanması, yasakların tatbiki köklüce yer-

⁴²¹ İbn Hişâm, *es-Sîyretü'n-Nebevî*, s. 132.

⁴²² İbn Hişâm, *es-Sîyretü'n-Nebevî*, s. 135.

⁴²³ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 88.

⁴²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîyretü'n-Nebevî*, s. 135-136.

leşmiş bir imanı müteakiben, fazla bir gayret sarf etmeden ve hatta kendiliğinden gelecekti.”⁴²⁵

Ancak Mekke dönemi tamamen imanın teblîğ edildiği bir dönem değildir. İmanî meselelerle birlikte imanı geliştirmeye de yer verilmiş ve bunun yanında namaz gibi bir kısım ibadet ve sabır gibi bir kısım ahlakî kaideler de tesis edilmiştir. Mesele; İslamiyet’ten önce müşrikler cinlerin varlığına inanıyorlardı. Ancak *وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ* “tuttular, cinleri Allah’a şerik yaptılar; hâlbuki bunları da O yaratmıştır. Bundan başka O’na birtakım oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Ne dediklerini bildikleri yok! O, müşriklerin Kendisine isnad ettikleri bu gibi nitelendirmelerden münezzehtir, yücedir”⁴²⁶ ayetinde de ifade edildiği gibi; Allah Teâlâ’ya ortak görüyorlardı. Cin Sûresi’nin nüzûl sebeplerinden bir tanesi de onların bu sapık akidelerinin düzeltilmesi gayesiydi.⁴²⁷

İbadete gelince; Mekke döneminde daha çok namazda konusunda tedrîc hadiseyle karşılaşmaktayız. Müzzemmil Sûresi’nin nüzûl sebeplerini anlatırken de ifade ettiğimiz gibi; Hz. Cebrâil (a.s.), abdest ve namazı Hz. Peygamber’e öğretmiş ve kendisi Hz. Hatice (r.anhâ) annemizle birlikte namaz kılmıştır.⁴²⁸ Ancak beş vakit namaz, hüzüün senesinde gerçekleşen Miraç hadisesinde farz kılınmıştır.⁴²⁹ Yukarda, Miraç’tan on sene önce yani bî’setin üçüncü yılında nazil olduğunu söylediğimiz, Müzzemmil Sûresi’nde emr edilen gece namazının ise, on yıl boyunca farz bir namaz olarak, Hz. Peygamber ile müminlerin ayakları şişinceye kadar kılındığı rivayet edilmiştir.⁴³⁰ Ancak Müzzemmil Sûresi yirminci ayetinde de

⁴²⁵ Canan, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, s. 88.

⁴²⁶ En’âm, 6/100.

⁴²⁷ Bkz. Emannullah Polat, *Cin Suresi Perspektifinde Cinlerin Varlığı*, s. 355.

⁴²⁸ Belâzurî, *Ensâb*, I, 111.

⁴²⁹ Buhârî, *Salat*, 349

⁴³⁰ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 139 ve İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 54.

ifade edildiği gibi; çeşitli hastalıklar, Medine'de ki ticaret ve cihad faaliyetleri sebebiyle bu gece namazı nesh edilmiş ve farz olarak sadece beş vakit namaz yeterli görülmüştür.⁴³¹ Ancak Hz. Peygamber için gece namazının farziyeti, beş vakit namaz farz kılındıktan sonra da devam etmiştir. Bu emri bildiren ayet de zaten bir ayrıcalığı ifade etmektedir.⁴³²

Görüldüğü gibi; tadrîçte her zaman kolaydan zora doğru bir gidiş olmaya bilir. Bu bazen, zordan kolaya doğru yani hafifletme şeklinde de olabilir. Meselâ; *إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا*; “eğer sizden sabırlı yirmi kişi olursa, iki yüz kişiye galip gelir ve eğer sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiyi mağlup eder”⁴³³ ayetinden sonra nazil olan *الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ* “ama şimdi Allah yükünüzü hafifletti, çünkü sizde savaşma konusunda bir zayıflık olduğunu bildi (size gösterdi). O halde sizden sabırlı yüz kişi, Allah'ın izniyle onlardan iki yüz kâfire üstün gelir ve eğer sizden bin kişi olursa, onlardan iki bin kişiye galip gelir”⁴³⁴ ayeti, tadrîciliğin zordan kolaya olan yönünü göstermektedir.

Aynı şekilde içki, zina ve fâizin yasaklanmasında da bir tadrîc söz konusudur. Mesela; içkiyle ilgili bir açıklama sadesinde ilk inen âyette *وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا* “Hurma ve üzümde hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alacak ibret vardır”⁴³⁵ buyrulurken içkinin

⁴³¹ Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIII, 699 ve Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihi'l-Çayb*, XXX, 694.

⁴³² *وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ بِحَمْدِ اللَّهِ لَكَ عِسى أَنْ يَتَعَلَّقَ رَيْبُكَ مَقَامًا مَحْمُودًا* “Sana mahsus olmak üzere gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüd namazı kıl. Böylece Rabbinin seni makam-ı mahmûda eriştireceğini umabilirsin.” (İsrâ, 17/79)

⁴³³ Enfal, 8/65.

⁴³⁴ Enfal, 8/66.

⁴³⁵ Nahl, 16/67

temiz bir şey olmadığı hususunda ince düşünceli insanlara bir işaret verilmiştir. Daha sonra içki ve kumarla ilgili sorulan bir soru üzerine; *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا* "Sana şarap ve kumar hakkındaki hükmü sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlara bazı menfaatler vardır. Fakat günahları faydalarından daha çoktur"⁴³⁶ denilerek kâr-zarar hesabını iyi tutan insanların sakınmaları sağlanmıştır. Buna rağmen içkiye düşkün bazı insanların içine düştükleri nahos durum *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ* "Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar mescide yaklaşmayın"⁴³⁷ âyetiyle bildirilerek içkinin kullanım alanı daraltılmıştır. Buna rağmen içkiye devam eden azınlık kısmın da tamamen kurtulması hedeflenerek *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* "Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız"⁴³⁸ buyrulmuştur.

Hemen şunu belirtelim ki, tedricî değişim Hz. Peygamber'in hayatıyla sınırlıdır. Çünkü *الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي* "İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim"⁴³⁹ ayetiyle din, Allah Teâlâ'nın râzı olduğu son şeklini almıştır. Bazılarının, çok evlilik ve kölelik gibi durumları, Kur'an'ın temel hedeflerine aykırı görüp İslâm'ın hedefi bunları kaldırmaktı⁴⁴⁰ gibi fikirler beyan etmeleri, tahriften başka bir şey değildir.

⁴³⁶ Bakara, 2/219.

⁴³⁷ Nisa, 4/43.

⁴³⁸ Mâide, 5/90.

⁴³⁹ Mâide, 5/3.

⁴⁴⁰ Bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, 100-120.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim ne bir şiir ne bir musikî ne de ansiklopedik bilgiler veren bir kültür kitabıdır. Bilakis o, Allah'ın sonsuz ilmine işaret etmekle beraber insan ve onun davranışlarını hedefleyerek şirki iptal ve tevhîdi tesis edip İslâm toplumunun hayatını sistemleştiren bir hidayet ve eğitim kitabıdır. Bu hidayeti gerçekleştirirken de hedeflediği şey; insanları dareyn saadetine ulaştırmaktır.

Kur'ân'ın bu hedefin gerçekleşebilmesi için anlaşılması veya anlaşılması için bir çaba ve gayret lazımdır. Bunun için de Arapça dilbilgisi ve bütün Ulûmu'l-Kur'ân konularıyla beraber, özellikle esbâb-ı nüzûl ilmini iyi bilmek lazımdır. Hatta denebilir ki, esbâb-ı nüzûl ilmi; Kur'ân ilimlerinin en önemlilerindedir. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'in tüm âyetleri için geçerli değilse bile nüzûlü bir sebebe bağlı olan bütün âyetler için geçerlidir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in hayatını da iyi bilmek ve anlamak önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber, Kur'ân'ı en iyi yaşayan ve hayatına tatbik eden insandır. Kur'ân-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in hayatı iç içe olup birbirlerinden ayrılmaz bir bütün halindedirler. Yani O'nun hayatı Kur'ân olduğundan "O, yaşayan canlı bir Kur'ân'dır" denilebilir. Bu sebeple Kur'ân'ı siyer ile siyeri de Kur'ân ile okumak ge-

reklidir. O halde bunlardan biri olmadan diğeri anlaşılabilir. Zaten Kur'ân'ın en temel vasfı olan نَذِيرٌ “nezîr” yani “uyarıcı” sıfatının Hz. Peygamber için de kullanılmış olması; bunun en açık delilidir.

“Kalk ve uyar!” emriyle verilen tebliğ vazifesi, sadece Hz. Peygamber'e ait değildir; bilakis bu vazife bütün Müslümanlara farzdır. Zira burada emir Hz. Peygamber'e olmakla beraber, bütün Müslümanlar da bu emrin kapsamı içindedirler. Yani bir kötülükle karşılaşan her Müslüman gücü nisbetinde; sırasıyla eliyle, diliyle ve buğzuyla o kötülüğe karşı tavır almak zorundadır. Bunu yapmayı sadece İslâm'a sempati duymak veya taraftar olmak yetmez. Bizzat yaşamak ve yaşatmak hatta yaşatmak için yaşamak lazımdır. Çünkü din, tebliğle yaşar, gelişir ve hayat bulur. Zaten Hz. Peygamber'in yaptığı da tebliğden başka bir şey değildi.

Kur'ân-ı Kerim apaçık bir “tebliğ” olarak Hz. Peygamber'in vazifesi olan risâlet makamının olmazsa olmaz unsurudur. Öyle ki bu tebliğ; hem Mekke hem de Medine dönemini tümüyle kapsamıştır. Mamefih İslâm âlimleri Mekke dönemindeki tebliği gizli ve açık olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Aslında hem Hz. Peygamber'in Mekke dönemi boyunca sergilediği tebliğ siyaseti hem de bu sürecin son aksiyonu olan hicret keyfiyeti, sürekli olmasa da zaman zaman gizlenmenin, bu dönemin karakteristik bir özelliği olduğunu göstermektedir. Bu gizliliğin, bazı Müslümanların kimliğini gizli tutma şeklinde, Mekke'nin fethi gününe kadar devam ettiği malumdur. Bununla birlikte Hz. Peygamber, daha risâletin başlangıcından itibaren “Güneş'i sağıma; Ay'ı da soluma koysanız, yine de tebliğe devam edeceğim” diyerek açıkça tebliğde bulunmuştur; ancak yine de faaliyetin gizli yapıp Müslümanların gizlendiği bir “ferdî davet” veya diğer ifadesiyle “Dârul-Erkam” devresi mevcuttur. Zaten فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ “Sana ne emredilmişse

onu açıkça onlara söyle” emri; tebliğin daha önce belli bir dönemde gizli tutularak “sırren tenvîr” yani “gizli tebliğ” yapıldığının delilidir.

Kur’ân’ın ilk muhatapları olan Kureyş müşrikleri ilim ve irfandan yoksun, şirke saplanmış, ölü hayvan eti yiyen, fuhuş yapan, kaba, zorba ve câhil kimselerdi. Medine’deki Evs ve Hazrec kabileleri de Mekke’deki Kureyş Kabilesi’nden farklı değillerdi. Hz. Peygamber ise bu câhillerin kabullendikleri şirki değil; Hz. İbrahim (a.s.)’in tevhîd dini olan Hanif dinini benimsemişti. Onun bu inancı kavmi tarafından paylaşılmadığı halde, ahlakı takdir edilmiş ve kendisine “el-Emîn” sıfatı verilmişti. Bu ahlakı sebebiyle de, kendi hidayetiyle yetinmeyip kavminin hidayeti için de çarpınıyordu. O kendisi için değil, adeta insanların hidayet bulmaları için yaşıyordu.

Kavmi onun inançlarına saygılıydı; hatta denilebilir ki, inancını takdir ettikleri için O’na “el-Emin” sıfatını vermişlerdi. Başlangıçta O’nun risâlet iddialarını; hatta onlara göre “ayak takımından sayılan” birkaç kişinin Müslüman olmasını bile önemsemeyip “şâir, sâhir, mecnûn ve kâhin” yakıştırma-larıyla alay ettiler. Bunu yaparken de kendilerini haklı zannediyorlardı. Hâlbuki kendilerinin akli ve ilmi, hadisenin ciddiyetini kavramakta yetersizdi. Zaten Kur’ân-ı Kerim de ذَالِكَ مَبْلُغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ “onların bildikleri, bilecekleri ancak bu kadardır” diyerek onların bilgisizlik ve câhilliklerini ortaya koyuyordu.

Gün geçtikçe bu yeni dinin, onların hem iktisadî hem siyasî hem de ictimâî hayatlarını etkilediğini görüp ürktüler ve alayı bırakıp bu sefer de eziyet etmeye başladılar. Ancak Hz. Peygamber, “zafer hakkın olacaktır ümidiyle” gevşemeden tebliğine devam etti. Müşrikler sözlü ve fiilî işkencelerine devam ettikçe O, Allah Teâlâ’dan aldığı emir gereği; sabır göstererek ayakları şişinceye kadar namaz kılıyor ve sürekli Kur’ân-ı Kerim okuyordu. Zira O, sabır ve namazın ruhları ra-

hatlatan ve kemâl e erdiren ruhsal birer eğitim unsuru olduklarını biliyor ve bu iki ibadeti vesile edinerek Allah Teâlâ'dan yardım istiyordu. Böyle yapıyordu; çünkü O'nun hayatında ümitsizliğe asla yer yoktu.

Hız. Peygamber risâlet vazifesini ifâ ederken muhatabına karşı cana yakın, sabırlı, anlayışlı, yumuşak huylu ve hoşgörölü davranıyordu; çünkü böyle davranmak hem risâletin asıl manası hem de gereğiydi. O'nun bu davranışlarına karşın şehvetine düşkün, ata baba dininde ısrar edip mevcut durumu kendi çıkarına gördüğü için korumanın peşinde olan menfaatperest, münafık, ileri gelen ve toplumu sömürerek idareyi ellerinde bulunduran varlıklı muhataplar; nefislerinin hoşlanmadığı şeyleri getirdiği için İslâm ile alay ediyor, Hız. Peygamber'i de yurdundan kovuyor; hatta öldürmeye kalkışıyorlardı. Yine de O, Kur'ân'ı insanlara duyurmaktan ve İslâm'ı hayata geçirmeye çalışmaktan geri durmuyor; tıpkı bir gözcünün, düşmanın öncü kuvvetlerinden haber vermesi gibi; insanların inanmamaları durumunda, dünya ve ahirette karşılaşacakları azabı haber veriyordu.

Hız. Peygamber; Kureyş'e "Ey Abdulmuttaliboğulları! Valahi Araplar içinde, benim size getirdiğim şeyden daha hayırlısını kavmine getiren bir genç bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretin hayırlı işini getirdim" derken, onlara hem dünya hem de ahireti yani hem ibadeti hem de siyaseti vaad ediyordu. Bunu söylerken de "din ve dünyayı bir araya getirip toplamayı" ön görüyordu. Bu sebeple müşrikler, Hız. Peygamber'in elde edebileceği siyasî güç sayesinde, Mekke site devletinin el değiştireceğini düşünüp karşı çıkıyorlardı. Çünkü Hız. Peygamber ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerde toprak hariç, bir devletin bütün unsurları mevcuttu. Eğer Hız. Peygamber, sadece ahlakî ilkelerden bahsetseydi O'nun daveti, bu kadar şiddetli bir düşmanlıkla karşılaşmayacaktı. Ancak putların

bâtıl olduklarını bildirmesi, Kureyşlileri ciddî bir endişeye sevk etmişti. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'in davasının, onların zenginlik ve iktidarlarını yok edecek şekilde siyasî içerikli olduğunu düşünüyordular.

Hâlbuki Hz. Peygamber, ins ve cin şeytanlarının yaptıkları bozgunu ıslah etmeyi ve şehvetlerine köle olmuş insanların sadece Allah Teâlâ'ya kul olmalarını sağlamayı hedeflemişti. Bunun için yaptığı tebliğ esnasında karşılaşılan eziyetlere karşı önce sabretmiş, eziyet tahammül edilemeyecek bir noktaya gelince de hicret edecekti. Burada hedef sulhtu; çünkü İslâm, sadece sulh ortamına gönüllerde yerleşir. Zaten sabır, hicret ve savaşın hedefi, sulha ve akabinde gönüllerin fethine ulaşmaktır.

Hz. Peygamber'in tebliğinde mevcut olan siyaset; bugünkü manasıyla anladığımız siyaset değildir. Çünkü bugünkülerin "siyaset" kavramından anladıkları şey; politikadır. Oysa siyaset ile politika ayrı kavramlardır. İslâm, hiçbir sisteme, politikaya, idare biçimine ve rejime karışmaz; ne bir saltanatın ne de bir menfaatin peşinden koşmaz. Ancak İslâm bütün saltanatların ve politikaların, içinde zulüm barındırmaması siyasetini benimser. Yani İslâm, kimsenin dünyasına karışmıyor; ama insanları tamamen dünya ile de baş başa bırakmıyor. Dünya zevklerine dalıp zulme bulaşanların zulüm düzenlerine dokunuyor. Meselâ; Hz. Peygamber, zayıf ve fakir Müslümanları yanından kovması halinde kendilerinin inanacağını söyleyen Mekke müşriklerinin, yerel bir anlayışla ortaya attıkları bu isteklerini kabul etmiyor ve onların beraber yaşama anlayışlarını reddediyordu. Çünkü beraber yaşayan insanların oluşturdukları manevî bir şahsiyet olan devlet gibi; beraber yaşayan insanların birlikte uymaları gereken İslâm dini de yerel değil evrensel idi.

İslâm'ın büyük bir kısmı ahlakî değerler ve ibadetlerle ilgili olduğu halde; tarih boyunca idareciler, bu değerleri kendilerine bir engel olarak görüp muamelat ve mücazât kısımlarını da kendi kontrolleri altına almışlardır. Hâlbuki Hz. Peygamber, sadece ıslah faaliyetinde bulunuyor ve *يَا أَيُّهَا النَّاسُ قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَقْلُحُوا* “Ey insanlar! Lâ ilâhe illallah deyiniz ki kurtulasınız” yani “dünya ve ahiretin güzellikleri sizin olsun” diyordu. Hem Hz. Peygamber’i hem de başka peygamberleri, alelade bir inkılapçı olarak görmek hatadır. Zira malum inkılapçılar, inkılaplarını insanlara dayatarak zorla kabul ettirirler. Oysa hiçbir peygamberin tebliğinde zorlamaya yoktur. Zaten Hz. Peygamber hiçbir zaman dinini kabul ettirmek için savaşmamış; sadece tebliğin engellenmesi ve saldırı karşısında savunma yapmıştır. Çünkü tebliğ aynı zamanda bir eğitim faaliyetidir. Eğitim ise savaşmayı değil; mücadele etmeyi gerektirir.

Tebliğ başarısına ulaşması için; Rabbanî, samimî, basîretli, hikmetli, hasbî ve çekişmeye meydan vermeyen, duyguları tatmin etmenin yanında akıl ve şuura da hitabeden herkesin fıtratına ve aklına uygun bir vasfa sahip olması gerektiğini, Hz. Peygamber’in uygulamalarından öğrenmekteyiz. Bunun yanında çile ve sabır da tebliğin ayrılmaz vasıflarındandır. Mübelliğ olarak Hz. Peygamber; yumuşak davranarak her şeye rağmen ümidini yitirmeyip işlerin akibetini Allah Teâlâ’ya bırakmış, aynı zamanda muhatabı tanıyarak onun sosyal, kültürel ve psikolojik durumunu göz önünde bulundurmuştur. O her zaman bencillikten uzak ve diğergâm olmuş; asla kendisi için değil başkası için yaşamak, yani “îsâr” ruhu ve ideali üzerinde bulunmuştur.

Yaratan Rabb’e iman emriyle işe başlayan İslâm, ruhsuz ve belli sloganlardan ibaret bir din veya bir ideoloji değildir. Kalbine iman girmemiş bir insandan; ibadetleri yapması ve haramlardan kaçınması beklenemez. Bu sebeple ilk olarak imânî

meselelere yer verilmiştir. Ancak bu imanun korunması ve güçlendirilmesi için de, daha ilk günlerde namaz emredilmiştir. Hatta denebilir ki, Hz. Peygamber, nübüvvetten önce de Hz. İbrahim'in Hanîf dinine göre namaz kılıyordu. Çünkü önceki ümmetlerde de namaz ibadetinin olduğunu Kur'ân'dan öğrenmekteyiz.

Hz. Peygamber'in tebliğinde görülen vazgeçilmez unsurlardan bir tanesi de, hiç şüphesiz tedricîdir. İlk nazil olan âyet/sûrelerde de; yaratılış bağlantılı rübûbiyet, ülûhiyet, nübüvvet ve ahiret inancına vurgu yapılarak işe başlanmış olması, tedricî prensibinin yanında, ibadet ve muamelattan önce imânî konuların ne kadar mühim olduğunu göstermektedir. Yani bilerek ve inanarak; gizli veya âşikâr bir şekilde, imâna öncelik verip iknâ edip tedricî bir üslupla İslâm'ı tebliğ etmek lazımdır. Tebliğde zorlama yoktur; hedef kalplere hitab olmalıdır. Bir sözün kalplere yerleşebilmesi için de kalplerden çıkması gerektiğini unutmamak lazımdır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim

Abdurrezzak Ebubekir b. Hemmâm b. Nâfi', *Tefsiru Abdirezzak*, (tah. Mahmud Muhammed Abduh), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I. Baskı, 1419 (h).

Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut, 2009.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998.

Akgül, Muhittin, *Kur'ân'ın Mûcizevî Korunması*, Işık Yayınları, Temmuz, 2004.

Âlûsî, Ebü'l-Fadl Şihabüddin Mahmud b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Trfsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (tah. Ali Abdülbari Atiyye), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, 1415 (h).

Arnold, Thomas Walker, *The Preaching of İslâm A History of the Propagation of the Muslim Faith (İslâm'ın Tebliğ Tarihi)*, Constable and Company Ltd. Londra, 1913 (çev. Bekir Yıldırım ve Cenker İlhan Polat), İnkılâb Yayınevi, İstanbul, 2007.

Askalânî, İbn Hacer Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali, b. Muhammed b. Ahmed, *el-İmtâ' bi'l-Erbe'ini'l-Mütebayineti's-Simâ'*, (tah.

- Ebû Abdillâh Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail), *Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrut, I. Baskı, 1997.
- _____, *el-Ucâb fi Beyâni'l-Esbâb*, (tah. Abdulhakîm Muhammed el-Enîs), *Dâru İbn Cevzî*, ty.
- _____, *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, *Dâru'l-Ma'rife*, Beyrut, 1379 (h).
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, ty.
- Aydüz, Davud, *Kısa Surelerin Tefsiri (Fâtiha, Dühâ-Nâs)*, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2006.
- Bağdâdî, Hatîb, Ebubekir Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdâd*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), *Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî*, Beyrut, I. Baskı, 2002.
- Bağdâdî, İbn Şahin, Ebû Hafis Ömer b. Ahmed, *el-Efrâd*, (tah. Bedrû'l-Bedr), *Dâru İbni'l-Esîr*, I. Baskı, Kuveyt, 1994.
- Bâkîllânî, Ebubekir Muhammed b. Tayyib, *el-İntisâr li'l-Kur'an*, (tah. Muhammed İ'sâm el-Kudât), *Dâru İbn Hazm*, I. Baskı, Beyrut, 2001.
- _____, *Ebûbekir, İ'câzü'l-Kur'an*, (tah. Salah Muhammed Uveyda), *Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye*, II. Baskı, Beyrut, 2008.
- Başkan, Ömer, "Mekkî Âyetlerin Yetimlere Yönelik Söylemine Dâir Bir Analiz", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, sayı: XI/1, yıl: 2013, s. 129.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. Ferrâ, *Me'âlimü't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'an*, (tah. Abdurrezzak el-Mehdi), *Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî*, I. Baskı, Beyrut, 1420 (h).
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud, *Cümelün min Ensâbi'l-Eşrâf*, (tah. Süheyl Zekâr ve Riyad Zirikli), *Dâru'l-Fikir*, I. Baskı, Beyrut, 1996.
- _____, *Ensâbü'l-Eşrâf*, (tah. Muhammed Hamidullah), *Dâru'l-Me'ârif*, Mısır, ty.

- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sâid Abdüllah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (tah. Muhammed Abdurrahman Maraşlı), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1418 (h).
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Delâilü'n-Nübüvve*, (tah. Abdülmü'tî Kaleci), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, 1988.
- _____, *Şu'abü'l-Îmân*, (tah. Abdulalîy Abdülhamid Hâmid), Mektebetü'r-Rüşd, I. Baskı, Riyad, 2003.
- Bikâ'î, Bürhanüddîn Ebü'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi ala Makâsidi's-Süver*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1987.
- Bilgin, Vejdi, "Câhiliye'den İslâm'a Geçiş: Tebliğ ve Sosyal Alışkanlık", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 1, yıl: 2005.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirîn)*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Bintü'ş-Şâtî', Âişe Muhammed Ali Abdurrahman, *et-Tefsîrü'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dârü'l-Meârif, VII. Baskı, Kahire, ty.
- Buhârî, *Halku Efâli'l-İbâd ve'r-Reddi ala'l-Cehmiyyeti ve Ashâbi't-Ta'tîl*, (tah. Fehd b. Süleyman el-Füheyd), Dâru Atlasî'l-Hadrâ, I. Baskı, 2005.
- _____, *Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Müğîra, el-Kırâatü Halfe'l-Îmâm*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- _____, *Sahîhu'l-Buhârî*, yy, 1422 (h).
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhü's-Sîyreti'n-Nebeviyye Ma'a't-Târîhi'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dârü'l-Fikir, Beyrut, 2005.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm (et-Tefsîrü'l-Vâdih Hasebi Tertîbi'n-Nüzûl)*, Merkezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyyeti, I. Baskı, Beyrut, 2008.

- Canan, İbrahim, “Resulüllah’ta “Muhataba Göre” ve “Tedrîc” Prensipleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum*, 1993, sayı: XI.
- _____, *Peygamberimizin (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Tebliğ Metotları*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1989.
- Cerrâr, Nebil Sa’düddin Selim, *el-Îmâ’ ilâ Zevâidi’l-Emâlî ve’l-Eczâ’ (Zevâdü’l-Emâlî ve’l-Fevâidi ve’l-Me’âcimi ve’l-Meşîhâtî ala’l-Kütübi’s-Sitteti ve’l-Müvattai ve Müsnedi’l-Îmâm Ahmed)*, Edvâü’s-Selef, I. Baskı, 2007.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihâhu Tâcü’l-Lüğati ve’s-Sihâhi’l-Arabî*, (tah. Ahmed Abdülğafur), Dâru’l-İlim, IV. Baskı, Beyrut, 1987.
- Cezâirî, Câbir b. Musa b. Abdilkadir, *Eyserü’t-Tefâsîr li Kelâmi’l-Aliyyi’l-Kebîr*, Mektebetü’l-Ulûmi ve’l-Hikem, Medinetü’l-Münevvere, V. Baskı, 2003.
- Corci Zeydan, *Tarihu Âdâbi’l-Lüğati’l-Arabiyyeti*, Dâru’l-Fikir, Beyrut, 2011.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitâbü’t-Ta’rîfât*, (tah. İbrahim el-Ebyârî), Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, III. Baskı, Beyrut, 1996.
- Çam, Nusret, “İslâm’ın Fitrî Kabiliyetlere Bakışı”, *Diyanet İlmî Dergi*, sayı: 48, yıl: 1994.
- Çelik, Muhammed, *Kur’ân’ın İknâ Husûsiyeti*, Çağlayan Yayınları, İzmir, 1996.
- Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2010.
- Dârimî, Osman b. Said b. Halid b. Said, *er-Reddü ala’l-Cehmiyye*, (tah. Bedrüddin Abdullah el-Bedr), Dâru İbni’l-Esîr, II. Baskı, Kuveyt, 1995.
- Daryal, Ali Murat, *İslâm’ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili*, İFAV Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2014.

- Demirci, Muhsin, “Esbâbü'n-Nüzûlün Kur'ân Tefsirindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1993-1994, sayı: XI-XII, İstanbul, 1997.
- _____, *Kur'ân Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2000.
- _____, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul, 2009.
- _____, *Vahiy Gerçeği*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul, 1996.
- Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsirü'l-Hadis*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1383 (h).
- Dıraz, Muhammed Abdullah, *Medhal ila'l-Kur'âni'l-Kerim*, Mektebetü'l-İmân, I. Baskı, 2011.
- Dihlevî, Şah Veliyullah Abdurrahman b. Ahmed, *Huccetü'l-Lâhi'l-Bâliğa*, Dâru'l-Cîl, I. Baskı, Beyrut, 2005.
- _____, *İzâletü'l-Hafâ an Hilâfeti'l-Hulefâ*, yy, ty.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin, *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi'n-Nefs*, Dâru Sâdır, Beyrut, ty.
- Duman, M. Zeki, “Kur'an'ın Penceresinden Mekke ve Vahyin Mekke Dönemi”, *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum, 29 Haziran-01 Temmuz 2012.
- _____, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1997.
- Duran, Muhammed Ali, *Sure İsimleri Açısından Kur'ân'ın Anlaşılması*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrahim b. Zübeyr es-Sakâfî, *el-Bürhân fi Tenâsübi Süveri'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Şa'banî), Vüzâratü'l-Evkâfi ve'ş-Şüûni'l-İslâmî, Fas, 1990.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak b. Beşîr, *Sünenü Ebî Dâvud*, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ty.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân, *el-Bahrü'l-Mühît fi't-Tefsîr*, (tah. Sıdkı Muhammed Cemil), Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1420 (h).

- Ebü Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Fuad Sezgin), Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1381 (h).
- Ebü'l Ferec el-Cevzî, Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, (tah. Abdurrezzak el-Mehdî), Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1422 (h).
- Elkiyâ el-Herrâsî, İmâdüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (tah. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abdu Atiyye), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut, 1405 (h).
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, t.y.
- Emîl Bedî' Yakub, *Mevsûatü'n-Nahvi ve's-Sarfi ve'l-İ'râb*, Dâru'l-İlim, I. Baskı, Beyrut, 1986.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İFAV Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 1994.
- Fâlûze, Ebü İbrahim Muhammed İlyas Abdurrahman, *el-Mevsû'a fî Sahîhi's-Sîyreti'n-Nebeviyye*, (el'Ahdü'l-Mekkî), Metâbi'i's-Safâ, I. Baskı, Mekke, 1423 (h).
- Fayda, Mustafa, *DİA*, "câhiliye" md., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- _____, *DİA*, "tarih" md., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, III. Baskı, Ankara, 1996.
- Ferrâ, Ebü Zekeriya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh b. Manzur, *Me'âni'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed Yusuf en-Naci, Muhammed Ali en-Neccar ve Abdulfettah İsmail eş-Şelbî), Dâru'l-Mısriyye, I. Baskı, Mısır, ty.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebü Tahir Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (tah. Muhammed Ali en-Neccâr), Kahire, 1992.

- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Cevâhirü'l-Kur'ân ve Düraruhu*, (tah. Muhammed Necdat el-Muhammed), Dâru'l-Hâdî, I. Baskı, Beyrut, 2006.
- _____, *Kavâidü'l-Akâid*, (tah. Musa Muhammed Ali), Âlemü'l-Kütüb, II. Baskı, Beyrut, 1985.
- _____, *Tehâfütü'l-Felâsife*, (trc. Mahmut Kaya, Hüseyin Sarıoğlu) Klasik Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2009.
- Gözütok, Şakir, *Resulullah (s.a.s.) Döneminde Eğitim ve Öğretim*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2014.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, Berâat-i İstihlâl" madd., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 1992.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, (tah. Mustafa Abdülkadir Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1990.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- _____, Muhammed, *İslâm Tarihine Giriş*, (çev. Ruhî Özcan), Beyan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Hançerlioğlu, Orhan, *İslâm İnançları Sözlüğü*, İstanbul, 2006.
- Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (trc. İsmail Yiğit ve Sadreddin Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Hâzin, Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meânî't-Tenzîl*, (tah. Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1415 (h).
- Hitti, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul, 2011, s. 75.
- Hudarî, Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî, *Nuru'l-Yakîn fî Sîyreti Seyyidi'l-Mürselîn*, (tah. Mâcid el-Hamevî), Dâru İbni Hazm, III. Baskı, Beyrut, 2008.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el-Endülüsî, *el-Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (tah. Abdüsselâm

- Abdüşşâfi Muhammed), *Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye*, I. Baskı, Beyrut, 1422 (h).
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, (tah. Ali Muhammed el-Becâvî), *Dârü'l-Cîl*, I. Baskı, Beyrut, 1992.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (et-Tahrîrû'l-Ma'nâ's-Sadîd ve Tenvîrû'l-Akli'l-Cedîd min Tefsiri'l-Kitâbi'l-Mecîd)*, *Dârü't-Tunusiyye*, Tunus, 1984.
- İbn Cüzey el-Kelbî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tezîl*, (tah. Abdullah el-Halidî), *Dârü'l-Erkam İbn Ebi'l-Erkam*, I. Baskı, Beyrut, 1416 (h).
- İbn Hanbel, Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsnedü'l-Ahmedi'bnî Hanbel*, (tah. Şuaybü'l-Arnâvut ve Adil Mürşid), *Müessesetü'r-Risâle*, I. Baskı, 2001, VI, 91 (Hadis No: 24601)
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Abdülmelik, *es-Sîyretü'n-Nebevî*, (tah. Mustafa es-Sikâ, İbrahim el-Ebyârî ve Abdülhafız Şelbî), *Dâru İbn Kesîr*, III. Baskı, 2005.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye (Kitâbü's-Siyeri ve'l-Meğâzî)*, (tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî), *Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye*, I. Baskı, Beyrut, 2004.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Ebibekir, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, (tah. Şu'aybü'l-Arnâvud ve Abdulkadir el-Arnâvud), *Müessesetü'r-Risâle*, XVII. Baskı, 1994.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tah. Sâmi b. Muhammed Sellâme), *Dârü't-Tayyibe*, II. Baskı, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, *Dâru Sâdır*, III. Baskı, Beyrut, 1414 (h).
- İbn Receb, Zeynüddin Abdürrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûmi ve'l-Hikem fi Şerhi Hamsîne Hadisen min*

- Cevâmi'i'l-Kelim*, (tah. Şu'aybü'l-Arnâvud ve İbrahim Bacıs), Müessesetü'r-Risâle, VII. Baskı, Beyrut, 2001.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (tah. Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Hancî, I. Baskı, Kahire, 2001.
- İbn Şihâb ez-Zühri, Muhammed b. Müslim, *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, (tah. Mustafa Mahmud el-Ezherî), Dâru İbn Kayyim, I. Baskı, Riyad, 2008.
- İbnü'l-Arabî, Ebûbekir Muhammed b. Abdillâh el-Me'âfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, III. Baskı, Beyrut, 2003, IV, 418.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed, *el-Kâmül fi't-Târih*, (tah. Ömer Abdüsselam Tedemmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1997.
- İsbehânî, Ebû Nü'aym, *Delâilü'n-Nübüvve*, (tah. Muhammed Revâs Kal'aci ve Abdülber Abbas), Dâru'n-Nefâis, Beyrut, II. Baskı, 1986.
- _____, *Delâilü'n-Nübüvve*, (tah. Muhammed Revâs Kaleci ve Abdülber Abbas), Dâru'n-Nefâis, Beyrut, II. Baskı, 1986.
- _____, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Mısır, 1974.
- İsfehânî Râğıb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, (tah. Safvân Adnan ed-Davudî), Dâru'l-Kalem, I. Baskı, Beyrut, 1412 (h).
- İsferâyinî, Tahir b. Muhammed, *et-Tebîr fi'd-Dîn ve Temyizi'l-Firkati'n-Nâciyeti ani'l-Firaki'l-Hâlikîn*, (tah. Kemal Yusuf el-Hût), Âlemü'l-Kütüb, I. Baskı, Beyrut, 1983.
- İsmail, Muhammed Bekir, *Dirâsât fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Menâr, II. Baskı, 1999.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf b. Muhammed İlyas b. Muhammed İsmail, *Hayâtüs-Sahâbe*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, Beyrut, 1999.

- Kâsimî, Muhammed Cemalüddin b. Muhammed Said, *Mehâsinü't-Te'vîl*, (tah. Muhammed Bâsil Uyun es-Sûd), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1418 (h).
- Kılıç, Sadık, *Mitoloji Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir, 1993.
- Kotan, Şevket, "Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamada Tarihselci Yaklaşımlar ve Sorunları", *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı (18-19 Aralık 2009)*, TDV Yayınları, Ankara, 2010.
- Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi", *Diyanet Dergisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, yıl: 1984, cilt: XX, sayı: 3.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Muhammed İbn Ebibekir, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfiyiş), Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire II. Baskı, 1964.
- Kurtûbî, Ebû Tâlib Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed b. Muhtar, *el-Hidâye ila'n-Nihâye fi İlmi Me'âni'l-Kur'âni ve Tefsirihi ve Ahkâmihi ve Cümelün min Fünûni Ulûmih*, Câmî'atü's-Şârika, I. Baskı, 2008.
- Kutluer, İlhan, *DİA*, "zaman" md., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- Mahallî, Celalüddin Muhammed b. Ahmed, *Tefsîru Celâleyn*, Dârü'l-Hadîs, Kahire, ty.
- Makdisî Ebû Şâme, Şihabüddin Abdürrahman b. İsmail, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin Teta'llaku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, (tah. Tayyar Altıkulaç), Dâru Sâdır, Beyrut, 1975.
- Mâverdü, *Alâmü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1987.
- _____, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, (tah. es-Seyyid b. Abdilmaksud b. Abdirrahim), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsirü'l-Merâğî*, Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, I. Baskı, Mısır, 1946.

- Mervezî, Ebu Abdurrahman Abdüllah b. Mübarek b. Vâdih el-Hanzelî et-Türkî, *ez-Zühd ve'r-Rekâik*, (tah. Habibürrahman el-A'zâmî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Kur'ân'ın Dört Temel Terimi (İlah-Rab-Din-İbadet)*, (çev. Mahmut Osmanoglu), Özgün Yayıncılık, III. Baskı, 1994.
- _____, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (trc. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal ve Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Meydânî, Abdurrahman b. Hasan Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, Dâru's-Şâmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1996, II, 163 ve 474 ve Hâmid Avni, *el-Minhâcü'l-Vâdih li'l-Belâğâ*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, ty.
- Muhammed Abduh, *Tefsîrü'l-Fâtiha*, Matba'atü'l-Mevsûât, Mısır, 1319 (h).
- Muhammed b. Reşîd b. Alırza b. Muhammed Şemsüddin, *Tefsîrü'l-Menâr*, Mısır, 1990.
- Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, (çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, V. Baskı, İstanbul, 2002.
- Mukatil b. Süleyman, *Kitâbü'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, (Haz. Ali Özek), İlmî Neşriyât, İstanbul, 1993.
- Mustafa b. Muhammed b. Mustafa, *Şerhu Tehzîbi Kitâbi'l-İ'tisâmi li's-Şâtibî*, (tah. Halid b. Abdilkerim), yy, 2003.
- Mücâhid, Ebü'l-Haccâc b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, (tah. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Nîl), Dârü'l-Fikir, I. Baskı, Mısır, 1989.
- Münîr Muhammed Ğadbân, *el-Menhecü'l-Harakîy li's-Siyreti'n-Nebevî*, Mektebetü'l-Menâr, Zerkâ, VI. Baskı, 1990.
- Müslim b. Haccâc b. Müslim en-Nîsâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty.
- Müzeynî, Halid b. Süleyman, *el-Muharrar fi Esbâbi'n-Nüzûli'l-Kur'ân min Hilâli'l-Kütübî't-Tis'a*, Dârü İbnü'l-Cevzî, II. Baskı, Demmâm, 1429 (h).

- Nasr Hâmid Ebû Zeyd, “Nass-Olgu İlişkisi Bağlamında İlk Vahiy Tecrübesinin Değerlendirilmesi”, (çev. Mehmet Emin Maşalı), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: VI, sayı: VI, Bursa, 1998.
- Nedvî, Süleyman ve Nedvî, Muzafferüddin, *Kur’ân Coğrafyası Kavimler ve Yaşadıkları Yerler (A Geographical History of the Qur’an)*, (trc. Abdullah Davudoğlu), İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2011.
- Nehhâs, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Yunus, *İrâbü’l-Kur’ân, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye*, I. Baskı, Beyrut, 1421 (h).
- Nesâî, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü’n-Nesâî, Dârü’l-Ma’rife*, V. Baskı, Beyrut, 1420 (h).
- Nursî, Bediuzzaman Said, *İşârâtü’l-Îcâz fi Mezânni’l-Îcâz*, (tah. İhsan Kâsım Salihî), Şirketü Sözlür, Kahire, III. Baskı, 2002.
- _____, *Mektubât*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2007.
- _____, *Sözlür*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2008.
- Önkal, Ahmed, *Resulüllah’ın İslâm’a Davet Metodu*, Kitap Dünyası Yayınları, XXI. Baskı, Konya, 2012.
- Özdemir, İbrahim, “Ahkâmın Değişmesi”ne Farklı Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt-sayı: 47, yıl: 2014, s. 24.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, XVIII. Baskı, İstanbul, 1998.
- Polat, Emannullah, ““Kavvâmûn” İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te’dîbi”, *Ekev Akademi Dergisi*, sayı: 59, yıl: 2014.
- _____, “Cin Suresi Perspektifinde Cinlerin Varlığı”, *ESOSDER, (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi)*, cilt: XIV, sayı: 53, yıl: 2015.
- _____, “Felak ve Nas Süreleri Bağlamında Sihir Mefhûmu”, *ESOSDER, (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi)*, cilt: XIV, sayı: 52, yıl: 2015.

- _____, *Kur'ân-ı Kerime Göre Ruhî Hastalıklar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Tefsir BD, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2010.
- _____, *Tîn Suresi'nin Tefsiri ve Sûre Işığında Kutsal Zaman ve Mekân Mefhûmu*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Tefsir BD, İstanbul, 2001.
- Polat, Fethi Ahmet, *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur'ân'a Yaklaşımlar*, İz Yayıncılık, III. Baskı, İstanbul, 2011.
- Râzî, Fahrüddin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihü'l-Ğayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, III. Baskı, Beyrut, 1420 (h).
- Râzî, İbn Darîs, Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyub, *Fedâilü'l-Kur'ân*, (tah. Ğazve Bediy), Dârü'l-Fikir, I. Baskı, Şam, 1987.
- Râzî, İbn Ebî Hatim Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, (tah. Es'ad Muhammed et-Tayyib), Mektebetü Nezzâr, III. Baskı, Suudî Arabistan, 1419 (h).
- Reşid el-Aşkar, *Dîvânu Ahmed Şevkî*, Dâru Sâdır, Beyrut, ty.
- Sa'dî, Abdurrahman b. Nâsır, *el-Kavâidu'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru's-Sumay'î, I. Baskı, Riyad, 1999.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, (tah. Ebû Muhammed İbn Âşûr), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 2002.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübuvvetü ve'l-Enbiyâ*, Dâru'l-Kalem, IV. Baskı, Beyrut, 1989.
- Safiyyurrahman el-Mübârkefûrî, *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut, ty.
- Sağırıcı, Esad Muhammed Said, *Seyyiduna Muhammedün Resulül-lah (el-Üsvetü'l-Hasene)*, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, III. Baskı, Beyrut, 2003.
- Saka, Şevki, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, Ankara, ty.

- Se'âlibî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhiri'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Ali Muavviz ve Ahmed Abdulmevcud), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 1418 (h).
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ân*, (tah. Yasir b. İbrahim ve Ğanim b. Abbas b. Ğanim), Dâru'l-Vatan, I. Baskı, Riyad, 1997.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed, *Bahrü'l-Ulûm*, (tah. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdulmevcud ve Zekeriyya Abdülmecid en-Nüvetî), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1993.
- Serinsu, Ahmed Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*, Şule Yayınları, İstanbul, 1994.
- Seyyid Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şürûk, XVII. Baskı, Kahire, 1412 (h).
- _____, İbrahim Hüseyin eş-Şâribî, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, Dâru's-Şürûk, XVII. Baskı, Kahire, 2004.
- Siirdî, Molla Halil b. Hüseyin b. Halid el-Ömerî, *Nehcü'l-Enâm fi'l-Akâid*, yy, 1337 (h).
- Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dersaâdet Yayınları, İstanbul, ty.
- Süheyli, Ebü'l-Kâsım Abdürrahman b. Abdillâh, *er-Ravdü'l-Ünf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, (tah. Ömer Abdüsselam es-Selâmî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. Baskı, Beyrut, 2000.
- Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesîr, II. Baskı, 1993.
- _____, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Dârü'l-Fikir, Beyrut, ty.
- _____, *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzul*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- _____, *Tefsîru Celâleyn*, Dârü'l-Hadîs, Kahire, ty.

- Şanver, Mehmet, "Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: X, sayı: 1, yıl: 2001.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, "nezr" madd., Şifa Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2012.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-Kadîr (el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir)*, Dâru İbn Kesîr, I. Baskı, Beyrut, 1414 (h).
- Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, XI. Baskı, Konya, 2013
- _____, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2005.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2011.
- Tabbâra, Afîf Abdulfettah, *Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî*, Dâru'l-İlim, XXXI-II. Baskı, Beyrut, 2003.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarihü'r-Rüsûli ve'l-Mülûk*, (tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Me'ârif, II. Baskı, ty.
- _____, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, 2000.
- Taftazânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh, *Şerhu'l-Makâsîd fi İlmi'l-Kelâm*, Dâru'l-Me'ârifî'n-Nü'mâniyye, 1981.
- Tarhan, Nevzat, *Duyguların Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, (tah. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998.
- Tûfî, Ebü'r-Rabî' Necmüddin Süleyman b. Abdilkavî, *el-İntisârâtü'l-İslâmiyye fi Keşfi Şübehi'n-Nasrâniyye*, (tah. Salim b. Muhammed el-Karnî), Mektebetü'l-'Abîkân, I. Baskı, Riyad, 1419 (h).
- Tuncer, Faruk, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, Işık Yayınları, İstanbul, 2003.

- Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yunus b. Refî', *Tefsirü't-Tüsterî*, (tah. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1423 (h).
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yayınları, Ankara, 2003.
- Usam b. Abdilmuhsin el-Humejdân, *es-Sahîh min Esbâbi'n-Nüzul*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, I. Baskı, 1999.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, *Esbâbü Nüzulü'l-Kur'ân*, (tah. Usâm b. Abdilmuhsin el-Humejdân), Dâru'l-İslah, II. Baskı, Dammâm, 1992.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzî*, (tah. Marstin Johns), Âlemü'l-Kütüb, III. Baskı, 1984.
- Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, (çev. M. Rami Ayas ve Azmi Yüksel), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 175, Ankara, 1986.
- Yıldırım, Muhammed Emin, *Nebevî Eğitim Modeli Dâru'l-Erkam*, Siyer Yayınları, VI. Baskı, İstanbul, 2013.
- Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, VIII. Baskı, İstanbul, 2011.
- _____, *Fâtîha ve En'âm Surelerinin Tefsiri*, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989.
- _____, *Kur'ân'a Bakışlar*, Akademi Yayınları, İzmir, 2011.
- _____, *Kur'ân'da Ülûhiyet*, Kayıhan Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1997.
- _____, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*" Feza Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Yiğit, İsmail ve Küçük, Raşit, *Hazreti Muhammed (s.a.s.) (Siyer-i Nebî)*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2006.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Sırrîy, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbühü*, (tah. Abdülcelil Abduh Şelbî), Âlemü'l-Kütüb, I. Baskı, Beyrut, 1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut, 1407 (h).

_____, *Esâsü'l-Belâğâ*, (tah. Muhammed Bâsil Uyun es-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrut, 1998.

Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (tah. Fevvâz Ahmed Zımerlî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut, 1996.

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Bürhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I. Baskı, Beyrut, 1957.

